

ГОД Х СТУДЗЕНЬ - СЪНЕЖАНЬ № 70-75
1956 г.

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

ДВУМЕСЯЧНЫ ЧАСАПІС БЕЛАРУСКАЕ РЭЛІГІЙНАЕ ДУМКІ

Касьцёл сьв. Казімера ў Вільні з XVII ст.

BOŽYM ŠLACHAM (SUR LA VOIE DIVINE)

BULLETIN RELIGIEUX BIELORUSSIEN BIMESTRIEL

Année X.

№ 70-75 Janvier - Decembre 1956

51, rue des Sts-Pères — PARIS — VIe

Гэты нумар выходзіць як гадавік
і цана яго роўная падпісцы за
цэлы год — 350 фр.

Гроши слаць на адрасы:

У ФРАНЦЫІ:

Chèque Postale : Paris c. 6287 44
R. P. Horosko Leo. 95, rue de Sèvres,
PARIS VIe.

У АНГЛІІ:

Rev. dr. C. Sipovic, Marian House, Holden
Avenue, LONDON N. 12.

У АРГЭНТЫНЕ:

Asociacion Bielorusa en la Argentina C. Co-
ronel Sayos 2877, Valentín Alsina, Buenos
Aires.

У БЭЛЬГІІ:

M. l'Abbé Czerniański François, Michelse
202. LOUVAIN.

У НЯМЕЧЧЫНЕ:

Dechant Michael Moskalik. Konto, № 135259,
P. Sch. A. Hannover.
in Goslar,

КНІЖКІ ДА НАБЫЦЬЦЯ.

У Беларускіх Каталіцкіх Місіях у Лёндане і
Парыжы можна купіць наступныя беларускія
кніжкі:

Друя В. — Ты і яна.	250 фр — 6 шыл.
а. Л. Гарошка — Душа	40 фр. — 1 шыл.
а. Л. Гарошка — Паходжаныне чалавека 20 фр. —	10 пэн.

а. Л. Гарошка — Св. Еўфрасіня — Прадслава	150 фр.— 4 шыл.
Полацкая	

Г-і Я. — Казкі № 2	— 30 фр. 15 пэн.
--------------------	------------------

Г-і Я. — Казкі № 3	30 фр. 15 пэн.
--------------------	----------------

Равенскі М. Арсеньева Н. — Магутны Божа. Пес- ня з нотамі.	— 5 фр. 3 пэн.
---	----------------

Народная казка — Музыка і чэрні	40 фр. 1 шыл.
Каваль П. — Беларусь у датах, ліках і фактах	
(друг. выд.)	450 фр. — 13 шыл.

Змагар А. — Случчакі-Апавяданыне	— 100 фр. 2 ш.
----------------------------------	----------------

Змагар А. — Рэпка-казка	— 30 фр. 15 пэн.
-------------------------	------------------

Малітаўнік «Божым шляхам»	80 фр. 2 шыл.
---------------------------	---------------

Малітаўнік «Holas Dušy»	200 фр. 5 шыл.
-------------------------	----------------

Камплект часапісу «Божым шляхам» за мінулыя га- ды	2500 фр. — 2 ф. і 10 шыл.
---	---------------------------

Карта Беларусі	— 40 фр. 1 шыл.
----------------	-----------------

M. Bahdanovic — Weissruthenischer Hei- mat. Lyrik	— 50 фр. 2 шыл.
--	-----------------

Звязраташа на адрасы: У Францыі:

R. P. Horosko Leo, 95, rue de Sèvres,
Paris VI.

У Англіі: Rev. dr. C. Sipovic, Marian
House, Holden Avenue, LONDON N. 12.

У Нямеччыне: Weissruthenischer Caritas-
dienst in Deutschland. (20b) Goslar/Harz,
Sommerwohlenstrasse 1 A.

З беларускае народнае мудрасьці

Балота бяз чорта ня бывае.

Бацькаў клён (праклён) страху зрывае, а маця-
рын хату з карэннем выварачае.

Бацькаўскае ўшырае бағаславенне і ў агні не
згарыць, і ў вадзе ня ўтопіца.

Бачаньнем жорава ня зловіш. Дакор таму, хто
ня дзейнічае.

Бачыць Бог з неба, чаго каму трэба.

Баючыся трэску і ў лес ня трэба хадзіць.

Баязілівamu і корч мадзьведэз.

Баязілівamu і свой ценъ страшан.

Баяцца няшчасціця і щчасціця ня пытаць.

Бедавальнікаў многа, а ратавальнікаў мала.

Бедны можа быць бағачом, а батач бедным.

Без каманды войска гіне.

Б'емся сварэмся, але свайго берагу дзяржэмся.

Бі сароку і варону, даб'ешся да белага лебедзя.
Рада не легкаважыць нічога на пачатку.

Бога не забывай, чужых грахоў не перасуджвай.

Бог, будучы Богам, больш цярпеў за нас.

Бог бярэ, Бог дае.

Бог ведае, што робіць.

Бог зароджвае пшаніцу, а чорт куколь сее.

Бог засмуціць, Бог пачешыць.

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

Год X.

СТУДЗЕНЬ-СЫНЕЖАНЬ 1956 г.

№ 70-75

Апостальскі Пасад

Кожны раз, калі азначаюцца ўгодкі каранавы сусьветнага архірэя — Папы Рымскага, стацца актуальна самая ўстанова папства. І тады ўва ўсім съвеце можна назіраць, съцверджаны самым Хрыстом факт, што як калісь асоба Хрыста, так сёньня асоба Яголага намесніка, ўсьцяж астаетца тым каменем, аб які шмат хто спатыкаецца і разъбіаеца (Мат. XXI, 44). У дзень ўгодка Свяцейшага Айца адны ўзносяць свае малітвы да Усіявишняга, каб захаваў кожначаснага папу на доўгія годы і каб узмацняў яго кіруючу руку; а іншыя — выкарыстаўваюць гэтых ўгодкі на тое, каб знайсьці нейкую зачэпку для нападаў на самую ўстанову папства.

З гісторыі Царквы больш або менш пэўна ведама тыя япіскапскія пасады, якія заснавалі апосталы, а з царкоўнае традыцыі ведамыя гарады, дзе апосталы закончылі сваё жыццё, аднак з усіх япіскапскіх пасадаў, заснаваных апосталамі толькі Рым — мейсца апошніх гадоў жыцця і съмерці апостала Пятра — завецца Апостальскім Пасадам. У Божых плянах кіраваныя съветам нічога німа прыпадковага, тымбольш ня можа быць прыпадковасці ў арганізацыйных формах збаўленыя людзкіх душаў.

Гэта змушае нас адсъязыць у памяці важнейшыя факты з устанаўлення Хрыстовага Намесніка і ўсьведаміць іх значэнне.

Падчас туземнага жыцця Хрыстос ня толь-

кі навучаў людзей, рабіў чуды, але так-же рабіў усё неабходнае для таго, каб увекавечніць сваё дзела збаўленыя людзтва. Ён палажыў арганізацыйныя падваліны для тae ўстановы, якой пераказаў сваю навуку і перадаў ўсё неабходнае для

збаўленыя людзкіх душаў — гэтаю ўстановаю ёсць Каталіцкая (паўсюдная) Царква з намеснікам Хрыста на чале.

Дзеля нязвычайнае важнасці Царквы, яе Хрыстос арганізаваў так, каб звярнуць увагу ўсіх людзей прынамся на асабліва важныя дзейнікі. Такім дзейнікам у першую чаргу ёсць кірауніцтва Царквы дзеля яе епархічнае арганізацыі.

Ужо на самых пачатку свае туземнае дзейнасці Хрыстос вызначыў выразную юрархічную драбіну кірауніцтва Царквы. Ён спачатку выбраў 12 апосталаў для спэцыяльнага пасланства, таму і назваў іх апосталамі г. зн. пасланцамі, а далей выбраў 70 іншых вучняў, так-же апосталаў, але з меншым адказным заданнем і з меншымі паўномоцтвамі.

Галавою і апосталаў і ўсіх сваіх пасльядоўнікаў падчас туземнага жыцця быў сам Хрыстос. У развітальнай мове Хрыстос звярнуў увагу апосталаў на гэты факт: «Ня вы Мяне выбраў, але я выбраў вас» (Ів. XV, 16). Наагул старшынства ў Царкве ў форме аднаго зверхніка было для апосталаў на толькі самазразумелым, што яны агулам не ўяўлялі іншае формы арганізацыі Царквы. Дзеля гэтага некалькі

разоў між імі вырынала пытаныне, хто будзе **старшым** над імі паслья таго, як **ня стане Хрыста** (Мат. XX, 27; Мар. IX, 34; Мар. X, 44). Таму Хрыстос адразу намячае свайго намесніка і, каб звярнуць увагу на асаблівае становішча намесніка, Хрыстос канчаткова ўстанаўляе яго не адразу, а паству́пова, і выбірае не таго, каго паклікаў першага — гэткім быў ап. Андрэй, і не таго, каго больш любіў — любімцам Хрыста быў ап. Іван, і не таго, хто азначаўся асаблівае асьветаю, а звычайнага рыбака — апостала Сымона сына Іоны. Хрыстос вырозыніў яго дразу тым, што перамяніў яму імя з Сымона на Пятра (пагрэцу гэта значыць скла). Ад таго мамэнту ўва ўсіх съпісках апосталаў ап. Пятро заўсёды знайходзіцца на першым мейсцы.

У трэцім і апошнім годзе свае публічнае дзейнасці Хрыстос больш выразна вызначыў спаміж апосталаў свайго будучага намесніка. Аднойчы Ён спытаў апосталаў, за каго Яго ліцаць людзі. Апосталы пераказвалі Хрысту тое, што чулі. «А вы за каго Мяне маеце?». Ап. Пятро адказаў: «Ты Хрыстос, Сын Бога жывога». Тады Ісус сказаў яму ў адказ: «Щаслівы ты, Сымон сын Іоны, бо ня цела і кроў аб'явілі табе, але Айцец Мой, што ў нябесах. І я кажу тебе, што ты ёсьць Пятро (скала) і на гэтай скале збудую Царкву Маю і вароты пяқельныя не перамонгутъ яе. І дам табе ключы Валадарства нябеснага і што звязаш на зямлі, тое будзе звязана і ў небе; і што развязаш на зямлі, тое будзе развязана і ў небе» (Мат. XVI, 15-19). Гэтую абяцанку перадачы ключоў Божага Валадарства ап. Пятру супрадажала вельмі вымоўная падзея. Адразу-ж паслья тae размовы з апосталамі Хрыстос аб'явіў ім, што Ён будзе мусіць перацярпець муکі і смерць. Тады ап. Пятро, адвёўшы Хрыста, пачаў Яго намаўляць: «Пашkadуй сябе, Госпадзе, няхай **ня станеца** Табе гэта!» И Хрыстос адазваўся да свайго выбранага апостала, якому хвіліну перад тым абяцаў перадаць усю ўладу над Царквою: «Адыйдзі ад Мяне, щатан! Ты для Мяне спакуса, бо ня думаеш аб тым, што Божае, але што чалавечае» (Мат. XVI, 21-23).

Пасля гэтых слоў нехаця кожны сябе можа спытатца: як-же можна абяцать ключы нябеснага Валадарства такому апосталу, які з вуснаў Господа заслужыў аж на так востры дакор! Адказ на гэтае пытаныне ёсьць у самym-же дакоры. Хрыстос дакарае ня толькі ап. Пятра, але агулам кожнага чалавека за тое, што ў сваіх меркаваннях забываеца аб тым, што Божае, або яшчэ горш, калі нават аб тым што Божае думает толькі палюдзку. Дзеля гэтага потым Хрыстос паслаў спэцыяльнную помач Свяятога Духа ўсім апосталам, каб такіх памылак не рабіці. Хрыстос, як Бог, ведае добра ўсе людзкія слабасці, але Ён так-жэ добра ведае, што можа людзкая воля, узмоцненая боскаю ласкаю, таму Ён і паслья дакору ап.

Пятра вырозыніваў яго, каб уканцы споўніць сваю абяцанку і даручыць яму кіраўніцтва Царквой. У разуменьні, або лепш кажучы у неразуменьні гэтае дзейнасці Хрыста для шмат каго пачынаеца тое раздарожжа, ад якога расходзяцца блудныя шляхі ўсіх расколаў і сектаў. Людзі, якія нават і аб Божых справах думаюць толькі палюдзку, пачынаюць быццам дакараць Бога: як гэта магчыма, каб съмяротнаму, слабому чалавеку даручыць такія боскія паўнамоцтвы, як кіраванье ўсёю Царквой!? Шмат хто ня хоча зразумець тae праўды веры, што нават сам Бог, каб збавіць чалавека прыйшоў на зямлю ў гіпостатичным злучэнні Бога і чалавека, а калі дae чалавеку нейкае даручэнне, дык дae да таго адпаведную помач.

Паслья дакору адносіны Хрыста да ап. Пятра не змяніліся. Калі зборшчыкі падаткаў звязраліся да Хрыста праз апосталаў з запытаньнем, ці Ён заплаціць падаткі, дык Хрыстос даручае ап. Пятру злавіць рыбу, выніць у яе з рота манету і аддаць падатак за іх двох (Хрыста і ап. Пятра) (Мат. XVII, 27). Тут Хрыстос узняў становішча ап. Пятра з праўнага гледзішча вельмі высока.

Збліжаўся час кръжове мукі, Хрыстос падрыхтоўваў апосталаў да гэтае страшнае падзеі і тады першы раз звязнуўся да ап. Пятра з пे-расцярогаю і адначасна з асаблівым даручэннем: «Сымон, Сымон! вось шатан пажадаў, каб вас прасяць як пшаніцу, але Я маліўся за цябе, каб не амадела вера твая і ты некалі навярнуўшыся, звязрджаў братоў тваіх» (Лук. XXI, 31-32). У адказ ап. Пятро з харктэрным для яго жарам запэўніві Хрыста, што каб нават меў умерці, дык Яго ня вырачачца. Але Хрыстовае прадска-занье збылося: яшчэ тae-ж начы ап. Пятро тройчы адрокся ад Хрыста, аднак адразу апамятаўся і горка плакаў над сваім упадкам.

Паслья ўваскрасення Хрыстос неаднойчы звязуўся апосталам, дадаткова навучаў іх, даў ім ласку разумення Божых рэчаў, даў уладу ад-пушчыць або затрымоўваць гракі, а ап. Пятра ўстанавіў ўва ўсіх яго прывілеях, даручаючы яму кіраўніцтва над ўсёю Царквой, і зрабіў гэта ў такой форме, каб яшчэ раз звязнуць агульную ўвагу. Хрыстос тройчы пытается ап. Пятра, цi ён любіць Яго больш як іншыя і на сцвярджаль-ныя адказы даручыў пасвіціць і «ягнят» і «авец» (Ів. XXI, 15-17). У гэтым даручэнні Хрыста ёсьць вельмі выразнае ўказанье, што ап. Пятро мае заняць тое становішча вярохўнага «добрата Пастыра», якое да гэтага часу займаў Ён сам, ня раз называючы сябе: «Я пастыр добры» (Ів. X, 11, 14). Вось-жэ асаблівае становішча апостала Пятра, а тым самым і ягоных наступнікаў, ёсьць установаю Божаю і як такая яна мусіць успры-мачца людзьмі.

Спачатку нават сам ап. Пятро ня быў упоўні съведамы ўсіе тae ўлады і адказнасці, якую да-

ручый яму Христос і таму пасъля таго, як Христос узынёсься на неба ап. Пястро пачаў вықонваць свае ававязкі з вялікаю асьцярожнасцю. Ён прапануе выбраць дванаццатага апостала на мейсца Юды (Дзеян. Ап. 1, 20-26). Апосталу Пятру зъяўлецца выразны знак з неба, каб хрысыць паганаў і ён першы пачаў іх хрысыць (Дзеян. Ап. X.). Да яго зъвярнуўся Саўло-Паўло пасъля свайго навернення. Аб гэтым ён сам кажа: «Пасъля цераз тры гады я хадзіў у Ерузалім бачыцца з Пятром і прабыў у яго пятнаццатці дзён. Другога-ж з апосталаў я нікога ня бачыў, акрамя Якава, брата Гасподняга» (Галат. 1, 18-19). Вось-жа ап. Павал лічыў, што дзеля апостальскае дзеянасці было зусім выстарчаючае тое, каб пабачыцца з ап. Пятром. Гэткаю-ж мусіла быць агульная думка ў першых хрысыцян.

Апошнія гады свайго жыцця ап. Пястро праўёў у Рыме і там памёр на крыжы ў 67 г., пахаваны на Ватыканскім узгорку, дзе цяпер стаіць базыліка ягонага імені.

Ад таго часу Рым стаўся сталіцою наступнікаў вярхоўнага апостала — Апостальскім Пасадам. Нядайная раскопкі пад базылікаю ап. Пятры ў Рыме прынеслы новыя доказы на пацверджаныне хрысыцянскіх традыцыяў, што гроб вярхоўнага апостала сапраўды знайходзіцца пад базылікаю.

Вызначаўшы прынцып вярхоўнага кіраўніцтва свае Царквы і назначаўшы асобу свайго Намесніка, Христос не назначаў арганізацыйных формаў вярхоўнага кіраўніцтва, таму яно на працягу вякоў прымала формы адпаведныя да вымогаў часу — гэта ёсьць той людзкі элемэнт у Христовай Царкве, які паддлягае зъменам. Афіцыяльныя назовы Христовага Намесніка так-жэ

ня былі заўсёды аднолькавымі, а сёньня іх ёсьць некалкі: Сусветны Архірэй — тытул, які выказвае ягонае становішча адносна іншых епархаў; Свяцішы Айцец — веліч і святасць становішча; Папа Рымскі — майсцовую традыцыю.

Ужо мінула больш дзевяцінаццаті стагоддзяў ад часу заснавання Царквы і ўстанаўлення папства. За гэты час да вышэйпералічаных доказаў ягонага боскага ўстанаўлення дайшоў яшчэ адзін доказ з гісторыі, якая вымоўна сведчыць, што Бог заўсёды ўспамагаў рымскіх папаў у кіраўніцтве Царквою незалежна ад іх прыродных здольнасцяў і праведнасці жыцця: яны выдалі ніводнае энцыклікі, у якой-бы было штосьці супярэчнае ці хоць-бы нязгоднае з наўгуком Христа. А яшчэ даўнейшы факт, што ў адпаведнасці да агульнага палажэння ў сьвеце на Апостальскім Пасадзе зъяўляюцца Архірэі быццам спэцыяльна пакліканы Божым правідам. Ад калі зъявіліся ў Эўропе супрацьрэлігійныя арганізацыі, ад калі паведзена ўзиоцнены наступ супраць Христове Царквы, на Апостальскім Пасадзе зъявіліся Свяцішы Айцы, якія ёсьць сапраўднымі волатамі духа, і да якіх адносяцца з пашанаю ня толькі ўсе вернікі Каталіцкай Царквы, але інават і няверныя. Гэткім волатам духа ёсьць і сучасны Свяцішы Айцец Пій XII. Таму што год дзень ягонае каранаціі азначае вернікамі на ўсім сьвеце з вялікаю ўрачыстасцю і адначасна з радасцю. Азначэнне ўгодкаў каранаціі Свяцішага Айца можа быць тым больш радаснае чым больш неспакойныя часы мы перажываєм. Бо як-жэ ня мае цешыща, той, хто ў сучасным бушуючым акіяне жыцця знайдзеца на караблі, якім кіруе Христос рукою Свайго Намесніка!?

а. Леў

Культ Багародзіцы на Беларусі

Марыйскі Год, які ўрачыста сівяткована на ўсім сьвеце ў 1954 г., меў нямала дабрадзейных наследкаў для духовага жыцця вернікаў, якія належна выкарысталі той год. У радох беларускае эміграцыі Марыйскі Год даў нагоду ажывіць некаторыя векавыя традыцыі, якія ў эміграцыйных умовах ужо пачыналі адыходзіць у забыццё. Беларускія пэрыёдыкі ў сваю чаргу апублікавалі некалькі артыкулаў аб пашане Марыі ў беларускім народзе каліс і цяпер. У далейшым, дзяякочы паасобным студыям значна дапоўнена гістарычныя весткі аб кульце Багародзіцы на Беларусі ў даўніх часох. Але ўвесі гэтыя матэрыялі расціярушчаны і паволі забываеца. Дзеля гэтага варта сабраць яго разам, каб выказаць у галоўных рысах, як беларускі народ славіў Бога ў сівятых Яго, а ў даным выпадку ў асобе Яго выбранае слугі — Найсвяцейшае Дзевы Марыі.

Беларускі народ прыняў хрысыцянства ў拜зантыйскім абрадзе і дзеля гэтага спачатку фармаваў сваю пабожнасць паводле бізантыйскіх рэлігійных традыцыяў, у якіх культ Багародзіцы, пасъля перамогі над іконаборчаю ерасцю, быў моцна развіты. Дзеля гэтага асаблівая пашана да Багародзіцы на Беларусі так даўная, як і самое хрысыцянства. Пераважная большасць першых цэрквяў, лабудаваных у беларускіх гародох, былі прысвячаны Багародзіцы. Праўдападобна самая першая царква на Беларусі, якая была збудаваная ў Полацку дзесь уканды X ст. была Багародзічна. Аб ёй у 1007 г. кажацца, што яна «стара». У Тураве пабудавана першую царкву ўканды X ст. у чэсьць сів. Спаса, але хутка ў тым-же X ст. пабудавана другую царкву ў чэсьць Багародзіцы. У Пінску паводле майсцовае

традыцыі мела быць уканцы X ст. Багародзічна царква пры Ляшчынскім манастыры.

У наступным XI ст. першыя цэркві ў чэсьці Багародзіцы з'явіліся ў гарадох: Віцебску — Дабравешчанская, Драгічыне — Багародзічна, зруйнаваная ў XIII ст. мечаносцамі, Камяныцы — Дабравешчанская, ў Мельніку — Багародзічна. У XII ст.: у Смаленку 1101 г. — Усьпенія Багародзіцы і некалькі цэрквяў няведамага прысьвячэння, аб якіх нічога ня кажацца ані ў летапісах, ані ў пераказах, хоць яны былі збудаваныя ў XII ст. але аб якіх ведама толькі з археалагічных раскопкаў (Менск, Горадня, Драгічын).

Падчас заснаваньня япіскапскіх пасадаў князі звычайна выдавалі так званыя ўстаноўчыя граматы, якія з'яўляюцца вельмі вымоўнымі дакументамі адносна культуры Багародзіцы ў тых часох. У грамаце князя Уладзімера з 1005 г. аб устаноўленні Тураўскай епархіі, кажацца: «...и поставихъ первого епископа Фому, и придахъ села, винограды, земли бортныя, волости со всѣми приданки... Святыму Спасу и Святей Богородицѣ». Гэта грамата захавалася толькі ў Кіява-Печэрскім Патрыярхату рэцэнзіі архім. Трызын (1647-1656). Устаноўчая грамата смаленскага князя Расціслава Місціславіча з 1150 р. некалькі разоў падчырквала, што ўтрыманьне, якое князь забавязваеца даваць япіскапу, ёсць быццам данінау для Багародзіцы: «А се даю святеи Богородици и епископу десятину от всех даней Смоленских... Яз, грешны сын Місціславль, надеяся на матерь божью на святую Богородицу, уставляю сию епіскопию»(1).

Нажаль не захавалася ўстаноўчае граматы Полацкага князя, але можна дагадвацца, што яна была падобнаю да Тураўскай і магчыма нават служыла ўзорам для Смаленскага князя, паколькі была значна старэйшаю.

З боку вернікаў ад найдаўнейшых часоў прайяўлялася вялікае зацікаўленыне да асобы Ма́рыі. Дзеля гэтага калісь былі шырока распаўсюджаны розныя апокрыфы з жыцця Багародзіцы, у якіх нашы продкі шукалі дапаўненінья тых скучных вестак з жыцця Багародзіцы, якіх ніяма ў Эвангельлях. І так шырока былі ведамы ў старой беларускай літаратуры XII-XIV ст. апокрыфы: «Як хадзіла Багародзіца па муках», «Слова Івана Багаслова аб усьпеніі Багародзіцы», апокрыфічнае «Першаэвангельле Якава» аб дзяянінстве Багародзіцы і яе бацькох.

Сыходам за апокрыфамі з'явілася шмат чыста беларускіх вусных народных твораў адносна Багародзіцы, як: казак і лягэндаў, у якіх Марыя выступала галоўнаю дзеючую асобаю або сама, або разам з Хрыстом. У гэтых казках адлюстроўваецца пагляд, што заступніцтва Марыі прычы-

1). Памятники русского права. Выпуск второй. Москва 1953, стар. 39-42.

няеца да ўласкаўленыня некаторых грэшнікаў. Напрыклад у адной казцы аб канцы сьвету кажацца, што на страшным судзе Багародзіца будзе аж тройчы прасіць свайго Сына, каб зьлітаваўся над меншымі грэшнікамі, і за кожным разам Ісус Хрыстос будзе выслушоўваць яе просьбу, мілаваць некаторую частку грэшнікаў. Толькі пасля трэцяе просьбы пашле рэшту грэшнікаў на вечныя муکі. У іншай казцы гаворыцца, што Багародзіца аднойчы была зрабіла ў райскім агародзе бяздонную студню аж у пекла і праз яе тайком перацягвала пакутнікаў на неба. Асабліва прыгожая казка «Марка пякельны» апавядае, што аднойчы Хрыстос з Марыяю ў выглядзе старэнкіх падарожнікаў былі хрышчонімі бацькамі ў аднаго вельмі беднага селяніна і потым запрасілі свайго хросніка — Марку да сябе ў госьці. Марку ехаў у госьці, сам ня ведаючы куды, праз пекла ў рай. Падарозе бачыў ўсялякія муکі, а ў раі шчасльвае жыцьцё. Хрыстос і Багародзіца яго шчодра частавалі і выправілі назад на гэты сьвет з наказам, каб навучаў людзей жыць пахрысыціянску, каб яны не траплялі на вечныя муکі ў пекла(2). Нямала ёсць іншых казак, у якіх Багародзіца прадстаўляеца як турботная Маші, якая ніколі не забываеца аб сваіх духовых дзеяцах на гэтым сьвеце.

Ёсць так-жа шмат беларускіх загадкаў і прыказак, у якіх успамінаеца Багародзіца.

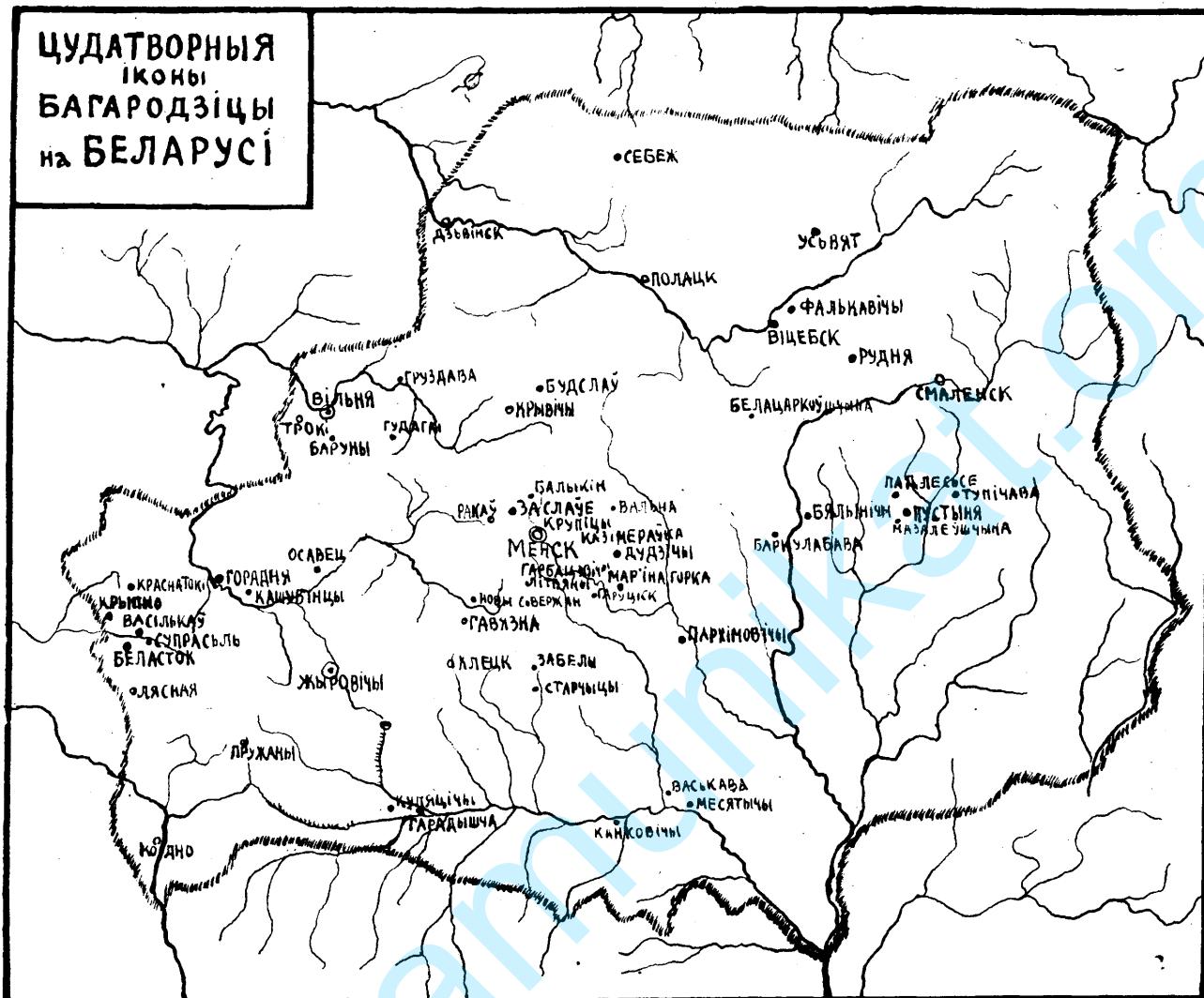
У абрядавых і бытавых беларускіх народных песнях вельмі часта выступае Багародзіца ў образе Маі, якая съпяшаецца на помач туды, дзе людзі самі ўжо нічога ня могуць. Дзеля гэтага амаль кожнае Багародзічнае съвята на Беларусі суправаджалася нейкімі асаблівымі пазалітургічнымі абрядамі.

На Грамніцы (2. II.) у каталіцкіх і праваслаўных святынях съвянцілі съвечкі, якія потым запальвалі падчас розных хатніх урачыстасцяў: падчас вячэры на Куцю, на Дзяды, а так-же іх давалі ў рукі ўміраючым, як знак шчырага жаданія пад алеаку Багародзіцы і з съвятым трамнічнае съвечкі дайсці непамыльна ў валадарства Багародзіцы — у неба.

На Дабравешчанье (25. III.) ў некаторых ваколіцах Беларусі захоўваўся старадаўны звычай «клікаць вясну». Гэта звычай з дахрысыціянскіх часоў, які прыстасаваўся да ўслыўленыня Багародзіцы ў карагодных песнях. Варта ўспомніць, што ў гэты дзень усюды ўстрывмоўваліся ад працы, хоць звычайна якраз тады пачынаюцца гарачыя веснавыя работы ў полі. Прыйказка кажа, што «На Дабравешчанье нават і птушкі гнізда ня ўюць».

На Усьпеніне Багародзіцы, якое папулярна

2). Шейнъ П., Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Томъ 2. СПб 1894, стар. 376-386.

называеща «Першая Прычыстая» (15. VIII) пасъ-
ля Службы Божае ў цэрквях съянцілі розныя
зёлкі разам з каласамі збожжа. Потым зёлкі ўжы-
валі як лекі, а каласы збожжа захоўвалі да часу
сяўбы і тады іх выціралі ў сявењку ды першаю
жменяю сыпалі ў ральлю.

На Другую Прычыстую — Раство Багародзіцы (8. IX.) асаблівых абрадаў няма, але гэты дзень лічыцца пачаткам асеньнія сяўбы і да таго ў кліматычных умовах Беларусі звычайна тады пачынаецца масавае ападаньне лісця. Таму і ка- жацца ў прыказцы: «Прышла Прычыстая, усё па- ціснула».

На Пакровы (І. Х.) апошні раз виганяють на пашу каровы.

Амаль усе Багародзічныя сьвяты ўвайшли ў беларускі народны календар і ў гаспадарчыя прыметы. Вось некаторыя з іх: «На Граманіцы падвіна зіміцы». «Калі на Граманіцы певень пад пло-там нап'ецица вадзіцы, дык на Юр'я вол наесца-

травіць». «Калі на Граманіцы капае з страхі, не спадзяйвайся ў леце пацехі». «Прышоў Багач (8. IX.), кідай рагач (саху), бяры сявењку і сей памаленійку». «Прышоў Багач, рыкнуў рагач, прыйшла Пакрова, рыкнула карова». «На святыя Пакровы будзь к зіме татовы». «На Пакровы за-
ганяй ў хлеў каровы».

Падобна як у шматлікіх хрысьціянскіх краінах так і на Беларусі вернікі ўважаюць Багародзіцу за заступніцу і хадайніцу перад Богам у атрымоўваныні ласк, якіх ніхто іншы вымаліць ня можа. Прауда з гэтага гледзішча на Беларусі, як і ўва ўсім съвеце вернікі найчасцей звязратаюцца да Бога ў мамэнтах вялікага цярпеньня. Ведама, як трывога, дык да Бога, і ў гэтых выпадках плынуць асабліва гарачыя малітвы аб помачы праз пасрэдніцтва Багародзіцы. У часе эпідэміяў, пасухаў, пажараў, і ц іншых стыхійных няшчасціяў звязратаюцца да Багародзіцы, як да найлепшае Маці і апошняга ратунку. У некаторых няшчаш-

сьцях гэтыя малітвы суправаджаюца асаблівымі абраамі. Напрыклад у часе пажараў, калі да гэтага далучаецца вецер і паўстае пагроза пашырэння пажару, абносіцца навокал загрожаных будынкаў ікону Багародзіцы, адмаўляючы пры гэтым багародзічныя малітвы.

У бізантыйскай рэлігійнай традыцыі паслья іконаборчае ерасі (VIII-IX ст.) была моцна разьвіта пашана да іконаў. З гэтага азнакаю хрысціянства з'явілася на Беларускіх абшарах уканцы X ст. і майсцовая традыцыя кажа, што ў тым часе ўжо была цудотворная ікона Багародзіцы ў Заслаўі. А ў XII ст. ведамыя цудатворныя багародзічныя іконы былі ў: Смаленску — Годзігітрыя ад 1103 г., Умілен'не — ад 1103 г., Свірская — ад 1195 р., у Полацку — Корсунская ад 1128 г., у Купяцічах — ад 1182 г., у Пустыні каля Месціслаўя — Патрыяршая, у Бары каля Усьвятых — Цэзарская. У далейшым лік цудотворных іконаў Багародзіцы на Беларусі ўзьцяж павялічваўся і асабліва ўзрос паслья таго, як амаль уся Беларусь стала каталіцкую паслья Берасцейскую рэлігійнае Вунії. У XVII ст. уславіліся цудамі багародзічныя іконы ў: Баркулабаве, Будславе, Вольнай, Гавязьне, у в. Забельы, Казіміраўцы, Каложы каля Горадні, Колне, Кашубінцах, Лясной, на Крэстаторскім полі каля Менску, у Ракаве, Рудні, Стар'шыны і Эйсмонтах. Да таго больш дзвініці старых цудатворных іконаў губляюць свой пачатак у сівай мінуўшчыне.

Агулам на Беларусі перад першаю сусветную вайнаю было ведама шэсцьдзесят цудатворных багародзічных іконаў і адна статуя(3). Некаторыя з іх былі шырока ведамы не толькі на Беларусі, але і ў суседніх краінах. Шмат беларускіх цудатворных багародзічных іконаў было каранована. Жыровіцкая ікона Божае Маці была каранована 19 верасьня 1730 г. у прысутнасці нарочнага пасланніка папы Клімента XII на «Каралеву Беларускага Народу».

Святыні, дзе знайходзяцца цудатворныя іконы, ёсьць мейсцам прошчай; туды сходяцца паломнікі з блізкіх і далёкіх ваколіцаў. Асабліва годны ўвагі факт, што перад цудатворнымі ікоінамі можна было часта бачыць, як поруч молянца і праваслаўныя і каталікі, незалежна ад таго, у якой святыні гэтая ікона знайходзілася. У праваслаўных і ўсходне-каталіцкіх святынях акрамя літургічна прыпісаных аброзоў Багародзіцы быў яшчэ аброз Божае Маці, умацаваны сточкам на невялічкім століку ў форме пераноснага аўтарыка. На адваротным баку была ікона Хрыста, або патрона царквы. Гэты пераносны аўтарык заўсёды насылі падчас працэсіі на двох дручкох

3). Кароткія гістарычныя весткі аб беларускіх цудатворных іконах Багародзіцы паданы ў «Божым шляхам» Нр. Нр. 58-60, 62.

чатыры дзяўчыны і вернікі складалі на гэты столік перад аброзом Багародзіцы свае ахвяры.

Ды ня толькі святыні, але кожная беларуская хата перад 1917 г. мела шмат аброзоў святых і між імі абавязковая быў аброз Багародзіцы. З гэтага гледзішча і каталікі і праваслаўныя беларусы нічым ня розніліся між сабою. Усюды аброзы абавязковая завешваліся прыгожа вышытымі ручнікамі — набажнікамі, а ў некаторых ваколіцах, напрыклад на Случчыне, аброз устаўляўся ў маствацка выразьбленыя бажніцы.

Калі бацькі выпраўлялі дзяцей да шлюбу, або ў вялікую дарогу ці на вайну, дык найчасцей багаславілі іх іконаю Багародзіцы, сымбалічна выказваючы гэтым абраамі, што перадаюць сваіх дзяцей у апеку Нябеснае Маці. Гэта быў глыбока ўзрушаючы мамэнт, калі сын становіўся на калені перад бацькамі, а маці здымала аброз з набожнікам, акружала ім тройчы галаву сына, вымаўляючы пры гэтым словаў багаславенства, давала яму пацалаваць аброз і толькі паслья гэтага самі бацькі цалавалі сваё дзіця.

З дагматычнага гледзішча культ Багародзіцы на Беларусі азначаўся тым, што ад даўных часоў была агульна распаўсяолжаная вера ў непарочнае пачацьце Марыі. Праўда, гэтая вера была верным захаваннем старых бізантыйскіх традыцый, паводле якіх у літургічных тэкстах Марыя называлася: Прачыстая, Прэнепарочная, Чэсьнейшая Хэрувім, Нескверная, Пронаречэнная, Едіна Непарочная, Новае Неба, Адзіна Бязгрешная і пад. Паводле гэтага традыцыі Багародзіцу беларусы называлі проста Прачыстаю і гэтым словам азначалі святы Успен'ня Багародзіцы — Вялікая або Першая Прачыстая і Нараджэння Багародзіцы — Малая або Другая Прачыстая. Беларускія багасловы захоўвалі верна гэту традыцыю нават між праваслаўных і ў часе дагматычных спрэчак між каталікамі і праваслаўнымі. Напрыклад 2 лютага 1650 г. заснавалася ў Полацку праваслаўнае брацтва моладзі, якое ў сваім статуте вымагала ад братчыкаў, каб яны сябе пасвячали Непарочнаму Зачаццю Найсвяцейшай Дзеўзы Марыі. Варта зазначыць, што статут гэтага брацтва зацвердзіў 10. VI. 1651 г. Магілёўскі праваслаўны япіскап Іосіф Канановіч-Гарбацкі (1650-1653), які перад тым быў нейкі час прафэсарам і рэктарам Магілянскай Акадэміі(4). І яшчэ што варта ўвагі: яп. Іосіф перад сваёю хіратоніяю даў пісмовае забавязан'не мітрапаліту «старацца аб тым, каб у нашым народзе расцьвіталі науку для асьветы моладзі, каб яна магла быць апрышчам і служыць сэв. Усходній Царкве, распаўсяючыя славу Божую і захоўваючы пра-
ваславіе»(5). Відавочна для асягнення гэтага мэ-

4). Голубевъ С., Объяснительные параграфы по истории западно-русской Церкви. «Труды Киевской Дух. Акад. III, ст. 464-467.

ты мела служыць новазаснаванае брацтва з куль-
там непарочнага зачацьця Багародзіцы.

Калі ў Маскоўшчыну пад уплывам пратэстан-
тызму пачалі пранікаць фальшивыя пагляды ад-
носна Багародзіцы, дык у абароне непарочнага
зачацьця выступіў выдатны беларускі вучоны,
які працаў у Маскве, Сымон Палацкі (1629-
1680). Свае пагляды ён выказаў у кнігах: «Жезль
правления» і «Вечеря душевная», у якой між ін-
шым чытаем: «Пречистая Дъва Марія чиста есть...
яко свободная отъ всякия вины грѣховныя, отъ
всякого порока душевнаго, чиста отъ грѣха, иже
волею Адамлею содѣяся, и въ нась чрезъ рожде-
нія приходить, и именуется грѣхъ первородный.
И того бо, по нѣкімъ умствованію прежде за-
чатія си очистися»(6). Нажаль у пазнейшым
жыцьці Праваслаўнае Царквы на Беларусі пра-
сякнулі пратэстанцкія ўпłyлы адносна Непарочна-
га Зачацьця і іншых марыйскіх праўдаў веры.
Праўда, гэта сталася пасля прылучэння Белару-
сі да Расей. Аднак пакуль на Беларусі існавала
Усходнекаталіцкая Царква, культ Багародзіцы
ўвесь час праяўляўся вельмі моцна ў народным
жыцьці. Тварыліся шматлікія багародзічныя пе-
сні, якія сіпяваліся і ў сівятынях і ў хатах. Не-
каторыя з іх былі надрукаваны ў т. зв. Багагла-
сніках, а некаторыя распаўсюджваліся як вусная
народная творчасць.

Багародзічныя праўды веры ў Каталіцкай
Царкве разъвіваюцца адпаведна з агульнымі прын-
цыпамі разъвіцьця догмаў і гэтае разъвіцьцё ў

5). Цытую паводле: Батюшковъ, Бѣлоруссія и
Літва. С. Пётрбургъ 1890, стар. 250.

6). Цытую паводле: Свящ.. кн. А. Волконскій, Ка-
толічество и священное преданіе Востока. Паріжъ
1933, стар. 427.

свой час знайходзіла вымоўнае адлюстраваныне
ў беларускім рэлігійным жыцьці. З даўных часоў
у цэрквях усходнія абраду на вялікіх іконаста-
тах на цэнтральным мейсцы ў трэцім ярусе заў-
сёды ўмяшчалі Багародзіцу з Спрадвечным Дзе-
цям, а у XVIII ст. на гэтым мейсцы пачалі ма-
ляваць укаранаваныне Багародзіцы. Наагул
ажыўлены культ Багародзіцы на Беларусі выяў-
ляўся так-жа ў павялічэнні колькасці цэкраваў
і капліцаў прысьвечаных Багародзіцы.

Скасаваныне Усходнекаталіцкага Царквы ў
1839 г. адбілася вельмі адмоўна на рэлігійным
жыцьці беларускага народу наагул, а тым самым і
на кульце Багародзіцы, бо ў тым часе ў Расей-
скай Праваслаўнай Царкве моцна адчуваўся пра-
тэстанцкі ўплыў. Характэрна напрыклад, што пе-
рад першаю сусветнаю вайною трэцяя частка каталіцкіх сівятыняў лацінскага абраду на Белару-
сі была прысьвячана Марыі, праваслаўных-жа
сівятыняў — менш чым чацвёртая частка.

Уканцы варта зазначыць, што беларусы ў
сваёй напобежнасці да Найсьвяцейшай Дзевы Ма-
рыі лічаць Яе не толькі пасрэдніцаю нівычар-
пальныя Божыя ласкаў, заўсёдна заступніцаю,
але так-жа глядзяць на Яе, як на найбольш ве-
личны ўзор хрысьціянскага жыцьця. Калісь у да-
часным жыцьці Марыя сама аддана служыла Богу,
ахвяроўваючы сябе самую для выконванія Божае
волі, а ўканцы ахвяравала свайго Боскага Сына
для збаўлення сьвету — так беларуская жан-
чына-маші, ідучы за прыкладам Марыі, лічыць
ахвяриасць неабходнаю ўмоваю супаднага ся-
мейнага жыцьця, таму і малітвы да Багародзіцы
супрададжаю рознымі ахвярамі.

а. Л. Гарошка

Айцец Міхаіл Красавіцкі

На працягу стагодзьдзяў узгадаваныне ра-
сейскага праваслаўнага духавенства вялося у тым
кірунку, каб ім прышчапіць рабскую пакору перад
расейскім царом, расейскі фанатызм і адчужэні-
не ад усяго беларускага. У большасці выпадкаў
намечаную мэту асягалі і праваслаўнае духавен-
ства на Беларусі мела якраз такую азіяку. Аднак
было ніяма шчырых сыноў беларускага наро-
ду, якія нават і ў расейскіх духоўных сэмінарыях
змаглі захаваць шчырую любоў да роднае Бела-
rusі і да беларускай культуры. Характэрна пры-
тым, што гэткія сівятары ня былі варожа настроен-
ы да Каталіцкай Царквы. Адным з такіх беларускіх
праваслаўных сівятароў быў а. Міхаіл Красавіцкі
Радзіўся ён у Смаленску ў саракавых гадох міну-
лага стагодзьдзя. Кончыў Полацкую Духоўную
Сэмінарыю. Працаў у сівятаром у Віцебску і Велі-
жы больш 50 гадоў. Быў ён вельмі плодным пу-
бліцыстам і апублікаваў шмат артыкулаў у: «Ві-

тебских Губернских Ведомостях», «Полоцких Епархиальных Ведомостях» і «Церковно-Обще-
ственным Вестніке».

За некаторыя артыкулы меў ніяма пры-
красацця ад духоўнае ўлады, бо ў іх крытыкаваў
духоўных і сівецкіх мяйсцовых кіраунікоў.

Некаторыя артыкулы а. Міхаіла маюць па-
важнае гістарычнае значэнне, але нажаль яны
вельмі мала ведамыя нават у навуковых кругах.
Асабліва вартасным для гісторыі царкоўнага бе-
ларускага мастацтва і рэлігійнага жыцьця на Бе-
ларусі ёсьць даклад а. Міхаіла, на тэму: «Памяткі
царкоўнае старасьвetchыны Полацка-Віцебската-
раю і іх ахова», які ён прачытаў у 1911
г. для сяброў Віцебскай Вучонае Архіўнае
Камісіі. Даклад быў надрукаваны ў Кнізе № 1
«Полоцко-Віцебской Старынны», Віцебск 1911 г.
Сёняння гэтая публікацыя зьяўляецца бібліяграфі-
чнай рэдкасцю, дзеля гэтага лічым, што будзе

карысным апублікацый гэны даклад у беларускім перакладзе з невялікім скарачэннемі. Гэты артыкул ніколі ня стаціць свае гісторычнае актуальнасці. Зывяртаем толькі ўвагу чытачу, што

артыкул быў напісаны ў тым часе, калі трэба было рахавацца з царскаю цэнзурою.

Рэдакцыя

Памяткі царкоўнае старасьвetchыны

Некалькі слоў аб гісторычных абставінах

Гісторычныя абставіны нашага краю ня спрыялі вытварэнню самабытных мастацкіх формаў у архітэктуры і ў умовах рэлігійнага, сямейнага і грамадзкага жыцця, і ў збораныю кніжных скарбаў і шырокага разъвіцця пісьменства, ані тым больш аховы ўсяго гэтага культурнага багацьця. Бязупыннае жарстокое пляменнае і рэлігійнае змаганыне; векавое рэлігійнае, і культурнае, пляменнае, клясавае, сацыяльнае і эканамічнае гнобленьне, што цяжыла над Беларусамі, узаемнае змаганыне князёў Русі і Літвы, паўстаньні, амаль бязупынныя войны, у якіх узаемна аспрэчвалі права на ўладу ў краю Полацкае Княства, Літва, Лівонскі Чын, Масква і Польшча; войны, якія завяршыліся сто гадоў таму нашэсьцем Наполеона і з ім нязлічаных плямёнаў — вось коратка гісторыя нашага краю. — Ведама, як у гэтай заўсёднай вайне гінулі пачаткі самабытнае культуры і яе выяўленыне ў літаратуры і мастацтве, калі тое, што захавалася ад агню і разбурэння ў часе войны, часткава разграблялася, і вывозілася пераможцам з краю, часткава ім-жа нішчылася і перараблялася, бо ў ягоных вачох яно насіла яўняльныя сцягі варожае культуры і рэлігіі. Дзеля гэтага нядзіўна, што мы маем нямнога памятак старасьвetchыны ў паруананыні да краёў, на долю якіх выпала спакойнае жыццё на працягу доўгіх гадоў.

Але дзеля гэтага для нас повінна быць тым каштауненшэе тое нямногае, што перажыло стыхінае і съядомае разбурэнье і гаворыць нам аб мінуўшчыне нашага краю. Тым больш яно павінна спанукваць да збораныя, апісаныя і захоўваныя памятнікаў мяйсцоваяе старасьвetchыны, якая мае аграмадны інтарэс і вартасць, як матэрыял для гісторыка, архэалёга і для мастака.

Працаўнікі на ніве збораныя роднае старасьвetchыны

Наш Полацка-Віцебскі Край ня можа нара��аць на нястачу людзей, якія прычыніліся да збораныя і апісаныя памятнікаў мяйсцоваяе старасьвetchыны. Даволі ўспомніць імёны А. П. Сапунова, якога капитальнаяныя працы аб віцебскай старасьвetchыне добра ведамы ўсім сябром Віцебскае Вучонае Архіўнае Камісіі, Е. А. Раманава, які побач з працамі ў галіне роднага беларускага слова і другіх разнайкіх працаў нямала

Полацка-Віцебскага краю і іх ахова

папрацаў у справе раскопак разам з А. П. Сапуновым, каторы зрабіў пачатак Віцебскаму Царкоўнаму Археалагічнаму Музэю, пакойнага Н. Я. Нікіфароўскага, аб якога працах ня так даўно зрабіў даклад Д. І. Даўгяло, які нямала папрацаў на карысць успомненага музэю і ў справе вывучэння роднае старасьвetchыны, ды ў канцы пакойных незабытых калекцыянэрў К. К. Бергнера, частка багатае калекцыі якога ўзбагаціла Віцебскую мужчынскую гімназію, і В. П. Федаровіча, якога багатыя калекцыі шмат каму добра ведамыя — даволі ўспомніць гэтыя імёны, каб сказаць, што наш край ня бедны людзімі, якія любяць родную старасьвetchыну, стараючыя збораныя аховы, апісваць і разъвіваць у іншых любоў да роднае старасьвetchыны і яе ахароны.

Аб'еднаць гэтыя сілы і паадзіночныя спробы, прыцягнуць к гэтай справе ўвагу і супрацоўніцтва духоўных і грамадзкіх уладаў, мае за заданне Віцебская Вучоная Архіўная Камісія, з ветлівае згоды якое выступіць перад вамі сёньнешні дакладчык.

Асьвяжыць у памяці паважных сяброў Архіўнае Камісіі гэту частку мяйсцовага археалагічнага матэрыялу, которая адносіцца да царкоўнае старасьвetchыны, парушыць сумную гісторыю нашых царкоўных памятнікаў у звязку з агульнімі культурнымі ўмовамі і асаблівымі мяйсцовымі абставінамі і, уканцы, паставіць на абмеркаваныне Камісіі тыя заходы, якія ёй могуць быць доступныя ў дарагой для нас справе — гэтая ёсьць мэта нашага дакладу, хоць ён і не прэтандуе ані на паўнату, ані тымбольш на спэцыяльнасць.

Найстарэйшая архітэктурная памятка

Пачынаючы агляд архітэктурных царкоўных памятак нашага краю, мусім сказаць, што з страдаўных часоў у межах нашае епархіі (Полацка-Віцебскае) захавалася ўсяго толькі дзве съвятыні. Першая з іх па датыніці гэта — Віцебская Дабравешчанская Царква «На ніжнім замку», якая ў старым Віцебску мела тое-ж значэнне, што ў Полацку і Ноўгарадзе сьв. Сафія, у Пскове Дом Св. Троіцы. Віцеблянін тых часоў, калі адходзіў на чужыну і вяртаўся дамоў, «біў чалом съвятыому Дабравешчанью».

Паводле выснаўкаў пакойнага археалёга А. М. Паўлінава — тых, хто цікавіцца падрабязнасцямі

адсылаем да яго артыкулу, надрукаванага ў 1-м то-
ме прац 9-га Археалягічнага Зьезду ў Вільні, Даб-
равешчанская царква паводле яе кладкі і стылю ад-
носіща да XI, а магчымы на'т да X-га в. Кладка яе
бізантыйскага характеру, такая-ж, як кладка Кіеў-
скай і Ноўгародзкай Сафіі і Чарнігавскага Сабору
(XI в.) і «складаецца з тонкае цэглы таўшчынёю
5/8 вяршка, (2,53 см.) і даўжынёю 7/8 вяршка
(3,89 см.). Цэгла больша частка падаўгастая,
але ёсьць і квадратная; шво мулярскае заправы
часам такое тоўстае, як цэгла, але бывае і таў-
шчэйшае. За дўумя радамі цэглы ідзе сечаны камен-
ень таўшчынёю роўны чатыром радом цэглы,
потым зноў цэгла і т. д. Часамі замест двух радоў цэглы спатыкаеца тры» (1).

У верхніх часьцях кладка часткова пазней-
шая. Да пазнейшых часоў (XIV ст.) належыць так-же скляпенъне. Верх святыні дзеравяны, зро-
блены параўнаўча нядайна, зньізу закрыты. Няма сумніву, што калісці святыня мела каменны верх, і ён знайходзіўся над іканастасам. Пярэд-
няя частка святыні, як выявілі досьледы Паўлі-
нава, ёсьць пазнейшаю прыбудоўка. Святыня ў найстарэйшай сваёй часці мела форму падоўжна-
га прастакутніка, падзеленага шасцю чатырох-
кутнымі стаўпамі. Паміж заходнімі стаўпамі, апі-
раючыся на іх, і заходняю сцяною былі камен-
ныя хоры, ад якіх захаваліся бакавыя часткі. Аў-
тар трохчастковы. «Сярэдняя яго частка знутра і звонку мае форму паўкругу, а бакавыя часці схаваныя ў таўшчыні сцяны ў форме паўкруглых нішаў, звонку-ж паўкругаў яны ня маюць і творацы простыя куты з лапаткамі» (2). Вонка-
вы тынк пазнейшы; у дауніне святыня бяз сум-
ніву была неатынкаваная, згодна з бізантыйскім узорам, і мела звонку «ўпрыгожаныя палосы чырвонае цэглы на полі чесанага каменя» (3).

Першапачатковое пакрыццё святыні, праў-
да падобна мела форму аркаў. Восьміпакатнае пакрыццё, як гэта паказана, ці лепш кажучы, як гэта мелася на ўвесь паказаць, на пляне Віцебску з 1664 г., ёсьць мала верагодным, бо пры гэткім пакрыцці фасады з усіх бакоў маюць падзел на трох часці, тады, як наша святыня мае паўднё-
вы і паўночны фасады, падзеленыя на чатыры час-
ці. Да таго гэткі тып пакрыцця сустракаеца ў нас толькі з канца XIII ст. (4).

Другая памятка глыбокое старажытнасці —
гэта царква Спаса-Прэабражэнъне ў Полацкім Спаса-Еўфрасінскім манастыры, збудаваная ў XII веку заснавальніцю манастыра, прэпадобнаю

1. А. М. Павлиновъ. Древніе храмы Вітебска и Полоцка. «Труды IX Археологического Съезда в Вильне» Т. I, ст. 4.

2. Ibid. ст. 4.

3. Ibid. ст. 5.

4. В. В. Сусловъ. Материалы ўкъ Исторіі древней Новгородско-Псковской архітектуры. С.-Петербургъ 1888, ст. 10.

Еўфрасінію, як аб гэтым гаворыць яе старое жыццяцяпісаныне. Гэтую царкву так-же дасъледа-
ваў акад. А. М. Паўлінаў і выявіў, што яна мае аднародную кладку з тонкае цэглы, «падобную да цэглы сыв. Сафіі (у Полацку — часць сцяны, што ўвайшла ў новую святыну XVII ст.), Барысаглебскае (у Полацку — руіны), Дабравешчанскае ў Віцебску ды іншых цэрквеў з таго часу (5), без дамешкі матэрыйялу іншага роду — каменя, чесаных каменных плытак. Такім чынам «гэтая царква ў сваім першапачатковым відзе бы-
ла аднаколерная і тым самым вельмі рознілася ад іншых старых цэрквеў, якія мелі разнародную кладку і дзеля гэтага іхны фасад быў паласаты» (6). «Аднароднасць кладкі, заўважае А. М. Паўлінаў, у цэрквях XII ст. — зьявішча вельмі рэдкае» (7). Каля асновы і асабліва ў верхніх часьцях съледныя пазнейшыя папраўкі, там цэгла большая.

«Плян Спасае царквы ў Еўфрасініскім мана-
стыры — піша А. М. Паўлінаў — мае вельмі шмат супольнага з плянам Дабравешчанскае царквы ў Віцебску. Ён так-же падоўжны; усходні фасад мае адзін паўкруглы выступ сярэдняга аўтарнага паўкругу, а бакавыя заключаны ў простыя сцены і гэткім чынам замаскаваныя фасадам галоўнае масы царквы... Унутры ён мае так-же трох слупы з абодвух бакоў» (8). Ад сябе прыбавім, што ў адрозненіне ад Дабравешчанскае царквы, тут слупы размешчаны на няроўнай адлегласці адзін ад другога і ўсходні ды заходнія сцены, і гэткім чынам царква ў даўжыню падзелена слупамі на няроўныя часці, а часці заходнія і асабліва сярэдняя пад купалам шырэйшая. Слупы, за выняткам двух усходніх, у сваёй ніжній часці маюць восьмікантовую форму, што іх збліжае да круглых слупоў у цэрквях Ноўгарод-Пскоўскага вобласці (Су-
стракающа там ад пачатку XIII ст. (9)). На за-
ходнія слупы апіраючыся хоры з дўумя келіямі па баках (правая з іх — келія прэп. Еўфрасінії). Першапачатковое пакрыццё святыні мела форму аркаў адпаведна да скляпенія.

Вось коратка тое, што азначана досьледамі А. М. Паўлінава. У канцовым выніку трэба прызнаць, што абелзьвye гэтыя святыні пабудаваны паводле тыпу бізантыйскіх цэрквеў X-XII стагодзізняў, а ўспомненае сваеасаблівасцю будо-
вы бакавых палzelau аўтара збліжаючы да цэрквеў Ноўгарод-Пскоўскага краю, але там гэтая асаблівасць з'яўляецца пазней, ад XIII ст. (10). Вось-жэ дзяякуючы досьледам А. М. Паўлінава мы цяпер ведаем істотнае аб гэтых святынях.

5. А. М. Павлиновъ. ор. сіт. ст. 15,

6. Ibid. ст. 16.

7. Ibid. ст. 16.

8. Ibid. ст. 11.

9. В. В. Сусловъ. ор. сіт. ст. 11,

10. Ibid. ст. 12-13.

Аднак асталіся недасъледжанымі некаторыя пытаныні, як: Першапачатковая форма, вялічыня і разъмяшчэнне вакон (бо-ж цяперашнія вокны — пазынейшыя); — стары съценапіс, каторы магчыма захаваўся пад верхнімі пластамі хварбы і тынку (прынамся адносна съценапісу Спаскае царквы мы маєм весткі з 1832 г., калі съвятыня была перадана «ў распараджэнне грэка-расейскага духавенства»); наведамы ўзоровень першапачаткавай падлогі (паясьню гэта прыкладам: у Ноўгарадзкай Сафіі падчас рэстаўрацыі выяўлена, што ўзоровень першапачаткавае падлогі быў на сажань ніжэй ад цяперашняга).

Няма патрэбы шмат гаварыць аб важнасці досьледаў такіх пытаныніяў. Калі-б удалося адкрыць съценапіс у названых съвятынях, дык якое аграмаднае археалягічнае і мастацкае значэнне мела-б тэтая знаходка! Адносна важнасці ўстанаўленьня ўзоруно першапачаткавае падлогі я дазволю прыпомніць, што пры гэтым можна было-б атрымаць такія вартасныя знаходкі, як напр.: старыя пахаваньні, грабніцы, магчыма нават з надпісамі. Гэта асабліва цікава адносна Полацкае Спаскае съвятыні. Як ведама, да часу асяленыя прэп. Еўфрасіні ў Сяльцы Св. Спаса, там было мейсца для пахаваньня Полацкіх япіскалаў. Напэўна іхныя магілы знайходзіліся каля паліярэдняе царквы, а магчыма, што больш праудападобна, у самой царкве. Вельмі магчыма, што прэп. Еўфрасіні будавала царкву ня толькі на старым мейсцы, але і на старым фундаменце (як гэта ведама адносна некаторых съвятыніяў Ноўгарадзка-Пскоўскага краю) (11). Схаваныя цяпер пад зямлёю часці съвятыні могуць быць больш старымі і ў іх могуць быць магілы першых полацкіх япіскапаў!

Завяршэнне дасъледаваньня Віцебскае і Полацкае съвятыніяў, зразумела, павінна быць першым крокам турботаў любіцеляў старасьвеччыны. Другі крок — гэта рэстаўрацыя съвятыні.

Калі адносна Віцебскай Дабравешчанскай царквы, дзеля нястачы мяйсцовых сродкаў прыходзіща чакаць помачы ад Археалягічнага Таварыства і другіх падобных установаў, а так-жэ запамогі ад дзяржавы, дык зьдзейсьненне наших жаданьняў адносна Полацкае съвятыні становіць съвяшчэнны абавязак манастыра, які ў звязку з перанясенiem мошчаў прэп. Еўфрасіні атрымаў багатую крыніцу ахвяраў і грашовых уплываў. Добра зрабіў-бы манастыр, каб замест дарагіх і, як гэта часта мае мейсца ў нашым царкоўным упрыгожваньні, бязгустоўных аздабленіяў, захацеў-бы з помаччу спэциялістаў асьледаваць і рэстаўраваць сваю съвятыню, па магчымасці прыблізіць яе вонкавы і нутраны выгляд да таго, які яна мела пры жыцці прэпадобнае!

11. Гл. успомнены артыкул В. В. Суслова.

Архітэктурныя памяткі XVII і пазынейшых вікоў

...Пасыль гэтых дэзвёх съвятыняў, блізкіх да пачаткаў хрысціянства ў краю, насы даныя адносна царкоўнае архітэктуры краю забывающа і мы павінны перайсьці проста ў XVII ст.

Прычыны такога перарыву карэніцца, па першыя, у тых разгромах, якія пераносіла краіна і ад якіх толькі нейкім цудам захаваліся ўспомненныя памяткі, а па другое, у тым, што архітэктура нашае краіны наагул была пераважна дзераўлянья. Варта успомніць, што напрыклад съцены і вежы старога Віцебску ў вялікай часыці былі дзераўлянья.

Калі ўспомненныя памяткі царкоўнае архітэктуры нашае краіны маюць выразна бізантыйскі характар будаўніцтва і, акрамя гэтага, некаторыя агульныя азінакі з Ноўгарадзка-Пскоўскую краінай, дык нешматлікія памяткі дзераўлянае архітэктуры з XVII ст., якія захаваліся, ці лепш сказаць, якія да нядыўна існавалі, паводле сваіх асноўных формаў і ў дэталях збліжаюць нашу краіну з Украінай (у арыгінале: Малоросіею — ув. перакл.) і нават Галіціяй з аднаго боку і Донскаю вобласцю — з другога. Прычына такое агульнасці ў архітэктуры ясная: супольнасць палітычнага, культурнага і асабліва рэлігійнага жыцця — адна і тая-ж Кіеўская мітраполія. І тут і там, хажы ў рознай ступені, і з розным посьпехам імкненіне ўводзіць Вунію і лацінства і, як супрацьдзеяньне гэтым імкненіям, праваслаўныя брацтвы ў Кіяве, Львове, Магілёве, Вільні, Полацку і іншых гарадох, брацтвы, што мелі песні ўзаемныя звязкі пад апекаю Канстантынопальскага патрыярха.

Вось-жа ў XVII ст. мы бачым супольны з Маларасеяй (Украінаю — ув. перакл.) тып шатровых цэрквяў з пяцю вярхамі. Іх плян мае форму крыжа. Заходняя канцавіна крыжа прастакутная, іншыя маюць косыя куты. Тут скарыстаю словы акадэміка Суслова аб блізкіх па тыпу пяцівежавых цэрквях Донскае вобласці: «Цяцігаловыя цэрквы ў большасці складаліся па пляну з двох падоўжных зрубаў, якія перасякаліся ў сточынім кірунку, прычым кожны зруб меў даўжыню каля трох квадратоў... выступаючыя часці зрубаў каля фундаманту абліжоўваліся паўвасьмікутнымі съценамі» (12).

Над цэнтральнай часткаю крыжа і яго канцавінамі ўздымаюцца высокія шатры; з іх адпаведна да пляну царквы, заходні а часам і цэнтральны шацёр чатырохскатны; усходні, паўднёвы і паўночны васьміскатны, а часам і сяміскатны. Шатры завяршаюцца васьмікантовымі галоўкамі. Васьмірык цэнтральнае галавы звычайна знутра адчынены. Баковыя канцавіны крыжа часам бываюць ка-

12. В. В. Сусловъ. Памятники древней деревянной архитектуры въ Южной Россіи. «Очерки по истории древне-русского зодчества». С.-Петербургъ 1889, ст. 29.

рацейшымі за ўсходнюю і заходнюю. У гэткіх выпадках, калі наагул канцавіны крыжа ўкарочаныя, часткова зъмяненеца палажэнне, а часткова і форма шатроў. Менавіта: бакавыя шатры тады налягаюць на цэнтральны (як гэта можна бачыць на разрэзах і плянах старое Ільінскае Віцебскае царквы ў праекце яе, адбудовы), а каб гэтае наляганье ня было празьмерным, каб бакавыя шатры не тварылі з цэнтральным бытчам зрослу масу, дык скаты бакавых шатроў, зъверненыя ў сярэдзіну, да цэнтральнага шатра, рабіліся больш крутымі чым вонкавыя скаты. Часам часць бакавога шатра, зъверненая ў сярэдзіну, мела ня трох, а толькі два скаты, і тады шацёр быў не восьмі, а сямікантовым (так было напрыклад у Віцебскай Ільінскай царкве). У паўднёва і паўночна-ўсходніх кутох сустракаюцца нізенькія прыбудоўкі — рызыкі і панамарня, апошняя з дэзвярыма на фонках. Часам навокал ўсяе царквы, а часам толькі навокал заходніяе канцавіны йдзе адчыненая галерэя на фігурных слупах. Часам замест адчынене галерэі заходнюю частку акружает закрыты дэздзінец.

Да апісанага тыпу належалі у Віцебску Івана-Багаслоўская і Ільінская цэрквы а ў сумежных уездах суседніх епархіяў, якія калісьці тварылі адну цэласць з цяперашняю Полацкаю епархіяю, цэрквы Аршанскіх Күцеінскіх мужчынскага і жаночага манастыроў, Якобштадзкая Св. Духаўская царква. Усе гэтыя сьвятыні параўнаўча нядаўна сталіся ахвяраю агню (Багаслоўская ў 60-ых гадох, Күцеінскія і Якобштадзкая ў 80-ых гадох мінулага стагодзьдзя, а Ільінская ў 1904 г.).

Адзінм ведамым мне прадстаўніком гэтага тыпу ў нашай краіне, які яшчэ ўцалеў — гэта Троіцкая царква Маркавага манастыра (пасвячаная ў 1651 г.), якая дзеля гэтага з'яўляецца архітэктурнаю каштоўнасцю краю. (Яе зынішчылі бальшавікі — Увага перакл.).

Другі тып, так-жэ харектэрны па думцы акадэміка А. М. Паўлінава (13) для XVII ст. гэта царква ў выглядзе простаканечнага крыжа з восьмісцэнікам у яго цэнтры. Над цэнтральнай восьмісцэніяю часцьцю ўзвышаецца крыху меншы восьмісцэнік, пакрыты або шатром, або купалападобна. Завяршэнне мае форму маленькае восьмікантовае галоўкі. Таксама як і ў папярэднім тыпе па баках аўтарнае часткі ёсьць шырокі нізкі бабінец, як акружэнне да пярэдняе канцавіны крыжа. Да гэтага тыпу адносяцца: Віцебская Троіцкая царква на Пескавашу з XVIII ст., апісаная акад. А. М. Паўлінавым... (Бальшавікі разабралі яе на дровы — Увага перакл.) і цэрквы ў вёсках Фалькавічы і Слабада Віцебскага ўезду (так-жэ зынішчаныя бальшавікамі — ув. пер.). Іншыя прадстаўнікі гэтага тыпу ў Полацкай епархіі мне ня ведамы.

13. А. М. Павленовъ. ор. сіт. ст., 20,

Віцебская Ільінская царква з XVII ст. Згарэла
13 красавіка 1904 г.

Цэрквы абодвух апісаных крыжовых тыпаў усе дзераўляныя.

Іншыя тыпы адносяцца галоўным чынам да XVIII і пачатку XIX стагодзьдзяў і маюць як дзераўляных (пераважна), так і мураваных прадстаўнікоў.

Гэткім ёсьць у першую чаргу тып прастакутнага крыжа (лацінскага) з купалам або шатром на перасячэнні яго падоўжнай і папярэчнай часціцяў. Падоўжная часць сьвятыні звычайна большая за папярэчную. Акрамя таго папярэчнай часціцы крыжа часта ня толькі карацейшая, але і вузейшая, і ў гэткіх выпадках цэнтральная часць (пад купалам) мае форму не квадрата, але падоўжнага прастакутніка (да гэтае асаблівасці прынараўляеца і барабан купала часам прымаючы звужаныя бочныя паверхні). Па баках аўтарнае часткі маюцца прыбудоўкі як і ў папярэдніх тыпах. У мураваных цэрквях гэтага тыпу часам па баках пярэдняе канцавіны крыжа ёсьць прыбудоўкі, якія злучаюцца аркадамі з крыжавою часцю сьвятыні.

Гэты тып цэркву ўвесь вельмі распаўсюджаны і яшчэ да нядаўна было шмат яго прадстаўнікоў. Так, зруйнаваная па барбарску 13-15 гадоў таму старая Мікольская царква ў м. Бешанковічах была якраз гэтага тыпу. З мураваных сьвятыні ў гэтага тыпу назаву: ў Віцебску Спаскую і Раждзественскую цэркви (апошняя нядаўна, якіх восемнаццаць галоў таму зъмяніла свой выгляд

пасъля перабудовы званіцы, у стылю, які зусім дызгарманізуе з царквою) царква ў в. Добеі Палацкага ўезду (яна над франтонамі канцавін крыва мае яшчэ маленькія галоўскі, па адной з кожнага боку).

Усе пералічаныя тыпы агульна кажучы, як правіла, ня маюць званіцы. Калі пры некаторых з іх можна ўбачыць званіцу над уваходняю часцю, дык звычайна гэта пазынейшая прыбудоўка.

Іншы яшчэ больш распаўсюджаны тып, да якога належаны амаль усе малія прыпісныя і магільнікавыя цэрквы, а так-жэ нямала парахвіяльных, тып у сваёй асноўнай часці вельмі прости: падоўжны будынак з закругленай аўтарнаю часткай. Апошняя становіца прыдатак да прастакутніка святыні, больш вузкая часць, але такой-жэ вышыні, як і ўся святыня, ў форме паўкруга ў мураваных святынях і ў форме адрезка восьмісценыніка ў дзераўляных. У малых дзераўляных цэрквах замест аўтарнае прыбудоўкі, праста скошаны вуглы задняе часці царквы. Па баках аўтара часам адна, а часам дзве прыбудоўкі.

Такія святыні звычайна пакрыты высокім дахам з франтонам над уваходам. Часта франтон завершаецца галоўкою. У мураваных святынях франтон мае даволі складаныя абрывы і ўпрыгожаныні, часта заходняга харектару. Звычайна франтон забясьпечаны пралётам ў паддашы, закрыты дзівярыма, на якіх часам малююща патроны царквы або рэлігійныя падзеі, якім прысьвечана царква. Часта ў гэтым пралёце завешваліся званы. Часам на вуглох пярэдняе часці высяцца дзве вежы або глухія, або з пралётамі. Святыні з адною вежаю-званіцай над уваходам ёсьць рэлкасцю. Такая напрыклад старынная праваслаўная Міхайлаўская царква ў Бешанковічах. Дах аўтарнае часткі зыліваецца з заднім скатам даху святыні. Часам з вуглоў прастакутнае часці святыні дах перакідваецца на скошаныя або закругленыя часці аўтарнае прыбудоўкі, зывісаючы над бакавымі прыбудоўкамі ў форме навесу (падшытага стольлю). На грэбені даху часам ёсьць галоўка.

Да названага тыпу належаны усе магільнікавыя цэрквы ў Віцебску. Да гэтага-ж тыпу трэба залічыць і Рынкава-Васкрэсенскую царкву, лепшыя ўпрыгожаныне нашага гораду.

Успамяну яшчэ аб вельмі рэдкім тыпе цэркви ў форме восьмікутніка, пакрытага шатром з галавою. Адзінную царкву такога тыпу, паколькі мне ведама, яшчэ можна было бачыць галоў 18-20 таму ў в. Сьвяча Лепельскага ўезду. Пасъля пабудовы новае царквы гэтая архітэктурная рэдкасць была ў свой час разабраная.

Пералічаныя 3 тыпы збліжаюць царкоўную архітэктuru нашага краю з каталіцкім Захадам.

Для манумэнтальных пабудоваў, як саборы, монастырскія святыні і гарадзкія багатыя цэр-

квы ўжо ад 17 ст. уводзяцца ўва ўсім Заходнім Краю (Беларусі — ув. пер.) чиста заходні тып: базыліка па форме, у дэталях — рэнэсанс ўва ўсіх яго разнавіднасцях, амаль як правіла з двумя вежамі ў пярэднім фасадзе. Гэта адносіцца ня толькі да ўсходне-каталіцкіх святыніў, але і да праваслаўных. Пры гэтай нагодзе дазволю сабе выйсці за межы Віцебскае губ. і паказаць, што да гэтага тыпу належаны гістарычныя саборныя святыні брацкіх манастыроў — Віленскага Свята-Духаўскага і Магілёўскага Багаяўленскага. Абодва з канца 17 ст.

Пераважная колькасць гэтых базылікоў складаецца з трох падоўжных наваў і аднае папярэчнае (трансэпт) з купалам на перасячэнні падоўжнае і папярэчнае наваў.

У пазынейшых ўсходне-каталіцкіх святынях часта купал зынікае. Як прыклад можа служыць Петрапаўлаўская царква ў Віцебску.

Паводле тыпу гэтае базылікі (з купалам) пабудавана большая частка віцебскіх цэрквеў, пачынаючы ад Усыпенскага сабору.

Уводзіцца так-жэ тып базылікі, якая складаецца толькі з падоўжных наваў, але распаўсюджаная яна была мала. Зразумела, што базыліка гэтага тыпу купала ня мае. Гэткім ёсьць Полацкі Сафійскі сабор.

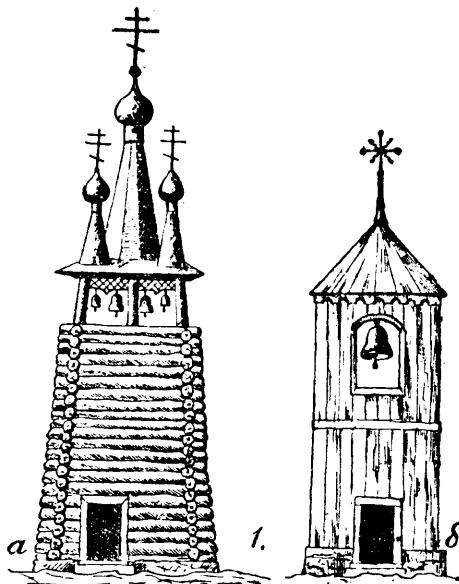
Цяпер пару слоў аб званіцах, аддзеленых ад святыні. Яны маюць выгляд чатырохкутнае, пераважна квадратнае вежы, звычайна нявысокія, двухпавярховыя, з няшырокімі пралётамі для званоў, аднолькавыя, як у мураваных, так і ў дзераўляных (заўважу, што гэта адрознівае званіцы Беларусі (у арыгінале — Заходняга Краю — ув. перакл.) як і Паўднёва-Заходняга ад званіцаў Поўначы Расеі (гл. Рыс. 1) (14). Дахі шатроў у большасці нявысокія, з галоўкою на версе, але часцей без яе, з адным крыжам. Рэдка пакрыццё званіцы мае больш складаныя формы. Пераважна званіцы знаходзяцца збоку ад царквы, рэдка над уваходнымі варотамі. Для прыкладу пакажу на званіцу Віцебскае Спаскае царквы.

Пасъля гэтага кароткага агляду асноўных формаў заходне-рускіх (беларускіх — ув. перакл.) царкоўных архітэктур астаецца закранунь некаторыя вонкавыя дэталі і апісаны унутранае ўладжанье беларускіх святыні.

Сваесаблівасці беларускіх святыніў

Пазынейшыя цэрквы ў дэталях свайго ўпрыгожаныня мелі ўсе асаблівасці рэнэсансу з усімі яго разнавіднасцямі. У старэйшых, пераважна дзераўляных цэрквях з XVII ст. і часткава XVIII ст. сустракаюцца сякія-такія рысы, якія збліжаюць да памятак архітэктуры паўночнае і ўсходніе Расеі, але пры ўважнейшым і дэтальнім разгляданні і тут выступаюць свае асаблівасці.

14. Параўнай: Сусловъ. Материалы... ст. 38,

Рыс. 1 Званіцы: а) Паўночнае Ракеі; б) Беларускія

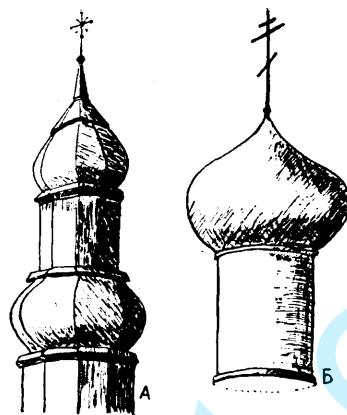
Калі, напрыклад, мы прыраўняем голавы Захадне-Рускіх (беларускіх — ув. перакл.) дзераўляных цэркваў з голавамі дзераўляных цэркваў расейскае Поўначы, дык убачым такія розніцы: На поўначы Ракеі шыйка голавы цыліндрычная, голава ў форме цыбуліны, круглае ў пазёмым перакрою. У заходній Ракеі (Беларусі — ув. перакл.) шыйка васьмікантоўская, і такая-ж цыбуліна. Апошняя зьяўляецца больш складанаю быццам зложанаю з асобных складовых частак (гл. рыс. 2).

Крыжы на тылічных заходне-рускіх (беларускіх — ув. перакл.) цэрквах прарэзныя, з тонкіх пласцініак жалеза, склёпаных вялікімі заклёпкамі, чатырохканцовыя, і з звязаным. Крыж звязаны з галоўкою ці верхам даху ня куляю, як гэта звычайна бачым у цэрквах расейскага стылю, але больш, або менш доўгім і складаным жалезным прутам. Куля на падножжы крыжа ня ёсьць неабходнаю (гл. рыс. 3. а. і б.). У пазнейшых часох пад упльывам каталіцызму часам замест крыжоў над франтонам і вежамі зьяўляюцца магнітныя зіркі.

Для пакрыцця даху звычайна ўжываліся гонты. І гэта адносіцца ня толькі да дзераўляных, але і большасці мураваных святыніяў. Бляшаныя дахі большаю часткаю звязваліся пазней. Часам для пакрыцця мураваных будынкаў ужывалася чарапіца.

Купалы часта крыліся гонтамі, але нярэдка і бляхаю. Голавы і вярхі вежаў, а так-жа выгінастыя краі франтонаў крыліся бляхаю.

Сыцены мураваных цэркваў, як правіла, тын-

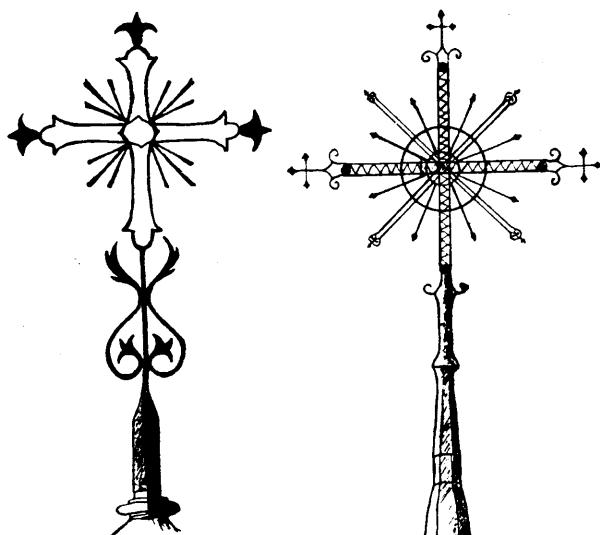
Рыс. 2 Голавы дзераўляных цэркваў. А) — Беларусі; Б) — Поўначы Ракеі

каваліся, капітэлі калёнаў і арнамэнты звычайна былі з тынку.

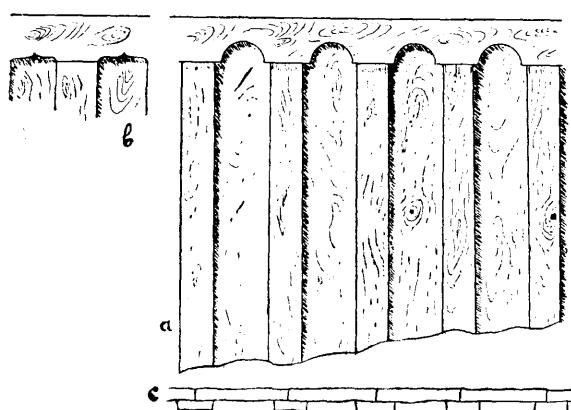
Дзераўляныя церквы блізка што ніколі не аставаліся неашаляванымі і мы ў Беларусі ня бачым церкву з круглякоў, як гэта ёсьць на поўначы Ракеі. Сыцены шаляваліся сточымі дошкамі з арачкамі на дошцы, якая прыбівалася папярэчна ўверсе пад карнізам, як гэта назіраецца і ў Маларасеі (Украіне — ув. перакл.), Галіці, Донскай вобласці (гл. рыс. 4) (15). Вуглы абшываліся ў форме пілястраў. Шалёўка і дах звычайна аставаліся непахварбаванымі, дзеля гэтага старыя церквы выступалі, як чорныя сілуэты між акружуючымі іх зелені.

Маленькія, бяднейшыя церквы (магільнікавыя і капліцы) часам не шаляваліся. У такіх вы-

15. В. В. Сусловъ. Очерки по истории. стар. 26-27,

Рыс. 3. Крыжы на вярхах беларускіх цэркваў

Рыс. 4. Шалёука беларускіх дзераўляных цэркваў.
а) — агульна ўжываны від, б) — рэдка ўжываны (Чорная царква ў Віцебску). с) — папярэчны разрез.

падках іхня сьцены складаліся з бярвеніняў, аплазаваных з усіх бакоў.

Вялікія вокны, што асьвятлялі сьвятыню і аўтар знойходзіліся высоока ля столі або скляпенія; звычайна яны былі даволі высокія і шырокія. Верхняя часць вакна ў большасці выпадаў мела форму адрезка крыве лініі, які перасякаеца з бакавымі лініямі вакна. Гэта адносіцца ў аднолькавай ступені, як да дзераўляных, так і да мураваных цэркваў. (гл. рыс. 5. а.). Характэрная для расейскай архітэктуры, вокны з паўкруглымі або поўэліптычнымі вярхамі сустракаюцца вельмі рэдка і то толькі ў вокнах купалаў.

Малыя вокны (рызыніца, бабынец) у мураваных сьвятынях маюць форму шырокага прастакутніка. У дзераўляных цэрквах ў гэткіх выпадках сустракаюцца круглыя вокны (у якіх часта замест звычайных кратав пастаўлены стоцьма прут) з ліштвамі ў форме квадрата, якога дыяганалі ідуць стоцьма і пазёма; часам і самое вакно мела від так пастаўленага квадрата (гл. рыс. 5. в. і с.), уканцы вокны з бабынца, або з галерэі ў сярэдзіну сьвятыні, мелі форму так-жэ вузкае пазёмае щыліны (рыс. 5. д.).

У даўнейшых цэрквах шкло ўстаўлялася ў валавяны пераплёт (рыс. 5. е. ф.). Дзвіверы ў мураваных цэрквах пераважна былі акованыя жалезам, часам з рэльефнымі арнамэнтамі, у дзераў-

ляных — пераважна ашалёваныя досыць вузень-кімі дошкамі, разложенымі ў квадраты, якіх дыяганалі ідуць стоцьма і пазёма. Гэткія дзвіверы упрыгожваюцца жалезнымі цвікамі, часам зробленымі ў форме разетак.

Як на асаблівую рэдкасць трэба звязаць увагу на ўваходныя дзвіверы Троіцкага царквы Маркавага манастыра, багата ўпрыгожаныя разьбою з рэльефным абразом сьв. Троіцы (у версе) і сымбаліямі эвангелісташ (на палавінках). Паўднёвія малыя дзвіверы так-жэ ўпрыгожаныя рэзьбамі сэрафімаў (16).

Дахі танкаў і адкрытых галірэй падтрымоўваюцца точанымі слупікамі, часам даволі вычварнае зложеніе формы (Гл. рыс. 6. Слупікі галірэй Троіцкага царквы Маркавага манастыра).

Цяпер трэба апісаць унутраны выгляд беларускіх сьвятыняў.

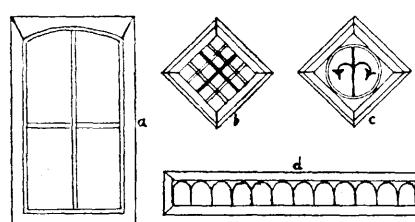
Той тып усходне-кatalіцкіх сьвятыняў, на якіх уплыў каталіцызму (тут аўтар словам каталіцызм азначае польскае лацінства — Увага перакл.) дайшоў да таго, што яны зусім страцілі рысы ўсходняга абраду, у гэтыхм дакладзе не апісваецца. Даволі ўявіць сабе звычайны ўнутраны выгляд касцёла з тою толькі розніцю, што сямытам сустракаюцца славянскія надпісы (на іконах і сьценных размалёўках) і старыя іконы, якія яшчэ захаваліся з даўных часоў (прыкладна з XVII ст.) тылічнага заходне-рускага (беларускага — Увага перакл.) стылю. Такую сьвятыню, што была азнакаю ўжо поўнае затраты сваесаблівасця ў усходняга каталіцызму, яшчэ да нядайна можна было бачыць у напоўразбураным стане ў лесе між Дзівіні і Астравенскім гасцінцам каля маёнтку Куповачына недалёка ад Віцебску.

У нашым дакладзе мы маєм на ўвееце як малікія старыя праваслаўныя, так і тыя ўсконе-кatalіцкія сьвятыні, што захавалі рысы праваславія ў іх агульных асаблівасцях у пароўнанні з сьвятынямі Вялікарасеі.

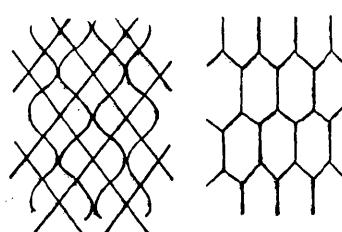
Адносна усходне-кatalіцкіх сьвятыняў неабходна азначыць некаторыя асаблівасці, якія захаваліся непасрэдна пад упłyvам каталіцызму і выкліканыя вымаганьнем каталіцкага абраду.

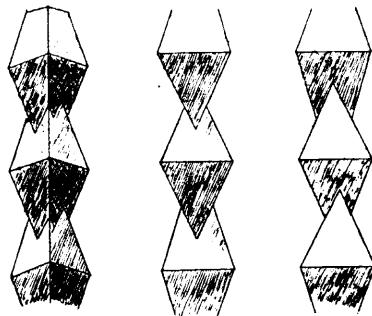
Падлогі як у мураваных, так і ў бальшыні

16. Дакладней аб гэтым глядзі: А. М. Павлиновъ. Древніе храмы Віцебска и Полоцка. А так-жэ артыкул ераман. Сергія ў «Полоцк». Еп.: Вѣд. за 1887.

Рыс. 5. Розныя формы вокаў беларускіх цэркваў. (а, б, с, д) і аконых пераплётав (е, ф)

Рыс. 6. Слупкі вонкаве галіярэ Троіцкае царквы Віцебскага Маркавага манастыра

дзераўляных цэркваў звычайна былі цагляныя, часта з шасцікутных плытак.

Падлога аўтарнае часткі так-жа цагляная і была на адным узроўні з падлогаю царквы. Пад іконастасам ішла нізенъка дзераўляная сходка, якая выставала каля паўаршына ў царкоўную частку і столькі-ж у аўтарную з адкосам на абодва бакі ў паўночных і паўднёвых дэзверах, творачы сабою парог. Падлога паміж аўтаром і царскімі дэзвярыма (...) паднятая на адну сходку, а так-жа і перад царскімі дэзвярыма ў выглядзе падоўжнага падвышэння.

Дзеля адсутнасці перадаўтарнае салеі клірасы рабіліся асобна, часам выступаючы далёка на сядэзіну царквы, так што між клірасамі і ўтром стаялі малельнікі.

Апісаныя асаблівасці падлогі і клірасаў харктэрныя ня толькі для Заходняе Русі (Беларусі — увага перакл.), але і Макарусі (Украіны — ув. перакл.).

Клірасы беларускіх цэркваў большую частку былі перасоўныя, абрароджаныя глухою сцяною сыпераду і з-заду, з паліцаю для кнігай на пярэднюю сценцы. Узор такога кліраса можна ба-чыць у Віцебскай Троіцкай царкве на Пескава-ціку.

Над уваходам у царкву, а часам над прытворам энайходзіліся хоры. У старэйшых цэрквах (XVII ст.) хоры часта акружалі значную частку сцятыні у форме вісячае галіярэ, як гэта відаць у дзераўляных цэрквах (Троіцкая ц. Маркавага манастыра, Аршанская Кутейнская ц., Якобштадзкая Св.-Духаўская (усе яны згарэлі)). У вялікіх мураваных цэрквах з калёнамі часам хоры займалі прастор між калёнамі і бакавымі ды заходнюю сценамі (сабор Магілёўскага Брацкага манастыра).

Сцены і скляпеньні мураваных сцятыні ў былі размалёваны kleevaю хварбаю па тынку сцятыні абразамі і арнамэнтамі (у стылі бароко і рококо). Улюбленымі сюжэтамі былі эвангельскія падзеі і прыповесьці; часткова падзеі апісаныя ў Апостальскіх Дзеяньнях і з Старога Запавету. Азначыць нейкую пэўную традыцыю ў разь-

мяркоўваныні сюжэтаў цяжка. Сустракаецца італьянскі жывапіс, часам вельмі слабое тэхнікі, але не пазбаўлены арыгінальнасці ва ўніцьці асобы і сцэнаў. Напрыклад у Віцебскай Заручэўска-Уваскрасенскай царкве «вораг, што сее куколь», намаляваны з каровяча галавою, але мастак змог даць гэтаму ablіччу самаздаволеную злоснрадасную ўсьмешку. Тыпы і віпратка адлюстроўваюць асаблівасці эпохі і краю.

Менш часта, але сустракаюцца так-жа і дзераўляныя цэрквы з размалёўкамі на палатне, якім былі аблекены сцены і столь — звычайна kleevaю хварбаю, у рэдкіх выпадках — алейнаю. Гэтую апошнюю размалёўку сцен можна бачыць у Троіцкай царкве Маркавага манастыра; адносіца яна прайдападобна да пачатку XVII ст. Трэба сказаць, што гэтая размалёўка мае нязвычайну вартасць, як па колькасці і разнажакасці (Стары Запавет, Эвангельле, Дзеяньні Апосталаў, Апакаліпсіс, цярпеньні мучанікаў, сцэны з жыцця Кіева-Пячэрскіх сцвятых), так і па арыгінальнасці ўніцьця. Трэба зазначыць, што 75 гадоў таму (а цяпер 120 — ув. перакл.) гэтую размалёўку аглядаў славуты мастак I. Е. Рэпін. Ка-жуць, што ён ацаніў гэты сценапіс як працу таленавітага самавучкі, які ўмёў прыдаць шмат жыцця і руху фігурам (17). Гэты выдатны сценапіс чакае выдання ў фтаграфічных здымках. Аб гэтым павінны патурбавацца любіцелі старсве-ччыны, асабліва дзеля таго, што сцвятыня дзе-раўляния.

Надпісы, якія аб'ясняюць зъмест абраозу, звычайна ёсьцы вынятymі з адпаведных эвангельскіх, або біблейных тэкстаў, з жыцця, часам з царкоўных песен, але ёсьцы так-жа і умысна ўложеныя, і тады часта яны былі вельмі арыгінальныя, напр.: «Іудиө гетману Олоферну царя Навходоносара главу отсече» (Марк. мон.).

У бальшыні дзераўляных цэркваў сцены былі з Большага абчесаны складам і выбелены, часам ахварбованы kleevaю хварбаю. Часам (у прыпісных і намагільнікавых цэрквах) аставаліся неахварбаванымі.

Іконастасы ў старых праваслаўных цэрквах і тых усходне-каталіцкіх, катоўрыя іх захавалі, звычайна былі высокія, шмат'ярусныя. Над радам намесных іконаў маляваліся ў мэдалёнах дэзвенадзеятыя сцвяты; у другім ярусе Дэісус (Збавіцель на пасадзе з Багародзіцю праваруч і Прадцечаю леваруч) і апосталы; у трэцім — прарокі, і ў цэнтры Богамаці з Прадвечным Дзечыем, або ў пазнейшых часох — каранаваныне Богамаці; у чацвёртым — праіцы. Іконастас піраважна завяршаўся Укрыжаваннем (часам

17. Падрабязнасці гэтага сценапісу дакладна апісаў ераман. Сергей (Васілевскі) у артыкуле: «Віцебскій Марковъ Свято-Троіцкій мужскій монастырь», «Полоцк. Еп. Вѣд.» за 1887 г. Перадрукаваны ў «Губерн. Вѣд.».

рэзьбленым) з прыстаяшчымі, і часта групаю мэдальёнаў абрамаваных разъбою з сцэнамі мукаў Збавіцеля.

Іконастасы XVII і пачатку XVIII стагодзьдзяў звычайна багата ўпрыгожваліся разъбою (у стылі рэнэансу і бароку). Ніжні ярус звычайна меў рэзьбленныя вітыя калёнкі; іншыя ярусы — часткава калёнкі, часткава паўкалёнкі і пілястры. Царскія дэзверы мелі выгляд сплещеных вінаградных галінак з гронкамі. Тло іконастасу пераважна было зялёнае або сініе пад мarmur. Разъба часткава пазалочаная і пасярэбаная, часткава пахварбованая.

Іконастасы пазынейшых часоў — другое палаўныы XVIII ст. у стылі бароко і рококо звычайна замест калёнак мелі пілястры, і ў агульным выглядзе ня былі такімі масыўнымі, як іконастасы старэйшых часоў. Да ўражэння лёгкасці прычынялася так-жа і тое, што іконастасы ў пляніе часта мелі від ня простае сцяны, а ломанае лініі.

Пад намеснымі іконамі ў рамках зъмяшчаліся абразы эвангельскіх і біблейскіх падзеяў і прыповесцяў.

Некаторыя з мураваных цэркваў мелі так-жа мураваныя іконастасы з цаглянымі ці тынкованымі калёнамі і з арнамэнтамі на версе з тынку. Тло іконастасу было размалёвана пад мarmur, карнізы і капітэлі калёнаў пакрываліся матаўю пазалотаю; калёны або размалёўваліся пад мarmur, або, калі яны былі вітыя, пакрываліся матаўю пазалотаю, або серабром. Іконы ўстаўляліся ў нішах, або ў навылётных пралётах. Гэткія іконастасы ёсьць у Віцебскім Успенскіх саборы (закрыты пазынейшым дзераўлянным іконастасам і большая частка калёнаў адбітая) у Віцебскай Дабравешчанскай царкве (пазынейшага абсталяванчыя), у Полацкім Сафійскіх саборы.

Рэдкі ў сваім родзе іконастас захаваўся (балшавікі разабралі на дровы — ув. пер.) ў Віцебскай Троіцкай («чорнай») царкве што на Пескаваціку. Ён творыць шырачэны — на ўсю шырыню аўтара — і высокі аж да столі дашчаны щыт (дошкі пастаўлены «стоцьма»), на якім намалёваны клееваю хварбаю: калёны карынцкага стылю ў некалькі ярусаў, упрыгожаныя кветкамі карнізы, рамы, мэдальёны — і ў іх на тым-же щыце намалёваны іконы (вынятак твораць іконы ніжняя ярусы, намалёваныя на асобных дошках). Тло іконастасу — пад мarmur. Царскія дэзверы, сучасны іконастасу, нажаль не захаваліся, і заменены пазынейшымі, якія зусім дызгарманізуюць з іконастасам. Іконастас заслогоўвае таго, каб яго сфатографаваць.

Надаўтарныя балдахімы (кіборы) ёсьць рэдкасцю. Нам асабіста ведамы масыўны балдахім на 4-х калёнах у Троіцкай царкве Маркавага манастыра і вісячы балдахім у форме чатырохскатнага даху ў старой праваслаўнай Міхайлаўскай царкве ў Бешанковічах.

Ува ўсходне-кatalіцкіх сцянах, калі яны і захавалі іконастасы, дык аўтары пераважна прысоўваліся да сцяны сцяцілішча паводле лацінскага звычаю, прычым мелі звычайны від выступа перад больш або менш вялікім ківотам (дарахраніцельніцаю) з намаляванаю на ім іконаю храмовага сцята. На сцяне над аўтаром звычайна малявалася мантыва з каронаю на версе. Ківот быў быццам уключаны ў гэтую мантыву і ахінаўся ёю.

Пры сценах і калёнах старых праваслаўных цэркваў былі выступы ў форме навесаў (бальдахімаў). Ува ўсходне-кatalіцкіх цэрквах яны былі асабліва вялікія і ў іх падноўках размешчаліся бочныя аўтары ў форме выступу. На гэтым выступе стаялі валавяныя падсвечнікі (4-6). Гэткія бочныя аўтары яшчэ да нядыўна можна было бачыць у Віцебску ў Ільінскай царкве (згарэла ў 1903 г.), а так-жа ў Петрапаўлаўскай царкве. Іхня колькасць даходзіла да шасыц і больш.

Навесы над бочнымі аўтарамі па большай часыці ўпрыгожваліся шматлікімі калёнамі, часта ў два ярусы і з багатаю разъбою. У бяднейшых цэрквах яны былі падобныя да іконастасу Віцебскае Троіцкага царквы, апісаныя вышэй. Дащчаныя шчыты, размалёўваліся калёнамі, арнамэнтамі, з іконаю ў цэнтры.

Што да іканапісу, дык старэйшы (XVII ст.) мае зъмешаныя характар. У ім адбіліся розныя ўплывы. З аднаго боку праглядае бізантыйская традыцыя — у тыпах ablіchaў, у віраты, у по-зах — бачна, што мастаку ўзорам былі іконы грэцкага пісаныня, але ў тэхніцы ўжо прайўляецца моцны ўплыв Захаду. Абразы грэцкага і рускага пісаныня маюць іканапісныя характар (пэўны скэматызм уніція, абстрактнасць), абразы заходне-рускага (беларускага — ув. перакл.) пісаныня — жывапісны; рысы ablіcha, цела, віратка, зложаныя кампазыцыі, навакольныя абставіны — усё гэта быццам узята з жыцця разам з падрабязнасцямі і намалёвана згодна з прыродай. Адцені хварбаў больш съветлія, больш яскравыя ад прынятых у грэцкім і расейскім іканапісе. Хварбы ўжываліся алейныя. Іконы майляваліся большаю часткаю на дошках, але часам і на палатне.

У намесных іконах (Збавіцеля, Божае Маці, Міколы Цудатворца і інш.) звычайна фігуры майляваліся не па пояс, як на іконах бізантыйскага пісаныня, але ў дэзве трэці (2/3) росту. При tym намесныя іконы і асабліва іконы пры бакавых аўтарах вызначаліся сваю велічынёю.

Няраз іконы пакрываліся сярэбранаю, або мэталічнаю аправаю кованае работы. У рэдкіх выпадках гэтая аправа пакрываляла ўсю ікону, звычайна ж толькі самую фігуру. Наагул аправа ня была суцэльнаю, але складалася з асобных даволі тонкіх пласцін, злучаных нітамі. Тло іконы звычайна было апрацавана такім чынам, што на

першы пагляд выдавалася быццам так-жа абложанае аправаю. Дасягалася гэта такім спосабам: на дошку накладаўся гіпс і з помаччу адпаведна формы выціскаўся на ім адпаведны рэльеф для тла (арнамэнт, навакольныя абставіны), потым накладалася пазалота, серабро, часам хварбы. Часта гэткім-жы спосабам замест аправы рабілася вонратка і нім навокал галавы. Словам, гэта была даволі мастацкая імітацыя сярэбраных і залатых аправаў. Гэткім чынам пры параўнаўчай беднасці населніцтва Заходняе Русі (Беларусі — ув. перакл.) здавальнялася імкненіне да царкоўнае прыгажосяць.

Для большых іконаў, якія ўстанаўляліся ў асобных бажніцах было прынята навокал цэнтральнае асобы (Збавіцеля, Маці Божая, свято-га, пабожнае падзеі) акружанае рэльефнымі бардзюрамі, разъмяшчаць на той-жы дошцы між завіткаў арнамэнту шматлікія мэдаліёны. Адпаведна да цэнтральнага малюнку ў гэтых мэдаліёнах маліваліся падзеі з жыцця Збавіцеля, Божая Маці, свято-га (часта ў форме так званага асабовага акафісту: гэта значыць, што тэмы да малюнкаў браліся з акафісту і паясьняліся надпісамі з адпаведных ікосаў і канда��аў акафісту). Навокал іконы Божая Маці часам у мэдаліёнах маліваліся правобразы з Старога Запавету, якія Царква адносіць да Богамаці («высокая драбіна», «урна манны», «неапальная купіна» і інш.). Над цэнтральным малюнкам, або пад ім у мэдаліёне, або на скрутку, які трymаў анёл, быў выпісаны адпаведны трапар ці кандак (увесь, або толькі пачатак). Часам гэткі напіс рабіўся ў асобным мэдаліёне над іконаю. Можна было так-жы стрэнуць замест традыцыйнага царкоўнага тэксту спэцыяльна ўложенія вершы.

Ад XVIII ст. поўнасцю заняў мейсца італьянскі жывапіс з усімі яго добрымі і дрэйнімі якасцямі (жывасць і рух фігураў, рэалізм, манернасць і напышлівасць). Намесныя іконы тады пачалі маліваць на ўесь рост. На Богамаці і святых вонратка часта падобная да 'тагачаснае' моды. Вонратка часта пакрываецца аправаю, але заіснаваў звычай, што іконы пакрываюць аксамітам цыронага або фіялетавага колеру.

Святыні Заходняга краю (Беларусі — ув. перакл.) упрыгожваліся так-жы скульптураю. У старых праваслаўных святынях яна сустракалася рэдка і пры тым, звычайна, для дэкоратыўнага ўпрыгожвання (фігуры анёлаў на версе іконастасу, над бальдахімамі і пад.) і вельмі рэдка, як уласцівія іконы (напр.: Укрыжаванье з прыстаяшчымі над іконастасам). Шмат часцей сустракаліся скульптурныя фігуры ўва ўсходне-каталіцкіх святынях, і пры тым ужо часта ў якасці іконаў.

Статуй і скульптурныя Укрыжаваньні былі пераважна даволі грубае работы, рэзаныя ў дрэве, часам гіпсовыя, даволі груба ахварбаваныя.

Аднак часам трапляліся высока мастацкія творы. Гэткім, кажуць, было Укрыжаванье ў Віцебскім Усьпенскім саборы, рэзанае з косьці. Яно невядома дзе падзелася падчас капітальнага рамонту сабору ў 70-ых гадох мінулага стагодзьдзя.

За выняткам малых цэркваў (прыпісныя і магільнікавыя) усе іншыя, як усходне-каталіцкія, так і старыя праваслаўныя святыні заўсёды мелі амбоны для казаньня ў форме балькончыка ля калёны або бакавое сцяны, звычайна з навесам над ім.

Дзеля таго што ў каталіцкіх лацінскіх святынях мы бачым зусім гэткія ж амбоны, дык у паясьнені ўзяліся амбоны ў заходне-рускіх (беларускіх — ув. перакл.) цэрквах, адразу зьяўляеца думка, быццам усходне-каталікі перанялі іх ад лацінікі, а далей патураючы ім, увялі ў свае святыні і праваслаўныя. Такое паясьненіе праўдападобнае, але магчымае і другое паясьненіе, калі мы заглянем глыбей у гісторыю амбона — гэтае старэйшае прыналежнасці хрысьціянская святыні. З гэтаю мэтаю дазволю сабе зрабіць вытрымку з «Історіі Русской Церкви» Е. Е. Голубінскага.

«Цяпер у нас няма нават і памяці аб старых амбонах, а між тым яны зьніклі ў нас не далей як на пачатку XVIII ст. і ў гісторыі нашае царкоўнае археалёгіі твораць тую выдатную асаблівасць, што мы захавалі іх шмат даўжэй, як грэкі. Стары амbon, які зъявіўся ў цэрквах дзеля того, каб ўсё, што чыталася, авбвішчалася і пяялася на іх, лепш чулася прысутнымі і асабліва, каб так было з чытаньнем Свято-га Пісаныня. Такі амbon быў ні больш ні менш як падвышшэннем, але вельмі праўдападобна, што форма, якую даў амbonу Юстыніян у сваёй Сафіі, была найбольш распаўсюджанаю. Хай чытач уявіць сабе альтанку ў форме авальнае агарожы, зробленая з глухіх пагрудных сьценаў...; хай ён паставіць гэтую альтанку на калёны вышынёю прыкладна ад двух да трох аршынаў (ад паўтара, да двух мэтраў); хай ён уявіць што на гэтую альтанку з двух супрацьлеглых даўжэйшых бакоў авала зроблены два ўваходы... Часам альтанка аставалаася адчыненаю, але часам над ёю рабіўся верх гэткім чынам, што на яе агарожы (бар'еры) ставіліся калёнкі і на гэтыя калёнкі ставіўся кулісты, або піраміdalны дах...».

«На Заходзе рабіліся два розныя амбоны, — адзін для Эвангельля, другі для Апостала; Часам аднак рабіўся толькі адзін амbon, але двух-павярховы: дзіве альтанкі, меншая ў большай, з якіх ніжня або большая была для чытаньня Апостала, а верхняя, або меньшая для Эвангельля».

«Ня ведаем ад якога часу да Сымона Салунскага (пачатак XV ст.) амбоны ў грэкаў пачалі перасоўваць з сярэдзіны царквы на бок і ў палаўніне XVIII ст. гэткае перасуненіе стала ў іх

агульным звычаем (18), а папярэдняе палажэнне было зусім забытае. На баку і якраз паўночным, німа ведама, ці паводле пазынейшага прыкладу Захаду, ці наадварот, паказаўшы Захаду прыклад, грэкі не паставілі амбонай на царкоўнай падлозе, але ў выглядзе малых альтанкаў або глухіх балькончыкаў падвесілі іх да задняга падкупальнага слупа (або залежна ад будовы царквы.., да аднаго з задніх слупоў і да сцяны), у выглядзе гэткіх вісячых балькончыкаў, якія служаць да чытаньня Эвангельля на Службе Божай і для казаньня, яны астаюцца ў іх і да цяпер»...

«Першую думку аб зьнішчэнні ў нас стараўных амбонаў (пасярэдзіне царквы) выказаў Арсені Суханаў, які невядома чаму, лічыў іх нашым новаўядзенынем. У сваёй «Проскинітаріі» ён піша: «амбона (нашага) зусім (у грэкаў) ні-дзе німа і наших дакараюць, што заслані ўсю царкву: аўтар, і абрэзы, і прастол, і царскія дзвіверы; маўляў усю прыгажосьць забраў; а ў іх (грэкаў) ёсьць амбоны стараўныя высока на баку кала сцяны» (19).

Вось-жо перадусім зьяўляецца спрэчнае пытанье: ці Захад пазычыў амбон у грэкаў, ці грэцкі Усход ў Захаду пазычыў новую форму амбона?

Па другое, з аднолькавым правам можна думаць і тое, што Заходняя Русь (Беларусь — ув. пер.) і Маларасея (Украіна — ув. пер.) запазычылі новую форму амбона з Захаду; і тое, што амбон у Кіеўскай мітраполіі (у склад якое ўвайходзілі гэтая краіны) з'явіўся пад уплывам грэцкага Канстантынопальскага Царквы, з якою Паўднёва-Заходняя Русь у канцы XVII-VIII ст. была ў цесных адносінах.

Ува ўсякім выпадку, у гэтай асаблівасці заходне-рускіх (беларускіх — ув. пер.) сцятыняў нельга дабачваць чагосці праціўнага духу праваславія, што заслугоўвае на зьнішчэнні; наадварот, яе трэба лічыць вельмі разумнаю і мэта-згоднаю ня толькі для казаньня, але і для чытаньня Святога Пісаныя. Дарэчы магу засведчыць, як відавочнік, што чытаньне дыяканамі Эвангельля ў грэцкіх цэрквях з высокага амбону робіць моцнае і вельчнае ўражэньне. Ува ўсякім выпадку, слова Эвангельля дасягаюць слуху прысутніх, а не ляцяць да аўтарных сценаў, як гэта бывае ў большасці сцятыняў пры нашым звычай чытаньня Эвангельля.

Замест звычайнае ў Вялікарасеі заўтарнае выноснае іконы Божае Маці ў цэрквях Заходняе Русі (Беларусі — ув. пер.) ёсьць выносны («пансны») спэцыяльна ўладжаны абрэз. На століку з чатырмя нагамі стоцьма ўстаўлена ікона: на пярэднім баку намалявана Божая Маці, на адва-

18. Тут і ў далейшым падчыркненне аўтара.

19. Е. Е. Голубінскій. Исторія Русской Церкви. Томъ I. Часть 2-ая. 1904 г. ст. 231-237.

ротным — храмавога сцята. Часта над столікам прымацаваны бальдахім на чатырох калёнках. Да століка прымацаваны кольцы, у якія падчас працэсіяў усоўваюцца два дручкі, каторыя малельнікі (звычайна жанчыны) кладуць на плечы і гэткім чынам нясуць ікону, падняўшы яе высока над галавамі малельнікаў. Гэтая ікона звычайна стаіць у сцятыні з левага боку.

Пратэсы большаю часткаю былі зроблены з тканіны (сукна, тонкае шэрсыці, а часам нават і шоўку), а сцятыя абрэзы да іх маляваліся на палатне.

Нярэдка яны (асабліва тыя, што ўжываліся да пахаронных працэсіяў) мелі форму сцягу (г. зн. былі прымацаваны адным бокам да дрэука і свабодна звязшуваліся ўніз).

Вялікія падсвіечнікі былі валявяныя. На версе падсвіечніка быў плоскі валавяны круг для стаўлення сцечак; на сярэдзіне круга быў востры стрыжэні для вялікіх сцечак, а навокал былі маленькія гнёздачкі для малых сцечак (ахвярак). Часам рабіліся і дзераўлянныя падсвіечнікі. А часам замест падсвіечніка да падножжа іконы прости прымацоўваўся жалезны прут з гнёздачкамі, або нават дзераўлянная дошка, да краю якое прыляпляліся сцечкі.

Падчас брацкіх сцятаў (20), калі перад брацкаю іконаю запальваліся вялікія брацкія сцечкі (часам да 100 штук і кожная ад 2 да 5 хунтаў), дык тады перад іконаю ставіліся рэзьбленныя дзераўлянныя падстаўкі падобныя да падсвіечнікаў. На гэтых падстаўкі клалі дошкі (з дошак утваралася літара П, або чатырохкутнік) з шыпамі, або цвікамі, на якія насаджваліся сцечкі.

Цяпер некалькі слоў аб багаслужэбных судзінах, адзеніні, кнігах і іншых рэчах царкоўнага ўжытку. Багаслужэбныя судзіны праваслаўных сцятыняў у істотных рысах былі такія-ж, як і у іншых вобласцях Рәсей. Зразумела, што ў рэзунку і аздобах выяўляўся ўплыў Захаду (рэнэсанс). Што да ўсходне-каталіцкіх сцятыняў, дык у іх літургічныя чаши мелі форму выцягнутага кілішка. Іхняя велічыня пераважна была нязначная (ад пятуара кубка да шклянкі). Сцятых абрэзу навокал чаши, як гэта прынята ў Праваслаўнай Царкве, яны ня мелі, а былі толькі ўпрыгожаныя арнамэнтам, часта накладным. Уся-

20. Пры шматлікіх цэрквях Заходняга Краю (Беларусі) існавалі брацтвы асаблівага характару. Іхняю мэтаю было падтрымоўваць прыгажосьць паraphвіяльнае сцятыні. Брацтва мела сваю ікону, каторая штогод пераходзіла пачарзе ад аднаго братчыка да другога. Чарговы братчык быў забавязаны зьбіраць ахвяры і ўладзіць брацкі пачастунак у дзень брацкага сцята. У гэты дзень ікона пераносілася ў царкву, а потым, пасля пачастунку, на другі дзень, у дом новага чарговага братчыка. Галоўным чынам ахвяроўвалі сцечкі. Такое брацтва існавала пры Віцебскай Ільінскай царкве. Гл. «Полац. Епарх. Вѣд.» з 1874 г. №р. 24,

рэдзіне чашы былі пазалочаныя, звонку часта без пазалоты, або з пазлачаным арнамэнтам.

Для пераходуўанья Найсвяцейшае Эўхарысты ўва ўсходне-каталіцкіх цэрквах былі асобныя чашы, так званыя «пушкі», у форме кулі, што складалася з дзвюю палавінак. Ніжняя часьць была на ножцы з падстаўкаю, як у літургічных чашах, а верхняя — накрыўка — з крыжыкам наверсе.

Дараносіцы мелі форму сподачаку, або кубачаку з пукатаю і выцягнутую ўверх накрыўкаю, на якой быў выгравіраваны Збавіцель (уваскрасеніе) у звязанні. Часам яны рабіліся прасьцей — без падстаўкі і з плоскую накрыўкаю, на якой гравіравалася манаграма Збавіцеля і крыж.

Матэрыялам да ўсіх гэтых судзінаў у больш багатых святынях было серабро, а ў бяднейшых розныя сплавы з большаю або меншашаю дамешкаю серабра.

Для выстаўлення Найсвяцейшае Эўхарысты і нашэння яе ў працэсіях — паводле лацінскага звычаю — былі уведзены ўва ўсходне-каталіцкіх цэрквах манстранцы, такіе-ж формы, як і ў святынях лацінскага абраду. (Толькі ўстаўка для Агнца мела не паўкруглу а прастакутную форму. — Увага пер.)

Святарскае літургічнае адзеньне тым адрознівалася ад цяперашняга, што наагул было карацейшае, але перад быў выразаны ня так высока; гэткім чынам яны былі больш збліжаны да стараадаўнае формы фэлону. На плячох нашываўся крыж. Звязды, як цяпер — у нізе, ня было. Епітрахіль быў вузейшы, падвойны (кожная палавіна ў шырыню дыяканскага аара), пры чым абедзіве палавіны злучаліся завязкамі. Нарукаўнікі былі вельмі доўгія. Матэрыялам для адзеньня служылі звычайна шаўковыя (радчэй шарсыцяныя і лінняныя) тканіны, вельмі часта з узорамі рознаколёрных букетаў і гірляндаў, а так-жа парча, часта мяйсцовае вытворчасці (Слуцк).

Плашчаніцы, звычайна, складаліся з намаляванага на палатне палажэння ў гроб Збавіцеля, на кусок шаўковае каляровае тканіны, абыштае па краёх махрамі. На берагох шаўковае тканіны быў напісаны серарбром або золатам трапар: «Благообразны Іосіф». Часам і сам малюнак рабіўся на шоўку.

Цікавая вянкі для шлюбу — у форме кружка ад 9 да 13 цэнтыметраў у дыямэтры і 2 цэнтыметры шырынёю з бярозавае кары, часам абыштае каляроваю шэрсьцю.

Адносна багаслужэбных кнігаў, дык разам з ўсходне-каталіцкімі выданнямі з Пачаева, Супраслья і інш., што часткава мелі праваслаўны тэкст з некаторымі зьменамі, а часткава былі чым-сьці новым у сэнсе ўкладу (трэбнікі, служэбнікі з штодзеннімі эвангельлямі і інш.), трапляліся і праваслаўныя кнігі кіяўскага, львоўскага і інш. паўднёва-і заходне-рускіх друкарняў, а нават і маскоўскага друку, часам-жа нават і рукапісныя

эвангельлы. Акрамя іх непасрэднае вартасці, як большых і меншых бібліографічных рэдкасцяў, гэтыя кнігі часам маюць яшчэ асаблівую вартасць дзеля розных напісаў на палёх (напр.: імёны ахвярадаўцаў, некаторыя даныя адносна паraphвіяў, падзеі паraphвіяльнага жыцця).

Вось у асноўным усё, што адносіцца да царкоўнае стараадаўнасці нашага краю. Спадзяюся, што мне ўдалося паказаць, што яна мае сваё аблічча, а разам з тым і права на ўважлівія адносіны да сябе.

А якія-ж былі ёсьць на справе адносіны да царкоўнае стараадаўнасці ў нашым краю? Не бяз цікавасці будзе прыглянуцца да іх.

Прычыны і дзейнікі вынішчэння беларускіх царкоўных памятак

...Наагул сумная гісторыя царкоўных памятак і ўсякае стараадаўнасці ўва ўсіх канцох нашае бацькаўшчыны. Але наш край побач агульных умоваў і прычынаў, што дзейнічаюць ува ўсёй Расейскай імперыі, мае яшчэ свае асаблівія прычыны, якія павялічваюць руйнацкую дзейнасць.

Пачнём агляд ад агульных прычынаў, а закончым мяйсцовымі, падаючы прыклады.

Перадусім да вынішчэння памятак стараадаўнасці спрычыняеца нашая **нікультурнасць і беднасць**.

І сапраўды, успомніце толькі, колькі гэта памятак царкоўнае архітэктуры гіне ад пажараў. Гусыціня будынкаў, насуперак усякіх законных правілаў і меркаванняў здаровага разуму, дахі з неагнетрivalых матэрыялаў даюць магчымасць вогненнаму мору разылівацца шырока... Успомніце, якія сродкі мае наша вёска, каб тушиць пажар, успомніце гэныя праславутыя вывескі на варотах: дзе вядро, дзе бусак і пад. І ў гарадох часам ня шмат лепш: дрэнна зарганізаваныя з дрэннымі машынамі гарадзкія і дабравольныя пажарныя каманды, разгубленасць і нязгоды ў дзеяньнях, няўменыне лякалізація пажар.

Успомніце, што шматлікія цэрквы, высока ўздымаючыся над навакольнымі будынкамі, загараюцца ад маланкаў і даведайцеся, ці ў шматлікіх мяйсцовых сцянах ёсьць грамадводы на царкоўных купалах і вежах; магу вас запэўніць, што знайдзеце іх не як правіла, а як рэдкі вынітак.

Закранём цяпер іншыя ўмовы стыхійнага харктуру.

Ведама, што для добрага стану мураванага будынку важнае значэнне мае адпаведны грунт, асабліва, калі будынак стаіць на ўзгорку ці на высокім беразе ракі. Высокі бераг сыстэматычна падмываецца ракою. Грунтавыя воды вядуть так-жа сваю разбуральную работу. У выніку часам здараюцца аграмадныя апоўзы. Уявіце сабе, якое мае значэнне ўмацаванье берагоў, дрэнажаванье грунту, строгі нагляд за спускам адпра-

цаваных водаў і вадкасцяў для будынкаў, якія стаяць на берагох.

Пры адсутнасці ўсіх успомненых мерапрыемстваў, у найлепшым выпадку будынкі разбураюца паволі, трэскаюцца; у горшым выпадку можна бачыць неспадзянавы авбал і разбурэньне будынку ў выніку авбалу берагу. Так у 1853 г. разам з часткай берагу авбалілася ў Нёман пайднёвая сіцяня Калажанскае царквы ў Горадні, збудаванае ў XII ст. (21).

З гэтага гледзішча варта пацікавіцца хоцьбы Віцебскім Усьпенскім саборам. Нельга сказаць, што ўмацаванье берагу, дагляд за дрэнажаваньнем ґрунту ў ваколіцы і каля самага сабору было прадметам нечых асаблівых турботаў. Н. Я. Нікіфораўскі што да гэтага піша: «Заснавальнікі Усьпенскаяе сіцятні і будынку, які сёньня займае сэмінарыя, залажыўшы яе ў 1743 г. для памешканья пад манастыр і школу, даражылі шырынёю плошчы і, каб яна ня зьменышлася ад падгрунтowych уплываў, тады-ж пастараліся абгарадзіць яе каменным і дзераўляным умацаваньнемі, бачымыя рэшткі якіх дахаваліся ў крушнях мураў і зрубаў на схіле ўзьбярэжжа і так-ж цэльых пакульшто зрубаў і паляў у вадзе ля самага берагу Дзьвіны. А для адводу падгрунтоvae вады былі праведзены падземныя съёкі, якія яшчэ і да гэтуль даюць прычыну да пагалосак, быццам з Усьпенскаяе сабору і сэмінарыі ёсьць ходы пад рэчышчам Дзьвіны на правы бераг рэчкі»... З цягам часу «даунейшыя інжынерскія працы пайшли ў забыццё; вадаправоды забузаваліся і ґрунт разъмяк. Вынікам гэтага было тое, што значная частка бульвару супраць зав. Бібіна і далей, у кірунку «дварца», асела на некалькі сажняў, прычым разбурыліся ўмацаваньні, а аплыўшая ў Дзьвіну зямля была знесена вадою; калішні сущэльні бульвар раздваіўся»... Шмат гадоў потым сталася «новая асяданьне ґрунту супраць зав. Бібіна» (у 1866-67 гадох)» (22).

Тэхнічны агляд будынку Усьпенскаяе царквы не рабіўся ад няпаметных часоў і толькі нядавна быў зроблены дзеля шматлікіх трэшчынаў, што звязаны зверху аж да фундамэнту, адыходу ў бок правае вежы ды іншых дэфектаў. А між тым гэта-ж краса ўсяго гораду, якую бачна здалёку больш чым за дзесяткі вёрст!

Прыгляньямася цяпер да лёсу сіцятні, у якіх дзеля нейкіх прычын спыгнена багаслужэнне; напрыклад дзеля пабудовы новае сіцятні, ці дзеля скасаванья прыходу, як гэта было ў 60-ых гадох пры скарачэнні штатаў паraphвіяльнага духавенства. Звычайна, калі такое царквы не разъбяруць на цэглу, ці на дровы, дык толькі ў

21. Е. Орловскій. Судьбы праваславія въ связі съ исторіею латынства и уніі въ Гродненской губерніи въ XIX столѣтіі. Гродна 1903, ст. 134-135, 151, 503.

22. Н. Я. Нікіфораўскій. Странічки изъ недавной старины г. Віцебска. Віцебскъ 1899, ст. 66-70.

рэдкіх выпадках яе падтрымоўваюць і рамантуюць, найчасцей-жа яна паволі разбураецца. А між тым часам некалькі дзесяткаў рублёў маглі-б захаваць памятку старадаўнасці.

...Я не могу забыцца прагулкі ў таварыстве Д. І. Даўгялы да «ляснога» царквы недалёка ад Астравенскага гасцінца каля маёнтку Куповячына. Сярод лесу на невялікім узгорку стаіцы пахіленая чорная царква. Вокны бяз шкла. Дах запрос мохам і нават маладым бярэзінкам, міясцамі зусім праваліўся і ўсюды съвеціца, як рэшата. Купал пахілены і так-ж звязе шылінамі. Падлога авбалілася. Пад дахам і ля аўтароў птушкі павілі гнёзды. Хварбы іконаў і сценнага жывапісу пабляклі і часткава абсыпаліся, а малюнкі прынялі від нейкіх ценяў. Па краёх навесаў над іконамі і ля іх падножкаў навешаны і разложены кускі палатна, пучкі ліну і шэрсы — ахвяры беларуса, каторы йдзе ў гэтыя руіны выказваецца у малітве свае патрэбы і жаль перад тымі іконамі і аўтарамі, да якіх прыходзілі яшчэ яго дзяды і прадзеды... Мы абышлі будынак навокал, пастаялі ўсярэдзіне, паглядзелі, з цяжкасцю разбралі і перапісалі некаторыя надпісы. Адзін сэмінарыст, які нам спадарожнічаў, зрабіў некалькі фотаздымкаў... Яшчэ раз глянулі на вобраз разбурэньня і пайшли назад...

...Недалёка адтуль, ніжэй па цячэнню Дзьвіны, у межах Магілёўскай епархіі ёсьць вёска Дорагакупава. Ня вельмі даўно там пабудована новую царкву. Едучы на пароплаве, можна бачыць недалёка ад новае царквы старую-чорную, пахіленую. Шкло ў вокнах выбітае; дах съвеціца, а між тым, гэта-ж будынак з XVIII ст. і вельмі харектэрны па стылю. Для нашае небагатае царкоўнае старасцівачыны Заходняга Краю (Беларусі — ув. перакл.) — гэта каштоўнасць ня так ужо малая. На мейсцы або ня могуць, або ня ўмеюць знайсці сродкі для рамонту, ды можа ім праста ў галаву ня прыходзіць, што гэта трэба зрабіць, а ў гары нікто не звяртае ўвагі; гэта-ж ускраіна Магілёўскай епархіі.

Зрэштаю, што гаварыць аб глухіх закутках. Старэйшыя жыхары Віцебску памятаюць яшчэ, як за горадам па дарозе да Мазурына на беразе Дзьвіны стаяла, калі ня мыляюся, на зямлі віцебскага архірэйскага дома, Барысаглебская мураваная царква. Яна ўжо ад даўна была зачынена. Тынк на палаўні авбаліўся. Дах струхлеў. Каля ўваходу стаяў вартавы. У ёй доўга гадоў мясьціўся склад амуніцыі, пакуль уканцы, на пачатку 90-ых гадоў яе не прадалі на злом. Гэткім чынам самым простым способам была зънята ганебная пляма з ablічча тых асобаў і ўстановаў, каторыя павінны былі займацца аховою сіцятні.

...Праваслаўная Царква ў нашай краіне часткава перабрала ад Усходне-каталіцкага Царквы, часткава атрымала пры закрыцці каталіцкіх лацінскіх манастыроў у розны час і пры канфіскаце

касьцёлаў падчас паўстання 1863 г. нямала царкоўных будынкаў, аграмадных памераў і велічных у архітэктуры. Беднасць праваслаўнага насељніцтва, немагчымасць, а можа нават — цяжка судзіць — часам і няумельства, і неахвота вышукаць сродкі для падтрымання робяць тое, што часам гэтыя вялікапышныя будынкі галосаць да неба сваім жалюгодным выглядам, пакуль на іх ня зьевнене ўвагі начальнства, і ня зробіць рамонту на дзяржаўны кошт. Ня трэба далёка хадзіць за прыкладам: такі Віцебскі Усьпенскі сабор, а яшчэ ў большай ступені Палацкі Сафійскі сабор. Зрэштаю для су比亚шэння любіцеляў старасьцевчыны трэба сказаць, што апошні ўжо рамантуюеща, а першы стаіць на чарзе з гэтага гледзішча... Не магу ня ўспомніць долю Ушацкае царквы Лепельскага ўезду. Падчас польскага бунту быў зачынены Ушацкі касьцёл, а на пачатку 70-ых гадоў пераданы праваслаўным і пасъянчаны ў імя Св. Аляксандра Неўскага. Нядоўга ў ім адбываліся багаслужэнні. Хутка святыня была апушчана. Дах і вонкы моцна пацярпелі ад часу. Апушчэнне дайшло да таго, што падчас кірмашоў у святыні ставілі коней. На сумную долю святыні зьевнену ўвагу Д. І. Даўгяля ў газетным артыкуле і з пачыну Св. Сыноду была прызначана паважная сума на капітальны рамонт.

...Гэткія вынікі нашае беднасці і някультурнасці для памятак царкоўнае стараадаўнасці. Але гэта было-б паубяды, калі-б у нас толькі пасыўна адносіліся да руйнацкае працы стыхіі адносна старых памятак.

Нажаль на кожным кроку мы бачым і людзкую працу, накіраваную на нішчэнне роднае стараадаўнасці; работу, у аснове якое ляжыць, як і ўсіх краінах нашае бацькаўшчыны, **невуцтва** і пры тым, яшчэ на большую бяду, часта ў саюзе з **клопатамі аб царкоўным прыгастве**.

У якую небясьпеку невуцтва ставіць памяткі, інтэлігэнтнаму чалавеку нават цяжка ўявіць. Пасынню гэта на прыкладах.

...У адной з вёсак Магілёўскае епархіі, дзе святаром быў мой дзядзька, падчас майго студэнцтва, чакалася прыезд архірэя. Я там быў на вакацыях. Запраглі і мяне да падрыхтовак. Я прыводзіў у парадак царкоўны летапіс і пад. Аднойчы вечарам дзядзька кажа: «Пайдзі, калі ласка, у царкву. Там дзяк парадкую бібліятэку. Памажы яму разабраць кнігі. Іду. У прыцемку пры съвеце тоненъкае васковое съвечкі над столом, заваленнымі грудамі кнігай, стаіць з глыбокадумнымі абліччамі псаломішчык і час ад часу шлурляе на падлогу асабліва старыя і пашарпаныя кнігі, прыгаворваючы: «гэта ў печку». На падлозе ўтварылася ўжо даволі вялікая куча кнігай, асуджаных на спаленіне. Я нахіліўся над імі, і што-ж бачу?! Адна пашарпаная кніга без пераплёту — гэта рука пісні эвангельле ды яшчэ з вельмі характэрнымі зацемкамі на палёх аднаго святара з XVIII

ст., зацемкамі, што былі вартаснымі для гісторыі парахвії. Вось-же толькі дзякуючы прыпадку захавалася эвангельле і трапіла на перахаваньне ў Віцебскі царкоўна-археалагічны музэй (23).

...Помню, мяне аж калаціла, калі я чуў наўганны расказ старэнкага святара, як у сенях ягонага дому, што быў калісь базыльянскім манаstryром, у кутку стаялі партрэты радавітых фундатараў манаstryра і царквы: стаялі, стаялі, але аднаго дня ён вырашыў кінуць іх у печ, як непатрэбшчыну: «я ня думаў — гаворыць стары — што яны могуць каму небудзь спатрэбіцца».

...Часам трэба дзіву давацца з дзікае настойлівасці людзей да нішчэння гістарычных памятак і, калі ня шукаць у гэтым гоне якіхсьці ніzkіх меркаваньняў, дык залічыць дзеяньне гэткіх людзей на рахунак чыстага барбарства...

...У Задзвінскай Слабодцы м. Бешанковіч знайходзілася царква ім. Св. Міколы Цудатворца. Яна пабудавана ў апошній чвэрці XVIII ст. для задавалення рэлігійных патрэбай праваслаўнага насељніцтва прыгранічнае расейскае мытнае канторы. З цягам часу бешанковіцкі Мікольскі прыход быў скасаваны і прылучаны съпярша да Міхайлаўскага прыходу, а потым разам з Міхайлаўскаю царквою да Ільінскага прыходу ў самым мястэчку. Царква шчасльіва стаяла, паддаючыся вельмі паволі дзеяньню часу, і пры ўсім абыякавым адношаньні да яе, праўдападобна прастаяла-б і да сёняня... На пачатку 90-ых гадоў была зьевненuta Мікольскай царкве прылягаючая да яе, агародная зямля, якую перад тым быў узяў маёнтак графа Храптовіча за невялікую плату, што яе даваў у парахвію. Тады здавалася, што заінавалі спрыяючыя ўмовы для аднаўлення пры царкве парахвії, што было вельмі пажадана для зарэчных парахвіянаў дзеля нівыгаднага спадучэння з парахвіяльнаю царквою ўвосень і вясною, і дзеля шматлюднасці бешанковіцкага парахвіі. Але здарылася ня так... Клір бешанковіцкага парахвіі распачаў стараныне перад епархіяльнаю ўладаю, каб зынішчыць Мікольскую царкву дзеля яе старасці. А бешанковіцкія вернікі ў свою чаргу ўзнялі стараныні, каб захаваць старую праваслаўную святыню. У епархіяльных установах справа засцягвалася. Аднак укаццы кансісторыя выдала загад аб зынішчэнні царквы. Талы два рупліўцы аб роднай старасьцевчыне А. Я. Нікіфароўскі і Д. І. Даўгяля выдаюць дакладнае апісанье і гісторыю царквы з плянам і здымкамі ды дамагающа за-

23. З сумам успамінаю, што тады-ж дзякуючы май неразважлівасці і святой прастаце мае ўсёцкі загініў каштоўны аксамітны пакравец, на якім вельмі тонкім вузлаватым пашывам быў вышыты Збавіцель у гробе і грэцкі напіс. Яго выпрасіла ў мяне юнка, прыракаючы захаваць, але відаць потым у мітусыні хтосьці кінуў яго ў печ.

хавання гісторычнае памяткі (24). Спадзяvanьне паважаных людзей, што іх голас дойдзе да каго сълед, было дарэмнае. Загад кансісторы быў выкананы і ад съвтыні асталіся толькі фундаманты, ды ў Віцебскім царкоўна-археалягічным музэі іконастас.

...Людзкое невуцтва дзеля дробнае карысьці, за нікчэмныя шэлягі, або выменьваючи на танныя рэчы царкоўнага ўжытку, збывала разносчыкам царкоўных рэчаў і на парчавыя фабрыкі вартаснаяя старажытныя парчавыя рызы з німенш вартаснымі галунамі дзеля здабываньня з іх серабра. Гэткім чынам часам дзеля некалькі сярэбраных манетаў гінулі рэдкія ўзоры парчы і галуноў.

Словам, цяжка нават і пералічыць усе спосабы, якімі невуцтва зынішчала царкоўную старожытнасць.

...Прыпадковая абставіны, але так-жа вельмі харктэрныя для нораваў і парадкаў у нашай бацькаўшчыне, паводля апавяданьня А. П. Сапунова, пазбавілі шматлікія цэрквы Полацка-Віцебскага краю значнае колькасці вартасных рэчаў царкоўнае старасьвetchыны.

На пачатку 90-ых гадоў мінулага стагодзьдзя на віцебскім кругазоры быў звязвіўся не наведамы ў Заходнім Краю антыквар, быццам вучоны Татур, калекцыянэр і, як казалі, пастаўшык заграніцу (у Нямеччыну) старадаўных рэчаў. Адрэкамэндагаўшыся архірэю (яп. Антаніну) і губэрнатару (кн. Даўгарукаву), ён паказаў выданы яму ў Св. Сынодзе адкрыты ліст, у якім паручалася мійсцовым духоўным і дзяржаўным уладам, каб яны ўспамагалі ў ягонай дзейнасці адносна царкоўнае археалёгіі. Нашым мійсцовым уладам гэта выглядала сумніўным... Паказыч быў асобаю польскага паходжання і рымска-каталіцкага веравызнання, а праваслауны Свяцейшы Сынод пускаў яго гаспадарыць у праваслауных съвтыніах. Але... Пецярбург загадвае, трэба слухацца.. Архірэй духавенству, губэрнатар — адміністрацыі загадалі ўспамагаць ўва ўсім Татуру... Духавенства прыймала Татура ўжо чуць не як начальніка і пасына прыглядалася да яго дзейнасці. А гэтая дзейнасць палягала ў збораньні задарма для свае асобістасці ўласнасці найбольш вартасных з археалягічнага гледзішча рэчаў. І трэба прызнаць, што Татур поўнасцю выкарыстаў даныя яму правы і зрабіў асноўную чыстку цэркву адносна царкоўнае старасьвetchыны... Калі хутка пасыля яго адведзін А. П. Сапуну і Е. Р. Раманаў шукалі ў віцебскіх цэрквях старых царкоўных рэчаў для царкоўна-археалягічнага музэю, дык пераканалімся, што іх працу вельмі аблігчыў Татур. Калі пераглядаючи старыя съпісы, яны знайходзілі штосьці цікавае для музэю

24. Н. Я. Никифоровскій и Д. И. Довгялло. Нікольская церковь въ Задвинской Слободѣ м. Бѣшкевичъ, Лепельского у. Віцебскъ 1899 (Асобн. адб. з «Полац. Епар. Вѣд.». №р №р. 3-5, 1899 г.)

і пытаўся аб гэтым у съвтара, дык часта чулі адказ: «забраў Татур». Або съвтары гаварылі: «Вось у нас было яшчэ тое ці сёе, але забраў Татур». Або бачаць старую рызу, але сапсанавую: з яе спорана наплечча. «Наплечча было вышытае, яно спадабалася Татуру і ён яго адпороў і забраў»...

...О, калі-б нас запеўнілі, што і ў наш час царкоўная старасьвetchына, якую так рупліва съцеражэ духоўная ўлада, каб ня трапіла ў грамадзкія музэі, якія не падлягаюць духоўным уладам (як напр. наш музэй Архіўнае Камісіі), што яны ёсьць забясьпечаны ад прадпрыемстваў падобных Татуру, якія знайходзяць апеку ў вярох, гастралёраў адносна царкоўна-археалягічных каштоўнасцяў...

...На бяду для царкоўнае старасьвetchыны ў саюз з невуцтвам, асабліва за апошнія дзесяцігодзіні, увайшла яшчэ любоў да царкоўнае прыгажосці. І началі ламаць старое, што зазіятым невукам выдавалася няпрыгожым, і замяняць яго новым, часта нязграбным, няўклодным, але бліскучым...

Для прыкладу возьмем хоць-бы Полацк, а потым пяройдзем і ў Віцебск.

Ведама, што старая царква Св. Спаса ў Полацкім Еўфрасінскім манастыры да перадачы яе праваслаўным захоўвала стary съценапіс. Час моцна пашкодзіў гэты съценапіс, а яшчэ больш езуіцкія вучні (манастыр доўгі час належаў езуітам). І вось дзеля прыгажосці царквы, падчас яе аднаўлення, съцены былі памалёваны. Ніведама, ці пры гэтым съценапіс толькі замалёвана, ці яго съцерлі зусім.

У 90-ых гадох мінулага стагодзьдзя за сънадальнія гроши адбыўся капітальны рамонт Полацкага Мікольскага сабору. Гэтая съвтынія была перароблена з касыцёла падчас цараўніні Мікалая I. У ёй (для галоўнага аўтара) быў пастаўлены нявысокі аднайрусны іконастас у прыгожым мастацкім выкананні, які сваімі пратпорцыямі, лініямі і дэталямі цалкам гарманізаваў з унутраным уладжаньнем съвтыні. Іконы былі выдатнага акладэмічнага жывапісу (напр.: іконы на царскіх дзверах былі ўдалымі копіямі іконаў з царскіх дзвераў пецярбурскага Казанскага сабору — пэндзля Баравікоўскага). Кіраўнікі рамонту турбаваліся дзе падзець гроши і чым упрыгожыць сабор. І вось вырашылі, што стary іконастас малы, няпрыгожы і да таго не ў расейскім стылю. Выкінулі стary і змайстравалі новы, разоў два большы за стary, нязграбны, рамеснае работы быццам у расейскім стылю і з іконамі рамеснага вырабу. Дызгармонія галоўнага іконастасу з бакавымі і з усім упрыгожаньнем сабору аж вочы рэжа.

Ня лепш мелася справа і ў Віцебску. Уканцы 80-ых і на пачатку 90-ых гадоў мінулага стагодзьдзя ў Віцебскім Маркавым манастыры быў настаяцелем архімандрит Іларыён. Ён выдаў

больш дваццаці тысяч рублёў з свае маёмасьці на ўпрыгожаньне і перарабленыне манастырскіх цэрквай. У сваёй рупнасці ён сапсаваў шатровыя вярхі старое Троіцкае царквы, зъмяніў форму галоу, зънішчыў шатровыя ганкі, зъменіў вышыню галерэі, якая акружжае съвятыню. Усярэдзіне съвятыні ня толькі нанова перахварбаваў і перазалаціў іконастас, але зънішчыў велічныя бакавыя бальдахімы, замяніў іх іконастасамі, якія былі прызначаны для праектаваных бакавых аўтароў, зъняў бальдахім з-над галоўнага аўтара, зънішчыў старыя сходы на хоры (у паўднёвой часці царквы), якіх вонкавая съцяна была ўпрыгожана малюнкамі, а замест іх уладзіў сходы ў заходніяя часці царквы і для сымэтрыі зрабіў кладовачку, закрываючы пры гэтым часць съценапісу. Мала таго, ён зьбіраўся зънішчыць зусім съценапіс, але ад гэтага яго ўстрымалі А. П. Сапуну і Е. Р. Раманаў.

На пачатку 90-ых гадоў клір і стараста вайсковае Мікольскае царквы, якую збудаваў у 1779 г. камандант гр. Мініх для расейскага гарнізону, пастанавілі замяніць стары лёгкі, высокі іконастас, прыгожа зроблены ў стылі рококо з прыстойным італьянскім жывапісам, на новы. І вось на мейсца старога з'явіўся дубовы, цяжкі прызёмісты іконастас страшэнна грубае работы з іконамі вельмі нязграбнага малюнку паводле тэхнікі годнае хіба толькі майстра шыльдаў. Стары іконастас звалілі ў адрыну, спадзяючыся знайсці купцу. Нажаль купцу не знайшлося і іконастас пайшоў на дровы! Калі спалілі рамы іконастасу, пачалі паліць іконы. На щасціце ў tym часе зъмяніўся парах царквы і рэшткі іконастасу былі выратаваны: Іконы разьмешчана на съценах царквы, а царскія дзвіверы — адзіная разьба, якая захавалася — памешчана на горным мейсцы прыдзельнае царквы.

Уканцы 90-ых гадоў прыгожы іконастас Віцебскае Івана-Багаслоўскае царквы, які перанесена сюды з Віцебскага Мікольскага сабору, і які меў форму быццам порціка будынку з плястрамі карынцкага стылю, было пастаўлена перарабіць на расейскі стыль. Рамы іконастасу, карнізы, рэзьбленыя ўпрыгожаныні і царскія дзвіверы астаўлена непарушна, але плястыры заменена пакалёнкамі, калі можна так назваць вычварнія камбінацыі з паўкругаў, чатырохкутнікаў і пад., награмаджаных адно на другое і размалёваных хэрувімай, а над намеснымі іконамі прыстроена навесы быццам у tym-же расейскім стылю. Іконам прыдана залаты выбіваны фон; абліччы падмалёваны съветлымі хварбамі, а вірапаткі яскрава чырвонаю і сінюю. Уявіце, якая атрымалася стракатасць і мешаніна!

Зусім нядуна (у 1910 г.) цяжкая рука т. зв. любіцеляў царкоўнае прыгажосці наляяла на Віцебскую Петрапалаўскую царкву (збудаваную уканцы XVIII ст. а пасвячаную на пачатку XIX

ст. мітрапалітам Іракліем Лісоўскім). І вось, праўда, збляклы, але вельмі прыгожы съценапіс італьянскае школы замазана і съцены пахварбована ў яскравы ружовы колер «пад мармур», а скляпеньне пад зоркае неба: апошняе слова шыку! Іконастас у стылі рококо, які азначаўся надзвычайна ўдалым спалучэннем колераў: фон быў златы пад малахіт, мяйсцамі (напр. плястыры) чырвонаваты з залатымі цэнямі; пазалота разьбы рамаў далікатная, матавая, а ў супэльнасці атрымоўвалася ўражэнне съвежасці, жывасці, — іконастас густа раззалочана «пад бліск», фон на малёвана ў аднастайны мярцвяцкі галубаваташэры колер; іконы прыгожа італьянскае школы бяз нікае патрэбы і з шкодаю для суцэльнасці заменена новымі, праўда ня кепскага але шаблённага малюнку: прыгожы зааўтарны масыўны ківот з рэзьбленымі калёнкамі і іконаю съвятых ап. Пятра і Паўла заменена чамусці аблюбаванаю за апошнія гады ў нашай епархіі для памяшчэння за аўтаром копію з абраза Бруні «Маленьне аб чаши» ў шырокай багетнай раме, які намазоліў вочы ў Віцебскіх цэрквях, бо ў суперак ўсякіх традыцый Праваслаўнае Царквы ставіцца на мейсцы, дзе ставіліся іконы: Тайная Вячэра, Багамаці з Боскім Дзіцяцкам, а ў пазнейшых часох — Св. Тройца, Уваскрасенне Хрыста. Праўдападобна выкінены ківот звалена на падстрэшны ці ў кладоўцы. Пры гэтым у прытворы былі замалёваны напісы аб пабудове і пасвячэнні царквы.

І гэткі сапраўды барбарскі з маствацкага і царкоўна-археалягічнага гледзішча рамонт быў зроблены на вачох і з адабрэння епархіяльнае ўлады і ў tym часе, калі на запросіны тое-ж епархіяльнае ўлады камісія з кампетэнтных асобаў (у tym ліку быў і А. П. Сапуну) была апрацавала адпаведныя дырэктывы для рамонту згодна з заданыні маствацтва і археалёгіі. Аднак невуцтва і бязгустоўнасць заўсёды ўпэўнены ў сваёй слушнасці і што для іх значаць рыды спэцыялістай...

Зразумела, што ведамыя мне і вышэй успомненныя факты, ёсьць толькі вельмі нязначнаю часткаю разбуральнае работы царкоўнае старасцівачыны. То тут, то там калечаць да непазнання царкоўную старасцівачыну, або праста зваліваюць у адрыны, у падстрэшны цэркваў рэчы часам вялікае маствацкое вартасці (напр. у Віцебскай царкве пры Задунаўскай вул. на адной плашчадцы сходаў у эваніцу я бачыў царскія дзвіверы маствацкага выканання) і ўсё гэта там пакрываецца пылам, гніе, развальваецца, пакул хтосьці прыпадкам ня вынясе іх на дзённае съвято...

Зрэштаю, такая-ж гісторыя паўтараеца ўсіх канцох нашае бацькаўшчыны. І ў цэнтральных губэрнях, і на далёкай Поўначы падстрэшны і кладоўкі цэркваў завалены маствацкімі і гісторычнымі каштоўнасцямі ў tym часе, як цэркви

напаўняюца творамі рамесніцкае вытворчасцьці, грубымі, шаблённымі, бязыдэйнымі...

Але наш край у акцыі зынішчэння старожытнасцяў меў і мае яшчэ аднаго магутнага супрацоўніка, які съцёр з аблічча зямлі безыліч памятак царкоўнага будаўніцтва, іконапісу, судзінаў і інш. Ім ёсьць **неразумная руплівасцьць у веры**.

Падчас польска-каталіцкага панаванья гэтую «руплівасцьць у веры» праяўлялі каталікі, зынішчаючы так старанліва съяды праваславія, што наш край захаваў менш памятак праваслаўна-рускага старарадаўнасці, чым краі, па якіх праішлі дзікія на тоўстыя татарапаў і над якімі цяжыла векавое татарскае ярмо.

Вось адзін наглядны прыклад, як адносілася рымско-каталіцкае духавенства да праваслаўных съяўтыняў, якія трапілі ў іх руکі.

«Паслья выгнання езуітаў — піша А. П. Сапунов (25) — царква Св. Спаса ў Полацкім Еўфрасінінскім манастыры (які да 1832 р. быў у руках піараў) знайходзілася ў вельмі жалюгодным выглядзе».

«Царква стаяла без вакон і дэзвярэй, стара-даўны насыценны жывапіс шмат дзе быў сапсаваны, выдрапаны на ім (вучнямі езуіцкага школы) напісані, такімі як: «крайвоуст», «косоглаз» і пад. На шматлікіх іконах былі павыколваныя очы съяўтым. На абліччы Збавіцеля ў купале і на абразе Знаменія ў келіі сьв. Еўфрасіні відаць былі съяды куляў»...

Гэткімі былі адносіны да праваслаўнае съяўтыні ў самым цэнтры каталіцкае асьветы, на вачох у гэнэралаў езуіцкага чыну (у быўшым манастыры сьв. Спаса была іх летняя рэзыдэнцыя).

...Паслья злучэння ўсходне-католікаў з Праваслаўнай Царквой, а часткава яшчэ і перад тым, распачалася праца, каб цэрквам Заходняга Краю (Беларусі — ув. пер.) прыдаць праваслаўны выгляд: дараўлялі іконастасы, дзе іх ня было; замянялі ўсходне-каталіцкае начынне лацінскіе формы, іхняя багаслужэбныя кнігі — праваслаўны. Першыя дзеячы злучэння міт. Іосіф Семашка, Васіль Лужынскі (26), Антоні Зубко і праваслаўны яп. Ізидор (потым Пецярбургскі мітрапаліт) — усю гэтую замену вялі паступова, умеючы адрозніць істотнае ад чијістотнага, і заходне-рускага праваслаўнае — ад каталіцкага. Пры тым яны нават ня мелі на ўвесь зусім неразумнае мэты съцерці павучальныя съяды таго, што перажыло заходне-рускага (беларускага — ув. пер.) насельніцтва. Дзяля гэтага ў павуніц-

25. А. Сапуновъ. Памятники временъ древнихъ и новѣйшихъ въ Витебской губерніи. Витебскъ 1903, ст. 9.

26. Аб дзейнасці архіяп. Васілія Лужынскага ёсьць шмат вестак у кнізе Прот. Г. Шавельскага: Послѣднее возсоединение съ православною церковью уніатствъ Бѣлорусской епархії. С. Петарбургъ 1910 г.

кіх съяўтынях у той час можна было бачыць по-бач з высокімі іконастасамі бакавыя аўтары лацінскага тыпу; статуі; разам з начыннем праваслаўнае формы — усходне-каталіцкае; амбоны аставаліся на сваім мейсцы і служылі сваёй мэце для прапаведнікаў і інш. І ўсё гэта нè перашкаджала паступоваму росту праваславія і рускае съведамасці між духавенствам і жыхарствам Краю. Да якое ступені **сягнуў** гэты рост за няманога дзесяткаў гадоў паказаў 1863 г. калі шляхта сустракала дружны адпор у заходне-рускім народзе.

Руйнацкая дзейнасць яп. Саввы (Тіхомірава)

Ад 1866 г. настаў ліхі час для царкоўнае ста-расьвеччыны ў Полацка-Віцебскім краю. У гэтым годзе на мейсца адкліканага ў Св. Сынод архіяп. Васіля Лужынскага на Полацкі пасад быў назначаны з маскоўскіх вікарый яп. Савва (Тіхоміров).

Прэасвяшчэнны Савва, пазнейшы архіяпіскап Ціверскі быў далёка не абы якою асабістасцю між епархай Расейскай Царквы. У царкоўнагістарычнай навуцы яго імя стала вядомым дзяякуючы апісанню маскоўскага патрыяршаса рызиніцы, якую ён дакладна ўложыў і выдаў, а так-жэ дзеля шматгадовага працы ў зыбраныні, систэматызацыі і рэдагаваныні думак, водзівай, рэзалюцыяў і лістоў Маскоўскага мітрапаліта Філарэта, якія выдана ў шмат томах. Сваю любоў да ведаў яп. Савва выявіў арганізаваным аграмаднае, пераважна багаслоўскае і царкоўна-гістарычнае бібліятэкі, якую ён пакінуў Маскоўскай Дух. Акадэміі. Вялізарны па абыму аўтабіографічныя запіскі, якія ён пакінуў па сабе, і якія былі выданы масьмяротна, ня кажучы ўжо аб іх значэнні як гістарычнага матэрыялу, — самым фактам свайго існавання харектэрizuјуць асобу архіпастыра, як працаздольнага і пунктуальнага. І сапраўды, толькі чалавек да крайнасці пунктуальны быў у стане на працягу ўсяго свайго жыцця зыбіаць дакументальныя даныя для свае аўтабіографіі, не аблічычы нічога; і ня толькі дакументы з паважным гістарычным значэннем, але наагул усё, нават самыя нязначныя і паводле зымету (плёткі), і паводле кропіцы паходжання — весткі; нават тэлеграмы і звычайнія прыветы; рабіць копіі з дакументаў, лістоў і тэлеграмаў, якія сам высылаў; усё гэта захоўваець і ўтримоўваець у парадку; толькі надзвычайная працаздольнасць была ў стане усystэмізаць гэты матэрыял у хранялігічным парадку і апісаць разам з успамінамі і харектэрыстыкамі ў форме больш або менш зладжанае сцэльнасці.

Аб тым, што яп. Савва вызначаўся пунктуальнасцю і асноўнасцю ня толькі ў кабінетнай працы, але і ў сваёй архіпастырскай дзейнасці, аб гэтым можа съведчыць між іншым і такі прыклад з ягоных «Запісак». Прэасвяшчэнны зъвяр-

нуў увагу на тое, што ў Віцебскім катэдральным саборы сьвятарскія літургічныя вопраткі, нааўтарныя пакрыцці і інш. не вызначаюцца гарманійнасцю колераў. Асобы, якія займаліся гэтым, скрэзь і ўсюды няудачна дабіralі адну реч да другое, напрыклад колер падрызыніка не падыхаў да колеру рызы. Прэасъвящэнны пастанавіў зрабіць канец такому стану рэчаў, але як чалавек грунтоўны, ня здаўся ў гэтай справе на сябе і сваіх беспасрэдных памоцнікаў, а зъянрнуўся параду ў адпаведную інстанцыю. Але ў такой далікатнай справе, як гармонія колераў у вопратках, хто-ж можа быць больш кампетэнты, як дамы? І вось прэасъвящэнны зъянрнуўся да шляхотных маскоўскіх дамаў з лістоўніцей просьбаю, каб яны, параіўшыся між сабою, уладылі табліцу колераў, якія з сабою гарманізуюць. Просьба была выканана і праца маскоўскіх дамаў захавалася для царкоўна-гістарычнай навукі ў «Запісках» прэасъвящэннага. Там надрукавана табліца колераў, уложеная прыблізна так: розавы колер гарманізуе з голубым, зялёным, крэмавым і т. д.; чырвоны колер гарманізуе з жоўтым і інш. Прэасъвящэнны прыняў табліцу да ведама і для кар'уніцтва Віцебскага катэдральнага сабору...

Калі такая, здавалася-б дробная справа, выклікала толькі турботаў і толькі самае дакладнае, пунктуальнае працы з боку яп. Саввы, дык ці-ж магчыма думашь, каб пільныя патрэбы і вымогі царкоўнага жыцця аставаліся бяз шмат разоў больш пунктуальнае і старанліве распрашоўкі?

Успомненныя якасці яп. Саввы бяз сумніву выразнівалі яго між сучаснікаў-архіпастыраў і паставалі-б яго ў рад выдатных епархаў ня толькі Расейскае, але і Сусветнае Царквы ўсіх часоў, калі-б яны спалучаліся з глыбінёю і шырынёю думкі і багаслоўска-навучнымі ды маральна-практичнымі паглядамі. Але гэтага яму не ставала. Маючы багатыя фактычныя веды ў багаслоўскай і царкоўна-гістарычнай галінах, яп. Савва захаваў школьнную вузкасць паглядаў у багаслоўскіх і царкоўна-практичных паглядах, а ў вырабленыні думкі аднонасна розных галінаў царкоўнага жыцця тримаўся ў рамках «мнений и отзывов» Маскоўскага мітр. Філарэта. Аднонасна агульнага строю і вонкавых формаў царкоўна-рэлігійнага быту і багаслужэньня яп. Савва быў строгім ахойнікам і насаджалынікам праваславія, але ў вельмі вузкім сэнсе: гэта значыць, усё, што не адказвала таму, што было ў ягоных родных Уладзімерскай і Маскоўскай губернях, яму здавалася супярэчным духу праваславія і заслугоўвала на неадклічнае і неадкладнае вынішчэнне.

Дзеля гэтага і да асобаў і да дзеянісці першых дзеячоў прылучэння ўсходне-католікаў, што дзеянічалі з разважнаю паступовасцю і строгім разрозніваннем істотнага ад другараднага асабліва-ж да свайго беспасрэднага паліярэдніка ў епархіі высокапрэасьб. Васілія, яп. Сав-

ва адносіўся з непаўстрыманою антыпатыяю і бязылітаснаю, але далёка не бесстороннаю і не дакладна асьвядомленай крытыкаю.

Прат. Г. Шавельскій у гэтай справе кажа: «Вобраз беларускага узъяднальніка вышаў з-пад пяра яп. Саввы (у ягоных «Запісках») вельмі ня прывабным: індыферэнт, або ў лепшым выпадку каталік у рэлігійных перакананнях, палітычных сымпатыях, ня толькі што не зрабіў нічога для замацавання праваславія, але нават прыгнітаў і прасьледаваў усё праваслаўнае; такім, ці амаль такім рысуе арх. Васілія ягоны наступнік... Вельмі востры водзы ѿ яп. Савву аб пераконаннях арх. Васілія і яго кіраўніцтве епархіяю можа накінуць цёмны цень падазрэння на «узъяднальная мінулае» арх. Васілія і таму вымагае, каб мы яго не пакінулі без неабходных на наш пагляд выяснянення». Цяжка выявіць усе прычыны, пачуцьці і намеры, пад уплывам якіх у яп. Савву злажыўся вобраз аб ягоным папярэдніку. Тут гралі ролю і строга ўстаўнія перакананьні быўшага маскоўскага вікарата, уладзімерца родам, якія ў падобных людзей часта даходзяць да фанатызму і да нянявісці ўсяго таго, што не ўкладаецца ў рамкі ўстава і «старадаўнае пабожнасці»; тут гралі ролю і даволі звычайнія ў жыцці пачуцьці нездаволення наступнікаў папярэднікамі, празьмернаю крытыкаю і строгасцю першых однонасна дзеянісці апошніх, тут мелі так-жа значэнне паклёпы падуладных, якія былі лісьлівія перад новым уладыкаю і паніжалі папярэдняга і даверлівасць да іх яп. Саввы; уканцы тут мелі ўплыў так-жа і асабістая паражункі япіскапаў... і яшчэ сёе-тое. Грэх яп. Саввы быў у тым, што ён паддаўся гэтым уплывам і мераў асобу яп. Васілія толькі паводле пэўнага асабістага маштабу, не зрабіўши нічога, каб спраўдзіць свае памеры больш аб'ектыўным спосабам» (27).

На майсковых царкоўных дзеячоў яп. Савва ў лепшым выпадку глядзеў як на людзей, якія толькі імкнуліся, але ані сваім жыццём, ані своею дзеянісці яшчэ не дасягнулі таго праваславія, якое было ў вялікарасейскіх епархіях; як на недаверкай; а ў горшым выпадку як на крывадушнікай, затоеных усходне-католікаў.

З пачуцьцем свае вялікае перавагі яп. Савва пералічай усе ўхілы ў жыцці Захадне-рускіх архірэяў ад устаноўленага у Вялікарусы (Pacei — ув. пер.) укладу архірэйскага жыцця. Напрыклад апісваючы свой прыезд у Вільню для пабачання з мітр. Іосіфам Семашко, ён з лагоднаю іроніяю прадстаўляе клопаты, у якіх быў паставлены стары мітрапаліт, які сам ужываваў мясную страву, калі даведаўся аб прыезьдзе строгага япіскапа-

27. Прат. Г. Шавельскій. Последнее въсоединение съ православною церковью униатовъ Бѣлорусской епархіи. С. Петербургъ 1910; ст. XII-XXIII.

посыніка з праваслаўнае Масквы, і колькі гэта яму каштавала турботаў, каб дастаць рыбак і згатаваць мізэрны посыні абед. Яп. Савва пры гэтым зусім не ўзглядніў таго, што мітр. Іосіф, як і другія быўшыя ўсходне-каталіцкія архірэі, ня быў манахам, а так-жа і таго, што ў Заходнім Краю было дазволена вышэйшаю царкоўнаю Уладаю нават у манастырох ужываль мясную страву.

Таму, што жыцьцё і людзі ў Заходнім Краю (Беларусі — ув. пер.) пры першай сустрэчы з яп. Савваю зрабілі адносна яго пасыннае, а часам нават і актыўнае супракаўленне падчас пераводжання ў жыцьцё ягоных паглядаў, дык ня дзіўна, што яп. Савва, які азначаўся надзвычайна вострым самалюбствам і адсутнасцю самакрытыкі, калі і ня прынёс з сабою, дык узгадаваў у сабе на мейсцы антыпатью да ўсяго мяйсцавага, пачынаючи ад абрадаў, уладжанняў цэрквau, а канчаючи людзьмі, якія захавалі хоць цень незалежнасці думаньня і дзеяньня. Няраз гэтая антыпатья даходзіла ў яго да нянявісьці.

З вышэйсказанага зразумела, якія маглі быць адносіны яп. Саввы да мяйсцавае царкоўнае страславечыны, якая ў значнай ступені была ўсходне-каталіцкаю і ўва ўсякім выпадку заходне-рускай (беларускаю — ув. пер.), а не маскоўскаю.

Яе началі бязылітасна вынішчаць.

Перадусім і найбольш за ўсё наяглі на скульптуру, даглядаючи ў ёй вышэйшы пункт праяўлення каталіцкага духу (28), хоць Расейская Пойнач, якая стаіць па-за ўсякім падазрэннем адносна чыстасці і дбайлівасці ў праваславі, мае поўна скульптурных упрыгожанняў у сваіх святынях, і хация, будучы маскоўскім вікарыем, яп. Савва праўдападобна не аднойчы прыкладваўся да **статуі Міколы Мажайскага**, якую шануюць у Маскве, як цудатворную ікону. Склады, падстрэшы і падвалы цэркvaў былі завалены статуямі. А некаторыя больш заузятыя выканальнікі загаду, нават палілі іх. Рэзыбленым Укрыжаванням была зроблена ласка (магчыма дзеля таго, што калі-б ѹх паздымалі, дык гэта вельмі моцна адбілася-б на рэлігійных пачуцьцях народу) ім толькі «расыпівалі ножкі» (29). Гэтас апошніяе мерапрыемства выклікала нават мяйсцовых жарты, як аб гэтым съведчыць артыкул «Ізъ воспоминаний о прошломъ», які быў надрукованы ў «Церковно-Общественномъ Вестникѣ» у 1879 г.

28. Праўда, што скульптурнае мастацтва больш прышчапілася на Заходдзе, а Усходняя Царква яго ўнікала, аднак трэба зауважыць, што адна з першых ведамых іконаў Збавіцеля, якую паставіў імп. Канстанцін Вялікі на варотах Канстантынопаля, была скульптураю.

29. Паводле каталіцкага традыцыі ногі Збавіцеля, быў прыбиты адным цвікам і быў зложаны адна на другую. Укрыжавання ўва ўсходне-каталіцкіх цэрквах быў зроблены згодна з гэтаю традыцыяю.

(30). «На якімсьці банкеце адна высокапастаўленая асoba выказала свой жаль, што ня прыехаў уладыка ...скі. «Ня мае вольнага часу», — адказала другая высокапастаўленая асoba, — заняты вельмі важнаю справаю». «Якою-ж такою важнаю справаю?» «Збавіцелю ногі расьпілоувае» — быў адказ (намёк на перарабленыя рэзыблены Укрыжавання).

Бочныя аўтары, зробленыя на лацінскі ўзор, усюды павыкідвана. Вернікі, асабліва старыя гэтым былі моцна зъянтэжаны і прыгноблены; яны ніколі не дапушчалі, што гэныя аўтары робяць нейкую шкоду праваславію. Былі зроблены заходы для зыншчэння амбонаў, хация ані па сутнасці, ані з гісторыі іх паходжання, як ужо было ўспомнена перш, яны ня маюць нічога праціўнага праваславію, а з практичнага гледзішча ім нельга адмовіць мэтаагоднасці, і хоць яп. Савва мог іх бачыць у цэрквах Пецярбурга, асабліва ў тых, дзе зъбіраенца на ўрачыстыя багаслужэнні Св. Правячы Сынод (Ісаакаўскі і Казанскі саборы). Падлогі ў аўтарынх часцяках цэркvaў і клірасы так-жа былі перароблены, на ўзор, як яны былі уладжаны ў расейскіх епархіях. З італьянскім жывапісам, нехация, прышлося памірыцца, бо інакш давялося-б вынесці з цэркvaў, або перамаліваць нанава большую частку іконаў; аднак дзе былі сродкі, там іконы італьянскага жывапісу забіраліся і замяняліся новымі, намаляванымі на залатым тле, якія прэтэндавалі на праваславіе. Гэткім чынам падчас рамонту катэдральна-га сабору, алтуль быў забраны абраз «Зъянцце з крыжа», які праўдападобна намаляваў Сальватор Розэ. Гэты абраз на некаторы час быў перанесены ў Петрапаўлаўскую царкву, а потым, перажыўши некалькі дамарослых рэстаўрацый, ад якіх патрэскаліся і ў значнай ступені асыпаліся хварбы, знайшоўся ў Віцебскім царкоўна-археалагічным музеем. Уканцы началі зъмяніць і вонкавы выгляд святыняў, каб ім прыдаць праваслаўны выгляд: на вярхох цэркvaў дабудоўваліся дзераўлянныя купалы, там дзе іх перш ня было, вярхом вежаў надаваўся выгляд расейскіх завяршэнняў царквы. Пры гэтым атрымоўвалася дызгармонія і зъмяшаныне стыляў, а часам разнচыя архітэктурныя недарэчнасці, калі, напрыклад купал устанаўляўся над базылікаю, якая ня мела папярэчнае навы, а складалася толькі з падоўжных наваў (як гэта мае мейсца ў Віцебскай Пакроўскай царкве), альбо ягонае ўстанаўленне не адказвае раскладу бочных пілястраў, якія раздзяляюць бочныя фасады (так зроблена ў Віцебскай рынакавай Васкрэсенскай царкве). Найбольш радыкальна перароблена Віцебскі катэдральны Мікольскі сабор і

30. «Церк.-Общ. Вестникъ» 1879 г. №р. 14, ст. 5. Артыкул быў надрукованы без азначаныя мейсца дзеяньня і, зразумела, бяз подпісу аўтара і выклікаў рэплікі з розных бакоў, якія зъявіліся ў тым-же часапісе №р. 20 з 1880 г. ст. 3 і №р. №р. 47, 48 ст. 5.

Св.-Духаўскую царкву. У першым былі замураваныя ранейшыя шырокія вокны і зроблена новая маленькая; вехні ярус вежаў быў зьняты; фасады перароблена. У Св.-Духаўской царкве так-жа перароблена вокны, разабрана дзве пярэднія вежы і замест іх збудавана высокую званіцу ў расейскім стылі, але купал астаўся ў ранейшым выглядзе і ён ніяк не адпавядае фасаду і званіцы.

...Гэткі быў тон, які даў яп. Савва, адносна майсцове старасьвetchыны. Нямала памятак старасьвetchыны і мастацтва было зьнішчана і спалена. Але зло, якое спрычыніў яп. Савва майсцоўай царкоўнай старасьвetchыне, гэтым ня вычэрпваецца, што было зроблена ім беспасрэдна і паводле яго распараджэння для дагоджання яму падчас ягонага нядоўгага пребывання на Полацкім пасадзе (1866-1874). Больш глыбокое зло, якое дае сябе адчуваць да цяпер, гэта дух пагарды да роднае старасьвetchыны і дух вузкага фанатызму, які ён унёс у асяродзьдзе майсцовага духавенства і некаторае часткі вернікаў. Каб не пераладоўваць шматлікімі прыкладамі ў гэтым дачыненні за парадкуючага нядаўны час, пакажу толькі, што некалькі гадоў таму з Полацкага Мікалаеўскага сабору быў перанесены ў Сафійскі сабор высокамастацкі абраз, які прыпісваецца Сальватару Розэ, на якім намалявана ў каменаваньне першамучаніка Сыцяпана. Прычына перанясення была тая, што рупліцаў праваславія бянтэжыў выгляд мучаніка, які быццам меў выгляд каталіцкага ксяндза. І вось поўны жыцця і руху мастацкі твор, які мог даць высокую мастацкую насалоду, загнана ў закінены, халодны і сырый Сафійскі сабор, а калі апошні будзе капітальна рамантаваша і станеца мейсцам сталых багаслужэнняў, дык для пачуцця руплівасці аб праваславіі будзе зноў клопат, куды-б яшчэ загнаць гэты абраз... Прыгадваю, як 25 гадоў таму ў тым жа Полацкім Мікалаеўскім саборы прывярэдлівія рупліўцы даглянулі на аднай з іконаў, якая асталася пасыля езуітаў, ня што іншае, як вобраз цярпяча Польшчы, якую абымае Божая Маші, а Боскае Дзіцяцтва дае ёй шлюбны пярсыцёнак. Што гэта мела быць якраз цярпячая Польшча, аб тым асабліва пераконвалі рупліцаў намаляваныя з краю прылады мучэння (калесаванье). Некаторыя з іх у гэтых калёсах даглянулі калёсы гарматнага лафету. Здавалася, ўжо няма сумніву адносна рэвалюцыйнага характару іконы. Аставалася толькі выкінуць згоршаныне, якое да гэтага яшчэ знайходзілася на відным мейсцы, на левым кірасе. Аднак больш спакойныя і разважныя адносіны выявілі, што на гэтай іконе намаляваны мамэнт з жыцця св. вялікамучаніцы Кацярыны — зьяўленыне Нябеснага Жаніха, а прылады намаляваныя зусім згодна з гісторыяю яе мучэння. Ікона асталася на сваім мейсцы...

...І пройдзе яшчэ шмат часу, пакуль у нас у

асяродзьдзі духавенства і праваслаўных вернікаў прывыкнуць разрозніваць істотнае ад другараднага, заходне-рускага (беларускае — У. пер.) ад каталіцкага і праваслаўнае ад маскоўскага; чаніць і паважаць родную беларускую старасьвetchыну і ахоўваць памяткі мастацтва незалежна ад таго, да якога-б яны веравызнаныя і народу не належалі...

Супрацьдзеяльне руйнацкім плынню

На шчасце для нашае беларускае царкоўнае старасьвetchыны разам з руйнацкую плынню, якую прынесена звонку, паўсталі і другая плынь у кірунку дбайлівых і любоўных адносінаў да ўсяго роднага.

Гэтая плынь з'явілася ў асяродзьдзі ўраджэнцаў Беларусі, якія працавалі на розных дзяржаўных і грамадзкіх становішчах у родным краю.

(Тут аўтар пералічае групы людзей, небагатых матэрыяльна, але багатых адольнасцяй: і моцных духам, у якіх жыла і ўзрастала съведамая любоў да роднага Беларускага краю, да свайго народу, мовы, пазіі, да гісторыі роднага краю і да памяткаў роднае старасьвetchыны).

Гэтае асяродзьдзе дало Полацка-Віцебскаму краю Ксэнафonta Гаворскага, М. Л. Вероўкіна, А. П. Сапунова, Е. Р. Раманава, Н. Я. Нікіфароўскага, В. К. Стукаліча, Д. І. Даўгяллу і іншых менш ведамых, а нават і такіх працаўнікоў у галіне ўсебаковага вывучэння роднага краю, якіх імёны зусім затracіліся.

У гэтым асяродзьдзі гэныя працаўнікі знайшли адпаведнае супрацоўніцтва, спагаду і маральнае падтрыманьне ў сваёй нялёгкай, з шматлікімі перашкодамі і церцямі, ідэйнай працы, якая няраз выдавалася акружочным асобам і начальнству дзіцяці, неадпаведнай, а нават падазронай у сэнсе краёвага сэпаратызму...

І вось, беларус, які доўгія гады быў у руках свае пануючае спалянізаванае клясы ня больш, як этнографічным матэрыялам для ажыццяўлення культурнага польска-каталіцкага задання; каторы пасыля ўпадку гэтае задачы і пасыля дзяржаўнага, рэлігійнага і культурнага злучэння Краю з Расеяю нават у вачох роднага брата, каторы сябе называе старшим (31), вялікаруса, які пасыля 1863 г. быў пакліканы для заняцця ўсіх больш або менш адказных становішчаў (32); пасыля ўсяго гэтага беларус астаўся незразумелым і недацэненным, паводле пануючае думкі «уважаўся змадзеўшаю і змарнеўшаю галінаю рускага дрэва «слабым і кволым» народам, нават мешанінаю з польскім племенем, народам з гаворкаю, якая

31. В. К. Стукаліч. Н. Я. Нікіфоровскій. Вільна 1910 г. ст. 3. (Асобны адб. з «Запискі Свіро-Западнага Отдѣла Імпер. Рус. Геогр. О-ва» Кн. I).

32. Іbid. ст. 2.

ўтварылася з няўдачнае сумесі рускае мовы зпольскаю, народам бяз мінулага і бяз будучыні (33); беларус, каторы паддаўшыся настрою сваіх новых уладароў, і сам няраз даходзіў да самазапярэчаныя, самаасмяяньня і самаапляваньня; і вось ён ад тэных піянэраў па вывучэнню Беларусі ўпяршыню пачуў, што яго народ зьяўляецца «старою, самастойнаю і паважнаю галінаю вялікага рускага племені», а мова гэтага народу, хоць як-бы яна камусыці і здавалася неправідлоўю і няпрыгожаю, у сапраўднасці ёсьць багатаю і самабытнаю гаворкаю, блізу да расейскае літаратурнае мовы (34); што ён мае сваю паэзію, якая выявілася ў тысячах песень, часам сумных і манатонных, але багатых зъместам; мае быліны, казкі, прыказкі, паговоркі, свае пераказы, якія маюць съяды глыбокасці; што ён мае сваю гісторыю, багатую вялікімі падзеямі і драматычнымі эпізодамі; сваіх гэрояў, аб якіх успаміналі летапісцы і якіх уславіў стары рускі мастацкі эпас (Полацкі жнів'я Усяслаў, гэрой «Слова аб палку Ігараўе»); што яшчэ ў тия часы, калі Маскоўская Русь ледва-ледва выходзіла з цемры невуцтва, ён меў ужо сваіх вучоных і пісьменьнікаў (Францішак Скарэна, Сымон Полацкі); што яго гарады, якія цяпер выглядаюць быццам гнёзды чужога племені, пайсталі ў сівай, а нават дагістарычнай, пары (Полацк, Віцебск і інш.) і граілі паважную ролю ня толькі ў рус-

33. Ibid. ст. 4-6.

34. Ibid. ст. 3, 4, 5. «Шматлікія ганарыліся тым, што адыходзілі магчымым далей ад масы народу, асьмейвалі шмат чаго з таго, чым жылі і стварылі іхныя бацькі і дзяды, съяўта захоўваючы свае запаветныя традыцыі, сваю веру і народнасць ў самыя чорныя гадзіны выпрабаваньня, калі расейская арыстакратыя і расейкае грамадзтва прасяцьгала сяброўскія рукі клерикальна-шляхэцкай Польшчы».

кай гісторыі, але і ў міжнародных культурных адносінах (аб чым съведчыць напрыклад гандаль з Ганзаю і такі гісторычны факт, як адведзіны Віцебску паплечнікам Яна Гуса — іеранімам Пражскім), а так-жэ і ў ваяўнічых сутычках плямён і культур; што ў нязылічаных магільных курганох яго краю захаваны памяткі глыбокасці старасьвetchыны; што яго съяўтыні зъяўляюцца вартаснымі памяткамі мяйсцавага будаўніцтва, хоць ён часам і сам недацэніваў іхняга «старасьвечкага выгляду», яны часам вызначаюцца высокаю мастацкаю годнасцю, а некаторыя, прауда іх нямнога, маюць глыбокую старажытнасць; адна з іх — Полацкая Сафія — навіт у вельмі паэтычнай форме ўспамінаеца ў славутым «Слове аб палку Ігараўе»; а іконы, статуі, літургічнае начын'не, старыя рызы і інш., якія захаваны ў рызыкіцах, кладоўках, на паддашы і ў падвалах съяўтыні ёсьць вартасным археалагічным матэрыялам; разам з тым беларус пачуў гарачы заклік паважаць і любіць сваю старасьвечыну, зъбіраць і ахоўваць яе съяды ў рэчах рэлігійнага, грамадзкага і хатняга ўжытку, у кнігах і ў жывым народным слове.

Адтуль-жэ пачуўся голас аб адчыненіні ў Віцебску сковішча для памятак царкоўнае старасьвечыны.

(Уканцы ўдзе апісаныне гісторыі Віцебскага Епарпіяльнага царкоўна-археалагічнага сковішча; яго сумнае долі, жалюгоднага тагачаснага стану Падаюцца так-жэ пажаданыні пад адрасам иядайна перед тым зарганізаванае (1909 т.) Вучонае Архіўнае Камісіі Полацка-Віцебскага краю, выказываюцца праекты адносна разъвіцця сковішча і наагул адносна працы самое Камісіі — апускаем іх, як менш важныя эпізоды нашае гісторыі).

а. Міхаіл Красавіцкі

Айцец Янка Семашкевіч

Нядаўна кружнымі дарогамі прышла ў Зах. Эўропу сумная вестка, што ўканцы 1955 г. памёр беларускі каталіцкі съяўтар Янка Семашкевіч. Нажаль ня ведамыя ані мейсца, ані аbstавіны, дзе ён кончыў свой жыцьцёвы шлях.

Радзіўся Янка Семашкевіч на Віленшчыне ў 1883 г. Духоўную асьвету атрымаў у Віленскай Каталіцкай Духоўнай Сэмінарыі якраз тады, калі там быў пачаў абуджацца беларускі адраджэнскі рух. Ягонымі сябрамі сэмінарыстамі былі: Т. Хвастэцкі, Фр. Грынкевіч, Фр. Рамэйка, Ул. Талочка — пазынейшыя съведамыя ідэйныя беларускія каталіцкія съяўтары. Ціхі і пабожны сэмінарист Янка, такім астаўся на ўсё жыцьцё. Аб сабе ня любіў гаварыць і таму аб ягоным жыцьці мала

што ведама. Съяўтарскія съяўчэнні атрымаў у 1907 г. і як звычайна спачатку служыў вікарым. Перамяшчалі яго некалькі разоў. У 1928 г. быў назначаны парахам у Піярскія Дукшты, Троцкага павету. У 1937 г. быў перанесены адтуль у Ялаўку каля Сьвілавы. Там яго і засыпела вайна. Аб далейшай долі пэўных вестак няма.

У Беларускім рэлігійным жыцьці а. Янка Семашкевіч ведамы, як плодны рэлігійны паэт. Свае творы найчасцей падпісваў псеўдонімам Янка Быліна, а часам іншыяламі I. C. У «Хрысьціянскай Думцы» аб ім пісалася: «Вельмі многа працуе над рэлігійнымі творамі кс. Я. Семашкевіч. Бадай усе рэлігійнага зъместу песні, якія зъявіліся ў апошні час, належаць да яго піара». Асоб-

нымі кніжкамі ягоныя творы выйшлі: «Ружанец да Найсвяцейшае Дзевы Марый», Вільня 1928 г. — гэтая кніжка падпісана ініцыяламі І. С., «Песні жальбы, або набожныя разважаныні аб муках і съмерці Збаўцы нашага Езуса Хрыста» Вільня 1929 г., «Дарога Крыжа» Вільня 1930 г. Ня-

мала так-же выйшла с-пад пяра Янкі Быліны жартаблівых вершаў, але да гэтага часу друкам зявіўся толькі адзін невялічкі зборнік згонах вершаў «На прызыбе». Шмат ягоных твораў аставалася ў рукапісах, толькі няма ведама, ці іх ня зынішчыла ваенная навальніца.

Дахрысьціянская вера наших продкаў

(Прычынкі да беларускае міталёгіі)

Да гэтага часу пытаньне дахрысьціянскага вераваньня беларускіх пляменыняў распрацавана вельмі мала. Гэта тымбольш дзўна, што адносна дахрысьціянскіх вераваньняў славянаў наагул ёсьць аграмадная літаратура (1), нажаль большая частка тых твораў нават і не ўспамінае аб беларусах. Съледам за тымі аўтарамі некаторыя дасьледнікі беларускае прыгісторыі, якія займаліся бе-

(1) Вось больш ведамыя творы ў галіне славянскае міталёгіі:

Berhardi W., *Bausteine zur slawische Mythologie*. «Jordans Jahrbuch f. Lit.» T. I. 1844.

Brückner Al., *Mitologia slowianska*. Krakow 1918. Gorgowicz E. S., *Mitologia slowianska w zarysie*. Lwow 1872.

Jagic V., *Zur slawischen Mythologie*. «Archiv für slawischen Philologie». Band XXXVII, Berlin 1920. Léger L., *La Mythologie slave*. Paris 1901.

Machek Vaclav, *Essai comparatif sur la mythologie slave*. «Revue des études slaves». Tome XXIII, Paris 1947.

Mansikkä V. J., *Die Religion der Ostslaven*. I. Quellen. Helsinki 1922.

Sadnik L., *Die Religion der Slaven im Altertum im Lichte der heutigen Forschung*. «Blick nach Osten». I. 1. 1948.

Schwenck K., *Mythologie des Slawen*. Frankfurt 1853.

Thomas H., *Die slawische und baltische Religion vergleichend dargestellt*. Breslau 1934.

Unbegau B. O., *La religion des anciens Slaves*. «Les religions des Celtes; des Germains et des anciens Slaves». Paris 1948.

Urbanczyk S., *Religia poganska Slowian*. «Biblioteka Studium Slowianskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego». Krakow 1947.

Болсуновскій К. Б., Памятники славянской мифологіі. Вып. II. Кіевъ 1914.

Афанасьевъ А., Поэтическая воззрѣния славянъ на природу. З томы. Москва 1856-1869.

Касторскій М., Начертаніе словянской мифологіи. С.-Петербургъ 1841.

Костомаровъ, Словянская мифология. Кіевъ 1847. Срезневскій И., Святыни и обряды языческого богослужения древнихъ славянъ по свѣдѣтельствамъ современныхъ и преданій. Харковъ 1846.

Сырцовъ, Міровоззрение нашихъ предковъ Ч. I. Міфология. Кострома 1897.

Фамицынъ А. С., Божества древнихъ славянъ, С.-Петербургъ 1884.

Шептингъ А., Мифы славянского язычества. Москва 1849.

Вялікую бібліографію на гэтую тэму падае Unbegau, op. cit., star. 392-397.

ларускай міталёгіі, рабілі нямала памылак і тым самым яны забавязваюць пазынейшых дасьледнікаў звязрнуць належную ўвагу на той старадаўны пэрыяд нашае гісторыі і выявіць аб ім прынамся тое, што магчыма ў сучасных аbstавінах. Дахрысьціянская вера наших продкаў мае аграмаднае значэнне для зразуменяня духовага абліча беларускага народу калісі і для зразуменяня шматлікіх абрадавых асаблівасцяў у пазынейшых часох, бо-ж агульна ведама, што шматлікія дахрысьціянскія абрады, якія не пярэчылі хрысьціянскім прайдам веры, перайшлі ў хрысьціянскую Царкву, быццам скрысьціянализаваліся.

Крыніцаў для гэтых досьледаў ёсьць шмат і прытым яны даволі багатыя: этнаграфічныя беларускія зборнікі, зборнікі народнае творчасці, і паасобныя досьледы на гэтую тэму. Але нажаль ёсьць так-же шмат цяжкасцяў, з якіх найважнейшымі зьяўляюцца:

1) Адсутнасць лісаных дакументаў адносна веры наших продкаў з дахрысьціянскіх часоў.

2) Пазынейшая весткі з тых часоў, калі і сустракаюцца, напрыклад у летапісах, дык яны маюць вельмі агульныя характар.

3) У часе тварэння цэнтральных княстваў, як Полацкае, Кіеўскае, былі спробы зъяўленія вераваньняў паасобных пляменыняў у нейкую адну синкрэтычную рэлігійную систэму. Напрыклад і Кіеве Уладзімер Святы з гэтаю мэтаю быў пабудаваў пантэон і туды пазыбіраў усіх важнейшых багоў ад усіх заваёваных пляменыняў. Эксперымент няўдаўся, але ў летапісах зъявілася замяшаныне, якое перашкаджае дакладна азначыць бóstвы паасобных пляменыняў.

4) Ведама, што адносна некаторых багоў нашы продкі, як зрэштаю і іншыя плямёны, трymаліся звычаю табу, гэта значыць не называлі іх імёнаў у пэўных аbstавінах. Беларусы і да сёняня рэдка калі ў гутарках успамінаюць чорта ці нячысьціка перад сном, а калі ўспамінаюць, дык адразу дадаюць: «Ня пры вас կажучы». На Палесьсі і да сёняня рэдка можна пачуць, каб хто голасна вымаўляў імя Трасцы-Шухны, бо стары пераказ цвердзіць, што яна вельмі чуткая і злуеца на таго, хто называе яе імя, дзеля гэтага яе часам называюць Цёткаю, але так-же няголасна.

5) Дзякуючы табу паасобныя бóstвы мелі падвойныя, а нават і патройныя імёны. У выніку чаго аб некаторых імёнах вельмі мала што ведама, а міты аб іх і зусім затраціліся.

6) Некаторая дасьледнікі славянскае міталёгіі, съведама, ці нясьведама, шукалі падабенства між славянскімі старымі бóstвамі і бóstвамі іншых народаў: індыйскімі (2), нямецкімі (3), пэрскімі, рымскімі і інш., багамі і міталёгіямі. Сапраўды чагосці новага гэткія студыі ня прынеслы, а блытаніны дадалі.

7) Нястача пісаных дакументаў з дахрысьціянскіх часоў давала і дае шырокое поле для творчай фантазіі пісьменнікаў. У выніку з'явіліся творы, якія ня маюць ніякое наукоўскае вартасці і адкідаюцца, як фантастычныя. Так было ня толькі ў нас, але і ў іншых народаў. Напрыклад Брюкнер з абурэннем адзываецца аб польскіх пісьменніках і летапісцах, якія «выдумалі цэлы польскі і прускі Алімп (якога ў XV ст. ня было і съледу), а іншыя сълепа ім паверылі» (4). Адносна беларускай міталёгіі так сказаць нельга, але здароўца выпадкі, калі немагчыма разрозніць, дзе канчаецца народная творчасць і дзе пачынаецца фантазія пісьменніка (5).

8) Зборнікаў беларускае народнае творчасці, у якіх знаходзіцца багаты матэрыял адноса беларускай міталёгіі, ёсьць параўнаўча шмат (6),

(2) Вельмі тэндэнцыйныя з гэтага гледзішча чэскія дасьледнікі:

Hanus Ig. I., Die Wissenschaft des slawischen Mythus. Wien-Leipzig 1842.
Machek Vaclav, op. cit.

(3) Аб судносінах славянскіх і нямецкіх міталёгіяў вялікау тэндэнцыйнасцю азначаюцца манографіі:

Franz Leonhard, Falche Slawengöter. Brno-München-Wien 1945.

Wienecke Erwin dr. Untersuchungen zur Religion der Westslawen. Leipzig 1940.

(4) Brückner Al., Mitologia slowianska. Krakow 1918, star. 1.

(5) Такою ёсьць невялікая кнішка: С. Хмара, аб багах крывіцкіх сказы. Нямеччына 1948.

(6) Важнейшымі працамі, дзе ёсьць весткі адноса дахрысьціянскае веры беларусаў ёсьць:

Czarnowska Marja, Zabytki mitologii slowianskiej w zwyczajach wiejskiego ludu na Białej Rusi dochowane. «Dziennik Wilenski». T. VI. 1817 r.

Fedorawski M., Lud Białoruski na Rusi Litewskiej. T. I. i II. Krakow 1897, 1902.

Suryn F., Slow kilka o tworach fantazyj ludu na Białorusi. «Tygodnik ilustrowany» I. 1873.

Witort Jan, Przezytki starożytnego swiatopogrodu u Białorusinów. «Lud» 1896. II. s. 210-217.

Богданович А. Е., Пережитки міросозерцанія бѣлорусовъ. «Научное Обозрѣніе» СПб. 1894; «Минскій Листокъ» №р. 76, 1894.

Богданович А. Е., Пережитки древнего міросозерцанія у бѣлорусовъ. Гродно 1895.

Демидович П., Изъ области вѣрованій и сказаний бѣлорусовъ. «Этнографическое обозрѣніе» XXVIII-XXX. 1896.

Ляцкій Е. А., Представленіе Бѣлорусса о нечистой силѣ. «Этнографическое обозрѣніе» VII, 1890.

Никифоровскій Н., Нечистики. Сводъ простона-

але толькі невялікую частку з іх можна знайсці у заходне-эўрапейскіх бібліятэках.

Зразумела, што маючы гэткія цяжкасці, нельга апрацаўваць тэму як сълед і да таго яшчэ ў рамках часапіснага артыкулу, але дзеялі важнасці самое тэмы варта падаць прынамся ў галоўных рысах тое, што можна сабраць з апублікаваных да гэтага часу і даступных матэрыялаў.

У падручніках гісторіі Беларусі і ў агульных нарысах аб беларускім народзе, дзе закранаўца справы найстарэйшае веры нашых продкаў, звычайна кажацца, што ў іх была паганская вера, якая азначалася абагаўленнем сілаў прыроды і мнагабоствам. Пры tym пералічаюцца больш ведамыя багі. Вось-жа такі пагляд ня зусім згодны з праўдаю, бо паганства з яго многабоствам ёсьць пазнейшаю стадыяю рэлігійнага жыцця народа, а найстарэйшая вера ўсіх славянскіх племенініяў, у тым ліку і беларускіх, быў монотэізм — адзінабоства. Весткі аб гэтым былі ведамы з даўных-давен, толькі некаторая дасьледнікі, будучы ў палоне фальшивых гіпотэзаў аб падожданні рэлігіі, не хацелі прымаць тых вестак.

Усім дасьледнікамі славянскай міталёгіі і пра-гісторыі добра ведамае съведчаныне грэцкага гісторыка Пракопія з Цэзарэі (VI ст.), які, гаворачы аб старой веры славянаў і антаў, кажа: «Яны ўважаюць, што толькі адзін Бог, сатварыцель маланкі, ёсьць валадаром над усімі» (7). І ня менш ведамае съведчаныне Гэльмольда з XII ст., аб tym, што славяне: «паміж шматлікіх багоў выроўніваюць аднаго, найбольш магутнага, які займаецца толькі небам і камандуе іншымі» (8).

Ад даўна былі ведамыя нават назовы вяроўнага бóstва ў некаторых славянскіх племенініяў, напрыклад у сэрбаў і лужычан — Прабог, у пала-бян — Трыглаў.

Але ўсе гэтыя і іншыя съведчаныні даўжэйшы час некаторая гісторыкі і дасьледнікі намагаліся запярэчыць як «выдумку пазнейшых часоў».

родныхъ въ Витебской Бѣлоруссіи сказаний о нечистой сілѣ. «Виленский Временник». Кн. II. Вильно 1907.

Никифоровскій Н. Я., Простонародная прымѣты и повѣры. Суевѣрные обряды и обычай, легендарная сказанія о лицахъ и мѣстахъ въ Витебской Бѣлоруссіи. Витеbskъ 1897.

Нікольскі Н. М., Міталёгія і абраадовасць валабочных песень. Менск 1931.

Романовъ Е. Р., Бѣлорусскій сборнікъ. Вып. IV. Сказкі космогоніческіе и культовыя. Вітебскъ 1891.

Семёновъ В. П., «Живописная Россія». Томъ III. Литовское Полесье и Бѣлорусское Полесье. СПб. 1882.

Трусовіч И., Космогоніческая преданія жителей Полесья. «Кіевлянінъ» №р. 44, 1866.

(7) Procopius. De bello gotico, II.14; Прокопий из Кесарія. Война с Готами. Москва 1956, стар. 297.

(8) Helmold. Cronica Slavorum, I. 84. «Inter multiforma vero deorum numina... unum deum in coelis imperitantem illum praerotentem celestia tantum curare, has vero distributis officiis obsequentes de sanquine eius prcessisse et unumquemque eo prae-statiorem, quo proximiorem illi deo deorum».

Аднак больш уважныя досьледы дагістарычнага мінулага славянаў прынеслы шмат фактаў, якія бяз сумліву съведчаць аб tym, што найстэрэйшаю вераю нашых продкаў быў монотеізм. I як ні дзіўна, але апошнім часам нават і савецкія гісторыкі мусілі прызнаць, што: «бог громаў і маланкі... Плярун, ёсьць прадуктам пазнейшай ды-фэрэнцыяцыі, дакладней кажучы — дызасоцыяцыі больш старых тэаганічных уяўленняў чалавека, звязаных з нябесным агнём наагул і з самим небам. Вышэй Пляруна і старэйшым за яго павінен быў быць нейкі бог Неба, як вярхоўнае бóstva, як адзін вялікі бог» (9). Гэты-ж гісторык, Дзяржавін, прызнае існаваныне ідэі адзінага Бога ў балтыйскіх славянаў, апіраючыся на съведчаныне ўспомненага вышэй Гэльмольда (10).

Не пералічаючы вынікаў навейшых досьледаў іншых гісторыкаў, успомнім толькі выснаўкі Мачка, які абагульнівае найнавейшыя досьледы аб найстэрэйшай веры славян у гэткіх словаах: «У найстэрэйшым пэрыядзе супольнага жыцця славянаў, прызнаеца існаваныне найвышэйшага нябеснага бóstva, якое называлася Небам, Ясным, Светам... гэтае бóstva было нябеснае, а не зямное, ці падземнае, яно было патрыярхальнае, не матрыярхальнае» (11).

Праўда, яшчэ ў некаторых папулярных кніжках бязбожнага напрамку можна стрэнуть цверджаныні адносна дахрысьціянскае веры славян ў духу аджыўшых гіпотэзаў, але ўжо той факт, што нават паважнейшыя гісторыкі ў бязбожнай дзяржаве выказываюць беспадстаўніцтва гэных гіпотэзаў, звалынае нас ад лішнія палемікі, якая да таго не належыць да тэмы гэтага артыкулу. Пяройдзэм адразу да разгляду вестак аб найстэрэйшай веры нашых продкаў.

Багатаю і найбольш вартаснаю крыніцую адносна найстэрэйшае і перадхрысьціянскае веры нашых продкаў зьяўляеца беларуская вусная народная творчасць і фальклёр. Ёсьць шмат беларускіх казак, якія сваім пачаткам бяз сумліву сягаюць дагістарычных часоў. Між імі ёсьць казкі аб сатварэнні сьвету і нашае зямлі. У адной такой казцы гаворыцца, што перад сатварэннем зямлі аднойчы бог хадзіў па небе: «аж бачыць, вісіць нейкі пузыр, а ў пузыры нешта пішчыць. — Хто там? — пытае бог. З пузыра адказвае: Бог. — А хто-ж я? — пытае бог. — Ты над багамі бог — быў адказ з пузыра». I далей апавяденіца, як яны тварылі зямлю. Характэрна, што ў казцы не называеца імені таго «над багамі бога». Відаць, што нашы продкі ад найдаўнейшых часоў іменем Бога і называлі найвышэйшую істоту. У

(9) Державин Н. С., Славяне в древности. Москва 1946, стар. 136.

(10) Ibid. star. 134.

(11) Vaclav Machek. Essai comparatif sur la mythologie slave. «Revue des études slaves». Tome XXIII, Paris 1947, star. 50.

казках, дзе Бог зьяўляеца людзям у выглядзе старэнкага чалавека (а такіх казкаў ёсьць шмат) (12), так-же ён называеца проста — Бог. Тут маюцца на ўвесьце толькі тыя казкі, у якіх няма ніякіх съядоў многабоства, і так-же ніякіх съядоў хрысьціянства. Калі-ж у далейшым пачала развязвацца паганская рэлігія э яе многабоствам, зьявілася патрэба імёнаў для тых бóstvau і для найвышэйшага бога.

Прычыны зьяўлення многабоства — палітэізу вельмі глыбокія і рознайкі. Іх досьледавалі штатлікія вучоныя, але да агульнапрынятага выснаўку не дайшлі. Праўда большасць з тых вучоных абясноўвала свае досьледы на міталёгіях больш ведамых народаў, а славянскіх міталёгіяў ведала або замала, або і зусім ня ведала.

Найбольш істотнаю прычыну зьяўлення многабоства і стварэння міталёгіі ў славянскіх народаў трэба лічыць вобразнасць народнае творчасці і, зразумела, гэткага-ж спасбу думанія. Нашы продкі ўсе свае спасцярогі, важнейшыя думкі і асабліва вышэйшыя разумовыя паняцці, а таксама і духовыя перажываны ўказвалі вобразна і пэрсаніфікована. Часта ў народнай творчасці кожны сказ мае глыбейшы сэнс, як аб гэтым выразна съведчыць, переказаная Старым Уласам, Палеская лягэнда «Не спанатрыў», дзе прыгожа апісваеца, як сын дрэнна разумеў рады бацькі, ня думаючи аб іхным глыбейшым сэнсе і праз гэта бяднеў. Калі для сучасных пісьменнікаў пэрзаніфікацыі і розныя алегорыі зьяўляюцца важным творчым сродкам для ажыўлення нейкае апісванае сцэны, ці для аблягчэння ўспрыяцця думкі, дык, у тых даўных часох, калі думкі пераказваліся толькі вусна, для аблягчэння ўспрымання і запамяцвання вобразнасць была неабходна ўва ўсіх відах народнае творчасці і для выказвання рэлігійнага съветагляду. Адгэтуль зьявілася пэрзаніфікацыя сілаў прыроды, а з часам залічэнне іх да вышэйшых істотаў.

Раз запачаткованы працэс узыніцца пэрзаніфікаваных сілаў прыроды ў далейшым мог хутка давесці да абагаўлення. Твораныне Богам прыродных стыхіяў выказвалася ў форме роджаньня — гэткім чынам паасобныя багі і багіні лучыліся ў сем'і, зьяўляліся божычы і багавіцы. Гэнэалагічнае дрэва багоў разрасталася. Але вельмі харектэрна, як убачыў далей, што ня ўсе багі з беларускага Алімпу маюць азначаныя мейсыцы ў тэаганічным дрэве, ці дзеля таго што іхныя спародненыні забыліся, ці іх зусім ня было, як для звычайных уасобленых сілаў прыроды. Але калі прасочым радаводы тых багоў, аб якіх захаваліся весткі ў беларускай міталёгії, дык дойдзэм

(12) Такіх казак сабраў нямала: Романовъ Е. Р., Белорусский сборникъ. Вып. IV. Сказки космогоническое и культовые. Витебскъ 1891.

зноў да пачаткавага монатэізму, з якога пачало разрастасца тое радаводнае дрэва багоў.

Усе беларускія плямёны і магчыма яшчэ некаторыя суседнія плямёны прарабогам, або «богам багоў» лічылі **Белбога**, якога часта так-жа называлі **Бялуном**. Таму, што паводзія міталёгі ён быў родзічам усіх багоў дык часам яго называлі **Дзедам**. Займаўся ён толькі нябеснымі справамі і дзе-ля гэтага яго няраз называлі проста **Неба**. З мітаў аб ім ведама толькі, што ён свайму сыну Пяруну даў нябесны малаток, каб зваяваў Чарнабога.

Назваўшы Белбога, трэба адразу зазначыць, што ёсьць некалькі паважных дасьледнікаў, якія катэгарычна запярэчаюць яго існаванье ў старой славянскай міталёгіі наагул. Напрыклад нямецкі дасьледнік Нэрінг цвердзіць, што Белбог першы раз успамінаецца толькі ў XVII ст. у адной нямецкай хроніцы (13). Сыледам за Нэрынгам, але яшчэ больш катэгорычна выступае супраць Белбога польскі вучоны Ал. Брюкнер: «Белбога з пальцаў сабе толькі потым немцы выссалі» (14). Ня менш рашуча адфідае Белбога і некалькі іншых багоў пазнейшы нямецкі дасьледнік Вінэкэ, уважаючы яго выдумкаю звязанаю з назовамі майсцоваяццяў (15). Названыя дасьледнікі маюць немалы аўтарытэт у навуковым съвеце, вось-жа з іхняю думкаю нельга ня ліцыцца, аднак ў сваіх творах датычна беларуское міталёгіі яны не спасылаюцца на ніякія беларускія крыніцы і беларуское міталёгіі яны зусім ня ведаюць. Дзеля тэтага іхняе нэгатыўнае становішча адносна Белбога ў іншых славянскіх міталёгіях можна лічыць абсанаваным, але адначасна іхны-ж аўтарытэт, як навукоўцаў, можа быць доказам, што Белоог быў творам выключна беларуское міталёгіі, якое яны ня ведалі.

Найбольш вестак адносна Белбога сабраў Кіркор, апіраючыся на багаты беларускі фальклёр і старыя пераказы. Вось што ён піша: «Беларусы захавалі памяць аб галоўным добрым богу, бацьку — неба Белбогу, прарабогу, айцу **Пяруну**, каторага яны называюць **Бялуном**. Аб вельчы і высокім значэнні Белбога ў іх складанае паняцьце. Але паэтычны настрой Беларуса і ягоная схільнасць уласабляць абстрактныя прадметы дазволіла яму прыдаць нават рэчавы вобраз Бялуну. Беларус запэўнівае, што Бялун часам сходзіць на зямлю, што ён паказваеца як стары з доўгаю белаю барадою, у белай вопратцы і з кіем у руках. Ён літасціў, робіць толькі дабро. Бялун паказваеца

(13) Nehring W., Der Nahme Belbog in der slavischen Mythologie. «Archiv für slavischen Philologie». Band 25. Berlin 1903, star. 69.

(14) Brückner Al., Mitologia slowianska. Krakow 1918, star. 133.

(15) Wienecke Al., Czorneboh und Bielboh, eine quellenkritische Studie aus dem Gebiet der slawischen Religionsgeschichte. B.G.H. 1927. Bd. IV. N. 6, s. 278-280.

толькі днём, калі съвеціць сонца. Калі-ж ён стрэне ў лесе падарожнага, што зблудзіў, дык выведзе на дарогу... Падчас жніва ён любіць зъяўляцца на нівах і нават памагаць жанцом. Часам Бялун любіць і пажартаваць, але заўсёды як той, што робіць дабро, дае багацьце. Часам ён зъяўляеца ў жыце з вялікім мяшком на носе. Наглядзеўшы добра га работніка ці работніцу, ён заклікае яго да сябе рукою і просіць уцерці яму нос. Калі той дакранеца да носа, раптам з мяшка пасыплеца золата і Бялун зьнікае. Аб такім шчасльівым беларусы кажуць: «Мусіць пасябраваўся з Бялуном» (16). Падобнае апісаныне, толькі менш падрабязнае, падае Афанасьеву і між іншым цытуе старую беларускую прыказку: «Цёмана ў леса без Бялуна» (17).

А цяпер само напрошваеца пытаныне: Як-же магло стацца, што ў нашых продкаў яшчэ ў дахрысьціянскіх часох памяць аб вярхоўным богу пайшла ў забыцьцё? Сталася вельмі проста. Калі разроўсяся Алімп беларускіх багоў, дык народ пры розных нагодах пачаў зъяўратацца да другарадных багоў, якіх лічылі бліжэйшымі, а да таго бога, якім займаўся толькі небам, адпала патрэба зъяўратацца. Гэткая рыса пабожнасці назіраеца ня толькі ў нашых продкаў, але даслоўна ўва ўсіх народоў свету і ня толькі каліс, але нават і цяпер. Бо-ж і сёняня вернікі рэдка калі зъяўратаюцца да Бога-Айца, але затое вельмі часта зъяўратаюцца да розных съвятых у залежнасці ад харектару свае просьбы. Не дарма зъявілася жартоўная прыказка: «І Бог ня ўкрые, як съвятыя дапусьцяць».

Вельмі неспакойныя каліс часы і частыя міжсобныя войны нашых продкаў былі зрабілі вельмі папулярным богам вайны і грому — **Пяруна**, сына Белбога. Пярун — гэта адзін з нешматлікіх багоў, якія былі ведамы ўсім славянскім плямёнінам. Паводзія ўяўленыя беларусаў ён меў у руках два вялікія жарновыя камяні і біў адным абр другі. Мог забіваць людзей. Між беларускіх пляменінай культ Пяруна быў распаўсюджаны даволі шырокі.

Братам Пяруна лічыўся **Зюзя** — страшны бог зімы. У мітах яго апісваюць, як сівага дзеда з доўгаю, барадою, босага, у белым кожусе, бяз шапкі, з жалезнаю булавою ў руках. Калі ён злуюцца, б'е булавою ў пень і мароз трашчыць (18).

Жонкаю Пяруна была **Жыва**, або інакш **Сіва**. Дзеля таго, што яе лічылі вельмі спагадліваю да людзей, дык называлі так-жа **Цёцяю**, а па мужу простира **Грамавіцаю**. З яе іменем звязаны цікавы міт. Калі Зюзя ў часе свайго панаванья зімою

(16) Киркоръ А., Бѣлорусское Полесье. «Живописная Россия». Изд. Семенов. Томъ III. СПб. 1882, стар. 273. Гл. так-жа: Державинъ, оп. сіт. стар. 139, 152. Hanus Jg. J., Die Wissenschaft der slawischen Mythus. Wien-Lemberg 1842, стар. 151.

(17) Афанасьевъ А., Поэтическая воззрѣнія славянъ на природу. Томъ I. Москва 1865, стар. 93.

(18) Киркоръ А., оп. сіт, стар. 236, 253.

вельмі даку чаў людзям марозамі, дык Грамавіца сходзіла на зямлю, каб радзіць сына Даждога-Хорса — бога сонца, які меў перамагчы Зюзю. Але Зюзя даведваўся аб намерах Грамавіцы, перамяніўся ў мядзьведзя і разам са злымі духамі — Завеямі, перамененымі ў ваўкоў, ганяўся за ёю, каб зынішчыць нованараджанага Даждога. Грамавіца, уцякаючы ад іх, перамянілася ў белую казу і схавалася ў кустох, дзе і нарадзіла Даждога. У звязку з гэтым мітам на Беларусі быў звычай вадзіць казу падчас калядных святатаў, які астаўся і ў хрысціянскіх часох, прыняўшы толькі іншае прызначэнне. Аб часе паўстання міту Кіркор заўважвае: «Беларускі міт паходзіць з часоў, якія папераджалі дуалізм, так што прасльдавацелем зъяўляецца не Чорнабог, але блізкі да яго падземны цар Сіціурат, Каракун... Зюзя, брат Пяруна» (19). Жыві-Цёця лічылася багіня лета. Яе прадстаўлялі прыгожаю жанчыну са сьпелымі կаласамі на галаве і з пладамі ў руках. Яна навучыла людзей абрабляць замлю, жаць і апрацоўваць лён. Паслья перамогі над цёмнымі сіламі, Цёця-Леля сходзіла на зямлю, каб яе прыгожы зеленчю і кветкамі. На яе чэсьці спраўлялі свята Кустоў. Частка абрадаў таго свята асталася ў хрысціянскай Сёмусе.

Сын Пяруна і Жывы-Цёці **Даждоб-Хорс** — бог сонца, даўца ўсякага багацьця і спору. У звязку з вышэйупомненым мітам ён быў вельмі папулярны. Літаратура аб ім даволі багатая, бо ён, як і Пярун быў ведамы амаль ува ўсіх славянскіх племенінях.

Жонкаю Даждоба была **Лада-Лёля**. Міт аб іхным сужэнстве апісаны ў адной старой беларускай песьні. Лада была дочкаю марскога цара. З твару яна была вельмі прыгожаю, мела залатую касу, ездзіла па моры ў залатой лодцы, вяслючы сярэбраннымі вёсламі і плюхала вадою на Даждоба, які цікаваў на яе з неба. Даждоб улюбіўся ў Ладу і пайшоў да марскога цара, каб той дазволіў жаніцца з ягонаю дочкаю. Але марскі цар моцна пабіў Даждоба, так што яго завязылі назад ледзь жывым. Праз некаторы час Даждоб ачунияў і не пакінуў думкі аб жанімстве з Ладаю. Гэтым разам яму дапамог верны слуга. Пры гэтай нагодзе народная творчасць востра высымейвае жаночы гон да модных убораў, на якіх хварэюць нават і багіні. Слуга, ведаючы добра жаночую натуру, разлажыў на беразе мора розныя дарагія строі і ўборы, у тым ліку і прыгожыя зялёныя чаравічкі. Лада залюбавалася чаравічкамі, выйшла на бераг, каб іх сабе ўзяць, але тут яе скапілі і завязылі Даждобу (20). Лада-Лёля дзеля свае прыгажосці называлася часам Ляля, яна лічылася багіняю вясны. Да сёньня захавалася пагаворка адносна прыгожых і стройных дзяўчат: «Прыгожая, як Лёля».

(19) Киркоръ А., оп. сіт., стар. 252.

(20) Киркоръ А., оп. сіт., стар. 262.

Важнае мейсца ў беларускай міталёгіі займаў **Чорнабог** — злы бог. Аб ім успамінае ўжо ў XII ст. Гэльмольд. Але яго, падобна як Белбога шмат якія дасыльднікі дагістарычнага мінулага Беларусі, катэгарычна адкідаюць. Між імі ў першую чаргу, успомненыя перш у звязку з Белбогам, Гануш, Брюкнэр і Вінэкэ. З беларускіх дасыльднікаў адкідаў Чорнабога Н. А. Янчук, пры нагодзе літаратурнае крытыкі песьні «Быў на Русі чорны бог» (21). На ўсе іхныя закіды вельмі слушна заўважыў ведамы чэскі вучоны Нідэрле, што існаванье шматлікіх мійсцавасцяў, якія маюць нейкі звязок і з іменем Чорнабога, ставяць па-за ўсякі сумніў съведчаныне Гэльмольда, што гэтага бoga славяне калісці прызнавалі (22). Аднак міты аб Чорнабогу, калі і былі, дык даўно забыліся.

Жонкаю Чорнабога лічылася **Марана** — багіня съмерці, аб ёй так-жа ня ведама ніякіх мітаў.

Бадай што найбольш папулярнымі між беларускіх паганскіх багоў быў сын Даждоба і Лады **Ярыла** — бог праразстання палёу, любові, сілы і адвагі. Яго прадстаўлялі маладым, прыгожым юнакам у белай пелярыне і з вянком кветак на галаўве. Ён едзе на белым кані, трymаючы ў правай руцэ людзкі чэррап, а ў левай — жменю аржаных каласоў. Па загаду Маці Лады Ярыла адчыняў вароты неба і прыезджаў на зямлю. З яго прыездам пачыналася сапраўдная вясна. У звязку з Ярылам існаваў міт аб паходаванні бoga (23). У чэсьці Ярылы ўканцы красавіка дзяўчата ладзілі вясёлую ўрачыстасць: адну дзяўчыну ўбіrali за Ярылу, апрануўшы яе белаю простыняю, быццам мантываю, на галаву клалі вянок з палявых кветак, саджали на белага каня і навокал вадзілі карагод, пячоны:

«А дзе ён нагою,
Там жыта капою,
А дзе ён зірне,
Там колас зацьвіце...»

Праўдападобна беларускі гэрб Пагоня выводзіць свой пачатак ад Ярылы. Досьледы на гэту тэму праводзіў др. Т. Грыб (24).

Жонкаю Ярылы лічылася **Вясна** — багіня вясны, цяпля і ласкі (25).

Адносна іншых паганскіх багоў, з дахрысціянскага беларускага Алімпу, мала што ведама. Міты аб іх загінулі зусім, але ёсць падставы дагадвацца, што калісці аб іх нашы продкі мелі багатую міталёгію, з якое бралі пачатак, або праста звязваліся шматлікія абрады і звычаі, съяды

(21) Янчукъ Н. О мімонародныхъ бѣлорусскихъ пѣсняхъ. «Сборникъ Харьк. Истор. Фил. О-ва». VIII, стар. 293-294.

(22) Lubor Niederle, Manuel de l'antiquité slave, Tome II. La civilisation. Paris 1926, star. 150.

(23) Киркоръ А., оп. сіт., стар. 252, 259; Афанасьевъ А., оп. сіт., стар. 441.

(24) Нгубъ Т. dr. Bielaruski herb Pahonia. «Iskry Skatuny». Praha 1933.

(25) Киркоръ А., оп. сіт., стар. 236.

якіх можна було ящчэ бачыць у навейших часох на: Каляды, Новы Год, Вялікдзень, Радаўніцу, Сёмуху, сув. Юр'я, дзяды і інш. Аб некаторых з тых багоў нічога акрамя прынагадных назоваў іхных імёнаў не захавался, аб іншых дайшлі частковыя апісаньні. Таму што іхныя гэнэалагічныя сувязі няведамыя, пералічым іх у альфабетычным падрядку.

Аўсень — якісьці бог сонца. У далейшым падбрым, што багоў сонца было некалькі у залежнасці ад пораў году.

Волас, або **Велес** — скоцкі бог, багацця і дастатку, ён-жа меў апеку над пастухамі і съпевакамі ды і сам меў дуду. Ведамы быў так-жэ ў іншых славянскіх пляменьянях, успамінаеца ў лепапісу.

Дамася — багіня хатняга вогнішча. Мела жыць за печчу і была ў нейкім спародненіні з Паласію.

Дзева — праўдаладобна гэта чацьвёртае імя Лады.

Дзедэя — **Дзедко** — бог агню. Гэта маленьні дзядок з ногік і барадою з ласкutoк, аб ім была загадка: «Чырвоны дзедэя па жэрдачцы едзе».

Дзіванна — якайсыці няведамая бліжэй багіня.

Дэяньніца — жонка месяца.

Жыжаль — падземны бог агню.

Жыцень — бог жытва, гаспадар поля, ён-жа бог восені ў выглядзе маленькага дзеда, строгага, з трывямя вачымі, скудлачанымі валасамі. Лічылі, што ён жыве ў кустох каля поля, адгэтуль і прыказка: «Пакланіся кусту, дасьць табе хлеба лусту».

Каліда — багіня аб якой ёсьць шмат розных дагадкаў у звязку з сьвятамі Калідаў, але нічога больш-менш пэўнага ня ведама. Некаторыя дасыледнікі яе атоесамліваюць з Грамавіцяю, іншыя лічыць асобнаю багіняю, напрыклад П. Безсонав (26).

Карачун — **Сіціурат** — съмертаносны бог, яго часам атоесамліваюць з богам зімы Зюзю.

Кон — гэта якісьці магутны дух, які вызначаў долю для ўсіх, нават для багоў.

Купала — адзін з багоў сонца, праўдаладобна летняга сонцастаяння. Ён быў цесна злучаны з іншым богам — **Янам**, мала ведамым, хоць аб ім часта ўспамінаеца ў т. зв. купальскіх песніах. Адна з іх зачынаеца словамі: «Сённяня Купала, а зайдута Ян». Кіркор атоесамлівае Купалу з **Ладам** (27).

Лад — веснавы бог жанімства, ласкі, любові і дабрабыту, быў у нейкім спародненіні з Ярылам.

Лель — мала ведамае бóstva.

Макоша, або **Макош** — дагадваюцца, што гэта была багіня пражы і стрыжэнья авец.

Нагода — багіня надвор'я.

(26) Безсоновъ П., Бѣлорускія пѣсні. Москва 1871, стар. 87.

(27) Кіркоръ А., оп. сіт., стар. 263-264.

Паляндра — багіня псуцьця, гніцьця і гнілое гарачакі.

Паляся — багіня поля. У адной казцы апавядаетца, што яна памерла і давала аб гэтым знаць Дамасі.

Пасьвіст — бог непагоды і хмароў.

Рада — багіня розуму.

Рой, Старыш, Багач — праўдаладобна гэтыя розныя імёны бога ураджаю.

Сварог — бог неба і агню. Часта яго атоесамліваюць з Дажбогам. Аб ім існуе багатая бібліографія (28) і аб ім успамінаюць летапісы.

Сварожыч — сын Сварога, якісьці бог сонца.

Сім — аб ім захаваўся толькі няясны ўспамін.

Стрыбог — бог ветру. Аб ім успамінаеца ў «Слове аб палку Іграве».

Тур — спароднены з Ярылаю бог сонца, ураджаю і сілы.

Яштар — злы бог хваробаў.

Акрамя вышэй пералічаных багоў у беларускай міталёгіі ўспамінаюцца шматлікія духі:

Вадзянік — дух водных нетра, жыў у вірах.

Дамавік, або **Дамавы** — у некаторых ваколіцах Беларусі гэта хатні дух, які атоесамліваюць з Хатнікам, але ўва Усходній Беларусі гэта асобная істота, якая мела жыць ня ў хаце, а ў хляве, як гэта відаць з абрэду ахвяраў, якія яму прыносяліся падчас поўні месяца. Тады пяклі хлеб і з першага баханкі, якую даставалі з печы, гаспадар адразаў акраец, саліў яго і ноччу ўшоў з ім у хлеў. Увайходзячы ў хлеў казаў: «Дамавік дамавы! Прымі ад мяне хлеб-соль, любі маіх лашадзей і жалуй. І я буду цябе любіць і жалаваць» (29).

Злыдні — злыя хатнія духі. Прыказка аб іх кажа: «Упрасіліся злыдні на тры дні, а і за тыдзень ня выжывеш». Цяпер гэту прыказку ўжываюць у пераносным значэнні.

Змора — дух, што мучыць сонных людзей.

Кадук — злы дух, які спрычыняў няшчасныя выпадкі.

Копша — магільны дух, грабар. Прыказка кажа: «З грашыма і Копши дагодзіш». Дзеля гэтага калісь пакойнікам укладалі ў руку гроши.

Лясун — лясны дух.

Начніцы — маленькія злыя духі ночы. Цяпер гэтае імя замацавана за адным відам кажану.

Мара — злы дух, які зводзіў людзей, адгэтуль выраз — марочыць голаву.

Падвей — гэта дух, які круціўся ў віхрох і мог наслать людзям хваробы-ладвеi.

Перапалох — дух, які страшыў людзей. Яго можна было адганаць загаворамі.

(28) Unbegau B. O., La religion des anciens Slaves. «Les religions des Celtes, des Germains et des anciens Slaves». Paris 1948, star. 406-408.

(29) Kazimierz Moszynski, Kultura ludowa słowian. Cz. II. Kultura duchowa. Krakow 1934, star. 254.

Трасца-Чухна — дух, які насылаў трасцу.

Хатнік — хатні дух у выглядзе старэн'кага дзедка з сіваво-барадою і доўгімі сівымі валасамі, апрануты ў кантан, падпяразаны дзягаю. Устае рана і пужае пеўня, будзіць гаспадара да працы. Жыве на печы, або пад печчу. Наагул печ у беларускай хаце лічылася мейсцам жыхарства ўсіх хатніх і сямейных духаў, дзеля гэтага ў старым вясельным абрадзе быў звычай, што маладая, перад выездам з роднае хаты ў хату маладога, абымала печ, разъвітваючыся гэткім чынам з хатнімі духамі. Яшчэ да нядайна ў хаце строга забаранялася гаварыць дрэнныя слова і наагул тое, што магло-б абразіць хатніх духаў. Нават існавала пагаворка: «Сказаў-бы, але печ у хаце».

Хлеўнік — шкодны дух, які псуе статак, заежджвае коней ці кароў. Чамусьці ён баіца сарокі.

Чур, або Шчур — сямейны і наагул родавы дух, які ахараняў границы родавых земляў (30).

Паміж беларускіх міталягічных істотаў ёсьць яшчэ шмат духаў продкаў: адны прыхільныя — дзяды; другія шкодныя — вупары, вадзяніцы, купалкі, вісельнікі, пакутнікі і інш.

Некаторыя з вышэйпералічаных багоў былі ведамыя ў іншых славянскіх народаў, як: Пярун, Даждбог, Велес, Каляда, Сварог, але большасць з іх былі ведамыя толькі ў беларускай міталёгіі.

Што да ідалаў-статуяў вышэйпералічаных міталягічных істотаў, дык іх на Беларусі знайдзена і шмат. У 1684 г. знайдзена статуя з чистага золата, археалёгі дагадваюцца, што гэта быў ідал Пяруна (31). Аднак няма сумніву, што калісіх было шмат і так-же няма сумніву, што яны пераважна былі дзераўляныя, таму і загінулі бясьсьследна, толькі пасля некаторых больш ведамых статуяў і магчымы каменныя асталіся ўспаміны ў назовах мійсцоў сяцця. У калішнім Круглевіцкім павеце над ракою Сойм ёсьць вёска Бажок, а недалёка ад Клешка ёсьць цэлая трупа вёсак, якія атрымалі назовы ад пасобных частак каменнае статуі нейкае багіні. З прыніццем хрысціянства статую разьбілі, але ваколічныя сяляне пазабіrali сабе яе часткі і ад гэтага іхныя вёскі атрымалі такія назовы: Вялікая Балвань, Галавачы, Зубкі, Цыцкавічы, Пузава.

Прыглянуўшыся да сьпісу беларускіх міталягічных істотаў, відаць, што беларускі Алімп быў залюднены даволі багаты, але паміж іх толькі адзін Пярун меў ваяўнічы характеристар. Злых ба-

(30) Большая частка вестак аб духах узята з кнігі: А. Ф. Богдановичъ, Пережитки древнего міросозерцанія у Бѣлоруссіи. Этнографический обзоръ. Гродно 1985, стар. 64-72. А весткі аб багох, дзе не падана спасылак, пераважна ўзяты з Киркора.

(31) Киркоръ А., оп. сіт., стар. 243.

гоў было так-же мала; крыху больш было злых духаў, але наагул у беларускай міталёгіі пераважалі істоты спакойныя — гэта вымоўна адлюстроўвала характер беларускага народа.

У параўнанні да іншых славянскіх народаў беларуская міталёгія азначаеца сваім багацьцем, але міма гэтага яна ня мае нейкае суцэльнасці, як гэта было напрыклад у грэкаў і рымлян. А з цягам часу, у залежнасці ад таго, як колькасць боставаў і духаў пабольшвалася, сувязь паміж боствамі ўсё больш разрывалася. Зьявіліся так-же родавыя і пляменныя боствы, якія паглыблі пляменны падзел. Гэты падзел аблічаўся яшчэ тым, што ў паганскіх часох нашы продкі ня мелі зарганізованага стану сівтароў і праўдападобна наагул паганскіх сівтаў-казъляроў, як іх тады называлі, было мала. Яны абавязковыя былі толькі ў большых населеных пунктах — гародох і тых мійсцох, дзе былі больш ведамыя ідалы, перад якімі ў пэўныя азначаныя сівты прыносілі ўрачыстыя ахвяры. Звычайна-ж ролю сівтара ў кожнай сям'і выконваў найстарэйшы ў родзе. Гэты звычай даў рэлігійную аснову патрыярхальному ладу ў беларускіх сем'ях. Яшчэ да нядайна бацька сям'і выконваў традыцыйныя абрады на Каляды, на Вадохрышча, на дзяды і інш. Да таго тыя нешматлікія казъляры, якія калісі існавалі, ня мелі ніякае епархіі. Некаторыя гісторыкі былі скількія думачь, што прынаміся беларускае племя Крывічы мела ў паганскіх часох епархічны лад сівтароў: крывэ і крывэйт, але больш праўдападобна, што гэта была епархія летувіскіх пляменьняў і магчыма так-же Люцичоў-Волатаў.

З усяго вышэй сказанага бачна, што разьвіццё паганскае веры нашых продкаў, ад мамэнту зьяўленняя многабства, ішло ў кірунку ўпадку. Але грамадзкае жыццё нашых продкаў ужо на зары гісторыі вымагала нямала арганізаціі, каб перамагчы ўсе ўнутраныя і вонкавыя наступы варожых сілаў. Можна дагадвацца, што гэты разлад абумовіў той факт, што нашы продкі прынялі хрысціянства бяз ніякага націску звёрху, а прыняўшы яго, ніразу ня мелі паганскае рэакцыі.

Ня будзе лішнім дадаць, што прыняцце хрысціянства ў мамэнт выразна вазначанага ўпадку паганства, сталася для беларускага народа ня толькі жыватворчаю крыніцю надпрыродных ласкаў у духовым жыцці, але было наагул магутным дзейнікам уздыму ў жыцці народа. Пры тым хрысціянства, адхіліўшы асноўныя памылкі паганства, якія вялі народ да ўпадку, ня зынічыла дагістарычнага мінулага нашага народа; нават і ў рэлігійных практиках яно захавала шматлікія старыя абрады, прыстасаваныя іх да асноўнае мэты людзкога жыцця: збліжыць чалавека да Бога.

а. Л. Гарошка

1956 ГОД НА РЭЛІГІЙНЫМ ФРОНЦЕ ў БССР

ВАЙНА З РЭЛІГІЯЙ НЯ СПЫНЯЕЦЦА

Паколькі камуністычна ідэалёгія абаснаваная на матэрыялістичным съветаглядзе, дык варожыя адносіны камуністычнае ўлады да рэлігіі ў асноўным не мяняюцца і ня могуць зъмяніцца. Аб гэтым ужо шмат пісалася і гаварылася, і аб гэтым адназгодна съведчыць уся савецкая прэса ад часу яе зъяўленья і да апошніх дзён. Ніжэй падаём весткі адносна рэлігійнага жыцця ў БССР, сабраныя з савецкае прэсы з 1956 г.

Яшчэ да гэтага часу існуе ў Менску Бязбожны завулак, як вымоўны выяў агульнага настрою савецкае ўлады. Ад 1919 г. — часу адвешчаныя БССР і да цяпер у БССР не дазволена выдаць ніводнае кнігі рэлігійнага зъместу, хоць ад 1947 г. існуе ў Жыравічах Праваслаўная Духоўная Сэмінарыя. Затое ўвесь час выдаюцца бязбожныя кніжкі і брашуры (у 1956 г. зъявілася 5 назоваў) і друкуеца шмат артыкулаў у пэрыядычнай прэсе на бязбожныя тэмы. Чытаеца шмат супрацьрэлігійных лекцыяў. Аднак вельмі характэрна, што ўся гэтыя бязбожная прапаганда перасыпана безнастаннымі нараканынямі на розныя недахопы ў бязбожнай дзейнасці. Вось як яна выглядае ў цэнтральных газетах і часапісах:

«Звязда» 6. I. 56 наракае ў перадавіцы на шматлікія недахопы ў бязбожных «лекцыях», ды і самая колъкасьць тых «лекцыяў» у некаторых раёнах значна зъменышлася. У тым-жа нумары газэты апублікованы артыкул О. Папова «Навука і рэлігія», у якім паўтараеца ўжо няма ведамыя раз, усе савецкія бязбожныя выславы.

«Советская Белоруссия» з 3. I. 56 апублікова-ла рэцэнзію Н. Губанова на кнігу «К. Маркс і Ф. Энгельс аб рэлігіі». Гэтую-ж рэцэнзію перадрукавала «Чырвоная змена» — з 15. I. А 20. I. 56 «Советская Белоруссия» горка наракае на дом культуры ў Наваельні Дзятлаўскага р. за тое, што там бязбожная прапаганда сталася «забытым участкам ідэялагічнага працы».

На 22-ім з'езьдзе камуністычнае партыі БССР сакратар ЦК І. С. Гарбуноў між іншымі недахопамі гаварыў і аб «недахопах у пастаноўцы навукова-атэістычнае прапаганды ў рэспубліцы і ўказваў на неабходнасць узмацинення гэтае работы» («Звязда» за 29. I. і інш. газэты).

«Комунист Беларусі» № 2 у аглядзе друку наракае на абласныя газэты «Гродненскую праўду» і маладэчынскую «Сталінскі шлях» за «нясур’ёзную падрыхтоўку матэрыялу на бязбожныя тэмы» і за тое, што наагул гэткіх артыкулаў яны апубліковалі мала.

І пісьменнікі не асталіся збоку ў бязбожнай кампаніі. Усевалад Краўчанка ў апавяданьні «Над

съветлай Шчарай» у часапісе «Беларусь» № 2 апісвае шпіёна пад вопраткаю манаха; паасобныя супрацьрэлігійныя выпады ў розных апавяданьнях іншых пісьменнікаў сустракаюцца даволі часта.

Бязбожную прапаганду праз лекцыі ўва ўсім СССР вядзе т. зв. Таварыства па пашырэнню наўковых і палітычных ведаў. Ягоны адзінства ў БССР і ў кожным раёне стараеца стварыць нават спэцыяльныя атэістычныя сэкцыі. «Советская Белоруссия» з 8. III. паведамляе, што гэткую сэкцыю створана ў Любчанскум раёне, а ў хатах-чытальнях патворана атэістычныя куткі.

У звязку з ростам хулыганства між моладзі «Чырвоная змена» часта мусіць займацца на сваіх старонках пытанынямі маральнасці, і вось 9. III. 56 апубліковала артыкул Д. Бальшова «Аб шкодзе, рэлігійнае маральнасці», у якім разам з шматлікім недарэчніцтвам падае між іншым і праудзівае прызнаныне, што Расейская Праваслаўная Царква ўзгадоўвае вернікаў у духу расейскага шавінізму.

Узгадаваныне моладзі ў бязбожным духу вядуць усе савецкія навучальныя ўстановы. Аб практицы бязбожнае прапаганды на паасобных лекцыях часам падае весткі «Настаўніцкая газета». У № 12 з 22. III. М. Сугака дзеліцца сваю практикою аб «атэістычным выхаваныні вучняў на ўроках хіміі».

На колъкасьці бязбожных артыкулаў «Звязда» займае першае мейсца. І так 4. IV. апублікована рэцэнзію А. Лютаровіча на кнігу «К. Маркс і Ф. Энгельс аб рэлігіі»; 17. IV. зъявіўся артыкул З. Капыскага «Навуковыя прадбачаныні і рэлігійныя прарошты»; 24. IV. падана рэцэнзію С. Конанава на бязбожныя брашуры ў артыкуле: «Цікавыя кнігі»; 30. IV. В. Позняк дамагаўся «Палепшыць навукова-атэістычную прапаганду сярод насельніцтва»; 14. V. сакратар ЦК камсамолу Д. Бальшоў апубліковаў падобнае дамаганыне: «Павышаць узровень атэістычнае прапаганды», а 26. V. Н. Губаноў пераказаў лёзунгі бязбожнае прапаганды ў артыкуле: «Рэлігія — скажонае адлюстраваныне рэчаіснасці», гэты апошні артыкул перадрукавала ў расейскім перакладзе «Советская Белоруссия» 6. VI.

У часапісе для жанчын «Работніца і сялянка» № 4 В. Сікорскі даказаў шкоднасць «рэлігійных забабонаў» вельмі простым спосабам на савецкі лад, што «да гэтага часу яшчэ ў шматлікіх калгасах у съвяты калгасынікі ня выходзяць на працу. Забыўся толькі бедны падрахаваць, колькі яны трацяць часу на бязбожную прапаганду і на розныя бясконцыя паседжаньні.

У гарадох работнікі так-же яшчэ ня страцілі

рэлігійнасці і таму на паседжаныні менскага абкома наракалі на слабую бязбожную прагапанду — «Комуніст Беларусі» №р. 5.

Па загаду згары ў бязбожной прапагандзе мусіць удзельніцаць найвышэйшыя навуковыя ўстановы ў БССР. І так Інстытут Гісторыі Акадэміі Навук БССР падрыхтаваў зборнік «Беларускія антырэлігійныя казкі» і на гэтую тэму «Весці Акадэміі Навук БССР Серыя грамадзкіх навук» №р. 3, 1956 апублікавалі артыкул К. П. Кабашнікава «Атэістычны ідэі ў беларускай народнай вуснапаэтычнай творчасці».

Наагул бязбожная прапаганда больш інтэнзыўная ў Заходній Беларусі чым ува Усходній. Дакорам за недастатковую бязбожную прапаганду ў Маладэчынскай вобл. прысьвечены вялікі артыкул у «Советской Белоруссии» з 13. V., а за неадпаведны зъмест лекцыяў на бязбожныя тэмы абрушваецца «Звязда» з 6. VI. у артыкуле «Лекцыйную прапаганду на ўзоры новых задач». Наагул пераважаючая колькасць бязбожных артыкулаў паўтараюць звульніцы звязаныя дагадкі матэрыялістаў з мінульых стагодзьдзяў, якія вымагаюць разоў больш веры ад сваіх пасльядоўнікаў чым хрысьціянскія дормы. Такім ёсць цверджаныні Цэйтліна «Аб узывікненіі жыцця», «Чырвоная змена» 17. VII. На гэтую тэму зъявілася нямала артыкулаў у папярэдніх гадох.

Больш яшчэ чым ад стану пабожнасці насельніцтва бязбожная прапаганда залежыць ад настроіў камуністычных кіраўнікоў у вобласціах і раёнах і перадусім ад настроіў верхаводаў «Таварыства па пашырэнню палітычных і навуковых ведаў». Сакратар гэтага «Таварыства» Г. Гужавін заклікаў праз «Советскую Белоруссию» 18. VIII. усіх сваіх прапагандысту «цяснай звязаць лекцыйную прапаганду з жыццём». Праз тры месяцы 14. XI. у той-же газэце намесьнік старшыні «Таварыства» А. Антонішын зноў заклікаў «Бязупынна паляпшаць навучна-атэістычную прапаганду». Відаць для ажыццяўлення таго «спаліпшэння» наладжана ў Магілёве сэмінар для лектараў-атэістаў. «Советская Белоруссия» 15. XII.

Няраз вернікі, якія служаць у савецкіх установах, каб апраўдаць свае рэлігійныя практикі, спасылаюцца на звычаі, і вось супраць іх востра выступае М. Алексютовіч у артыкуле «Аб рэлігійных абрадах і народных звычаях», «Звязда» 22. IX.

У радох камсамольцаў ёсць нямала такіх юнакоў, якія з жарам выконваюць патрабаваныні сваіх верхаводаў і выконваюць іх на свой лад, з рэлігійнасцю змагаючыя па-грубіянску. Відаць, што такія выпадкі ёсць аж лішне частыя, бо супраць іх выступае «Чырвоная змена» 10. X. у артыкуле Бальшова «Аб некаторых лытнінях навукова-атэістычнае пропаганды», у якім пры-

знае, што «аднак у нас у рэспубліцы яшчэ да гэтага часу наглядаюца выпадкі зыняважлівых, а нават хуліганскіх выпадаў супраць духавенства і веруючых у час, калі яны выконваюць рэлігійныя абрады».

НЯПРЫЕМНЫЯ ПРЫЗНАНЬНІ

Уся бальшавіцкая бязбожная пропаганда вядзеца быццам у імя навукі. Але міма ўсіх старанняў адгаралдзіца ад вольнага съвету жалезнаю заслонаю, усё-ж бальшавікі ня могуць скаваць зусім ад сваіх падуладных таго факту, што ў волынным съвеце большасць перадавых вучоных ёсць веруючымі людзьмі. Гэтага факту ня можа прамаўчаць бальшавіцкая прэса. Хочучы ці няхочучы аб гэтым мусіць прызнацца і ў Маскве і ў Менску. Напрыклад О. Папоў у артыкуле «Навука і рэлігія», «Звязда» 6. I. 56 наракае на буржуазных вучоных, якія «прабуюць прымірыць навуку з рэлігіяю» і падае прыклады веруючых вучоных астрономаў Мілікані і Ярдана Джынса. У той-же «Звяздзе» 11. 2. 56. у артыкуле «Няхай жыве сонца, а цемра загіне» кажацца: «у сучаснай навукова-патулярнай літаратуры капіталістычных краінаў амаль ня знайдзенца ніводнае кніжкі, якая-б была прасякнута матэрыялістычным духам і выявіла-б сапраўднае значэнне навукі ў съвеце. Многія аўтары такіх кніжак ня толькі замоўчаваюць, або затушоўваюць атэістычныя вывады, якія вынікаюць з астранамічных ведаў, але нават прабуюць ператварыць гэтую навуку ў зброю рэлігійнай пропаганды».

Асабліва востра накідаецца на «буржуазных» навукоўцаў «Комуніст Беларусі» ў №р. 8 за тое, што «сучасная буржуазная навука... забяспечвае папоўшчыну, фідэізм». А ў №р. 10 кажа: «Сучасны ідэалісты яшчэ больш чэпка, чым раней, хапаюцца за кожнае новае алкрышцё ў прыродазнайстве з тэй мэтай, каб наколькі гэта магчыма падзяліць і падфарбаваць заляжалы ідэалістычны твор. імкнунца падпрадкаваць прыродазнайства папоўшчыне, тэалёгіі».

РЭЛІГІЙНАЕ ЖЫЦЦЁ

З супрацьрэлігійных артыкуалаў можна называць нямала фактагаў аб tym, што міма ўсіх старанняў камуністычных агітатарап рэлігійнае жыццё ў Савецкай Беларусі не паддаеща зынішчэнню. Нават сярод моладзі, якую сіламоц уцягнена ў рады камсамолу, рэлігійнасць ня ёсць рэлкім зъявішчам. Карэспандэнты «Чырвонае змены» 8. IV. апублікавалі вымоўны артыкул «Біце трывогу, таварыши з абкома», бо на Берасцейшчыне занепадае «політычная вучоба», моладзь трymаеца рэлігійнасці. І падаюць такі факт. У в. Варанцэвічы Іванаўскага р. інструктар камсамолу дамагаўся ў сакратаркі мяйсцового камса-

моду склікаць камсамольскі сход у свята, але пачу́ ў такі адказ:

— Нічога з гэтага ня выйдзе... Сёння рэлігінае свята, моладзі не зъбярэш.

І далей паясьніе: «многія юнакі і дзяўчыны аддаюць дань мінулагу — рэлігійным забабонам, верашь у цуды; у часе свят па некалькі дзён запар ня выходзяць на работу».

Дзўна, але праўдзіва, часам нават самая-ж бязбожная пропаганда прычыняеца да ажыўлення гэлігінага жыцця. В. Позняк кажа ў «Звязанні» 30. IV.: «Асобныя лектары замест выкryцця рэлігінага съветапогляду, падрабязна рассказваюць пра абрады, забабоны і святы, ужо даўно забытыя народам, што наштурхоўвае маласьведамых людзей на ўласкращэнне адхыўшых рэлігійных свят і абрадаў».

Калі гаворым аб выяўленыні рэлігінасці ў Савецкай Беларусі, дык неабходна падчыркнуць, што ў тантрэйшых абстравінах гэтае выяўленыне заўсёды звязана з некаторым рыскам, а задаваленне рэлігійных патрэбай няраза вымагае паважных ахвяраў. Напрыклад работнікі Менскага Трэсту № 2, як паведамляе маскоўская «Строительная газета» 29. VI. «Звычайна на пярэдадні рэлігійных святаў начальніку ўчастка сыплюць заявы: «Предоставте отпуск за свой счет для устройства домашних дел». І адміністрацыя, ідуцы на павалку адсталых настрояў, шырока раздае вод-пускі». Калі усьведаміць, што матэрыйльнае палажэнне работнікаў у БССР даволі цяжкае, дык тады стане зразумелам сэнс эхаваньяння святаў коштам працоўнае днёўкі.

Ня рэлкімі ёсьць выпадкі, калі бацькі забараняюць дзецям належыць да камсамолу дзеля рэлігійных перакананняў. Гэтае звязаніе выступае асабліва востра ў раёнах, дзе пераважае католіцкае жыхарства. Алеся Асіпенка падае цэлы нарыс з Сапоцкіна, як «жанчына з ліку тых, што йдуць у касыцёл, раптам кідаеца да пионерскага строю, хапае за руку блакітнавалосую дзяўчынку і цягне яе на тратуар» («Моладосьць» № 7 ст. 20).

У атмасфэры ваюючага бязбожжа можна па рознаму разумець «нашіск» бацькоў на сваіх дзяцей у захоўваныні рэлігінага жыцця. Зрэштаю, гэта-ж адзін з найважнейшых абавязкаў бацькоў адносна сваіх дзяцей, каб ім даша належнае рэлігінае ўзгадаваньне. Аднак бальшавіцкая прэса страшэнна абурсаеца, калі съцвярджае, што некаторыя бацькі сумленна выконваюць гэты свой абавязак. Вось «Чырвоная змена» 25. VIII. нападае на сакратара камсамолу ў Лінску Расціслава Данісевіча за тое, што ён на жаданьне маці ходзіць у царкву, выконвае рэлігійныя практикі і нават пераканаў сваю жонку камсамолку, родам з Ленінграду, каб яна ахрысьцілася. Тая-ж газета з 10. X. съцвярджае, што ў Свяцілавіцкім раёне ёсьць юнакі і дзяўчыны, якія прымаюць

удзел у храмавых святах, ня выходзяць у гэтыя дні на работу». Тоє-ж съцвярджае ў Берасцейскім і іншых раёнах.

За выконванье рэлігійных практикаў савецкая прэса нападае так-же на духавенства. В. Міхайлаў у «Чырвонай змене» 11. IX. апублікаваў артыкул з крыкітвым загалоўкам: «Аб рэлігійных фанатаках і пакорлівых камсамольцах», у якім пераказвае некаторыя факты з рэлігінага жыцця ў вёсцы Ваўкалаты, як там «вянчаліся ў касыцеле камсамольцы», які там прыгожы касыцёл і апушчаная хата-чытальны. Кажа, што калісі моладзь у святы зайдзала спартам, але: «непадабалася гэта ксяндзу і ён пераканаў наведвальнікаў касыцёла, што заняткі спортам у той час, калі йдзе багаслужэныне — рэч, якая не падабаецца Богу... Валейбольная каманда распалася». А далей дадае: «Наведваюцы касыцёл і некаторыя маладыя калгасынікі вёскі Станіслаўцы і гарадзкога пасёлка Варапаева і вёскі Дунілавічы, ды і многа іншых». А «Советская Белоруссия» з 14. XI., не пералічаючи паасобных выпадкаў, съцвярджае: «Трэба ўсьведаміць і тое, што за апошні час у нашай рэспубліцы Царква і розныя рэлігійныя секты ажывілі сваю дзейнасць, узмоцнена старавіцца распаўсюджваць рэлігійныя пагляды».

У БЯЗРЭЛІГІЙНЫМ АСЯРОДЗДЗІ

Гаворачы аб бязбожнай пропагандзе і рэлігійным жыцці ў БССР, нельга ня ўспомніць, што і між старэйшым пакаленнем і між моладзьдзю бязбожнасць ня ёсьць рэлкім звязаніем. Бязбожная пропаганда, бязбожная навука ў школах, нястача навукі рэлігіі і недахоп духавенства на працягу доўгіх году адчуваеца паўсюдна. У радох моладзі выразна выступае вялікая пустка ў душы і ў съветапоглядзе, якую часта старающа запоўніць рознымі дрэннымі звычкамі. Апошнім часам вельмі пашыраеца хуліганства і наагул амаральнасць. Відацы што колькасна і якасна гэтае звязаніе ўпадку дайшло да такіх разъмераў, што з ім пачынаюць весьці заўзятае змаганьне тыя, якія найбольш прычыніліся да яго пашырэння — камуністы. Савецкая прэса ад мінулага году часта публікуе артыкулы і фэльетоны з рознымі заклікамі да барацьбы з хуліганствам. Нават выдана спэцыяльны закон, каб хуліганаў неадкладна судзіць. Не пералічаючи паасобных артыкулаў на гэту тэму, даволі будзе ўспомніць, што першы сакратар камсамолу БССР Аксёнаў на 19 з'ездзе казаў: «Трэба ўзмоцніць барацьбу з хуліганствам, п'янствам і іншымі амаральнымі практыкамі» («Чырвоная змена» 11. I. 56). Лішнім было-б гаварыць, што гэткія заклікі астаюцца вайсёды пустымі, як пустою ёсьць і самая навука камунізму.

А. Дарожны

Дзесяцігодзьдзе Беларускае Каталіцкае Місіі ў Францыі

Ад мінулага году ўжо нямала беларускіх арганізацыяў і ўстановаў на эміграцыі азначаюць дзесяцігодзьдзі свайго існавання. І вось прыйшла чарга на нашу Місію. Праўда, дзесяць гадоў існавання — гэта невялікі юбілей, але ў даным выпадку вартасць юбілею не ў гадох, а ў чым іншым, што можна зразумець на тle гісторыі беларускіх эміграцыі ў Францы.

Першыя беларускія эмігранты зьявіліся ў Францыі на пачатку XIX ст. — гэта былі пераважна людзі, якія перш займалі ў Рэчыпаступітай розныя дзяржаўныя становішчы і ў выніку падзелаў Рэчыпаступітая валелі выехаць на чужыну, чым аставацца ў паняволенай бацькаўшчыне. Потым прыбывалі ў Францыю гэткія-ж эмігранты большымі хвалямі ў 1812, 1831 і 1863 гадох. Нажаль у аграмаднай большасці гэта былі моцна спалянізаваныя беларусы і яны амаль бясьсьследна губіліся ў польскіх гурткох. Між імі нават і гутаркі ня было аб арганізацыі беларускага рэлігійнага жыцця. Таму хоць шмат беларусаў на працягу стагодзьдзя жыло на абшары Францыі, але французы аб беларусах блізка што нічога ня ведалі.

Пасля першае сусветнае вайны кароткі час у Парыжу знайходзілася беларуская дыпломатычная дэлегацыя. У гадох 1922-23 пачалі прыядзіць у Францыю першыя беларускія сезонныя работнікі з Заходняе Беларусі. У гадох 1926-28 наплыў беларускіх работнікаў прыняў масавы характар і тады пачалі тварыцца першыя беларускія гурткі, якія аднак ня мелі арганізацыйнае формы. Толькі ў 1930 г. зьявілася ў Парыжу крыху беларускае інтэлігэнцыі і заснавалася першая беларуская арганізацыя ў Францыі «Хаўрус», афіцыяльна зацьверджаная адміністрацыйнау уладаю 23. III. 1931 г. Аднак і гэтым разам ня было гутаркі аб арганізацыі беларускага рэлігійнага жыцця, бо ня было беларускіх съвітароў, якія-б заняліся гэтаю спраўаю і, перадусім, дзеля неўпарадкавання рэлігійна-праўнага пытання на бацькаўшчыне. Было-б лішнім пісаць аб тым, якую шкоду прыносіла гэта нястача.

Такі стан рэчаў трываў аж да канца другое сусветнае вайны. У 1945/46 гадох колькасць беларусаў у Францыі значна ўзрасла, зьявіўся нават адзін праваслаўны беларускі съвітар, але чамусыць ён не зацікавіўся душпастырскай працай між сваіх суродзічаў. Тымчасам патрэба беларускае рэлігійнае ўстановы адчувалася вельмі балюча. Дзеля гэтага прадстаўнікі беларускіх арганізацыяў у Францыі з'явіліся 19. IX. 1945 г. да Апостальскага Пасаду з просьбаю, устанаўці у Францыі Беларускую Каталіцкую Місію

ўсходняга абраду. У Рыме да просьбы аднеслыся прыхільна, рэктарам Місіі прызначылі аўтара гэтых радкоў і дапамаглі палаходзіць усе неабходныя фармальнасці. Дня 16 кастрычніка 1946 г., калі ўжо былі аформлены дакументы для падарожжа ў Францыю Св. Кангрэгация для Усходняе Царквы выдала на рукі рэктара намінацыйную грамату, а праз тыдзень парыскія беларусы ўжо віталі ў сваіх радох рэктара першае Беларускае Каталіцкае Місіі на эміграцыі.

Прышлося арганізаваць Місію даслоўна з нічога. Рэктар знайшоў сабе памешканье ў маствастыя айлоў Лазарыстаў, а для багаслужэньня з цяжкасцю ўдалося знайсці капліцу ў крыптах царквы сан-Сюльпіс. Там адбываліся рэгулярныя багаслужэньні для беларусаў аж да 13 лістапада 1955 г., а пасля гэтае даты і да сёньня яны адбываюцца ў капліцы сьв. Людовіка на бульвары Монпарнас.

Але беларусы на абшары Францыі расцярушаны амаль ўсіх дэпартаментах, а ў Місіі ёсьць усяго адзіць съвітар, дзеля гэтага рэлігійнае абслугоўванье беларусаў на правінцыі астaeца мoцна нездавальнічающим. Час-ад-часу адбываюцца багаслужэньні толькі там, дзе ёсьць большыя гурткі беларусаў. Ад 1954 г. поўнач Францыі абслугоўваў рэктар Беларускае Каталіцкае Місіі ў Бэльгіі а. Францішак Чарняўскі.

Каб аблягчыць душпастырскую працу пры Місіі арганізуецца выдавецтва часапісу «Божым шляхам». Першы нумар часапісу выйшаў у кастрычніку 1947 г. і да сьнежня 1950 г. выходзіў як месячнік, а потым як двумесячнік. Рэдактарам, адміністраторам і аўтарам большасці артыкулы з'яўляецца рэктар Місіі. Асобнымі адбіткамі з часапісу выдана некалькі кніжак.

Беларуская эміграцыя, пакінуўшы ўдома ўсю сваю маемасць, у краінах пасяленыня аbjываецца паволі, дзеля гэтага пры Беларускай Каталіцкай Місіі ў Парыжу прышлося зарганізаваць Дапамаговую Службу, якая-б вышуквала матэрыяльную дапамогу ў няшчасных выпадках і наагул здабывала помач сваім суродзічам. На старанье рэктара ў 1948 г. Місіі ўдалося атрымаць чатыры аднагоднія стыпэндыі для беларускіх студэнтаў у Францыі, а ў наступным годзе злабыта некалькі поўных стыпэндый для беларускіх студэнтаў у Мадрыдзе. Пачынаючы ад 1949 і да 1956 г. атрымана ад дабрадзейных арганізацыяў і раздана беларусам у Францыі паважную колькасць харчовых прадуктаў і вopраткі. Якраз у гэты час нямала нашых суродзічаў пачалі будаваць свае дамы, дык гэтая помач была для іх сапраўды правідэнцыяльна.

Парыж — гэта ня толькі сталіца Францыі,

але так-жэ важны цэнтр міжнародных спатканьняў і таму на долю Беларуское Каталіцкае Місіі няраз прыходзілася рэпрэзэнтаваць Беларусь у міжнародных рэлігійных сходках і кангрэсах.

За парадайча кароткі час існаваньня Місіі пры ёй паўсталі немалая бібліятэка, якая сёньня налічвае 2.000 назоваў кнігаў (1.700) і розных пэрыёдаў (300).

Рэлігінае жыцьцё эміграцыі ў Францыі

Міграцыя лаасобных людзей і цэлых племеніньяў — гэта звязішча старое, як съвет, але ад мінулага стагодзьдзя пераезд на часовае і на сталае жыхарства людзей з аднае дзяржавы ў другую набраў азнакаў, якія рэдка калі сустракаліся перш. Нешматлікая калісь палітычная эміграцыя цяпер аграмаднымі хвалімі перакідалася з аднае краіны ў другую, а сезонны работніцкі рух няраз прымасе масавыя характар. Дзеля гэтага звязвалася неабходнасць упарадкаваць рэлігінае жыцьцё ўсіх нацыянальных групай на новых мейсцах жыхарства і ў новых жыцьцёвых абставінах. Да часу другое сусьветнае вайны толькі колькасна большыя групы паадзінокіх народаў маглі ўтрымоўваць для сябе рэлігійныя пляцоўкі, а меншыя групы або расплываліся ў іншых групах, або, і гэта здаралася найчасцьцей, зусім адчужваліся ад рэлігійнага жыцьця. Каб палажыць канец такому стану рэчаў, Свяцішчы Айцец Пій XII выдаў 1-га жніўня 1952 г. энцыкліку «Exsul Família», намячаючы агульныя нормы ў справе арганізацыі душпастырства для эміграцыі.

Ужо да 1952 г. Францыя, як перадавая краіна свабоды і гуманізму мела шмат рэлігійных Місіяў для большых нацыянальных групай эмігрантаў, а пасля 1952 г. колькасць Місіяў значна ўзрасла. Сёньня на абшары Францыі жыве больш трох мільёнаў нефранцузаў. Для абслугоўвання іхных рэлігійных патрэбаў на пачатку 1956 г. існавала 34 Каталіцкая Місія з агульным лікам 267 каталіцкіх святароў нефранцузаў. Яны ахопліваюць ўсіх эмігрантаў католікаў, якія на абшары Францыі твораць хоць сякія-такія гурткі. За выняткам грэцкае, ўсе іншыя Місіі маюць свае цэнтры ў Парыжу і маюць шматлікія рэлігійныя арганізацыі і ўстановы. Вось сьпіс Місіяў у альфабетичным парадку:

Амерыканская Місія для эміграцыі із ЗША ўстаноўлена ў 1953 г. Тымчасам дзеянічае перадусім на абшары Парыжу, дзе пражывае большасць яе вернікаў. Мае двух святароў.

Ангельская Місія месціцца каля царквы сьв. Язэпа ад 1855 г. Перш яна ахоплівала ўсіх англомоўных эмігрантаў католікаў у Францыі, у тым ліку і ірландцаў. Цяпер у Місіі працуе 4-х святароў.

Армянская Місія заснаваная ў 1923 г. у Пары-

За дзесяць гадоў свайго існаваньня Беларуская Каталіцкая Місія ў Францыі зрабіла нямала для беларускага рэлігійнага жыцьця, але бязумоўна было-б зроблена значна больш, калі-б быў свой сталы асадак і свая капліца.

а. Леў Гарошка

жу, а ў 1953 г. ператвораная ў парагвію армянскага абраду. Сёньня на абшары Францыі ёсьць 7 парагвій армянскага абраду.

Беларуская Місія заснаваная ў 1946 г. Месьціцца ў Парыжу і мае толькі аднаго святара усех абраду. Дакладнейшыя весткі аб ёй паданы ў папярэднім артыкуле ў звязку з дзесяцігодзьдзем яе існаваньня.

Бразілійская Місія заснаваная толькі сёлата. Мае аднаго душпастыра ў Парыжу.

Бэльгійская Місія запачаткована ў 1914 г. Мае сваю прыгожую капліцу і вялікі дом, дзе месьціцца ўсе ўстановы, звязаныя з Місіяю. Выдае пафлямандзку і пафранцуску двутыднёвы часапіс. Цяпер на абшары Францыі працуе 13 бэльгіскіх святароў.

В'етнамская Місія заснаваная ў 1953 г. мае свой цэнтр ў Парыжу, абслугоўвае яе двух святароў.

Галіндзкая Місія засноўвалася паступова на вокал аднаго галіндзкага святара лязарыста, які працаў ў Парыжу ад 1930 г. Пры Місіі працуе Грамадзкая Апека, выдаеца месячны часапіс ад 1946 г. і працуе некалькі пабожных згуртаванняў. Цяпер у Францыі Місія мае тры цэнтры.

Гішпанская Місія запачаткована ў Францыі ад 1913 г. Пасля хатнія вайны ў Гішпаніі колькасць гішпанскіх эмігрантаў у Францыі вельмі ўзрасла. Цяпер у Францыі пражывае каля 250.000 гішпанцаў, але з іх толькі 25% практикуючых. Кіраўніцтва Місіі месціцца ў Парыжу і на абшары Францыі мае 6 цэнтраў, у якіх разам працуе 16 святароў.

Грузінская Місія заснаваная толькі ў 1954 г. Мае аднаго святара ў Парыжу.

Грэцкая Місія. Грэкаў у Францыі ёсьць нямала, але яны ў 95% праваслаўныя. Толькі ў Ліёне ёсьць невялікая група грэкаў католікаў біз. абраду і там для іх ёсьць Місія, у якой працуе адзін святар.

Грэка-Мэльхіцкая Місія — гэта найстарэйшая Місія ўсходняга абраду ў Францыі, заснаваная ў 1889 г. Парыскіе Архібіскупства перадало Місіі адну з старэйших цэрквай Парыжу сьв. Юльяна Беднага, у якой маліліся свайго часу славуты Данте, сьв. Тамаш Аквінат і інш. Багаслужэньні адпраўляюцца ў грэцкай і арабскай мовах.

Італьянская Місія. Між італьянскаю эміграцыяю ў Францыі працавалі італьянскія святыяры ўжо на пачатку XX ст., але афіціяльна Італьянская Місія заснаваная ў Парыжу толькі ў 1929 г. і ўзвязку з узрасточым штогод наплывам новае эміграцыі і сэзонных работнікаў, яна хутка разрасталася. Цяпер пры Місіі ёсьць дамы для старых, сірацінцы, прытулкі для ўбогіх, Грамадзкая Апека, выдаецца шэсьць пэрыёдышкаў у італьянскай мове. Кірауніцтва. Місіі падзелена на 4 раёны і мае разам каля 60 святароў і некалькі дзесяткаў манашак.

Карэйская Місія заснаваная ў 1954 г. Мае толькі аднаго душпастыра ў Парыжу.

Кітайская Місія. Кітайцы прыезджалі ў Францыю ад даўных часоў, але між імі было вельмі мала католікаў. Місію заснавана толькі ў 1954 г. Тымчасам мае зарганізаванае душпастырства толькі ў Парыжу, дзе працуе двух святароў, але ў сучасны момант ёсьць больш дзесятка кітайскіх святароў у Францыі, якія працуюць вікарыйямі ў французскіх параходах.

Летувіская Місія заснаваная ў 1947 г. Мае душпастыра толькі ў Парыжу. Ад 1955 г. яму даручана так-жа душпастырства над каталікамі лацішамі.

Люксэмбургская Місія заснаваная ў 1924 г. мае душпастыра толькі ў Парыжу.

Мадзярская Місія заснаваная ў 1943 г. мае трох душпастыраў у Парыжу і двух на правінцыі. Пры Місіі дзейнічае Грамадзкая Апека.

Мароніцкая Місія заснаваная ў 1945 г., а ў 1953 г. ператвораная у нармальную параходвію мароніцкага абраду. У Парыжу мае вялікую царкву і дом, у якім месціцца розныя мароніцкія арганізацыі і ўстановы, звязаныя з Місіяю. Ёсьць яшчэ другая мароніцкая параходвія ў Марсэлі.

Німецкая Місія. У звязку з апошняю вайною ў Францыі асталося каля 69.000 немцаў акрамя тых, якія жылі тут да гэтага часу. Спачатку між імі працавалі ваенныя капэляны. Афіціяльна Місію заснавана толькі ў 1949 г. Цэнтр яе Месьціца ў Парыжу і мае 6 душпастыраў для Парыжу і правінцыі.

Польская Місія — гэта самая старая чужынецкая Місія ў Францыі. Ужо ў 1836 г. палякі атрымалі ад Парыскага Архідыяцэзіі капліцу Унебаўзяцця для сваіх багаслужэнняў і кумілі каля яе будынак, які займае Місія і цяпер. Пасля апошняе сусьветнае вайны лік палякаў у Францыі сягаў 500.000 чалавек. Цяпер на ўсім абшары Францыі працуе між палякамі 70 польскіх святароў, і да таго ў Парыжу ёсьць польская Духоўная Сэмінарыя. Пры Місіі ёсьць некалькі харытатыўных установаў, выдаюцца 4 пэрыёдышкі і працуе шмат пабожных арганізацыяў.

Партугальская Місія заснаваная толькі сёлета, мае аднаго душпастыра ў Парыжу.

Расейская Місія заснаваная ў Парыжу ў 1925 г. З часам пайстала на правінцыі яшчэ тры душпастыры.

тырсты для расейцаў-католікаў. Усе яны ў 1953 г. ператвораны ў нармальныя параходвія біз. абраду. Пры Місіі ў Парыжу выдаецца непэрыядычны часопіс.

Румынская Місія заснаваная ў 1946 г. а ўканцы 1953 г. ператвораная ў нармальную параходвію біз. абраду. Мае ўласны вялікі дом, у якім знайдзіцца капліца і ўсе арганізацыі, звязаныя з Місіяю. Цяпер у Місіі працуе трох святароў.

Сірыйская Місія заснаваная ў 1933 г., а ўканцы 1953 г. ператвораная ў нармальную параходвію сірыйскага абраду. Мае ўласны вялікі дом у Парыжу, і капліцу. Пры Місіі выдаецца навукова-рэлігійны сірыйскі часопіс. Аблугуювае яе адзін святар.

Скандынаўская Місія. Між скандынаўскіх народоў: нарвэгаў і шведаў католікаў вельмі мала, а на эміграцыі і пагатоў, але ў Парыжу назыбрайуцца іх невялікі гурток, які аблугуювае адзін святар. Місію заснавана ў 1953 г.

Славацкая Місія. Ад 1946 да 1953 г., славакаў аблуговалі чэхаславацкая Місія, хоцы на правінцыі працавала некалькі славацкіх святароў. Асобную Місію заснавана толькі ў 1953 г. Цэнтр месьціца ў Парыжу.

Славенская Місія. Даўжэйши час для ўсіх народоў з Югаславіі была адна супольная Місія з святыармі для харватаў і славенцаў. У 1953 г. устаноўлена самастойную Славенскую Місію. Цяпер там працуе двух святароў.

Украінская Місія. Украінскія каталіцкія душпастыры працавалі між сваімі суродзічамі ў Францыі ад 1938 г., але Місію заснавана ў Парыжу толькі ў 1942 г., а ўканцы 1953 г. яе ператворана ў нармальную параходвію біз. абраду. Цяпер у Францыі ёсьць 12 душпастырскіх цэнтраў для украінцаў католікаў — іх аблугуювае 15 святароў. Пры Місіі ёсьць Грамадзкая Апека і нядзельная школа, якую вядуць Сестры Служэбніцы.

Халдэйская Місія заснаваная ў 1933 г., а ўканцы 1953 г. ператвораная ў нармальную параходвію халдэйскага абраду. Мае свой дом і капліцу ў Парыжу. Аблугуювае яе адзін святар.

Харвацкая Місія. Як ужо было зазначана ў звязку з Славенскаю Місіяю, гэта выдзеленая ў асобную Місію частка калішняе Югаслаўскае Місії. Аблугуювае яе адзін святар.

Чэская Місія існуе ад 1946 г. спачатку як Чэхаславацкая, ад 1953 г. падзеленая на дзве самастойныя Місіі. Аблугуювае яе адзін святар.

Швайцарская Місія заснаваная ў 1948 г. Мае двух душпастыраў ў Парыжу.

Японская Місія запачаткованая ў 1953 г., аформленая ў 1955 г. Цяпер мае ў Парыжу двух душпастыраў.

Акрамя вышэй пералічаных Місіяў ёсьць яшчэ ў Парыжу спавяднікі для іншых народоў, якія: баскаў, брэтонцаў і для народу місійных краін —

Афрыкі і Далёкага Усходу. У кожнай парыскай паraphві ёсьць сьпіскі і адресы ўсіх тых съвятароў, у якіх нефранцузы могуць высаведаца ў сваёй роднай мове.

Час-ад-часу духавенства для эміграцыі ў Пaryжу зьбіраецца на супольных сходах ці ўрачыс-

тасціях і тады можна наглядна бачыць сапраўдную веліч і сусьветнасць Каталіцкае Царквы, у якой усе народы могуць заніць своё мейсца і твары адну вялікую Божую сям'ю, могуць узбагачаца ўзаемна сваімі лепшымі духовымі якасцямі.

Хто робіць закіды Царкве

У гутарцы і прэсе няраз можна стрэнуть розныя дакоры і закіды Царкве. Хто найчасцей робіць гэткія закіды і наколькі яны абаснаваныя, вельмі трална і коратка выказаў французскі акамік Фердынанд Брунэтьер (1849-1906):

Хто робіць закід Царкве за тое, што яна вымагае веры ў аў'яўленыя догмы?

Тыя, што сълепа вераць у бздуры двудушных журналістаў і пісакаў, а так-жа і тыя, што вераць у найбольш недарэчныя забабоны.

Хто робіць закід Царкве, што яна быццам панікае чалавека?

Тыя, што аж з шкуры лезуць, каб даказаць, што чалавек паходзіць ад малпы, што ў съвеше ўсім кіруе прыпадак, тыя што ўганяюцца за ўсякімі бязглазымі модамі і тыя, якіх мэтаю ёсьць пустое нічога.

Хто робіць закід Царкве, што яна быццам не-талерантная?

Тыя, што не дазваляюць нікому мець іншую ад іхняе думку.

Хто робіць закід Царкве, што яна быццам варожая да асьветы?

Тыя, што дзе толькі маглі, пазачынляі ўсе каталіцкія школы са страху, каб ня мець канкурэнцыі.

Хто робіць закід Царкве, што яна быццам ёсьць няпрыяцелем народу?

Тыя, што дзе толькі маглі, пазачынляі ўсе дабрадзейныя установы, якія на працягу вякоў заснавала і ўтрымоўвала Царкву.

Хто выказвае з неакелзанаю зухваласцю найбольш бязглазымі недарэчнасці супраць Царквы і яе науки?

Тыя, што ня ведаюць нават ніводнага слова з каталіцкае рэлігіі і якім навука Царквы перашкаджае ў іхных ганебных паводзінах.

Фердынанд Брунэтьер

Блажэнны Мартын Тураўскі

Спаміж малаведамых беларускіх съвятых блажэнны Мартын Тураўскі заслугоўвае на асаблівую ўвагу — гэта праўдападобна найстарэйшы беларускі съвяты.

Аб ягоным жыцці захаваўся ўсяго толькі кароценкі пераказ, які свайго часу быў апублікованы ў «Прологу» пад 27 чэрвеня — у дзень ягонае памяці, а так-жа ў Міні пад 2-га траўня, у дзень памяці перанясення мошчаў съвятых князёў Барыса і Глеба.

Пераказ аб жыцці блажэннага Мартына — гэта ўласціва толькі адзін чудоўны выпадак з перадапошняга году ягонага жыцця. Там нічога ня кажацца аб паходжанні Мартына, аб яго маладосці, нават ня кажацца, калі і як ён уступіў у манастыр. Кажацца толькі, што ён быў манахам і служыў у Тураўскіх япіскапаў: «Некто старець, іменем Мартынъ бывъ преж повар епископомъ Туровскимъ: Симеону, Игнатию, Иоакиму. Сего епископ Георгі свободи старости ради» — так пачынаецца той пераказ. Успомненыя тут япіскапы сапраўды былі на Тураўскім пасадзе, але нажаль да гэтага часу аб ніводным з іх ня ведам пэўна азначанае даты, калі яны займалі Тураўскі пасад, нават некаторыя гісторыкі дагадваюцца што ў XII ст. было двох Іоахімаў, якія былі ў Тураве: пер-

шы на пачатку XII ст., а другі ў 1144-1146 гадох. Яп. Георгі, які адаслалі ў манастыр Мартына, меў займаць Тураўскі пасад пасля першага Іоахіма і перад япіскапам Кірылам першым 1114-1120. Аднак ёсьць гісторыкі, якія пераносяць час япіскапства Георгія на сярэдзіну XII ст. Тымчасам пачатак япіскапства Георгія гэта адзінай падзея, якая можа служыць для азначэння апошніх гадоў жыцця Мартына, і паколькі яна астаецца неазначанаю, нелга так-жа вызначаць і даты съмерці Мартына. Адно астаецца пэўным, што на пачатку япіскапства Георгія Мартын быў ужо ў вельмі пажылым веку, праслужыўшы кухарам аж тром япіскапам падрад. З гэтага так-жа відаць, што ён добра выконваў свой занітак. Акрамя кухарства ён выконваў іншую хатнью работу і працаваў так цяжка, што падарваўся і пад старасць мей цяжкія болі ў жываце.

Звольніўшы з кухаварства, яп. Георгі паслаў Мартына ў япіскапскі манастыр імені съвятых мучанікаў Барыса і Глеба, які знайходзіўся за горадам на востраве між Прыпяцю і яе рукавам Струменем. Япіскаскія манастыры былі наагул малалюднымі, а ў манастыры Барыса і Глеба тады ня было зусім нікога. Вось-жо Мартын жыў у ім адзін: «Едзінъ живый, часто боляще старецъ лономъ»;

чрева ему влонь въходяху». Прыступы гэтае хваробы часам былі такія вострыя, што ён ня мог устаць і крычаў ад болю. Апісаны ў пераказе жыцьця выпадак цяжкага прыступу, здарыўся якраз у чале веснавога разводзьдзя, калі наагул да вострава цяжка было дастацца. І тады, калі новакол было поўна вады, Мартын ляжаў некалькі дзён непарушна ў сваёй келіі, ня маючи нават вады, каб загасіць сваю смагу. І вось на трэці дзень такога бездапаможнага ляжаньня, да яго зьявіліся ў келію сьвятыя мучанікі Барыс і Глеб у такім выглядзе, як яны былі намалёваныя на іконе ў манастырскай царкве, і спыталіся, што ў яго баліць. Мартын расказаў ім сваю хваробу.

— Ці ня хочаш выды? — спыталіся яны зноў.

— О, мае валадары — адказаў Мартын — я ужо даўно маю смагу!

Тады адзін з сьвятых узяў вядро і трынёс вады, а другі каўшом зачэрпаў вады, напаў хворага і ablіў яго. Блажэнны манах адразу адчуў сябе лепей і быў шчыра ўдзячны сваім наведвальнікам.

— Хай Госпад Бог пашле вам доўгі век! — казаў ён ім, моцна ўзрушаны. — Шкада, што я не могу вам паслужыць. Вазьмече, калі ласка, са́мі соль, хлеб і ежце.

— Не, мы ня будзем есьці, — адказалі яны — захавай гэта на патрэбу. Мы ўжо мусім ісьці, а ты не хварэй.

І сьвятыя наведвальнікі адразу зынклі, а блажэнны Мартын аздаравеў, шчыра падзякаваў Богу і сьвятым мучанікам за іх заступніцтва. Аб гэтым цудоўным здарэнні ён потым расказаў свайму духоўнаму айцу і відавочна той духоўны запісаў гэту падзею. Пасля таго цудоўнага аздараўлення Мартын жыў яшчэ цэлы год.

Вось і ўсё, што ведама з кароценъкага пераказу аб жыцьці ціхага і пабожнага манаха Мартына.

Калі Мартына пачалі шанаваць як мяйсцовага сьвятога — гэта значыць блажэннага, няма ніякіх вестак. Можна дагадвацца, што адразу пасля съмерці. У tym часе, у XII ст., Тураў быў паважным духовым і палітычным цэнтрам, таму і япіскапы там маглі праявляць шмат самастойнасці ў рэгуляванні культуры сьвятых. У наступным стагодзьдзі Тураў заняпаў і як горад і як духовы цэнтр; сьвятыні былі зруйнаваныя, а разам з тым і пашана да тураўскіх духовых съветачаў, якіх у XII ст. было трох: Мартын, Лаўрэн і Кірыла — значна зменшылася. Весткі аб іхным жыцьці і дзейнасці забываліся; «прадзедаў слава лазой зарастала», але Бог не дапусціў, каб зарасла зусім.

Памяць блажэннага Мартына съвятыненца 27 чэрвеня (10-га ліпеня) ў Праваслаўнай Царкве на Беларусі, але няма ніякіх перашкодаў, каб і Каталіцкая Царква залічыла яго ў лік блажэнных.

С Э К Т А Н Ц Т В А

Сёньня аб сэктантах і сектах можна нямана пачуць і прачытаць і нярэдка іх можна стрэнуть, гэта змушае кожнага прыглянуща крыху ўважней да сутнасці зявы сектацтва, каб зразумець, як да іх адносіцца.

Слова «секта» паходзіць ад лацінскага слова *sectamī* — ісьці съследам, і азначае групу людзей, якую аднічаліся ад большае грамады ды съледуе за нейкую асобнаю навукой. Калі аднічапленыне адбылося дзеля фальшывага тлумачэння прайдуа веры, дык такое зявішча называюць гэрэзію, а калі падзел албіўся толькі на тле адміністратыйнага послуху, дык гаворыцца аб схізме.

На вялікі жаль секты — зявішча старое, як съвет. Ад калі зявіліся большыя веравызнанні, дык зявіліся і секты. Яшчэ задоўга да хрысьціянскіх часоў былі ведамыя секты ў юдаізме, вэдзызме, буддызме, гіндуізме, а съледам за тым у хрысьціянстве і магометанізме.

Ёсць шмат прычынаў паўставання сектаў. Між імі найважнейшыя лічачца: 1) пакалечаная прыроднымі грахом людзкая натура, скільная да ўсякіх упадкаў і да рэлігійных збочаньняў, 2) псыхічныя хваробы, асабліва: розныя мані і празмерныя амбіцыі, якія шукаюць заспакоенняня сябе-

любства ў гуртку паклонінікаў, 3) дрэннае асяродзьдзе, да якога людзі прывыкаюць праз прывычку, 4) і бадай найбольш за ўсё — заняпад рэлігійнага жыцьця ў нейкай часці Царквы і шуканыне направы гэтага жыцьця на фальшывых дарогах.

Хрысьціянства — адзінай рэлігія, якую заснаваў учалавечаны Сын Божы — Ісус Хрыстос. Гэта значыць, што яна адзінай мае боскае паходжанье ў найшырэйшым значэнні гэтага выславу. Нажаль яна мае бадай што найбольш розных сектаў. Сумны гэта факт, але ў ім ёсьць так-жэ зернятка суцяшэння. Не дарма пякельныя сілы ўесь час накроўваюць сваю найхітрышыя подступы падзелаў і сектанцкіх дробленняў супраць хрысьціянства; гэтым яны выяўляюць, што хрысьціянства для іх ёсьць найбольш пагражчаючу рэлігію.

Гэткае цверджаныне можа камусьці выдавацца творам наўёнае пабожнае фантазіі. Магчыма і так. Але глянчыца ўважней у гісторыю хрысьціянства і ўбачым глыбокую паводзяў свайго значэння падзею, якая стала на самым пачатку заінавання хрысьціянства і якая апраўдвае вышэй сказанае цверджанье. Калі Хрыстос меў выйсці

з укрыцца да публічнае дзейнасці і падрыхтоўваў сябе соракдэйным постам, да Яго падступіў д'ябал аж з трывм спакусыльвымі пасуламі; між імі адзін найбольш дзўны: «усё гэта (царства) дам Табе, калі ўпаўши паклонішся мне» (Мат. IV, 9). На ўсе спакусы д'ябла Хрыстос адказаў рашучым: не! Калі спакусынік не абмінуў богачавека, дык было-бы больш чым наўна думаць, што ён абмінае звычайных съмяротных людзей. У розныя пэрыяды жыцця ён падступае да кожнага з рознымі прынадамі, але ніколі не паказвае свайго сапраўднага ablіtcha і дзеля гэтага між пасълядоўнікамі Хрыста час-ад-часу зъяўляюцца адзінкі, якія кідаюцца на спакусы гэтага съвету, прымаюць іх і пасыля таго, калі і гавораць аб Богу, дык служаць няма ведама каму. Хрыстос прадбачый гэтага сумне зъяўшча і перасьцерагаў сваіх вернікаў перад такімі людзьмі: «Съцеражэцца ілжывых парокаў, якія прыходзяць да вас у авечай шкуры, а ўсярэдзіне яны ваўкі драпежныя. Па пладох іх пазнаеце іх» (Мат. VII, 15-16).

Сапраўдных пасълядоўнікаў Хрыста можна пазнаць па дабрадзеянасці і любові: «Па гэтым пазнаюць усе, што вы Мае вучні, калі будзеце мець любоў між сабою» (Іван. XIII, 35), а праціўнікаў Хрыстовых пазнаць па tym, што яны хоць і гавораць аб Хрысьце, але ўсюды сеюць злобу, нянявісьць, варожнечы, падзелы. Перад пустамельствам розных сектантскіх агітатаў Хрыстос перасьцерагаў выразна і ясна: «Ня ўсякі, хто кажа Мне: Госпадзе, Госпадзе! увойдзе ў нябеснае валадарства, а той, хто выконвае волю Айца Майго, што ў небе. Многія скажуць Мне ў той дзень: Госпадзе, Госпадзе! Ці-ж не Твайм іменем мы прарочылі? Ці-ж не Твайм іменем выганялі нячысьцікаў? І тады скажу ім: Я ніколі ня ведаў вас, адыйдзеце ад Мне вы, кто чыніце беззакон'не» (Мат. VII, 21-23). Нажаль на съвеце ніколі не бракавала людзей, якія нават і ў божых справах ня прыслухоўваліся да голасу Бога і таму між хрысьціянамі ўвесь час зъяўляліся розныя сектантскія верхаводы, быццам нейкае неадчэпнае насланое. Ужо ў апостальскіх часох былі зъявіліся маніхэйцы, мікалайты, гностикі з рознымі дробнымі адшчэпамі. Нават і ў часох вострых крывавых прасльедаваньняў не бракавала ўсякіх сектаў, а калі ў чацвёртым веку хрысьціянства сталася дэяржаўна рэлігія ў Рымскай імперыі, дык зъявілася толькі розных сектаў, што той час атрымаў назоў у царкоўнай гісторыі: час вялікіх гэрэзій. Праўда, тады-ж быў час і вялікіх айцоў Царквы, якія належна абаранялі навуку Хрыста ад ўсякіх фальшаваньняў.

Ад таго часу да сёньня было зъявілася і зьнікла толькі розных сектаў (маецца на ўвесьце хрысьціянскія секты), што нават у найбольш поўных багаслоўскіх слоўніках не пералічаюць іх усіх.

Большасць сектаў вельмі недоўгавечная. Найчасцей яны паўстаюць і зьнікаюць разам з іхнімі

заснавальнікамі. Бадайшто найлепш гэткі стан выяўляюць статыстычныя даныя: Напрыклад у самым толькі Гамбургу падчас перапісу насельніцтва ў 1933 г. зарэгістравана 394 секты. Параўно-ваючы з папярэднім перапісам 1925 г. выяўляецца, што за 8 гадоў зънікла 123 секты, але за гэты-ж час там зъявілася аж 214 новых сектаў. Кожная з іх мела ўсяго па 300-400 прыхільнікаў. Цяпер падобнае зъявішча назіраецца ў Японіі і асабліва ў З.Ш.А. Там у 1956 г. нарахоўвалася толькі ў пратэстанцкім асяродзьдзі 205 сектаў, пры тым большасць з іх мела невялікія гурткі прыхільнікаў, як гэта можна бачыць з афіцыяльнае статыстыкі:

12 сектаў з пасълядоўнікамі	больш мільёна,
22 секты	" ад 100.000 да мільёна
58 сектаў	" ад 10.000 да 100.000
70 сектаў	" ад 1.000 да 10.000
34 секты	" ад 100 да 1.000
9 сектаў	менш 100.

Трэба заўважыць, што там у асяродзьдзі пра-васлаўных ёсьць так-же некалькі сектаў, а нават некаторыя Праваслаўныя Цэрквы, якіх у З.Ш.А. нарахоўваецца аж 22, практикуюць такія дагма-тычныя і кананічныя новаўвядзеныні, што іх вель-мі збліжаюць да сектаў, як: самасвяты, саборна-праўнікі самазванчыя патрыярхаты.

Калі прыглянуща да навукі паасобных сектаў, дык ня цяжка пераканацца, што яна мае вялікія несуразъмерныя сілы ў сваіх спасылках на Святае Пісаныне. Учэпіца такі «прапрок» за нейкі сказ з Св. Пісаныня і круціць яго на свой лад, пры тым ацэнівае той сказ быццам самае важнае ў наву-цы Хрыста, а ўсю іншую навуку Хрыста хоць і не адкідае, але быццам недабачвае. А найгорш, што да гэтага ўсяго прымешвае съвецкі рацыяна-лізм, да якога яшчэ дадае свае фантастычныя трызыненіні.

З гледзішча рэлігінага жыцця секты могуць не аднаго змыліць, перадусім там, дзе з якіх не-будзь прычынаў царкоўнае рэлігійнае жыццё заняпала. Ведама, што і заснавальнікі сектаў і першыя іх пасълядоўнікі часта праймаюцца духам нэафітаў і прайяўляюць даволі інтынзыўную дзей-насць, пры тым акуратна захоўваюць тыя прыпі-сы, якія абвяшчаюць. Аднак вельмі часта іхніе духовас жыццё прыймае буйныя формы, якія вя-дуньць да духовага звырадненія, а съледам за тым да поўнага духовага амірцьвеньня. Вобразна ка-жуучы, з духовым жыццём сектантаў адбываецца нешта падобнае як з дзікім нарастам на жывым арганізме: ён хутка разрастается і ўядзе арга-нізм да съмерці.

Характэрна, што секты з найбольш недарэч-наю навукаю стараюцца ахрысьціць сябе най-больш гучным назовам. Напрыклад некаторыя дробныя амэрыканскія секты называюцца: «Ась-

вячоная сьвятая царква Хрыста», «Хрысыціянская царква сьвятасьці», «Царква вечнага жыцця», «Божая царква хрыстовых сьвятых» і пад.

Сам факт, што сэкты зьяўляліся і зьнікалі безнастания на працягу вякоў і зьяўляюца цяпер, пры тым кожная з іх выстаўляе сябе, быццам яна і толькі яна па сапраўднаму разумее навуку Хрыста, съведцы супраць кожнае з сэктай. Папершае, што ёсьць тысячи сэктай, а праўда можа быць толькі адна; а па-другое, як Хрыстос мог пакінуць сваю навуку і дзела збаўлення людзей, каб да часу зьяўлення нейкае сэкты, Яго ніхто належна не разумеў — такія паводзіны адносна Хрыста ёсьць нічым іншым, як абразоў. У звязку з гэтым варта прыглянуцца да часу паўстання сэктай. З усіх існуючых сёньня сэктай толькі некалькі сягаюць сваім пачаткам у мінулае тысячагодзідзе (монофізыты, нэсторыяне), а найбольш распашуджаныя сёньня сэкты паўсталі парадайна нядаўна. І так:

Баптысты зьяўліся ў Англіі каля 1640 г. у асяродзьдзі нядаўна перад тым паўстале сэкты **кангрэгацияністай**, якія ў сваю чаргу вылучыліся з англіканскіх сэкт прэсбітэрыяну. З часам баптысты распаліся на некалькі драбнейшых сэктай, як: рэгулярныя баптысты, вучні Хрыста і інш. Толькі ў З.Ш.А. баптысты далі пачатак аж 24 новым сэктам з агульным лікам каля 18 мільёнаў пасльядоўнікаў. У іншых краінах яны такожа распадаюцца на розныя групы.

Квэклеры — заснаваў іх ангельскі шавец Ж. Фокс каля 1649 г. Ён спачатку адкідаў усякую царкоўную арганізацыю і культ, аднак з часам мусіў стварыць нейкую арганізацыю свайго экспэнтрычнага культу быццам з натхненням нейкага «унутранага съвету», якім апраўдана ўсе новаўядзенны. У сучасны мамант ёсьць 9 незалежных квэклерскіх групаваў з невялікаю колькасцю пасльядоўнікаў у кожнай.

Мэтадысты — іх заснаваў у Оксфордзе у 1729 г. англіканскі сьвятар Вэзлей як «клуб сьвятых». Дзеля іхных сваесаблівых рэлігійных управаў студэнты далі іммянюшку «мэтадысты», якая потым стала афіцыяльным назовам. Сёньня мэтадыстаў найбольш у З.Ш.А. (каля 12 мільёнаў). Ужо ад даўжэйшага часу яны там распаліся аж на 22 незалежныя сэкты. У Эўропе мэтадыстаў нарахоўваюць к. 950.000.

Мормоны — іх заснаваў у З.Ш.А. Джоэ Сміт у 1832 г. на аснове сфабрыканага ім «аб'яўлення», якое апублікаваў у кнізе «Мормон». Гэтую кнігу мормоны паважаюць больш чым Св. Пісанье.

Адвентысты — зьяўліся ў 1844 г. у асяродзьдзі зэрфармаваных пратэстантаў у З.Ш.А., дзе баптысцкі прапаведнік Вільям Мільер абвяшчаў ад 1832 г. прыход (*adventus*) Хрыста на 1844 г. Потым абвяшчалаіся ўсё новыя і новыя даты прыходу Хрыста, а калі даты міналі, сэкта распа-

далася на драбнейшыя сэкты. Як зусім асобная сэкта з іх гурту выдзяліся «адвентысты сёмага дня», якіх звычайна называюць **суботнікі**. Найбольш да іх паўстання прычынілася ў 1846 г. Элена Уайт, якую яе паклоннікі ўслыўляюць як прарочицу.

Армія збаўленія заснавана ў Лёндане як асобная рэлігійная група Вільямам Буч у 1861 г. з пасльядоўнікаў мэтадызму.

Дасыледнікі Св. Пісанія заснаваны ў 1872 г. купцом Карлам Руссэлем пад уплывам адвентыстаў. Ягоная навука так далёка пайшла ў кірунку юдэйскас кабалы, што ягоныя пасльядоўнікі ў 1931 г. перамянілі назоў сэкты на **Съведкаў Еговы**.

Піціздзясятнікі заснаваны ў 1906 г. мэтадысцкім пропаведнікам у Лёс Анжэлес.

Наагул аграмадная большасць хрысыціянскіх сэктай паўсталі з пратэстанцкага асяродзьдзя. Вось-ж раз дакананы падзел вынішчыае сам сябе. Падобна маеца справа і з стараверамі, якія ў 1670-ых гадох адзьдзяліся ад Расейскага Праваслаўна Царквы. Праўда, там і да гэтага часу было некалькі сэктай (хлысты ад 1645 г.), але паслья афіцыяльна дакананага стараверчага расколу сэкты началі множыцца цэлымі дзесяткамі: папоўцы — 1668 г. і беспапоўцы. З гэтых апошніх у далейшым выдзяліліся: феадосіеўцы — 1706 г., філіпаўцы-самаспальванцы — 1739 г., паморцы — 1739 г., духaborы — 1750 г., вандроўнікі — 1764 г., скапцы к. 1770 г., бягуны к. 1780 г., малакане — 1790 г., немалякі — 1833 г., штундисты — 1860 г. (з іх выдзяліся: скакуны, малаванцы, лубкаўцы), імяслоўцы — 1900 г. і інш.

Пры гэтай нагодзе неабходна сказаць хоць коратка аб

СЭКТАХ НА БЕЛАРУСІ.

Беларускі народ у сваім рэлігійным жыцці не праяўляў ніколі нейкае схільнасці да рэлігійнага раздроблення і таму, калі гэтае жыццё было больш-менш нармальным, дык сэктанція пропаведнікі на Беларусі не знайходзілі послуху. Веда-ма, што ў 1423 г. вучань чэскага гэрэтыка Яна Гуса Еранім Пражскі атведаў Беларусь, але бяз ніякіх вынікаў.

Калі ў 1470-ых гадох у Маскоўшчыне начала пашырэцца гэрэзія жыдоўствуючых, дык быў час, што яе водгульле адбілася на Беларусі. Але харектэрна, што ў Маскоўшчыне для здушэння жыдоўствуючых цары вялі жарстокое прасльедаваныне, якое зацьміла інквізіцыю — усіх падзрэлых у гэрэзі палена на кастрох. На Беларусі-ж гэты рух, як хутка зьяўліся, так хутка і зынік бяз інікіх насільстваў.

У 1554 г. былі зьяўліся прыхільнікі расейскага гэрэтыка Тэадозія Косага на Беларусі, а у наступным годзе ён і сам ўцёк сюды ад прасльедаванына. І дзіўна, на Беларусі яго ніхто не праслье-

даваў, а праз пару гадоў тут не асталося і съледу ад яго навуки.

Інакш мелася справа з пратэстанцкімі сектамі, якія пачалі пранікаць на Беларусь у шляхэцкае асяродзьдзе ў другой палавіне XVI ст. У tym часе і Каталіцкая і Праваслаўная Цэрквы перажывалі вялікі ўпадак, а найбольшы ўпадак рэлігійнага жыцця быў у асяродзьдзі магнатаў і шляхты, якія да гэтага часу былі захаплені манаполю на кіруючыя становішчы ў Царкве. У гэтым асяродзьдзі пратэстанцкія секты з розных матываў былі знайшлі сабе вельмі падатны грунт. У беларускіх гарадох адны за другім з'яўляліся: кальвіністы, лютэране, арыяне, сацыніяне, антытрынітары і ін. Пры tym усе гэтыя секты ў сваю чаргу хутка дзяліліся на меншыя гурткі. Тагачасныя съведкі гавораць аб 72 «верах» на Беларусі. Але даволі было хоць чуць наладзіць царкоўнае жыццё і дзякуючы ахвярнай працы айчоў езуітаў за пару дзесяткаў гадоў, і ад гэтых сектаў астаўся толькі ўспамін.

Насельнае зынішчэнне Усходнекаталіцкага Царквы ў 1839 г., прымусовае заганяньне беларусаў у лона расейскага праваславія, зъменшанне каталіцкіх і праваслаўных параходвій у 1869 г., насыланне чужых расейскіх сьвятароў, якія найбольш цікавіліся далёка нерэлігійнымі справамі — усё гэта на толькі захістала рэлігійнае жыццё, што народная рэлігійнасць была вельмі незадаволена сухою афіцыяльнаю Царквой і толькі чакала якое нагоды, каб праявіць сябе ў нямаведама якой форме. Калі на пачатку XX ст. з'явіліся на Беларусі баптысці і адвентыцыі прапаведнікі, дык знайшлі сабе шчырых пасльядоўнікаў. Былі выпадкі, што новазаснаваныя гурткі адвентыстаў з такім жарам прымаліся новаю навукою, што зусім трацілі разум. Напрыклад у в. Кожава вол. Вялікія Жухавічы летам 1910 г. жанчыны з гуртка адвентыстаў, чакаючы хуткага прыходу Хрыста — канца свету, кінулі сваіх мужоў, паўцякалі ў поле і там з'яўляліся ў жыце на малітву. Такое жыццё іх хутка давяло да поўнага духовага збочання; яны паскідалі віртуалу і ўцякалі ад людзей. Іхныя мужыкі, каб не цярпець насымешкаў ад аднавіскоўцаў, зрабілі аблаву на сваіх жонак, конна з вяроўкамі ў руках палавілі іх і прывезьлі звязаных дамоў. Такі драматычны канец першага гуртка адвентыстаў меў тяжкі наследкі, што на доўга загадзіў дарогу для ўсіх сектантаў у ту юнаколіцу.

Паслья першае сусьветнае вайны рэлігійныя адносіны і агульны стан рэлігійнага жыцця на Беларусі значна пагоршыўся, ствараючы падатны грунт для сектанцкае пропаганды. Колькасць сектаў і колькасць іхных грамадаў павялічвалася з году ў год. У заходній Беларусі пашыралі сваю дзейнасць: баптысты, адвентысты, дасыледнікі с. Пісаныя, штундисты, суботнікі, мэтадысты і пяцідзесятнікі. Але з усіх гэтых сектаў толькі

мэтадысты і часткава баптысты карысталіся беларускаю моваю ў сваёй дзейнасці. Мэтадысты выдалі беларускі рэлігійны съпесёнік, выдавалі беларускі часапіс «Дух і праўда», прычиніліся да выдання беларускага перакладу Новага Запавету. Спаміж баптыстаў толькі пару прапаведнікаў карысталіся беларускаю моваю ў пропаведзях, некаторы час рэдагавалі «Беларускую балонку» (1928-1932) у расейскім часапісе «Маяк» і рабілі заходы аб перакладзе і выданні пабеларуску Новага Запавету. Аднак аграмадная большасць іхных прапаведнікаў карысталіся выключна расейскай моваю.

Што да Усходняе Беларусі, дык там бальшавіцкая ўлада ад першых дзён свайго існавання, будучы наагул варожа да рэлігіі, адносілася прыхильна да дзейнасці сектаў, як да дзейніка, які меў аслабіць Праваслаўную і Каталіцкую Цэрквы. Бальшавікі стараліся нават у лоне Праваслаўнае Царквы сеяць падзелы і ўсімі спосабамі іх падтрымоўвалі. Такія трупы, як: жывапісаркоўнікі, абаўленцы былі чыста бальшавіцкімі творам. У 1924 г. абаўленчая Царква ў БССР атрымала аўтаномію і мела сваіх епархаў ува ўсіх усходнебеларускіх епархіях.

Тыя прычыны, якія стварылі падатны грунт для пашырэння сектаў спрыялі так-жэ паштальному сектаў беларускага паходжання. У 1919 г. з'явіліся багамолы ў в. Багучычы, Мазырскае акр., а ў 1926 г. ільінцы ў в. Грыбава Сакольскага пав. Праўда, ільінцы выдзяліся ў секту толькі пасля сваркі з духавенствам. Іхны заснавальнік селянін Ілья Клімовіч спачатку ражаваў сябе шчырым праваслаўным і толькі пасля таго, як мяйсцавое духавенства спробавала пазбавіць яго нажывы, авесціць сябе Ільлёю прарокам і пачаў будаваць асобны «горад» для сваіх пасльядоўнікаў. Багамолай бальшавікі даўно зылківідавалі, а ільінцы яшчэ існуюць у межах сучасне Польшы (Беласточчына), нават часам выдаюць адозвы, але выключна парасейску.

У свой час, калі бальшавікі ўсямерна памнажалі секты, дык былі залічылі ў беларускія секты вернікаў паражві Шарсьціна, Гомельскае акр., дзе працаваў праваслаўны сьвятар а. Хведар Рафановіч (гл. брашуру: Д. Хайтун, Сучаснае сектантства на Беларусі. Менск 1929). Аднак самыя пасльядоўнікі а. Рафановіча увесь час лічылі сябе праваслаўнымі і калі ў «Беларускім зборніку» № 4 іх залічана да сектантаў на аснове вышэй названай брашуры, дык, відаць, адзін з быўшых шарсьцінцаў М. З-кі, з абурэннем падаў «Высвятыленне» ў «Беларусе» № 58, што так сам а. Рафановіч, як і ягоныя паражвіяне заўсёды лічылі сябе праваслаўнымі.

Цяпер ува ўсім Савецкім Саюзе, а tym самым і ў Савецкай Беларусі бальшавікі ад даўжэйшага часу пераканаліся, што ўсякае штучнае разьбіццё рэлігіяў вельмі далёкае ад таго, каб давясьці

да зынішчэньня рэлігіі ў душы народу, дзеля гэтага некаторыя свае «творы» (абнаўленцаў і жывацаркоўнікаў) злыквідавалі, а з іншымі вядуць змаганье, прауда ня так вострае, як з больш вялікімі царкоўнымі аб'яднаньнямі. Дзеля лягчайшага прынараўленыя сектаў у выконваныні савецкае рэлігійнае палітыкі, адразу пасля другое сусветнае вайны бальшавікі аб'ядналі трох найбольш распаўсюджаныя секты: баптыстаў, эвангельскіх хрысьціян і пяцідзесятнікаў, даючы ім адно цэнтральнае кіраўніцтва ў Маскве і адзін назоў «Царква эвангельскіх хрысьціян баптыстаў». Усю сваю працу гэтая «Царква» вядзе выключна парасейску.

АСНОЎНЫЯ ПАМЫЛКІ СЭКТАНТАЎ

Таму што сектаў ёсьць мнóstva, дык немагчыма ў часапісным артыкуле разъбіраць фальшывую навуку кожнае секты паасобку, ды гэта нават не патрэбна. Каб пераканацца аб іхній фальшывасці, даволі будзе прыглянуцца да тых памылак, якія ёсьць суполныя ўсім сектам.

Самое раздробленыне сектаў вымоўна съведцы аб іхній фальшывасці. Яно пярэчыць духу навуکі Хрыста і зьдзекуеща з сіялага жадання Хрыста: «Каб усе былі адно» (Іван XVII, 21). Калі былі зьявіліся першыя секты, апостал Павал напамінаў вернікаў: «Адзін Госпад, адна вера, адно хрышчэнне» (Эфіз. IV, 5). Гэтых ясных як сонца праўдау хрысьціянства не маглі недабачваць сектанцікія верхаводы, але даўжэйшы час заплющвалі на іх вочы. Калі-ж раздробленыне ў мінульым стагодзьдзі почало прыймаць скандальная формы, мусілі неяк зарэагаваць. І вось тыя спаміж сектанцікіх дзеячоў, якія мелі адвару быць да пэўнае ступені шчырымі, уканцы мінулага стагодзьдзя началі шукаць шляхоў аб'яднання. Гэтыя пошуки пасля доўгіх перагавораў давялі да сфармавання ў 1925 г. так званага экуменічнага руху, які нажаль прыняў фальшывое заложаныне для свае дзеянасці, быццам: «ніводнае з хрысьціянскіх веравызнаньняў, якія ёсьць сέньня, ня можа прэтэндаваць на сапраўдную Царкву Хрыста, бо ўсе ёсьць у схізме адны адносна другіх». Дзеля гэтага Каталіцкая Царква ня ўдзельнічае ў экуменічным руху. Аднак самое зъяўленыне гэтага руху ёсьць вымоўным знакам часу і прызнаньнем сектанцікіх дзеячоў, што да гэтага часу яны былі съведама ў нязгодзе з навукою Хрыста і зводзілі іншых на бездарожжа.

Усе хрысьціянскія секты вельмі непасълядоўныя ў сваіх цверджаньнях і практична запярэчваюць тыя асновы, на якіх стараюцца аргументаваць сваю навуку. Усе яны ў асноўным спасылаюцца на Сіятое Пісаныне, але паясьняюць яго ў шмат якіх месцах зусім іначай, як Каталіцкая Царква, якую нават самыя сектанты мусяць признаць найстарэйшаю хрысьціянскую ўстановаю з

гісторычнага гледзішча. Гэта толькі дзяякуючы асабліваму дару Святога Духа Каталіцкая Царква азначыла тыя кнігі, якія належаць да Святога Пісаныня і не дапусціла паміж сіятых кнігаў падложных людзкіх твораў — апокрыфаў, якія вонкава прыпадобніваліся да кнігаў Св. Пісаныня. Трэба ведаць, што ў першых вякох хрысьціянства апокрыфы кішма кішэлі і гэта выразна прайвіўся ў Каталіцкай Царкве палец Божы, што яна заўсёды магла адзьядліць «пішаніцу ад мякіны» ў паводцы ўсякіх фальшывых пісаныняў.

У паясьненыні Святога Пісаныня, асабліва важнейшых яго месцаў, кожная секта мае сваё тлумачэныне. Гэта ўжо крайнє бязглузьдзе, бо колькі ёсьць сектаў — толькі тлумачэніні ў Святога Пісаныня. Горшага зьдзеку над навукаю Хрыста цяжка сабе ўяўіць, бо ж пры гэтым сектанцікія верхаводы ня так паясьняюць, як хутчэй перакручваюць навуку Хрыста, быццам патраўляюць яе. Між тым ясна як дзень, што можа быць толькі адно праўдзівае паясьненіе Св. Пісаныня, адна прауда, як адзін ёсьць Христос. Сваю збаўчую навуку, Христос не пакінуў на ўзвея венцер, Ен напярэд падбай абы належным яе захаваныні. Ен заснаваў Сваю Царкву на чале з сваім Намеснікам і даў Ей дар Святога Духа для належнага разумення і паясьнення Св. Пісаныня. На развязвітальнай Вячэры Христос казаў апосталам: «Яшчэ многа маю сказаць вам, але вы цяпер ня зможаце перанесці. Калі-ж прыйдзе Ен, Дух Прауды, то навучыць вас ўсякае праўды» (Іван, XVI, 12-13). Пасля ўваскрасення споўніў свае слова, аднойчы зъяўліўшыся апосталам Христос «расчыніў ім розум, каб разумелі Пісаныне» (Лук. XXIV, 45), а на Сёмуху Сіяты Дух яшчэ дапоўніў той дар. І ад таго часу той дар астаетца ў Каталіцкай Царкве нязменна, як нязменнымі ёсьць і тыя вечныя Паўды, якія абвясціў Христос, і самая Царква мае тауро вечнасці, секты-ж, як мы бачылі перш, зъяўляючы і зынкаюць, як спадаючыя зоркі.

Сваёй Царкве Христос даў ня толькі дар належнага разумення Св. Пісаныня, але наагул усю паўнату дараў ласкі Божае, патрэбнае для збаўлення людзкіх душаў, да таго ўсяго Ен запэўніў, што спедзяльным спосабам будзе заўсёды прысутны ў Сваёй Царкве. На апошній Вячэры Христос суцяшаў апосталаў: «Не пакіну вас сіратамі, прыйду да вас» (Іван, XIV, 18). Пасля ўваскрасення Христос разам з іншымі абяцанкамі выканаў і гэтую. Ад таго часу і да канца сівету Христос нябачна прысутны ў Сваёй Царкве і ўсякае выступленыне супраць Адзінае, Святое, Каталіцкае і Апостальскае Царквы ёсьць выступленынем супраць Самога Хрыста. Тым самым усе секты, ня гледзячы на іхныя гутаркі аб Хрысьце, зъяўляюцца выразна супрацьхрысьціянскім творам.

Навука Хрыста ёсьць вераю, якую сам Бог

паслаў для збаўленьня людзей. Цяпер людзям не астaeцца нічога іншага, як выконваць тую навуку. Сам Хрыстос, будучы богачалавекам, неаднайчы з націкам гаварыў, што ён прышоў на сьвет, каб выконваць волю свайго Нябеснага Айца: «Бо Я ня шукаю волі Мае, але волі Таго, хто паслаў Мяне» (Іван, V, 30). У малітве «Ойча наш» Ён вучыць і нас усіх звязратаца да Нябеснага Айца з заклікам: «Будзь воля Твоя, як на небе, так і на зямлі» (Мат. VI, 10). А ў штодзенным жыцьці кажа памятаць аб tym, што «ня ўсякі той, хто кажа Мне: Госпадзе, Госпадзе! ўвойдзе ў нябеснае валадарства, а той, хто выконвае волю Айца Майго, што ў небе» (Мат. VII, 21). Сэктанцкія-ж верхаводы наадварот, яны ня прызнаюць ніякае іншае волі, акрамя свае; што кожнаму з іх збрэдзі на думку, тое і чайпе, ня лічачыся з ніякім аўтарытэтам, пастаўленым Хрыстом.

Паколькі навука Хрыста і Ягоная Царква ёсьць Божага паходжаньня, дык і кіраўнічыя становішчы ў Хрыстовай Царкве могуць займаць толькі тыя, што да гэтага маюць спэцыяльнае пасланство. Апостал Павал адносна гэтага выразна кажа: «І як прарапаведваш, калі ня будуць пасланыя?» (Рым. X, 15). А пасланство ў Хрыстовай Царкве йдзе з рук Хрыста праз апосталаў і перадаецца чэрэз рукапалажэнне іхным наступнікам — япіскам. У выбары сваіх наступнікаў сучаснае кіраўніцтва Царквы йдзе верна съследам за Хрыстом, Які казаў да апосталаў: «Ня вы выбралі Мяне, але Я выбраў вас і паставіў вас, каб ішлі і прыносялі плод, і каб плод ваш трываў» (Іван, XV, 16). Сэктанцкія-ж верхаводы і прарапаведнікі ня маюць ніякага Божага пасланства, бо яны самі сябе пасылаюць.

Звычайна сэктанцкія верхаводы выступаюць

быццам нейкія новыя апосталы. Такое звязішча ня новае. Ужо апостал Павал звязртаў увагу першых хрысьціян, што між імі звязваліся «фальшивыя апосталы, крывадушныя практунікі, якія прыкідаюцца апосталамі хрыстовыми». І тут-же выясняе: «І ня дзіва, бо-ж і сам д'ябал прыкідаеца анёлам съветласці, дык невялікая рэч, калі ягоныя служкі прыкідаюцца слугамі прауды» (2. Кар. XI, 13-15). А хрысьціян з Эфэзу ён перасьцерагаў: «Я-ж ведаю, што паслья майго адыходу прыйдуць да вас ваўкі лютыя, якія не пашкадуюць стада. Ды-й спасярод вас самых паўстануць людзі, што будуць гаварыць наадварот, каб пацягнуць вучняў за сабою» (Дзеян. Ап. XX, 29-30). Апостал Пятро перасьцерагае ўсіх перад гэтаю небяспекаю: «Былі-ж і фальшивыя прарокі ў народзе, як і ў вас будуць хлусылівыя настаўнікі, якія ўядуць згубныя гэрэзі і, адцтураўшыся Господа, Які іх адкупіў, съязгнуць самі на сябе хуткую загубу. И многія пойдуть съследам за імі да загубы і праз іх будзе зганьблены шлях прауды. И дзеля імкненія да зыску яны будуць лавіць вас лісільвымі словамі» (2. Пятра, 2, 1-3). Як калісь, так і цяпер неабходна прыніць блізка да сэрца перасьцярогу апосталаў. Цяпер магчыма больш чым калі.

Адносна ўсіх тых прарапаведнікаў, якія перакручваюць навуку Хрыста, апостал Павал навучае бяз ніякіх недагавораў: «Але калі-б нават мы, або анёл з неба пачаў забяшчаць па-над тое, што мы забяшчалі вам, хай будзе выкліты» (Гал. I, 8). Тут ёсьць кароткі але рагучы адказ ўсім сэктанцкім верхаводам з іхнімі новымі вучэннямі. Гэткі адказ давала Каталіцкая Царква на працягу ўсяго свайго існаваньня ўсім гэрэтыкам, гэткім павінен быць адказ кожнага верніка ўсім сэктантам і цяпер.

Скала і выступ

Горы! Колькі красы і велічы маюць яны?! Вось высока ўздымаецца шпіль магутныя скалы. Нязылічаныя буры, навальніцы, завеі і тураганы бушувалі над ім; ліўні няраз так абдавалі яго, што стромкія ручай з шалёнаю сілаю імчаліся ўніз па адхонах гары, быццам старючыся съязгнуць яе ўсю за сабою ў даліну. — Але гары аставалася не-пахіснаю на ўсе насяданыні стыхіяў і горда ўздымала ў неба свой верх.

А пад гарою далёка прасыягалася лагчына. На падножжы гары разъмісьціўся вечназялёны лес, за ім прасыягаўся квіцісты луг, перарэзаны пакручастаю рэчкаю. Цудоўна прыгожа было лётам ля падножжа гары.

На гары было некалькі выстыпаў. Адзін такі выступ высунуўся больш за ўсіх і кожнае лета з захапленьнем любаваўся прыгаством даліны:

— О, як там хораша! Як цудоўна прыгожа!!

Каб гэта як трапіць туды, вось было-б прыемна. Што тут у гэтай вышыні? Толькі і чуеш съвест ветраў, толькі і бачыш туманы хмару. Калі часам арол прысядзе на маё ўзбочча, дык гэта ўсяго і таварыства...

Доўгія гады лятуцеў выступ, каб як апынуцца ў лагчыне. Ён цешыўся, калі заўважыў, што венцер пакрысе пачаў выдзымухваць шчыліну між ім і схонам гары. Восенню там заўсёды збиралася вада, а калі наскокваў мароз, глухі трэск няраз парушаў начную цішчу. Тады якісьці тулы больш праймаў выступ, але больш хутка мінаў і выступ далей зерніў на лагчыну, як заварожаны, і ўсьцяж мроіў:

— Эх, як там вольна, як раскошна!

І вось аднойчы на пачатку зімы тоўсты пласт сынегу пакрыў увесь верх гары. Раніцаю неспадзен-

вана сарваўся паўднёвы вецер і шугануў на горы. Сынет раставаў, камячыўся.

На адхоне шпіля пасунуўся пласт сънегу, утварыўся вал і стрымгaloў лакаціўся ўніз. Вал рос з кожным абаротам і праз колькі хвілін ўжо аграмадная лявіна з неімавернаю сілаю імчалася ўніз.

Лявіна ляцела прости на прывярэдлівы Выступ. У адзін мамант яна адшчапіла яго і панесла за сабою...

— Якое щасце! — з трэскам гукнуў Выступ і рынуўся разам з лявіною ўніз. — Нарэшце я та-кі вырваўся на волю. Няхай цяпер той стары грыб Скала пазадросціць мне!

Скочваючыся ўніз Выступ па дарозе разануўся з громам ў другі вялікі выступ.

— Куды цябе нячыстая гоніць, шалёны! — адазваўся грозна зачэплены выступ.

— На волю! — гукнуў прывярэдліві Выступ.

— На якую волю? Коціца ўніз і толькі ўніз, што-ж гэта за воля?! Каб ты паляцеў уверх, ці на другую скалу, а гэта прэцца бязвольна ўніз, у балота за зынішчальную лявіною...

Але спадаючы Выступ ужо быў далёка і ня чуў голасу разважнага сябры. Падаючы, ён стукаўся аб скалу, адколваліся ашчапкі; аграмадны волат усьцяж малей, потым ращчапіўся на некалькі валуноў, якія навыперадкі каціліся ўніз.

Вось найбольшы валун аблініў лявіну і ўкаціўся ў лес. Затрашчалі танклявія яліны, ляглі покатам іхняя стромкія камлі. Валун спавольніў сваё паданыне і быў-бы зусім затрымаўся, але смутга лесу была вузенякая, дык ён хоць і моцна зьнясілены змог прарваша на луг. Тут ён падскокі ў некалькі разоў з радасці, што нарэшце да-каціўся да «шыроке волі» і спыніўся каля нейкага куста на самым беразе рэчкі. Далей ня рухаўся ні на пядзю.

Усю зіму праляжаў калішні Выступ, а цяпер толькі ягоная частка пад кустом. Сынег глыбока засыпаў яго.

— Вось табе і воля!? — з сумам думай ён, але саромеўся прызнацца нават сам перад сабою, што сумуе.

— Каб той стары грыб Скала пабачыў мяне ў засмучэньні, дык цешыўся-б. Але не дачакаецца, каб убачыць мой сум...

А вясною прыйшоў гаспадар аглядаць свой луг. Ён падышоў да валуна і паспрабаваў парушыць яго нагою.

— Уга, не з тваею сілаю! — зашаптаў валун.

Гаспадар абышоў яго навокал, паглядзеў на недалёкую рэчку і пайшоў зьбіраць ашчапкі. Меншыя камяні ён утоптваў у балота, а большыя кідаў у рэчку.

— Гэтую драбязу то ты можаш пазаносіць куды хочаш, але не мяне, славутага Выступа...

Некалькі гадоў праляжаў валун пад кустам і пачаў быў пакрысе асоўвацца ў зямлю, абрастаць мохам, але аднаго году было вялікае разводзідзе. Невялікая рэчка ператварылася ў бурлівую, ма-гутнью, шматводную раку. Яна шырока выступіла з сваіх берагоў і сваею імклівасцю за-бірала па дарозе ўсё, што ня было моцна злучана з зямлём і Скалою. Магутныя хвалі ўсыпенене-на ракі вырвалі куст, перакулілі валун ад быўшага прывярэдлівага Выступу і панесьлі яго ўніз, мяшаючи з іншымі каменьнямі, якіх было безыліч на дне рэчышча.

Калі апала паводка, ад калішняга Выступу не асталося і съледу. А Скала і далей стаіць непахісна на сваім мейсцы і яе шпіль усьцяж высіцца высока ў небе.

Т. Малько.

Айцец Антон Неманцэвіч

У часе паважных зьменаў на беларускай рэлігійнай ніве некалькі гадоў айцец Антон Неманцэвіч займалі кіруючы становішча ў Беларускай Усходнекаталіцкай Царкве. Аднак тадышні час жуткае ваенішчыны і ў звязку з tym цяжкае ўнутранае палажэнье Беларусі злажыліся так, што аб жыцьці і дзеянасці а. Антона было ведама замала, а на эміграцыі калі і былі нагоды ўспамінаць аб ім, дык было цяжка сабраць патрэбныя весткі. Да гэтага часу толькі на старонках «Божым шляхам» №р. 26/27 (артыкул Раднага: Першы Беларускі Экзарх. ст. 9-10) быў звязвіўся ка-роценкі жыцьця піс а. Неманцэвіча, але вельмі няпоўны і з некаторымі недакладнасцямі. Сёлена-та мінае 15 гадоў ад праўдападобнае даты ягонае съмерці. З гэтае нагоды лічым неабходным падаць дакладнейшыя весткі аб ягоным жыцьці, якія бы-

ло матчыма сабраць да гэтага часу.

Радзіўся Антон Неманцэвіч 8-га лютага 1893 г. у пабожнай беларускай каталіцкай сям'і ў Беласточчыне, Сакольскі павет. Атрымаўшы першую асьвету ў Саколцы, а потым у Віленскай Каталіцкай Духоўнай Сэмінарыі, ён у 1914 г. уступіў у Пецярбургскую Духоўную Каталіцкую Акадэмію і там адразу ўвашоў у склад Беларускага Гуртка, які існаваў у Акадэміі ад 1912 г. Удзельнічаў так-жэ у Кружку Беларускай Народнай Асьветы, якім кіраваў праф. Браніслаў Эпімах-Шыпіла. Гэтая праца значна ўзмоцніла ягоную беларускую нацыянальную съведамасць.

Ужо як студэнт Акадэміі ён атрымаў съвятарскія съвячанні ў 1915 г. Па-за абавязуючую на-вуково ў Акадэміі ён цікавіўся гісторыяю Белару-сі, асабліва гісторыяю вуніяцкага Царквы, маючы

да гэлага багаты матэрыял у бібліятэцы Гуртка і асабліва ў бібліятэцы Акадэміі. Для сяброў Гуртка ён чытаў рэфэрат аб вунійным руху на Беларусі.

Акадэмічныя студыі а. Антон закончыў у апошні год існаваныя Акадэміі, гэта значыць у 1918 г. Душпастырскую працу распачаў як вікары пры параходзе сьв. Кацярыны ў Петраградзе. Гэта быў вельмі неспакойны час і няраз прыходзілася адлучаца з свае параходы.

У 1921 г. а Антон першы раз трапіў у савецкую турму. А сталася гэта так: У тым годзе 23 красавіка каталікі Петраграду зрабілі аграмадную маніфэстацию на пагосьце каля касыцёла сьв. Кацярыны, дамагаючыся вызваленіня нядайна арыштаванага Магілёўскага архібіскупа Я. Э. Цепляка. Паслья маніфэстациі вернікі пайшли ў касыцёл на вячэрню, а чэкісты, якія прыглядаліся да маніфэстациі з вуліцы, уварваліся ў касыцёл і намагаліся спыніць бағаслужэньяне. Гэтая спроба ім не ўдалася і яны мусілі выйсьці з касыцёлу і чакашь на вуліцы аж пакуль вернікі самі не началі выходзіць з касыцёлу. Тады яны пры выхадзе кантролівалі пашпарты і арыштоўвалі ўсіх тых, хто быў без дакументаў і тых, хто ім выдаваўся больш дзеянным. Між арыштаванымі знайшоўся а. Неманецевич.

З петраградэкае турмы яго перавезена ў маскоўскую і там вызвалена, але не на доўга. Падчас кароткага пребыванья на волі ў Москве а. Антон быў назначаны вікарым міжнароднае каталіцкае параходы апосталаў Пятра і Паўла. Гэта быў час калі бальшавікі часта ладзілі дыспуты на рэлігійныя тэмы. Аднойчы на такім дыспуте ў К. выступаў разам з савецкімі агітатарамі, тагачасны камісар асьветы Луначарскі. Супраць іх выступаў а. Антон супольна з праваслаўным съявтаром а. А. Баярскім і так яны ўдала перамаглі бальшавіцкіх бязбожных агітатараў, што ў салі доўга не змаўкалі гучныя воплескі прызнанья для съявтароў. Паслья дыспуту адзін бальшавіцкі агітар дакараў а. Баярскага: «Чаму вы выступалі салідарна з каталіцкім съявтаром, калі вы між сабою таксама ведзяце барацьбу?!» На гэта а. Ба-

ярскі адказаў: «Прайда, мы маєм між сабою розніцы і спрачаемся, але гэта наша сямейная справа. Калі-ж мы бачым супольнага ворага, дык да барацьбы з ім выступаем разам». І вось гэтае знаходжанье супольнасці сталася істотнаю адзнаку дзейнасці а. Антона, асабліва ў далейшым пэрыядзе.

Дзеля свае ажыўленае дзейнасці ў Москве ён быў пад заўсёдным надзорам савецкіх агэнтаў і летам 1923 г. зноў трапіў у турму амаль адначасна з сваімі парахамі кс. Зелінскім і гэтым разам у турме пробыў аж да пачатку 1925 г.

У тым годзе ён быў перавезены ў Польшу ў форме вымены палітычных вязняў на съявтароў,

але ў Польшчу затрымаліся коратка. У тым-же 1925 г. паехаў у Рым для далейшых студый. Там пры Усходнім Інстытуце ён студыяваў усходнюю бағасловію і здабыў тытул доктара бағасловії. Дысэртацию пісаў на тэму: «Бальшавіцкае занадаўства ў Рәсей адносна рэлігійнага і малярнага ўзгадаванья дзяцей у пародыі на да божага права, натуральнага і аб'яўленага». Абарона дысэртациі адбылася 2. 7. 1927 г.

Падчас сваіх студый ува Усходнім Інстытуце а. Антон пазнаміўся бліжэй з айцамі езуітамі, якія кіравалі Інстытутам. Якраз тады ў Інстытуце былі частыя гутаркі аб Альбертыне каля Слоніма, дзе ў 1924 г. быў адчынены манастыр айцоў езуітаў усходняга абраду і навіцыят

— нічога дзіўнага, што гэтае новая ўстанова выклікала агульнае зацікаўленыне.

Вярнуўшыся з Рыму ў Захаднюю Беларусь а. Антон уключаеца актыўна ў вунійную працу і адразу пераконваеца, што яна можа быць шмат больш карыснаю для Каталіцкай Царквы і беларускага народу, калі будзе весьціся ў нейкай арганізаванай форме і з адпаведнымі кадрамі духавенства. Бачачы, што ў Альбертыне плянуетца гэткая праца ён уступае 13. 9. 1929 г. у езуіцкі навіцыят у Альбертыне і прымае ўсходні абраад.

Ужо ў навіцыяце а. Антон адначасна агульна-абавязуючымі ў гэты установе пабожнымі практикамі вядзе так-жа беларускую працу, навучае беларускае мовы айцоў чужынцоў. Па адбыцці

Айцец Антон Неманецвіч

навіцыту ён назначаецца парахам усходнекаталіцким парахві ў Альбэртыне і арганізуе адначасна выданье беларускага рэлігійнага часапісу «Да Злучэння». Першы нумар часапісу выйшаў у студзені 1932 г. На пачатку радакцыя часапісу мела нямала супрацоўнікаў, аднак у далейшым большую частку артыкулаў прыходзілася пісаць самому рэдактару. Толькі некаторыя артыкулы ён падпісывалі сваім прозывішчам, часьцей сустракаецца ягоны подпіс а. Антоні, а найчасцей карыстаўся псеўдонімам Злучэнец. Маючы шмат турботаў з рэдагаваннем і выдавецтвам часапісу ён знайходзіў яшчэ час, каб напісаць артыкулы для іншых беларускіх пэрыёдышкаў і ў Беларускі Каляндар. Узоровень артыкулаў а. Антона быў прыстасаваны да харектару часапісу — усе яны даступныя для найшырэйшага кругу чытачоў.

Летам 1932 г. адбыўся ў Пінску 3-ці Унііны Зьезд, на які быў запрашаны а. Антон у харектары прэлігента, ён меў чытаць пабеларуску рэфэрат аб вунійнай працы. За пару дзён да адкрыцця з'езду, калі ўжо рэфэрат даўно быў гатовы, яму было загадана ператлумачыць рэфэрат на польскую мову. Гэтым фактам а. Антон быў так абураны, што больш ня ўдэшычай на нінаводнай пазнайшай вунійнай канфэрэнцыі.

У жніўні 1933 г. яго пераносіць з Альбэртыну ў недалёкія Сынкавічы на становішча параха, пакідаючы яго надалей радактарам «Да Злучэння». Але ў Сынкавічах ён аставаўся ўсяго год, у наступным годзе яго пераносіць у Дубна на становішча прафэсара пастырскага багасловія ў Папскай Сэмінарыі, пакідаючы яго і далей радактарам «Да Злучэння».

Падчас летніх вакансій ён часта гасцішываў у беларускіх усходнекаталіцкіх парахвіях, гаворачы там беларускім казаньні.

Тымчасам умовы вунійнае працы становіліся ўсё цяжэйшымі і цяжэйшымі. Ад 1932 г. у Захадній Беларусі не адчынена ніводнае новае вунійнае пляцоўкі, а нават некаторыя з тых, што былі адчынены да гэтага часу, паволі рэдукавана. У 1938 г. спынена выхад часапісу «Да Злучэння» толькі таму, што ён выдаваўся пабеларуску. Альбэртынскі манастыр быў заўсёды абстаўлены шпігуналі, якія сачылі за кожным, хто туды прыязжаў, а нават некаторых адведвальнікаў паліцыя затрымоўвала і пасяля дапросаў у Слоніме адсылала дахаты з перасыярогаю, больш не паказваща ў Альбэртын.

Націск польскаяе адміністрацыі, напады польскаяе шавіністичнае прэзы і неакелзаны разгул паліцыі часта прымалі такі варожы супрацьвунійны харектар, што аднойчы Апостальскі Нунций заявіў падсакратару стану ў Варшаве: «На абшарах Усходніх Крэсаў пануе стан рэлігійнага прасльедавання» («Kultura» № 6(56) ст. 65. Парыж 1952). Аднак у гэтых цяжкіх умовах а. Антон не апускаў

безнадзеяна рук. Ён пераносіць сваю дзейнасць у тыя мейсцы, дзе яшчэ ня зусім яна была абмераваная. На пачатку 1939 г. ён арганізуе ў Варшаве выданье новага беларускага пэрыёдышка «Злучэнне». Шмат памагалі яму ў рэдакцыйнай працы студэнты-беларусы. Варта заўважыць, што яны амаль усе былі праваслаўнымі.

Круг супрацоўнікаў новага часапісу быў значна шырэшы чым «Да Злучэння». Каб дабіцца гэтага пашырэння а. Антон меў шмат клопатаў і нават няпрыемнасцяў ад польскіх уладаў. Для прыкладу вось дробны абрэзок з ягонага падарожжа да намечаных супрацоўнікаў. Восеніню 1938 г. ён прыехаў да мяне у Гародна на Палесьці. Расказаўшы аб сваіх праектах адносна новага часапісу і атрымаўшы ад мяне запэўненне ў супрацоўніцтве, вечарам ён ад'ехаў да станцыі Горынь. Але як толькі выехаў з Гародна, яго затрымалі двух паліцыянтаў, спраўдзілі дакументы, навярзлі ўсякае ўсячыны і, запісаўшы сабе ягоныя, пэрсаналіі як нейкага падазроннага, дазволілі ехаць далей. Выданье новага часапісу спыніла другая сусветная вайна.

І так цяжкая рэлігійная праца сталася яшчэ цяжэйшаю ад верасьня 1939 г., калі Захаднія Беларусь увайшла ў склад БССР. Адразу частка усходнекаталіцкіх парахвіяў была зылікідваная, а другая частка была пад пагрозаю ліквідацыі дзеля немагчымасці сплюочкаў вялікія падаткі. Але і ў гэтых цяжкіх умовах а. Антон ня спыняе свае дзейнасці. Ён, вёдаючы, што Львоўскі ўкраінскі мітрапаліт Андрэй Шэптыцкі меў ад папы Пія Х-га яшчэ з 18. 2. 1908 г. спэцыяльныя паўнамоцтвы адносна ўсяго абшару Расейкае імперыі, увайходзіць з ім у бліжэйшыя кантакт і даведваецца аб ягоных намерах скарыстаць тыя паўнамоцтвы. У траўні 1940 г. мітр. Шэптыцкі стварыў чатыры ўсходнекаталіцкія экзархаты, між якімі так-жэ Беларускі Экзархат, назначаючы архархам а. Антона Неманцэвіча.

Новае становішча а. Антона было спалучана не толькі з вялікімі цяжкасцямі, але вымагала також заўсёднае гатоўнасці да найбольшых ахвяраў. На гэтую-ж небяспеку мусілі быць гатовымі і ўсе супрацоўнікі, дзеля гэтага дабіраў іх сабе вельмі асцярожна. На ўсякі выпадак ён адрадзіў назначаў сабе двух намеснікаў і адбыў з імі кароткую нараду. Гэта была першая нарада Беларускага Усходнекаталіцкага Экзархату. Адбывалася яна 20-га чэрвеня ў адной з усходнекаталіцкіх парахвіяў, а наступнага дня ў парахвіяльной царкве была адпраўлена саборная Служба Божая ў намераныні Экзархату і беларускага народу. Дзеля заўсёднае небяспекі з боку бальшавікоў праца вялася спачатку ў невялікім кругу давераных людзей і ў вялікім сакрэце.

Падчас першых кроکаў свае працы ўсе новазнанчаныя экзархі пераканаліся ў неабходнасці неадкладнага вырашэння шматлікіх кананіч-

ных і практичных пытанняў. З гэтаю мэтаю адбыліся ў Львове два саборы экзархаў. Першы 18-19 верасня 1940 г., а другі 13-14 чэрвеня 1941 г. На другім саборы а. Неманцэвіч быў ужо не адзін, але з сваім другім намеснікам. Пастановы аб назначэнні экзархаў і акты сабораў разам з адпаведнымі суправаджаючымі выясняннямі былі адсланы ў Рым і зацверджаны папаю Піем XII 22 кастрычніка 1942 г.

Калі ў чэрвені 1941 г. на зъмену бальшавікоў Беларусь і Украіну занялі немцы, дык украінскі і валынскі экзархі вышлі з укрыцця і пачалі разгортваць сваю дзейнасць. Даведаўшыся аб гэтым, а. Антон так-жа распачаў старанні перад нямецкімі акупацийнымі ўладамі аб легалізацыі Беларускага Экзархату. Хоць і неахвотна, і з адтэрміноўкамі, але ўсё-ж у сакавіку 1942 г. Генэральны Камісар Беларусі выдаў дазвол экзарху на легальную дзейнасць. Маючи дазвол, першым разгарнуць працу, неабходна было вырашыць некалькі вельмі далікатных справаў.

Да гэтага часу ўсходнекаталіцкія парахві на абшары Беларусі былі пад юрисдикцыяю католіцкіх біскупаў лацінскага абраду. Цяпер экзарх асабіста звязратаўся да кожнага біскупа, каб пераняць ад іх свае парахві. Распачаў гэтыя старанні ад Віленскага Мітрапаліта. І тут экзарх чакала прыемная неспадзеванка. Я. Э. Ялбжыкоўскі, не зважаючы на свае варожыя адносіны да ўсяго беларускага, перадаў ўсходнекаталіцкія парахві свае дыяцэзіі ў Беларускі Экзархат бяз ніякіх цяжкасцяў. Пінскі біскуп Я. Э. Букраба ў тым часе жыў у Львове, калі ўдалося навязаць з ім контакт, так-жа бяз ніякіх засыярогаў перадаў усе ўсходнекаталіцкія парахві свае дыяцэзіі Беларускаму Экзархату. Але ў Падляскай дыяцэзіі пасля съмерці Я. Э. Пшэзыдзецкага ў 1939 г. было біскупа ардынарыя і таму доля тамтэйшых ўсходнекаталіцкіх парахвіяў аставалася нявырашанаю.

Для належнае працы неабходна было мець адпаведныя кадры духавенства, нажаль гэта было найбольш слабое мейсці ў Экзархате, бо і так нёвялікія кадры, якія працавалі на Беларусі да 1939 г. у часе вайны значна зъменышліся; чужынцы ўсе выехалі. А тут на парадку дня ў дзейнасці Экзархату стаялі такія важныя пытанні, як: арганізацыя духоўнае кансісторыі, арганізацыя духоўнае сэмінарыі, друк багаслужэбных кнігаў, арганізацыя беларускае рэлігійнае пэрыядычнае прэсы і інш. Большасць гэтих проблемаў прышлося адлажыць да спрыятлівейшых абставінаў.

Аб існаваныні Беларускага Ўсходнекаталіцкага Экзархату шырэйшыя беларускія грамадзкія кругі маглі даведацца з першага пастырскага ліста які выдаў экзарх на Вялікдзень 5 красавіка 1942 г., звязратаючыся ў ім да ўсяго беларускага народу. Ліст быў невялікі, усяго на адну старонку

машинапісу, але ягоны зъмест быў глыбока рэлігійны і шчыра патрыятычны.

Вестку аб існаваныні Беларускага Усходнекаталіцкага Экзархату ў беларускіх грамадзкіх кругах прынялі даволі прыхільна, як аб гэтым можна было пераканацца з водголосаў у тагачаснай беларускай прэсе. «Баранавіцкая газэта» двойчы апублікавала весткі аб Экзархате. На пачатку траўня 1942 г. быў звязаўся артыкул аб утварэнні «Беларуское Грэка-каталіцкае Царквы», а ўканцы траўня таго-ж году паведамлялася, што 2 траўня была ўтворана Рада Экзархату, а 3 V. — Духоўны Суд, адначасна падаваліся кароткія весткі аб асобе а. Неманцэвіча і падцырквалася, што ў Экзархате ўрадоваю мовою і моваю казаннія ёсьць выключна беларуская мова.

Задзелаўленыне новаю беларускую рэлігійную ўстановаю было вялікае ня толькі ў бацькаўшчыне, але і на эміграцыі, таму весткі аб Экзархате, якія звязваліся ў «Баранавіцкай газэце» перадрукавала берлінская «Раніца» ў нумарах 18(82) 23(87).

Гаворачы тут аб прыхільных адносінах беларускіх грамадзкіх кругоў да Усходнекаталіцкага Экзархату, неабходна засыцерагчыся, што гэта прыхільнасць ня была паўсюднай і агульной, але аб гэтым будзе гутарка на іншым мейсцы.

Дзеля нястачы духовенства ўсю арганізацыйную працу ў Экзархате выконваў сам айцец экзарх. Гэта яго змушала часта падарожнічаць, але якраз тады для неваенных асобаў усякае перамяшчэнне было вельмі абліжаваным. Найчасцей прыходзілася карыстатаца ўсякімі прынагаднымі матчымасцяў выездаў.

Падчас сваіх падарожжаў а. Антон ніколі ня мінаў нагоды адведаць у прыдарожных цэнтрах мяйсцовых беларускіх дзеячоў, а ў суседнім з Альбэртынам Слоніме ён быў у заўсёдным контакце з тамтэйшым беларускім актывам і беларускім арганізацыямі, сустракаючы шчырую прыхільнасць так між католікаў, як і праваслаўных беларусаў. Ад калі ў Слоніме заснаваўся адзьдзел Беларускага Самапомачы, дык кіраўнікі Адзьдзелу стараліся дзейна дапамагаць экзарху ў межах сваіх матчымасцяў: перасылалі ягоныя лісты сваім кур'ерамі разам з сваю карэспандэнцыяю, калі-ні-калі хадайнічалі перад нямецкімі ўладамі для прыхільнага палагоджання бягучых справаў Экзархату. Аднак расейскія дзеячы і нават некаторыя польскія адносіліся да а. Неманцэвіча вельмі варожа. Асабліва варожа было настроена да яго расейскае духавенства (міт. Панцялейман, архім. Марозаў) і кожны новы крок у дзейнасці экзарха яны суправаджалі даносамі ў нямецкае гэстапо.

Для пісання даносаў на айца Антона усе тайныя і яўнія маскоўскія агэнты выкарыстоўвалі тыя абставіны, што ён быў езуітам і жыў у езуіцкім Альбэртынскім манастыры; вось-жо паўта-

ралі ў сваіх пісьмах усе старыя супрацьезуішкія выдумкі, малюючы яго нейкім скрытым палікам. Аб гэтым бяз жіякіх двузначнасціў прагаворваеца нават Мгр. А(панас). М(артос) у кнігцы «Матэр'ялы да Гісторыі Праваслаўнае Беларускае Царквы». (Нямеччына 1948) цівердзячы: «Кс. Неманцэвіч распачаў сваю місыйную дзеянасць з задэкляравання сябе шчырым беларусам, хоць за польскага панавання ён такі ня быў» ст. 137. Колькі няпраўды ў гэтым ціверджаньні відаць ужо з таго, што было сказана на пачатку гэтага артыкулу.

Падчас нямецкае акупацыі ў Слоніме знайходзіўся моцны нелегальны цэнтр расейскіх арганізацыяў «Трудовага Союза» і «Братства Русской Правды». — Гэтыя арганізацыі нарочтні з праваслаўнымі япіскапамі ў недалёкіх Жыровічах лічылі Беларускі Экзархат вялікаю перашкоду для свае дзеянасці і не шкадавалі ніякіх выслікаў, каб яго зьнішчыць. Вельмі шмат інтрыгаў супраць экзарха рабіў актыўны сябра вышэйназванных расейскіх арганізацыяў і адначасна ўрадавец нямецкага гэстапо — Ушпік. Ягоныя інтрыгі выкарыстоўвалі япіскапы з Жыровіч, каб рабіць новыя даносы. Варта ўспомніць, што з аднаго даносу, на якім фігуравалі подпісы двух япіскапаў, якія былі ў Жыровічах, адзін урадавец гэстапо зрабіў копію ў пераслаў на перахаванье ў адпаведную ўстанову.

Інтрыгі і даносы моцна параліжалі дзеянасць а. Антона. Трэба ведаць, што ў тым часе распачаліся ў Слонімшчыне растрэлы каталіцкага духавенства. Аднак а. экзарх належала да тых людзей, што не капітулююць перад небяспекамі, а маючы дачыненіні з новымі цяжкасцямі шукаў новых крыніцаў падтрыманья ня толькі ў прыродным парадку, але і ў надпрыродным. Яшчэ на пачатку 1942 г. ён заснаваў Апостальства Малітвы за Беларусь. Сябрамі Апостальства спачатку былі толькі сьвятары. Яны забавязваліся штомесяцца адпраўляць за беларускі народ адну Службу Божую, але кожны сьвятар у іншы дзень з такім разылікам, каб па магчымасці штодзенна адпраўлялася за народ Служба Божая. Потым да Апостальства далучыліся і сьвецкія, якія штомесяцца прычашчаліся ў намераны народу. Ад мэманту легалізацыі Экзархату а. Антон зьбіраў сясыцёр скрытак, якія жадалі-б працаваць у беларускіх сірацінцах; пакуль гэты праект мог ажыццявіцца, прасіў іх штодня маліцца за Экзархат.

У выніку даносаў, а яшчэ больш інтрыгаў, агэнты гэстапа пачалі сачыць за кожным крокам а. Антона. Тады нават некаторыя беларускія сьвятарырайлі яму «прыціхнуць». Аднак высокая годнасць экзархату вымагала йсьці ўпярод згодні з наказам Хрыста: «ніводзін, хто ўзлажыў руку сваю на плуг і аглядаеца назад ня здатны да Божага валадарства» (Лук. IX, 62). И экзарх бяс-

страшна йшоў упярод, раз абраным шляхам, і плянаваў пашырыць сваю працу. Дзеля гэтага ён хацеў пабачыцца з мітр. Шэптыцкім і парабіў усе магчымыя заходы перад нямецкімі ўладамі, каб атрымаць пропуск на падарожжа цягніком у Львоў. Слонімскі Адэльдзел Самапомачы падтрымаў заходы экзарха. Нямецкая ўлада, відаць, пастанавіла выкарыстаць гэтае падарожжа для сваіх скрытых мэтаў і замест пропуску на чыгунку, даюць экзарху дазвол на падарожжа ў Львоў і быццам выяў свае «прыхільнасці», аўта з нямецкім шофэрам. Адмаўляцца ад прыняцця гэтага пасулу было немагчыма, бо азначала-б выказаныне недаверу, а канскрэвэнцыі такога выканання былі ведамыя. Экзарх прыняў прарапанову падарожжа аўтам і адбыў яго ў ліпені 1942 г.

Падарожжа ў Львоў трывала бяз мала два тыдні і нажаль ня прынесла нічога су比亚чага, бо ў Львове контакт з Рымам быў толькі прынагадны і аднабочны; гэта значыць, што часам было магчыма з рыскам адаслаць лісты ў Рым, але ня было надзеі атрымаць на іх адказу. Мітр. Шэптыцкі мог падзяліцца толькі сумнімі весткамі аб супрацькатализкіх кроках назістаў. Украінскі гр.-кат. экзарх быў вымушаны даўно пакінуць Кіеў і наагул дзеянасць мітрапаліта ўсюды была абліччоўана.

Адразу пасля падарожжа ў Львоў нямецкае гэстапо пастанавіла зьнішчыць экзарха, аднак ня маючы ніякіх фактаў для нейкага хоць-бы фіктыўнага авбінавачання, заплянована зылкідаваць яго скрыта. На пачатку жніўні 1942 г. аднае ночы перад брамаю Альбэртынскага манастыра спынілася аўта з гэстапаўцамі. Яны ўварваліся ў манастыр і «папрасілі» а. Антона Неманцэвіча паехаць з імі ў Слонім. Яму не дазволілі ўзяць з сабою ніякіх рэчаў, бо «нашто браць, калі ён хутка верненца; гэта яго клічуць толькі для некаторага выяснянення». Аднак замест хуткага павароту ў Альбэртын а. Антона хутка высылаюць у Менск, але і ў Менску ён аставаўся нядоўга, бо толькі адзін раз у турме ўзялі пасылку на яго імя.

З боку съвецкіх і рэлігійных дзеячоў рабілася шмат старанняў, каб вызваліць а. Неманцэвіча. Нават некалькі высокапастаўленых нямецкіх афіцэраў былі ўзялі блізка да сэрца ягоную справу. На пачатку верасьня 1942 г. адзін палкоўнік з нямецкае галоўнае Ваеннае Кватэры, будучы ў Баранавічах, запэўніваў намесніка экзарха, што а. Неманцэвіч напэўна хутла будзе вызвалены. Аднак усе старанні асталіся дарэмнымі.

Замест абяцанага вызвалення экзарха нямецкае гэстапо прысьпешаным тэмпам праводзіла поўную ліквідацыю Экзархату. І калі ўканцы веरасяня быў зъявіўся ў Альбэртын адзін з намеснікаў экзарха, каб прынамся часова аблугоўваць тамтэйшую парахвію, дык у Слонімскім Гэйтскамісарыяце яму было загадана неадкладна вярнуцца «туды, алкуль прыехаў». За нявыка-

наныне загаду пагражалі нядвузначным «строгім пакараньнем». Праз пару тыдняў пасля гэтага вывезена ў Нямеччыну вялікую частку паraphвіян і настаўніка альбэртынскае школы, а царкву зачынена.

Дзе і як загінуў а. Антон Неманцэвіч, да гэтага часу не ўдалося атрымаць пэўных вестак, хоць было зроблена ў гэтым кірунку нямала старавіньня перад калішнім нямецкім ўрадам. У 1943 г. мітр. Шэптышкі звязаўся і прыватна і афіцыяльна да кампетэнтных установаў з запытаўнем аб лёсе а. Неманцэвіча і ў лістападзе 1943 г. атрымаў афіцыяльны адказ з Reichssicherheitshauptamt, што «а. Неманцэвіч памёр на плямісты тыф у пачатку 1943 г.», а біскуп Генрык Вінкэн, пасрэднік між нямецкім эпіскапатам і ўрадам, у 1944 г. атрымаў з тae-ж установы адказ, што а. Неманцэвіч памёр на тыф у канцы 1942 г. Як бачым у абодвух адказах не падаеца ані мейсця ані дакладнае даты съмерці, а што да съмерці на тыф, дык вестка выразна непраўдзівая, бо а. Антон хварэў на тыф у маладосьці і дзеля гэтага на пачатку 1942 г. бясстрашна адведваў лягеры палонных каля Слоніма, дзе было шмат хворых на тыф і жартаваў з тых, хто яго перасыце-

рагаў перад небясыпекаю. Аднойчы, калі ён вяртаўся з лягэру, пры ўваходзе ў манастыр з жахам зауважылі на ім вош. Тады а. Антон съмочыся супакойваў прысутных: «Не чапайце гэтае жывёлінкі, гэта-ж мне яе падарылі бедныя людзі, выкармішы яе сваёю крывёю. Вам яна можа пашкодзіць, а мне нічагусенькі». Вось-жа справа з тыфам ёсьць праўдападобна толькі выдумка гэстапо, каб прыкрыць свой злочын. Ня выключана, што пры гэтым гэстапо рабіла алюзію на кару за адведваньне лягэраў, куды хадзілі і а. Антон і адзін рады экзархату а. Іван Гэрмацик наступраць нямецкае забароны. Пры гэтым а. Гэрмацик заразіўся тыфам і памёр вясною 1942 г. Трэба дагадвацца, што а. Антон Неманцэвіч быў проста закатаваны ў падземельлях менскага гэстапо.

Ад часу адраджэнскае працы на ніве беларускага рэлігійнага жыцця а. Антон быў першым беларускім сьвятаром, які ўвайшоў у рады епархіі і на гэтым становішчы ён выявіў сваю веліч і бязмежную любоў да беларускага народа. Ён да канца выканаў свой абавязак і завяршыў сваё жыццё найбольшым выявам любові — аддаў сваё жыццё за сваіх пасомых.

а. Л. Гарошка.

Хрыстос перад недаверлівымі

У часе выступлення Івана Хрысьціцеля чаканыне Збавіцеля было так агульным, што прадстаўнікі жыдоўскага народу пыталіся ў Івана, што ён ёсьць той Збавіцель, якога агульна чакалі (Ів. I,19-25) і атрымалі ясны адказ што ён не Збавіцель, але Той, Каго чакаюць, ужо ёсьць між імі і хутка распачне сваю дзеянасць.

Хрыстос сапраўды хутка пасля таго пачаў публічную дзеянасць, супрадавчаючы яе шматлікімі цудамі. Тады Іван Хрысьціцель паслаў сваіх вучняў да Хрыста, каб яны ад імені ўсіх тых, што чакалі Збавіцеля, звязрнуліся да Яго самога з запытаўнем: «Ці Ты Той, што павінен прыйсці, ці нам чакаць другога?» (Мат. XI,2). Запытаўне мела выразнае жаданье: Дакажы гэта! Якраз у тым часе, першым пасланцы звязрнуліся да Хрыста з запытаўнем, ён зрабіў шмат цудаў, дык у адказ пасланцом сказаў: «Ідзце і абвясьціце Івану, што чулі і бачылі. Съляпія бачаць, կульгавыя ходзяць, пракажонныя ачышчаюцца, глухія чуюць, памёршыя ўваскрасаюць і ўбогім абвішацца Эвангельле» (Мат. XI,4-5).

Які ясны і станоўчы адказ, якія нязбітныя доказы! Хрыстос бяз ніякіх двузначнасцяў съвядчыў, што збываюцца прароцтвы Ісаіі аб Збавіцелю-Мэсіі. Ісус Хрыстос паказаў і сказаў, што ён Валадар над жыццём і съмерцю. Ніхто з прысутных ня мог Яму нічога сказаць супраць, бо-ж

свамі вачымі бачылі аздараўленыні. Аб нейкім падмане не магло быць і мовы.

Аднак чаму-ж у ablічы тых неаспрэчных фактаў не навярнуліся фарысэі, кніжнікі і ўся тагачасная інтэлектуальная эліта? З прыкрасью пераконваемся, што **нават найбольшыя цуды не парушаць чалавека тады, калі гэтага не жадае сэрца**. Розум мудрацоў можа рабіць выкручастыя скокі, як гэта рабілі фарысэі кажучы, што Хрыстос выганяе нячыстых духаў сілою вышэйшага д'ябла, каб толькі ня прызнаць таго, чаго не хадзелі прыняць. І сёняння недаверства было-б ня меншым, калі-б газетныя рэпартэры, вучоныя, палітыкі і эканамісты маглі так пытасць Хрыста, як калісь фарысэі. Вельмі зманлівым ёсьць перакананыне некаторых, што такія цуды, як: аздараўленыне сълепанараджаных, пракажонных, або ўваскращэніне памёршых мусіць пераканаць нават найбольш упартых недаверкаў.

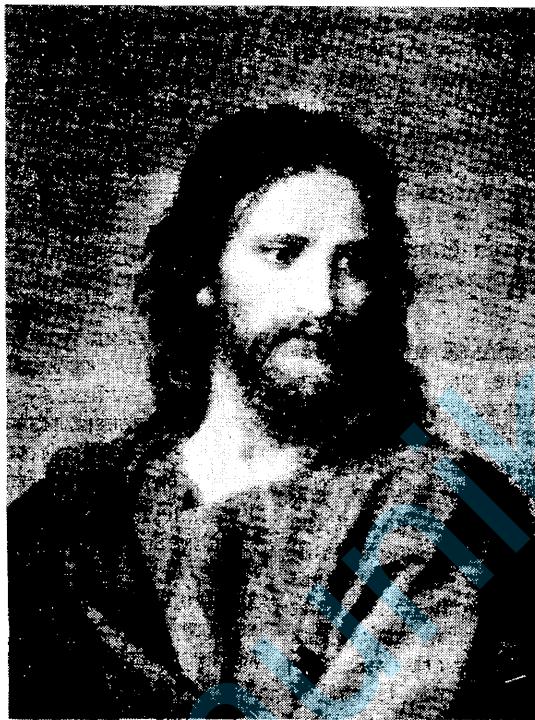
Хрыстос-жа ўваскращаў памёршых і жылы міма гэтага не навярнуліся, гэта неаспрэчны гістарычны факт. І нашыя сучасныя вучоныя і рэпартэры так-жа ня прызналі-б цудаў (Люрд і Фатыма найвымоўнай съвядчачы аб гэтым); яны-б мазгавалі, як з помаччу мадэрных сродкаў: хэміі, крыміналістыкі і псыхонаналізіса даследаваць цудоўныя зяўлянні і ніколі не дайсці да нікага вынаўку. Пачалі-б сумнівацца, ці сапраўды цудоўна аздараўленыя былі съляпымі ад нараджэння, або спаралікаванымі ад нараджэння, а калі-б пры-

ціснутыя відавочнасцю да сьцяны съцьвердзілі гэтыя факты, дык шукалі-б пустога выкруту: маўляў ёсьць нейкія прыродныя сілы, якіх мы яшчэ ня выкрылі. Адносаць ўваскращэння памёршых гаварылі-б аб уяўнай съмерці, а калі памёрышы ўжо пачаў съмірдзець, як гэта было з Лазарам, дык тады проста адкідаючы факт, або прайходзяць міма яго, паціскаючы плячыма.

Доказы, доказы! крычыць сёньняшні съвет, але ў глыбіні душы ён ня хоча ніякіх доказаў і крычыць аб доказах толькі таму, бо спадзяеца, што іх ніхто ня дасыць. Тон дамагання нецярпімы, пагражаючы.

А Хрыстос спакойны і ціхі! Як стрымана гаворыць Ён аб сваіх цудах! Яны для Яго зьяўляюцца нечым самазразумелым і Ён іх можа ўсьцяж памнажаць, насычваць 5.000 мужчын некалькімі ячменнымі хлябамі, спакойваць бушуючае мора і яно Яго слухаеца пакорна як шчанята, выганяць злых духаў і учыніць найбольшае цуда, скрышыць свой гроб і 40 дзён па съмерці зьяўляюцца сваім вучням.

Немагчыма зрабіць большщудаў, як іх зрабіў і робіц Хрыстос. Ён-жа дзейнічае на працягу тысячагодзядзяў праз сваіх съвятых, Ён робіц

цуды ў мейсцах асаблівых ласкаў, і міма гэтага съвет Яму ня верыць; калі чуе аб неаспречных фактах, паціскае плячыма і пераходзіць да дзённага парадку.

Хрыстос адказваючы вучням Івана Хрышкіцеля, пералічыўшы свае цуды, дадаў: «Шчаслівы, хто ня згорыша з Мянен!» (Мат. XI,6). Заўвага зроблена не дарма, бо цуды і найбольшыя Божыя ўчынкі могуць выклікаць дасаду і згоршанье, калі становіцца ўпапярок дарогі меркаваныям гэтага съвету. А праўда заўсёды яму стаіць упапярок дарогі, яна для яго. Няпрыемная і вострая. Горш таго, часам нават і для хрышкіцян Хрыстос ёсьць згоршаннем! Ці не схаваем мы сваіх вачэй, калі Ён гляне на нас сваім спакойным і пранікающим поглядам? Як часта ягоныя прыказаныні былі няспрымальнімі для нашага цела і націх слабасцяў?

Калі знайдзецца ў царкоўнай цішы і станеш перад Хрыстом, утоенным у Найсвяцейшай Эўхарыстыі, толькі шчыра заглянъ тады ў сваё сэрца і знайдзець багаты матэрыйял для рахунку сумленья!

Паводле Л. Ленцэні

Поступ цывілізацыі і проблема маральнасці

(Рэфэрат, прачытаны на «Тыдні Студыяў» 8

Аб суадносінах маральнасці і цывілізацыі ў вольным съвеце гаворыща і пішацца нямала падчас розных нагодаў. А нагодамі звычайна зьяўляюцца трагічныя выпадкі, спрычыненныя несуразмернасцю між поступам цывілізацыі і маральнасцю тых людзей, якім было даручана карыстасцца асягненнямі сучаснае цывілізацыі.

У беларускім асяродзьдзі да гэтага часу мала калі парушалі названую тэму дзеля тae простае прычыны, што беларусы так на бацькаўшчыне, як і на эміграцыі вельмі мала ўдзельнічаюць у тых кругох, дзе фармуюцца адносіны між цывілізацыю і маральнасцю. Аднак незалежна ад ступені прыналежнасці да гэтых кругоў, неабходна ўсьведаміць важнасць маральнасці ў жыцці чалавека наагул і асабліва ў тых выпадках, калі не-

ліпеня ў Кэнігштайне. Друкуеца ў скарачэнні).

каму даручаеца карыстаньне вялікімі асягненнямі сучаснае цывілізацыі. Зацікаўленыне называю тэмаю можа і мусіць праяўляцца як з боку адказных работнікаў, так і з боку тых, што карыстаюць асягненнямі сучаснае цывілізацыі. Няма сумніву што між гэтымі другімі ёсьць кожны з нас.

Для яснасці закраненае тэмы неабходна азначыць сэнс слоў: цывілізацыя і маральнасць, бо абодва гэтыя слова маюць па некалькі значэнняў і некалькі падобных па значэнні слоў, як: культура, нораў, этыка.

Цывілізацыя — гэта вышэйшая ступень развіцця тэхнікі, науки і формаў грамадзкага жыцця.

Маральнасць — гэта сукупнасць правілаў

для азначэння дабраты людзікіх учынкаў і паводзін. Крытэрыем для гэтага азначэння ёсьць не якіясьці зъменылівія людзкія настроі і меркаваныні, але абсалютна нязменныя Божыя ўстановы, выказанныя Ім у аўгустынскіх.

Ужо з гэтага кароткага азначэння можна бачыць, што між маральнасцю і цывілізацыю ёсьць вялікая розніца, а ў іхных адносінах можа быць нямала розных аспектаў, бо ж маральнасць абасноўваецца на вечных і нязменных нормах, а цывілізацыя ўсьцяж зъмяненца; маральнасць мае на ўвесь духовы парадак, а цывілізацыя займаецца перадусім матэрыяльным парадкам і ўладжаньнем жыцця. Аднак ня гледзячы на такое разрозненіе маральнасць і цывілізацыя часта сустракаюцца з сабою ў штодзённым жыцці і выявляюць пякучую патрэбу супадных судансінаў між сабою.

Ад вякоў ведама, што развязцё шматкантоўгата людзкога жыцця, калі тое развязцё мае прыносіць сапраўднае палепшаньне, павінна адбывацца раўнамерна ўсіх галінах і дзялянках. Калі-ж нейкая дзялянка людзкога жыцця ня толькі што не развязваецца разам з іншымі, але яшчэ занепадае, дык у грамадзтве пачынаюцца нелады. Ведамы прыклад з бочаку, у якой майстар зрабіў няроўныя клёпкі — яе ўмяшчальнасць будзе ўсяго такая, як высокая найменшая клёпка, а калі-ж нейкая клёпка зусім згніе, дык ўся бочка разваліцца, незалежна ад таго, якія будуть вялікія і прыгожыя іншыя клёпкі. Падзеі ў сувесце з нядайшнага мінулага вымоўна выявілі, што ў грамадзкім жыцці сучаснага чалавечства нейкія «клёпкі» моцна пашкоджаныя і адчуваюцца як баючыя верады ўва ўсім сувесце.

Прыраўніяма сучаснае жыццё да жыцця мінулых стагодзьдзяў. Якія вялікі поступ за кароткі час! Колькі прыгожых азначэнняў мае сучасны век!!! Ён век: электрычнасці, самаходаў, самалётаў, радыя, тэлевізіі, нязлічаных фабрыкаў і заводоў, а ўканцы век атамнае энергіі. І вось як ні дзіўна гэты век аж лішне часта называюць ліхалеццем, бо-ж гэта той самы век ёсьць векам канцэнтрацыйных лягераў, катынскіх пабоішчаў, крематорных печаў, людабойстваў... Супаставіць абодва азначэнні дык робіцца крыўдна і балюча. Гэта-ж наші людзкі розум дайшоў да тых вялікіх здабыткаў цывілізацыі, якімі на добры лад трэба толькі ганырыцца, як выдатнымі творчымі асягненінамі. Але першая і другая сучасніцтва вайны паказалі, што асягненіні сучаснае тэхнікі больш служаць для руйнаванья ўсіх здабыткаў людзкога культуры, чым для палепшаньня ўмоваў людзкога жыцця. Прычыну гэтага сумнага зъявішча выкрыць ня цяжка: яна крyneцца ў тым, што ўжо ад даўжэйшага часу поступ цывілізацыі так запаланіў некаторыя пласты грамадзтва, што ў іх маральны бок жыцця вельмі занедбаны. Съледам

за імі дабравольна і нехаяя пайшлі масы работнікаў.

Развязцё тэхнікі наатул, а ў вялікіх фабрыках у асаблівасці, ужо ад даўна прыняло такія формы, што работнікі ператвараюцца у бяздушных нявольнікаў машынаў. Выконваючы дзень-удзень на працягу доўгіх гадоў нейкія бяздумныя рухі, чалавек няўпрыцям для сябе ператвараецца ў аўтамат. Для праяўлення духовых і разумовых здольнасцяў такі работнік ня мае ані часу, ані магчымасцяў, Канструктары-ж, якія мусіць мець творчую фантазію, накіроўваюць усе свае здольнасці выключна ў мэханічны бок, а кіруючы пэрсанал сучасных фабрыкаў з іншых прычынаў аддаецца машынам у палон. Гэткае зъявішча ўжо ад даўна прыняло масавы характар і атрымала назоў машынакратыі. Яго можна азначыць як нейкае сваесаблівае паганства, з тою аднак розніцю, што даўнейшыя пагане пакланяліся балваном, якія мелі быць сымбаліямі нейкіх багоў, а цяпер мейсца калішніх прымітыўных статуяў занялі скамплікованыя машыны, якія палоняць і думкі і волю чалавека ды паступова заглушаюць у ягонай душы вышэйшыя імкненні.

Калі-б толькі ў фабрыках адбывалася такое калечанье асабовасці чалавека, дык было-б яшчэ паўбяды. Нажаль, у іншых галінах жыцця дзеесцца ня лепш. Пасыля працоўната дня жыхары гарадоў і вёсак штовечара быццам для адпачынку масава накіроўваюцца ў кіно. А там зноў экран і мэгавон так палоняць увагу глядачу, што зусім не даюць часу на ўласную думку. Добра, калі яшчэ фільм добры, але колькі такіх фільмаў працуеца?! Ува ўсіх краінах съвету пераважаюць немаральныя фільмы, якія атручваюць фантазію чалавека.

Ад некаторага часу на выперадкі з кінам спаборнічае тэлевізія, яле як-ж часта ў немаральным кірунку.

А што робіцца на вуліцы, на дарогах, на чыгунчынных і марскіх шляхох, дзе прыйшла да голасу змэханізаваная камунікацыя? Там людзі імкнущы з такім пасльехам, што ня дзіва і галаву страціць. Праўда ў гэтай грамадзе можна стрэнуть так-ж спакойных і паважных людзей, але большасць з іх гэта ўжо змучаныя і зьнясіленыя, якія страюцца вырвашца з дакучлівага гармідару, каб хоць крыху ачалавечыцца.

Па-за фабрыкамі і ўстановамі астаецца яшчэ большая частка людзей, якія на добры лад могуць і мусіць супрацьдзеяць усім руйнацкім прычынам; нажаль і тут ад вякоў дзейнічае як злы дух — мода. Ці раз яна накідвалася сваім нявольнікам і асаблівым нявольнікам згоршваючыя формы.

Пэўна-ж вышэй сказанае нельга ўагульніваць, аднак факт астаецца фактам, што ўмовы працы і грамадзкага жыцця ад даўжэйшага часу моцна параліжуць вышэйшую, духовую дзейнасць чалавека і гэтым самым абумоўліваюць ягонае ма-

ральнае абядненне, калі так можна назваць той стан души. Тут вось і ёсьць вузёл судносінаў маральнасці і поступу цывілізацыі. Як бачым, ён вельмі заблытаны шматлікімі ніткамі з усімі галінамі людзкага жыцця: рэлігійнаю, эканамічнаю, сацыяльнаю, навуковаю і інш. Ужо нямала людзей і паасобна і на кангрэсах шукалі ягонае развязкі, і знайшлі нямала добрых рэцэптаў, але да гэтага часу, той клубок нічуць не разблытаўся, а нават маецца ўражэнне, што ён заблытаеца ўсё больш. Не таму, што ніякае развязкі не знайшлі, але перадусім таму, што ўплывовыя кругі праяўляюць мала зашыкаўлення ў ягонай развязцы.

Тымчасам поступ цывілізацыі ўсё больш настойліва дамагаеца павышэння ўзроўня маральнасці чалавека. Сучасная тэхніка дае ў руکі чалавеку аграмадныя магчымасці або стацца вялікім дабрадзеем, або яшчэ большым ліхадзеем. Адзін безадказны чалавек, узбройўшыся сучаснаю тэхнікаю, можа спрычыніць неаблічальную шкоду ці то на чыгунцы, ці на лётнішчы, ці ў фабрыках, ці ў шахтах, ці ў прадпрыемствах харчаванья. Два гады таму ў Францыі атруцілася некалькі дзесяткаў людзей печывам хлеба, у якое хтосьці ўспаў муку з карнуцінам. Нават такая здавалася-бнявінная рэч, як пудра і тая вымагае дбайлівае ўвагі пры яе фабрыкацыі; у мінулым где з атручана калі сотні дзяцей пудраю, у якую безадказны работнік укінуў праз недагляд аршэнік. Падобных прыкладаў можна знайсці шмат у кожнай краіне, але ўсе яны зынкаюць у цені, калі іх прыраўняць да тых жудасных зъверстваў, якія рабілі і робяць камуністычныя верхаводы ў тых краінах, дзе яны захапілі ўладу. Камуністы, адкінуўшы сапраўдную маральнасць і, прыняўшы як норму дзеяння кліч: добра ўсё тое, што служыць для інтэрэсаў камуністычнае партыі — за час свайго панаванья ўгробілі дзесяткі мільёнаў нявінных людзей, арабілі сялянства і грабяць яго далей, змушаючы тэрорам працаўцаў у калгасах часта за галодныя працадні. Толькі за апошнія дзесяць гадоў большавікі зъменішлі населеніне Савецкае Беларусі з 9 мільёнаў да 8-і, у некаторых іншых рэспубліках зрабілі тое-ж самае. Некалькі драбнейшых народаў, як крымскіх татараў, інгушаў і калмыкоў зусім вывезена з іхных бацькаўшчынаў і большасцю вынішчана. Іншая бязбожная ўлада — назім — у немаральных учынках старалася перасцігнуць камуністаў, масава мардуючы жыдоў, цыганоў і некаторыя пласты іншых народаў.

Успомніўшы некалькі жудасных фактаў з паводзінай зарганізаване немаральных учынкаў з прыкрасыю трэба сцьвердзіць і другія факты: у вольным съвеце нават тыя, што абураюцца немаральнымі учынкамі іншых, няраз самі ствараюць падатны трутн для пашырэння немаральнойнасці праз сваю пасыўнасць. Пэўна-ж маральнасці сі-

ламоц накіндуць іншым немагчымым, але калі абыякава прыглядаца да немаральных учынкаў іншых, дык тады немаральнаянасць пашыраеца як зараза. Гэта ёсьць паважная хвароба нашага веку. Зразумела, што найбольш адказнымі з гэтага гледзішча ёсьць людзі на нейкіх кіруючых становішчах. Калі яны бязьдзейна прыглядаюцца да бясчынстваў, дык тады іншыя міжволына пытаюцца: а што-ж мы можам зрабіць, каб супрацьдзеяць немаральнасці? Шмат хто гэткім пытанынем апраўдае сваю пасыўнасць і пры тым моцна памыляеца, бо ў палепшаныні маральнага ўзроўню грамадзтва мусіць удзельнічаць кожны чалавек. Ня гледзячы на іншых кожны можа і мусіць трывамца нормаў хрысьціянскае маральнасці ў сваім асабістым жыцці і ў сваіх паводзінах адносна іншых, бо кожны асабісті нясе адказнасць за свае ўчынкі перад Богам. Пэўна-ж жыць беззаганна паводзія хрысьціянскае маральнасці — гэта высокі ідэал, які асягнучы нялёгка, але на тое чалавек і зьяўляеца на зямлі, каб імкнучы да гэтага ідэалу.

Чым бліжэй будзе падыходзіць людзтва да хрысьціянскага ідэалу, тым самым будзе збліжацца да адпаведнае развязкі ўсіх проблемаў, якія звязаны з настроймі і перакананынямі чалавека, што кіруюць ягонаю дзейнасцю. Чалавеку з высокай маральнай кожны бяз ніякага страху даручыць усе асяпненіні цывілізацыі, усе вынаходы тэхнікі з поўным даверам, што той будзе імі кіраваць для агульнага добра чалавечтва. Але кожны з жахам будзе гледзець на ўзброенага да зубоў злачынцу. У гэтым цверджаныні няма нічога новага, бо ўжо з даўных давён людзі з пашанаю гледзяць на хірурга, калі ён узброены найлепшым нажом з найлегашае сталі — скальпелем, набліжаеца да хворага, але з жахам уцікаюць ад крамольніка з нажом у руках.

Гэтыя разважаныні і прыклады можна пачуць часта, нажаль рэдка з іх робяцца практичныя выснаўкі, якія коратка можна было-б уніць у адным сказе: **неабходна, каб з поступамі цывілізацыі ўздымаўся маральны ўзровень грамадзтва.** А таму што кожны з нас належыць да грамадзтва, дык неабходна, каб у першую чаргу прыстасаваў гэтыя выснавак да сябе, незалежна ад таго, якім асятненнямі цывілізацыі карыстаеца.

Прынагадна можна зрабіць яшчэ адзін практичны выснавак з папярэдніх разважаньняў. Поступ цывілізацыі можа быць так-жа адным з тых дзеянікаў, якія падказваюць людзям неабходнасць захавання хрысьціянскае маральнасці. Аднак у звязку з гэтым выснаўкам неабходна засыцерагчыся, што багасловія падае да гэтага свае аргументы. (Увага: Падчас Тыдня Студыяў

Праз павялічальнае шкло гледзіцца на лепшыя якасці тых, каго любім, і на памылкі тых, каго не любім.

І. Г. Гэрдэр

на тэму хрысьціянскае маральнасці быў асобны рэфэрат).

З вышэй сказанага можна бачыць, што тэарэтычна ня цяжка знайсці развязку закраненага пытана, але яе ажыццяўленыне ў практичнай плошчы сустракае шмат цяжкасцяў; магчыма нават больш чым успрыняцьце навукі Хрыста на-

агул, бо тады даходзяць да голасу: традыцыі, эгаізм, розныя дачасныя меркаваньні і розныя зводныя засыяпленыні. Аднак усё гэта не павінна зынеахвочваць людзей добрае волі ўсыведамляць словамі і перадусім учынкамі аб неабходнасці шчырага захаванья хрысьціянскае маральнасці ў асабістым і грамадzkім жыцці.

Аб сямейным вогнішчы

АД ЖЫЦЦЯРАДАСНАЕ МАЛАДОСТЬ ДА ВЫМРАЕНай СТАЛАСЦІ

Вясною ў кустох ад зары да зары прыгожа пяе салавейка свае чароўныя песьні і далёка разълягаецца рэха тае мілае мэледыі. Але як толькі заварущацца ў яго гняздзе маленкія дзеткі — песьня сціхае,

Разам з песьняй салавейкі гучна лунае аж пад хмары веснавымі вечарамі песьня беларускае маладзі па вёсках, скокі і гулькі дапаўняюць той чар маладосці. Але як толькі маладыя людзі з'явяжуцца вузлом сужэнства — адыхадзяць ад бястурботнага расцсьпяванага хору маладзі, бо мусіць выконваць адказныя абавязкі сямейнага жыцця. Хоць весядосьць і бадзёрасць у іх ня зынікае ящэ доўгія гады, але мала ўжо будзе часу, каб яе праяўляць.

І як-жа часта некалькі год, а ছават некалькі месяцаў сужэнскага жыцця мяняюць да непазнаньня людзей. У маладосці амаль кожны дзяцюк і кожная дзяўчына праводайлі не адзін вечар на самоне, раздумваючы і мроючы, як то шчасльіва яны будуть жыць з сваім любым, ці люблю — якія прыгожы і акрыляючыя лятуценыні перажывалі яны! І як сумна, калі жыцьцё іх пойдзе зусім непадобна да тых лятуценіяў, калі замест вымраенага шчасльца сямейнае вогнішча прынясе ім прыкрыя расцарапаньні. Колькі ёсьць маладзіц, што ў прыгнобленыні паўтараюць:

Каб я знала, каб я ведала
Сваё горкае замужайка,
Нігды замуж я-б павек не пайшла,
Я-ж у матанькі як жыла, так жыла-б.

Але ўжо зробленага кроку ня вернеш. Дзеля гэтага неабходна напряяд крху стрымаша свае пачуцьці і спакойна разгледзецца навокал. Для маладых людзей гэта вельмі жялёгка справа, бо ўзрастаючая маладая сіла быццам бурапенны вір захоплівае ўсю іхнюю істоту і кідае ў абымы сустрэчных абставінаў. Адзін выдатны мастак вельмі ўдала намаліваў паводзіны маладых людзей, якія ня лічашца з сапраўднасцю: малады хлапец з дзяўчынай, узяўшыся пад рукі, бадзёрым крокам накіруюча ў бязкрайніе мора, кажучы: «Нам мора па калена!»

Гэта ёсьць адна з важных рысаў маладосці, якая часта спрычыняе паважныя няшчасці і тым

самым вымагае апанаваньня. Але ёсьць і другая ня менш важная рыса — імкненне да добра, да усяго, што лепшае, вышэйшае. І калі на тле першага рыса вельмі часта могуць загнізьдзіцца ў душы маладых людзей найгоршыя заганы дык другая рыса абумоўлівае тое, што ў душы чалавека знайходзяць жывое водгульле высокія ідэалы, добрыя пастановы і наважанасьць нават коштам найбольших ахвяраў імкнуща да зьдзейснення тых ідэалаў.

Дзеля гэтага вельмі патрэбна і карысна з'яўрніцца да маладзі з шчырым словамі дапамогі выбраць той жыцьцёвы шлях, на якім-бы было хоць крху менш сумных нараканьняў і горкіх сылёз, а больш радасці і шчасціця. Пэўна-ж тыя, што радзяць і самі маюць шмат цяжкасцяў у жыцці, і, магчыма, вельмі мала шчасціця, але затое маюць нямала жыцьцёвага досьледу і, хоць жыцьцё кожнага чалавека непадобнае на жыцьцё іншых, аднак з досьледу іншых можна шмат чаго скрыстаць.

У жыцьці ёсьць законы, якіх нельга бяскарна пераступаць. Жыцьцёвые законы цвёрдлыя і няўмольныя, хто іх пераступае няхай не спадзяеца на ніякую патолю. У жыцьці нельга стаяць на месці, неабходна ісці і ўпярод. Калі-ж аднак нехта залінне распасыцірае свае слабыя крыльлі, тады жыцьцё ломіць гэтыя крыльлі і гэйр раптам падае з лятученых вышыні ў бяздоньне, з ружовасцю радасці да чорнага зньяверу, да горкага адчаяння. Колькі ёсьць такіх людзей, што з вялікага маладога разгону і высокага палёту спускаюцца да няцікавага і бязмэтнага мадзеньня з днія на дзень.

Пішучы гэтых некалькі сказаў, мімаволі прыйходзіць на думку: што іх будзе чытаць?! Хто з тых людзей, што паважна думаюць аб сужэнстве, цікавіцца радамі іншых. Народная мудрасць у гэтай справе кажа: «Да дваццаці гадоў хлопцы са́мі жэнічца, ад дваццаці да 32 гадоў іх людзі жэнічца, а пасля 32 гадоў чэрці жэнічца», а на рады і парады нават і месці не астаецца. І вось міма гэтага хочацца такі з'яўрніцца да маладзі з некаторымі радамі. Практыка выказала, што парады маладым людзям перад іх сужэнствам могуць

быць сапраўдным багаславенствам, дзеля тэтага сёняня ў шматлікіх дзяржавах існуюць спэцыяльныя курсы для заручаных, на якіх съятары, лекары і псыхалёгі выясняюць усе тыя пытаньні, з якімі новажэнцы абавязкова стрэнушца ў жыць-

Перш подумай, з кім зъвязаць сваю долю

Колькі раз маладыя людзі чуюць падобныя рады ад старэйших ці ад духавенства, дык з насъмешкаю адзываюцца: «Гэтыя людзі гавораць аб рэчах, якіх ўжо забыліся разумець, або і зусім не разумеюць. Якія яны дзівакі, зъвяртаючы да разуму, калі маецца справа з пачуцьцямі». На такую, ці падобную заўвагу даў вельмі трапны адказ а. Язэп Мантон з Бастону, які часта парушаў справу сужэнства ў радыёперадачах. З ягоных вартасных парадаў асабліва вартыя ўвагі слова, зъверненыя да дзяўчат. Вось некаторыя з іх:

«Калі ты годзішся выйсьці замуж, дык толькі за таго хлопца, якому зможаш цалкам аддаць сваё сэрца. Але перад тым карыстайся галавою, каб ведаць, хто мае стацца заўсёднім ўласнікам твойго сэрца. И толькі тады, калі пераканаешся, што ён годны быць ўласнікам твойго сэрца, твая галава можа быць халоднаю як лёд і можаш дазволіць твайму сэрцу палымнеч адданасцю».

Што да тых азнакаў, па якіх дзяўчына можа ацаніць, хто будзе годны яе даверу, а. Мантон кажа:

«Найважнейшая рэч — палюбіць і выйсьці замуж за чалавека, за асобу, а не за абставіны, бо звычайна чалавек сам не зъмянінецца, а абставіны могуць зъмяніцца вельмі хутка».

«...Ведама, што няма ніякіх засыярогаў, каб ты маршыравала праз царкву да прастолу з сымпатычным хлопцам, у якога сымпатычны смокінг зашпільваеща паверх сымпатычнае партманэткі, але толькі з тою ўмоваю, што ты шчыра любіш хлопца, а не ягоныя хвалістыя валасы, яго зgrabную паставу... або яго партманэтку».

«...Абавязкова, перш чым падставіць свой палец пад пярсыёнак, спытайся сябе: «Ці я буду магчы па шлюбе жыць з май нарачоным заўсёды і быць шчасліваю?» Затое зусім ня пытайся ні ў сябе ні ў іншых: «Ці твой нарачоны выдатны танцор?» Бо жыць з гэткім чалавекам хутка скончыцца тым, што ягоны шлюбны пярсыёнак будзеш насіць у носе».

«..Добра так-жа спытатца ў мамы, што яна думае аб тваім хлопцу. Называйце сабе гэта інтуіцыю, называйце досьледам, або неяк іначай, але мамы звычайна вельмі кемлівя ў гэтых спраўах. Аднак калі мама мае засыярогі да першага хлопца, адкідае другога, ставіць вэта адносна трэцяга, хоча арыштаваць чацьвёртага і толькі

ці. На вялікі жаль дзеля расьцярушацьня мы ня можам зарганізаваць падобных курсаў, але дзеля гэтага неабходна хоць часткава іх замяніць прынагаднымі артыкуламі.

агульнымі словамі адмаўляецца, што яна ня спраць, каб яе дачка выходзіла замуж за нейкага хлопца, які невядома ці агулам дзе існуе, у такім выпадку можна на яе пабожна, з любою і эфектуна не зъвяртаць увагі. Але гэта належыць да выняткаў. Нармальна-ж калі мама зъверне свой палец супраць хлопца, тады дзяўчына павінна двойчы падумашь, пакуль выставіць свой палец па пярсыёнак. Рада мамы асабліва вартасная тады, калі маладыя людзі сябе ведаюць замала».

«Калі ты хочаш убачыць свайго хлопца такім, якім ён ёсьць у сапраўднасці, адведай яго ў звычайных абставінах на яго дамашнім грунце, у яго дома. Можаш нават спытатца аб ім ягоных блізкіх родных і знаёмых. Напрыклад брат ці сястра за некалькі хвілін прынагаднае гутаркі могуць табе выбалбатаць больш вестак яб ягоным харектары, чым ты можаш вылавіць сама за некалькі месяцаў сяброўства».

«Некаторыя спаміж вас, лятуценыніцы з ямачкамі на шчоках і ветрагонныя съмехатункі могуць гэтыя рады назваць рамансамі па лінейцы, або сужэнствамі праз бюро штандартай. Пачакайце прышпільваць лапінкі гэтым радам, але перш усьведамеце, што вы маецце вырашыць пытаньне ўсёяе вашае будучыні, бо-ж маецце зъвязаць сваю долю не на некалькі гадоў, вы маецце аддацца на ўсё жыцьцё і хочаце зарукі, што вашае жыцьцё на гэтым кроку ня зъвіхненца».

«Калі ён цяпер п'е, а яшчэ горш калі ўпіваецца, зрабеце сабе прыслугу і забудзьцесь яго. Бо калі маецце намер будаваць свой новы дом на балоце і багні, дык ведайце, што балота і багна ня высажне дзеля таго, што вы на ім збудавалі дом!»

«На варта так-жа зъвязаць сваю долю з хлопцам, які значна малоды за цябе, бо аднаго дня ён можа захацець танцаваць румбу, а да таго часу ты можаш мець рэўматызм».

«Тут успаміналася аб хлопцу, але прашу цябе, выходзь замуж за мужчыну! Абмінай тых дзяцюкоў, якія пасля шлюбу хочуць мець прывілеі сужэнства і ўсю свабоду кавалера. Пераканайся, ці твой нарачоны ставіць сямейнае вогнішча вышэй, як клуб, разрыўкі, гульню ці нейкую іншую пустазвонную рэч. Так-жа пераканайся, ці ён любіць дзяцей! Асяродзьдзе чалавека ня ёсьць разрыўкі, але тварэньне і жыцьцё, якога

цэнтр знайходзіца ў залатым сямейным коле шлюбнага пярсыцёнка».

«Я прашу цябе, калі ты маеш нейкія паважныя сумнівы адносна харктару дзяцюка, дык пакінь яго!»

«Ці-ж ня лепш цяпер сарваць вашае сяброўства і нават заручыны, чым потым разьбіваць сужэнства? Некалі паслья шмат гадоў ты, магчыма прыпадкам, убачыш таго хлапца, як ён будзе валачыся па другім баку вуліцы, і тады ты ўздыхнеш з вялікаю палёгкаю, шэпчуЧы: «Божа мілы, гэта-ж вонь там пайшоў блуд, які траха не ўцягнуў мяне ў згубны вір».

«Усе мае заўвагі маюць на мэце не засмуціць вас, але каб вы падумалі паважна аб сваім сужэнстве і памалісі абы належным выбары вашага сужонка. Каб праз заступіцтва Дзевы Марыі, вашае Нябеснае Маці, вашы вясельныя званы гучалі незмаўкающим звонам радасці ў вашым сэрцы да вашага залатога юбілею. Хай Бог ба-гаславіць вас!»

Што неба робіць небам — ёсьць любоў. І што пекла робіць пеклам — ёсьць аддаленне ад вечнае любові, ад Бога, і нястача ўзаемнае любові.

Язэп Вэндэль

На Бога спадзяявайся, але і сам старайся

Аднойчы пустэльнік убачыў, што сокал прыяцеў у асірацелае вароняе гняздо і карміў вараня.

Зьдзівіўся пустэльнік, што сокал корміць вараня і падумаў: «Вараня і тое ў Бога не прападае. Навучыў вось Бог гэтага сокала карміць чужую сірату. Бог аб кожным сатварэнні памятае. Перастану я больш аб сабе думаць, ня буду больш запасаць стравы, калі Бог памятае аб усякім сатварэнні, будзе і аба мне памятаць».

Так і зрабіў. Сеў у лесе і не ўставаў з мейсца, а толькі маліўся Богу.

Тры дні і тры ночы прабываў ён бяз ежы і піцьця. На трэці дзень так аслабеў, што ўжо ня здолеў падняць руکі. Ад слабасці ён заснуй і

прысьнілася яму, быццам прышоў да яго нейкі старац і кажа:

«Чаму ты сабе ежы не стараешся? Ты думаеш угадзіць Богу, а ты грэшыши. Бог так уладзіў съвет, каб кожнае сатварэнне здабывала сабе страву сваімі сіламі. Бог сказаў таму сокалу карміць вараня таму, што яно ящэ малое і ня здувае сабе здабыць корму, а ты можаш працаваць. Дык прачніся і, шчыра працючы, здабывай сабе штодзенны хлеб».

Людзтва ніколі ня знайдзе ратунку па-за рэлігіяю, па-за *саліднаю хрысьціянскай рэлігіяй*, которая будзе ў эгодзе з поступам веды.

Пятро Лекомт дэ Нуі.

Нарэшце зразумеў

Было гэта даўно. Жыў у аднай вёсцы чалавек, які лічыў сябе добрым хрысьціянінам, але з нікім ня мог жыць у згодзе, ані з сваімі роднымі, ані з суседзямі. Ува ўсіх непараузмленых і спрэчках ён лічыў вінаватым іншых, але ніколі самога сябе. И вось ён пастанавіў пайсьці ў манастыр, спадзяючися, што там знайдзе добрых, спагадных людзей, а для сябе знайдзе мір і супакой. Але выявілася, што і ў манастыры ён ня мог ужыцца з іншымі. Частыя непараузмленыні з субратамі змусілі яго перайсці ў другі манастыр, потым ў трэйці, але нідзе ён не знайходзіў супакою і заўсёды ды ўсюды вінаватымі ў спрэчках і разладах ён рахаваў іншых, але ніколі сябе.

Аднойчы зімою ён нёс воду. Дарога была коўзкая і ён пасылізнуўся ды ўпаў і тут-же голасна выляяўся. Падняўшыся з зямлі, ён аглянуўся навокал, нікога нідзе ня ўбачыў і адразу паду-

маў: на каго-ж ён выляяўся — ці на дарогу, ці на ваду, ці на вядро, ці на самога сябе, ды навошта ён агулам выляяўся? Яму стала сорамна і ён зразумеў на колькі ён быў непаўстрыманы, апрысклівы і сварлівы. Гэтыя дробныя выпадак даў ямумагчымасць уцяміць, што і да гэтага часу ён дарма ўцякаў ад людзей, памылкова рахаваў іх дрэннымі, а што ўсё ліхе ёсьць у ім самым. Калі-б ён сам быў добрым і згодлівым, дык і людзі, сярод якіх ён жыў, былі-б для яго такім-ж добрымі і згодлівымі.

«Верую ў Бога, гэта прыгожае і пахвальнае слова, але прызнаць Бога там, дзе і як Ён аб'яўляецца, гэта ўласцівае шчасце на зямлі».

Гэтэ

Няведамыя шляхі

(Працяг 9-ы)

РОДНЫЯ СКАРБЫ

Андрэй працаваў з Траецкім у Налібоцкай пушчы. Праца была лёгкаю і цікаваю. Яны зьбіраў розныя расыліны і весткі аб жывёлінным съвеце пушчы. Пры гэтым Андрэй пераканаўся, як ён мала ведае прыроду роднага краю, а яна такая цікавая і багатая!

Каб даведацца, як называюцца ў ваколіцы розныя расыліны і да чаго яны ўжываюцца, Андрэй некалькі разоў звязтаўся да аднае бабулькі, якая крыху займалася лячэннем. Яна спачатку неахвотна гаварыла з ім, але калі пачула цікавую вестку, якую Андрэю перадаў Траецкі, як у часе першае сусветнае вайны балюча адчувалася нястача некаторых лекаў, бо з заморскіх краінаў іх не прысыпалі, асабліва раненых цярпелі дзеля нястачы канадзкага жоўтага кораня, і як тады прыпадкам адзін аптэкар даведаўся ад беларускае жанчыны, штокроў добра слышне водны перац, і як гэты новы лек стаўся дабрадзеіствам для раненых; язык у бабулькі адразу развязаўся. Ды гаварыў Андрэй так, што цяжка было яго не паслухаваць.

— А сёньня — ведаеце бабулька, тысячи людзей дзякуюць той жанчыне, што не хавала ў сакрэце сваіх ведаў і за яе Бога моляць, бо дзякуючы, ёй, ім удалося выратаваць жыцьцё.

— Праўду, голубе, кажаш, шчырую праўду. У нашых лясох ёсьцека шмат, шмат добрых зёлкаў, але хто імі цікавіцца? Нашы, во, зубаскалы, што які год і другі ў нейкай школе пасядзелі, дык адно і цікуюць за tym, каб нешта падгледзельды потым кепенькі строіць з «бабскіх лекаў».

— Разумны чалавек ня будзе съмяяцца з таго, чаго ня ведае, а калі ведае, што нехта кепска робіць, дык перш паравіць, як лепш зрабіць.

— А дзе ты бачыў, каб яны што паравілі, калі ў іх вецер у галаве съвішча. Відаць, што іх у той школе ўсяго і навучылі рагатаць...

Слова па слову бабка разгаварылася з Андрэем так, што ён ледва ўспіяваў запісваць усе тыя вартасныя зёлкі, якія расылі ў пушчы: адныя як лекі, другія як атруты, іншыя для хвараваньня тканінаў.

Калі паслья Андрэй зладзіў сьпіс усіх тых зёлкаў, абы якіх даведаўся ад бабулькі, і перадаў яго Траецкаму, дык той паківаў галавою, паглядзеў на Андрэя і неяк дзіўна вымаўіў:

— Бачыш, якія скарбы ёсьць на Беларусі, мусіць і сам аб гэтым ня ведаў?

— Не. — Прызнаўся Андрэй.

— Вось за гэта і цярпець прыходзіцца, але аб гэтым лепш не гаварыць. — І пачаў гутарыць аб чым ішным.

Некалькі дзён паслья тae размовы Андрэй з Траецкім вярталіся пад вечар з працы прасекаю, якая йшла ўзлескам. У пушчы было ціха. Раптам быццам ўся пушча пачала съпіяваць. Гэта жнейкі вярталіся з поля і, прыходзячы паўз самую пушчу, ваягнулі жніўную песню. Іхныя звонкія, чыстыя галасы і працяжная галасістая мэлёдый быццам былі дастроены да хвайн і ялін пушчы. Таму і здавалася нібы дрэвы падхапілі мэлёдью і самі далучыліся да хору жнеек, разносячы іхнюю песню па ўсёй пушчы.

Траецкі і Андрэй спыніліся і некаторы час слухалі як заварожаныя.

— Як прыгожа, як прыгожа! — паўтараў Траецкі.

Андрэй маўчай.

Жнейкі паволі адыходзілі і песня сціхала. Траецкі з Андрэям пайшлі у лясніцтва, пры тым Траецкі ня вытрываў, каб ня выказаць свайго захаплення.

— Ведаеш, Андрэю, я нямала чуў за свой век розных канцэртаў і операў, але такога прыгожага съпеву яшчэ ня чуў ніколі. І гэта-ж съпівалі вясковыя дзяўчата, якія не прыйходзілі ніякое музычнае школы. І стварылі гэтую песню ня іншыя, але гэткія-ж як і яны сялянкі, пэўна наўзусім няграматныя. Якую яны мусіць мець прыгожую душу, калі могуць стварыць такую цудоўную мэлёдью! Гэта вялікі скарб народу...

Такая высокая ацэнка беларускае народнае песні з вуснаў чужога чалавека сталася для Андрэя быццам неспадзеваным аў'яўленнем красы і багацця роднага краю. Ад самага маленства ён бадай штодня сустракаўся з гэтымі прыхаванымі скарбамі, але не звязтаў на іх ніякае увагі і не цаніў іх. Цяпер усъведаміў, што гэта-ж толькі дробныя пэрлы, якія ён убачыў, а колькі іх ёсьць яшчэ непазнаных?! Цяпер яму бацькаўшчына зрабілася такою дарагою, такою мілаю, што гатоў быў ёю ганырыцца перад любою іншай краінаю.

І дзіўна, што ад таго часу Андрэй з Траецкім запрыязніліся даволі шчыра, не зважаючы на розныцу веку, асьветы, становішча і напыняльнасці.

НЯ ЎСЁ ТОЕ ЗОЛАТА, ШТО БЛІШЧЫЦЬ

Траецкага, як варшаўскага чалавека часта запрашалі да сябе ў госьці мяйсцовымі вышэйшымі ўрадоўцы і ваколічнымі панкі. Сыпярша ён гасціваў адзін, але паслья таго памятнага вечара ў пушчы на прымаў запросінаў, калі адначасна не запрашалі ягонага «памоцніка і супрацоўніка» Андрэя.

Нельга сказаць, што Андрэй быў задаволены з гэткіх запросінаў, але і адмайляцца ня было як. Аднойчы ён нават прасіў Траецкага, каб неяк вызваліцца ад тых госьцяў.

— Ведаеце, пане Траецкі, што я вясковы чалавек, ня ведаю вялікапанскіх манераў...

— Ведаю, ведаю — перабіў яго Траецкі. — Якраз дзеля гэтага я і запрашаю, каб была нагода пазнаць тых манеры, бо яны ў жыцці прыда-
дуща. Вышаў на дарогу, пятаў не шкадуй! Ды праўду кажучы, ня маеш чаго нават наракаць на сябе, бо манеры маеш беззаганнія, а да таго, між намі кажучы, ужо не адна паненка на цябе каса-
вурьшица.

Андрэй пачырванеў.

— Ну, ну, ня чырваней, я так жартую...

Гасціваньне ў розных ўрадаўцаў і панкоў адчыніла Андрэю шмат цёмных бакоў таго жыцця, якое хавалася за прыгожымі фасадамі палацаў. У аднаго магната з пяцёх дзяцей ніводнага ня было талковага: найстарэйшы сын быў п'яніца, другі — калека, дачка — ханабэрстыя нічога не хацела рабіць, другая дачка — туپіца, а трэцяя — брыдкая, як малпа і без аднае клёпкі ў галаве. У другога — наадварот, дзеци былі талковыя, але асяродзьдзе іх страшэнна пакалечыла і псыхічна і маральна. Андрэю моцна запала ў памяць гісторыя аднае з дачок таго пана — Анелі. Бачыў яе на адным гасціваньні і зьвярнуў увагу, што каля яе круцілася пару шляхцюкоў, як мухі каля мёду. Але тыдзень пасля таго гасціваньня Андрэй прыйходзіў над вечар каля маёнтку таго пана і пачуў на ўскраю маёнтку каля возера нечы плач наўзрыд. Доўга не разважаючи, пайшоў на голас плачу, але як толькі дайшоў да возера, стаў як укопаны. Прытуліўшыся да алешины, сядзеля Анеля і залівалася горкімі съяззамі. Андрэй чым хутчэй падаўся на дарогу.

У tym часе Андрэй сустракаў шмат людзей, але такіх, з якімі было-б магчыма запрыязыніцца, у tym асяродзьдзе было вельмі мала. Адны глядзелі на яго, як на «мужыка», а ад іншых ён сам адварочваўся. Толькі з сынам аднаго магната Казімерам правёў некалькі вечароў сапраўды пасяброўску. Андрэй нямала зьдзіўся, калі пачуў ад яго пытаныне ў чыстай беларускай мове:

— Вы беларус, праўда?

— Праўда!

— Ці можна ведаць, адкуль вы родам?

— Пэўна, што так; гэта-ж ніякі сакрэт. Я родам з глухое ўёскі Стараброды з-пад Замчышча.

— Вось гэта пахвальна з вашага боку. Дайце мне пасцінцу вашу руку. У нас, можа вы зеаўжылі, нават некаторыя дробныя шляхцюкі, калі паходзяць з бедных сем'яў, дык стыдаюцца свайго роду, а вы наадварот. Вось гэта сапраўды высокародна.

— Па мойму, стыдацца свайго роду могуць толькі тия людзі, якіх род нечым аганьблены, і

тыя, якія съведамы, што яны нічога ня вартыя і нават ня ведаюць, дзе шукаць сапраўдане вартасці і годнасці чалавека. Шмат каму здаецца, што ім можа прыдаць вартасць нейкі пусты тытул, або яшчэ горш, нейкай вопратка, ці нейкія цацкі. Вось такія і шукаюць, каб схаваць сваё сапраўдане аблічча, а паходзяцца чымсьці пустым, але зякратым, а я саромеща свайго роду ня маю чаго; ён чисты, як крыштал.

— Во, во — ажывіўся Казімер — гэта вельмі трапна. І яшчэ ведаеце, ёсьць шмат людзей, якія маюць гон, каб у пустых і прамінаючых рэчах знайсці шчасцце чалавека. Дзіўна, але праудзіва, што яшчэ шмат каму наступаць нязылічаных фактаў усё ніяк ня месціцца ў галаве, што ніякія тытулы, ніякія палацы і харомы ніякае багацьце, ніякая слава, ніякае панскае паходжаньне — не хароняць чалавека ад няшчасці і цярпеньня...

Слухаючы Казімера, Андрэй прыпомніў чамусьці слова свайго гімназійнага настаўніка рисункаў, які часам на лекцыі любіў пафілязофстваваць: «Добра, калі вартасны малюнак ды яшчэ апраўлены ў багатую і прыгожую раму, але нават найбагацейшая і найпрыгажэйшая рама ня прыдаць вартасці нейкай пэцканіне». Не дарма беларускі народ стварыў шмат востра насымешлівых прыказак аб той «шляхце ў чырвоных ануцках», якая ўжо і сама ня ведала, чым ганярыцца.

Працу ў Налібоцкай пушчы Андрэй скончыў уканцы жніўня. Перад разъвітаньнем Траецкі абяцаў яму дапамагчы ўладзіцца ў Варшаве, дзе ў яго было шмат знаёмых і прыяцялёў у розных установах.

Калі гэтым разам Андрэй вярнуўся да хаты, дык даўжэй як да гэтага часу ў роднай хате жыў на палажэнні госьця. Праўда, ён ўжо прывык да таго, што кожны раз, калі пасля даўжэйшае адсутнасці вяртаўся дамоў, дык на яго і хатнія і суседзі першыя дні глядзелі нейкім дзіўным пытальнім позіркам. І трэба было некалькі дзён, каб стацца зноў зусім сваім між сваімі.

Цяпер-жа, пасля прыезду з Налібокаў, калі ў першую нядзелю вечарам Андрэй прыйшоў да гурту хлапцоў і дзяўчат, якія аб нечым ажыўлена гутарылі на вуліцы, дык на момант гутарка зусім прыціхла. Нават найболыш гаваркі з ягоных сяброў дзяцінства, Віця, і той прыціх. Таму вітаючыся з ім Андрэй ня вытрымаў, каб не зауважыць:

— Што-ж гэта Віця, ты нешта вельмі зьмяніўся!

— Я, то што, усяго зьмяніў сарочку і лапці, а мы вось глядзімо, колькі ты зьмяніўся.

— О, я, пане тэго, трывіяльны, а тады ўжо гавары.

Дружны съмех пакрыў слова Андрэя і гэты съмех стварыў адразу сяброўскую атмá-

сфэру. Пачаліся распытваньні, гутаркі аб працы, аб універсытэце.

— Скажы Андрэй — пытаўся адзін — мусіць там у тым універсытэце, самая панскія дзецы вучашца?

— Чаму самая панскія дзецы, там ёсьць так-жа сялянскія і работніцкія дзецы, праўда, што іх шмат менш, як панскіх. Ведаеце, нават ёсьць крыху і нашага брата. Вось хоць-бы тыя, што з беларускіх гімназій неяк уладзіліся ў Вільні і ў Варшаве, гэта-ж усё нашыя вясковыя хлапцы і дэячыты.

— Вось табе й маеш — удавана паважным голасам казаў Вішя — дык там ужо і беларускія дэячыты ёсьць, а гэта-ж во нашыя дэячыты тадалі, каторую з іх возьмеш з сабою.

Усе зноў засмыяляліся, ня сымялася толькі Люба Голуб, і як сымех прыціх, заўважыла:

— Гэта мусіць твая Вера гадала.

— Калі яна мая, дык гадаць ня будзе, а як не мая, дык няхай гадае.

Так жартуючы і паважна гутарачы прасядзелі да позняга вечару. Але дамоў вяртаўся Андрэй моцна засмучаны. Чамусыці перад ім раптам руbam стала пытаньне: Якая доля чакае ягоных вясковых сяброў і сябровак? Вузенькія гоні іхных ніваў вузелі з году ў год, а заработкаў у ваколіцы не прыбывала...

У ДАЛЕКУЮ ДАРОГУ

Восень увайходзіла ў свае правы. Быў канец верасьня. Дзень выдарыўся ясны, па небе паволі лётала «бабяе лета», а высока над ім крумкалі жураўлі, адлятаючы ў вырай. На полі каля загонаў бульбы завіхаліся капальнікі. Андрэй з дэядзькам Сыцяпанам позна вечарам везьлі поўны воз бульбы і абодва відавочна съпяшаліся, бо на заўтра быў назначаны дзень ад'езду. Некалькі даён перад тым Андрэй атрымаў ліст ад свайго старэйшага сябры Пятра Сінька, які ўжо студыяў у Варшаве. Той пісаў яму, калі і дзе яны маюць стрэнуцца на вузлавой станцыі, каб разам ехаць у далёкую дарогу.

Пасля вячэры Андрэй складаў усе свае невялікія пажыткі. Габрусь і Аленка стаялі неадступна каля яго, гатовыя кожную хвіліну ў чым колечы яму памагчы. Калі ўсё было зложана, маци казвала ўсім хутчэй ісьці спаць, а сама, ўзяўшы ляmpu, пайшла ў каморку. Яна надумалася яшчэ напачы Андрэю сухарыкаў, бо-ж «кедзе за съвет вочы і няма ведама, што яго там чакае». Так у працы яна і не заўважыла, як ранешняя зара зарысавалася на небе. Выняўшы з печы сухарыкі, яна цікнула ў вакно:

— Няма ўжо калі спаць, трэба пачынаць сънеданьне гатаваць, — прашаптала сабе, і глянушы на мілае хоць і заспанае ablіčча сына, зноў узялася за працу.

Ужо першыя аладкі ляжалі на ўзыслоне, маці падышла да ложка, дзе спаў Андрэй, паўзіралася, каторы ўжо раз, на яго ablіčча:

— Сыпіць, хай яшчэ часіну пасльпіць, — прашаптала сабе і вярнулася да печы. Але руکі ў мацеры час ад часу пачалі ўздрыгваць. Перавяртаячы аладку, яна бразнула апоньваю аб прыпек, Аленка ўзыняла голаву.

— Аво-о, ужо сънеданьне гатова, — прамовіла голасна. Не прайшло і колькі хвілін, як усе хатнія былі на нагах.

Дзядзька Сыцяпан так-же не забавіўся прыйсьці. Сънедалі на съпех і гутарка за сталом ня вельмі клейлася. Як толькі ўсё было ўпакавана на возе, Андрэй разыўтаўся з усімі роднымі і знаёмымі. А калі Сыцяпан адчыніў веснікі, дык на вуліцы як бачыш назьбіраўся невялікі гурток суседзяў і суседак. Дзядзька Сыцяпан увайшоў у хату, яшчэ раз глянуў, ці чаго не забыўся, перахрысьціўся да іконаў:

— Ну, дык з Богам у добры час!

Маци і дзядзіна хацелі яшчэ нешта сказаць Андрэю на разыўтаньне, але не змаглі ў час выцерці сълёзай. Разыўтаньне заўсёды спалучана з смуткам, а калі яшчэ да гэтага далучаецца няпэўнасць і трывога за дарагую істоту, дык ня дзіва, што тады моцна зашчыміць нават і цвёрдае сэрца.

Даехалі да станцыі бяз нікіх прыгодаў. Людзі на станцыі было мала і на цягнік ня прыйшло доўга чакаць. На ўмоўленай вузлавой станцыі Андрэя ўжо чакаў яго старэйшы сябры з гімназіі Пятро Сінько. У абодвых адразу настрой стаўся зусім бадзёры, юнацкая прыць прабівалася з кожнага іхняга руху. Як толькі прышоў іх цягнік, яны першыя ўскочылі ў вагон і знайшли сабе выгаднае мейсца ля вакна.

Пятро ўжо два гады студыяў у Варшаве і дарогу ведаў даволі добра, дык з'явіўся ўрагу Андрэя на цікавейшыя мяйсцоўцы і краявіды. Як толькі пераехалі Буг, краявіды значна зьмяніліся і асабліва кідаліся ў вочы маленъкія хаткі прыдарожных вёсак.

— А ведаеш Пятро, тут ужо зусім адменны край, — заўважыў Андрэй.

— Гэта праўда. Тут ужо пачынаецца Польша. Бацьш і хаты інакш як у нас збудаваны і людзі інакш апранаюцца і вёскі інакш размешчаныя. Не дарма нашы продкі калісі казалі: «Памятай Ляшо, па Буг наша!».

Далей Андрэй з Пятром толькі зрэдку перакідаліся словамі. У меру таго, як цягнік набліжаўся да Варшавы, вагон напаўняўся людьмі, нават на карыдоры становілася цесна. Усюды чуваць была мазурская гутарка. Замест дробных вёсак абаналычынага шляху ўсё часцей і часцей мільгаглі камяніцы, фабрычныя каміны, цягнік пачаў спавольніваць свой бег, нарэшце лякаматыва,

быццам цяжка задыханы конь, чмыхнула некалькі раз і траха ня ўперлася ў тутпік.

— Варшава. Прыехалі, — сказаў коратка Пя-тро і пацягнуў разам з Андрэем свае клумкі да выхаду.

У ВЯЛІКІМ ГОРАДЗЕ

Першае ўражэньне Андрэя, калі ён знайшоўся на варшаўскім бруку, было зусім такое, як таго Данілы, што першы раз апынуўся ў вялікім горадзе і казаў:

Гэты горад ступа нейка,
Што у нас куцю таўкуць,
Ашаломіць чалавека,
Уночы спаць не даюць.

Горад, мітусъня аграмаднага натоўпу, паўсюдны посынек так і падказваў Андрэю заўвагу:

— I куды яны ўсе ляцяць, як на пажар.

— Вось пачакаў пару дзён і ты будзеш так лётаць, — засмяяўся Пяцро.

Змучаныя дарогаю абодва юнакі, накіраваліся на старую кватэру Пяцтра. Там крыху перакусіўшы і падзяліўшыся першымі ўражэннямі, леглі спаць, але як Андрэй ня чуўся змучаны, спалася яму не асабліва. Некалькі разоў ён прачынаўся і меў уражэнне быццам ложак, як вагон, зараз рушыцца ў дарогу. Толькі далёка за поўнач, калі прыціх вялікагарадзкі гоман, ён заснуў глыбокім сном.

Андрэй быў вельмі ўдзячны Пяцту, што дапамог яму хутка знайсці кватэру і ўсюды быў яму шчырым прыяцелем. Наагул падчас сваіх першых крокай у гэтым вялікім горадзе Пяцро быў для яго вялікаю падтрымкаю. З ім ён аблініў не адну прыкрую неспадзеванку ад варшаўскіх Анткаў і ад вялікагарадзкіх вулічных выпрабаванняў.

Уладзіўшы справу з кватэрай, Андрэй з Пя-тром накіраваліся ў університет. Ужо сам будынек, калішні казімераўскі палац, рабіў вялікае ўражэнне. У абышырным пэрыстылю было шмат моладзі, а на карыдорах яшчэ больш і міма гэтага ўсюды аставалася яшчэ шмат вольнага прастору, у якім Андрэй чуўся вельмі маленյкім. У палаўнаныні да вясковae хаты, з якое ён так нідаўна выйшаў, університетскія салі прыгняталі яго сваею величчу. И неяк мімаволі ён падумай: «Тут я ня большы, як мурашка ў лесе». Гэтае прыраўнаныне яму спадабалася, бо тут-жа выкарыстаў яго, каб сябе пацешыць:

— Мурашка ў лесе ніколі ня блудзіць і ня губляецца. Там яна арыентуецца яшчэ лепиш, як не алзін дзядзьзка ў сваёй невялічкай хаце. Калі-б я так кіраваўся ў гэтай аграмаднай съвятыні навукі, як мурашка ў лесе, дык было-б лепш чым добра.

Падбадзёраны такім мімавольным разважаньнем, ён падняў вышэй галаву і пачаў разглядзіцца. Студэнцкая моладзь, ягония будучыя сябры, сна-

валі ўсюды то па адным, то невялічкім гурткамі, гаварылі голасна, бесцэрэмонна, нават з акцэнтам нейкага грубаватага панібрацтва. Іхныя ўзаemныя адносіны мелі так-же нейкую шурпатасць. Потым Андрэй і сам пераняў тую манеру гутаркі і паводзін сваіх сяброў і тады, хутчэй адчуў, як зразумеў, што тая грубаватасць была толькі несвядомым прыкрыцьцём далікатнага юнацкага імкнення да высокіх ідеалаў добрачылівасці і шчырасці. Каб людзі з больш чорстваю душою не насымяляліся з гэтых высокародных ідеалаў, дык моладзь, не здаючы нават сабе справы з сваіх паводзін, хавае іх пад грубаватаем і шурпатае прыкрыцьцё.

З помаччу Пятра Сінько Андрэй хутка пала-годзіу у канцылярыі університету ўсе фармальнасці і вось ён ужо студэнт юрыдычнага факультэту Варшаўскага університету. Вольны час яны выкарысталі на агляданыне гораду, а аглядаць было што.

Першыя выклады глыбока ўрэзаліся ў памяць Андрэю і бадайшто не забудуцца ніколі і мелі той дабрадзейны ўплыў на яго, што ўвесь час сваіх студыяў ён стараўся акуратна наведваць амаль усе выклады. Часам нават Пяцро съмяяўся з такое рупнасці, але потым і ён признаў, што так і трэба рабіць:

— На тое, брат, мы сюды і прыехалі, каб не ратазейніцаць, бо кожны змарнаваны дзень нам страшэнна дэрага абходзіцца.

Андрэй нічога не сказаў на заўвагу сябры, бо мімаволі неяк глянуў сабе на рукаў і прыгодаў, як аднойчы, раззвітваючыся з мамаю, буйная съяза з яе ablічча ўпала яму на рукаў і яму здавалася, што яна доўга, доўга ня высыхала. Ня дай Бог, каб праз якую няўдачу гэтыя сълёзы роднае мамы сталіся больш роснымі і горкімі.

Адразу ж з першых дзён навукі Андрэй парабіў заходы, каб атрымаць стыпэндыю, але напаткаў нямала перашкод. Было зложана шмат больш просьбаў, як прызначана рэсурсаў і для юрыдычнага факультэту наагул давалі стыпэндыі неахвотна. Думаў нават зъяніць факультэт, але потым рашыў запісацца яшчэ на эканомію.

Засмучаны несуцічаючымі весткамі, Андрэй аднойчы выбраўся адведаць свайго знаёмага з Налібоцкай пушчы — пана Траецкага. Той сустрэў яго ветліва, бяз ніякае ўдаванае фанабэрні і а сразу зацікавіўся ўражэннямі і студыямі. Да-ведаўшыся, што матэрыяльнае паларажэнне Андрэя незавіднае, зазначыў:

— Ведаеце, я ўжо гаварыў з адным чалавекам у справе стыпэндыі для вас і ён абяцаў, што ўсё будзе палаходжана памысна, толькі ня ведаю, як хутка.

— Я вельмі вам удзячны за памяць і за турботы. Самі ведаеце, што бяз стыпэндыі я мусіў бы кінуць навуку.

— А вы на ўсякі выпадак, пакуль прыйдзе

прызнаныне, не забывайце аб лекцыях. Яны вам, нават маючы стыпэндью, не зашкодзяць. Кажу вам гэта ня так сабе, бо маю вось канкрэтную трапанову. Шэф майго адзьдзелу ў міністэрстве шукае добрага рэпэтытара для свайго сына. Прыйдзене заўтра да мяне ў бюро, пазнаёмлю вас з ім і думаю, што дагаворыцяся.

Назаўтра хутка Андрэй дагаварыўся ў справе лекцыяў. І пайшло непаседлівае студэнцкае жыццё. Лекцыя прыдалася вельмі дарэчы, бо стыпэндью атрымаў ня так хутка, як спадзяваўся. Прауда здараліся некаторыя дні вельмі цяжкія, але чаго не пераможа жыццёвая сіла юнацтва!

А. Жменя

АБАВЯЗКІ І АДКАЗНАСЦЬ ЭКАНАМІСТАЎ

Падчас аўдыенцыі для прадстаўнікоў Міжнароднае Арганізацыі Эканамісташы Айцец Пій XII закрануў справу эканамічна адсталых краінаў, якія што раз больш усьведамляюць сваю адсталасць і часта імкнуща да прагрэсу ў гвалтоўнасцю, якая пагражае міжнароднаму міру. Гэтая эвалюцыя ўскладае на эканамісташы што раз большую адказнасць. «Цяпер ужо не паратварыць розныя эканамічныя тэорыі і штучныя канструкцыі» — сказаў Свяцейшы Айцец. Далей, разглядаючы існуючыя эканамічныя дактрины, Сусветны Архірэй асудзіў фізыякратычных марксістаў і клясычных тэарэтыкаў, якія не бяруць пад увагу індывідуальнасці чалавека.

ПЕРАСЦЫЯРОГА ВЕРНІКАЎ ПЕРАД АЛЬКАГАЛІЗМАМ

Зъвяртаючыся да групы сяброў Ірландзкага Таварыства Свяцейшага Сэрца, мэтаю якіх ёсьць змаганыне з алькагалізмам, на спэцыяльной аўдыенцыі 16 верасення Свяцейшы Айцец Пій XII між іншымі сказаў: «Наш непакой выбягае далёка за межы Ірландыі; п'янства, якое часта вядзе да хвараблівага алькагалізму, сталася сённяня паважнаю плягаю ў шмат якіх краінах съвету і праўдзіваю духовою трагэдыяю для тысячаў людзей. Гэта грамадзкая пошасць і духовы расклад, які вымагае неадкладнага супрацьдзеяньня кожнае съвадамае адзінкі так сярод съвецкіх, як і духоўных».

ІМКНЕНЬНІ, ПРАВЫ І АБАВЯЗКІ ЖАНЧЫНЫ У С'ЯМІ І ГРАМАДЗТВЕ

«Жанчына ёсьць вялікаю сілу ў гаспадарцы народу, але толькі ў тых высокіх функцыях, якія

ёсьць уласцівымі яе пакліканню» — сказаў Свяцейшы Айцец Пій XII, прамаўляючы праз радыё да жанчын Італьянскага Жаночага Цэнтру падчас іхняе прошчы ў Лёрэту.

«Жанчына ня можа стацца фізычнаю сілою для індустрый, падобна як мужчына», і далей Папа асудзіў змушванье жанчын да цяжкага працы, як гэта дзеецца ў краінах пад камуністычным ярым.

Хаты Царква ніколі не супраціўлялася эманципаціі жанчыны, аднак хрысьціянскае права ўстанаўляе пэўныя разымераваныя, абумоўленыя прыроду, людзкою і хрысьціянскаю годнасцю, а таксама вымаганынямі грамадзкага жыцця, якое ня можа разъвівацца без існаванья пэўнага аўтарытэту прынамсі ў найменшай грамадзкай каморачы, якою ёсьць сям'я. Успамінаючы аб судадносінах між мужчынаю і жанчынаю, Сусветны Архірэй сказаў: «Роўнасць можа быць што да асабістых і асноўных якасцяў, гэта прауда, але раўнавартасныя функцыі мужчыны і жанчыны ёсьць розныя і ўзаемна дапаўняюцца. З гэтага і выцякаюць іхняя розныя права і абавязкі». На заканчэнні папа выказаў перакананьне, што калі-б дзяржавы зъвярталі больш увагі на псыхічныя вымаганыні і пачуцьці жанчын, хутчэй можна было-б асятніць міжнародны супакой і грамадзкая структура сталася-б больш людзякою і справядлівейшай.

УРАЧЫСТАЯ БЭАТЫФІКАЦЫЯ ПАПЫ ІНАКЕНЦІЯ XI

У базыліцы сьв. Пятра ў Рыме 7 кастрычніка 1956 г. меў месца ўрачысты акт бэатыфікацыі папы рымскага Інакенція XI, які займаў Апостальскі Пасад ад 1676 да 1689 г. Трынаццаць гадоў

панаваньня блажэннага Інакенція XI выявілі высокія якасці ягонага харктуру і стойкасці ў абароне каталіцкіх прынцыпаў.

СЛОВА ПАПЫ ПІЯ XII СУПРАЦЬ БЯЗБОЖНАГА МАРКСІЗМУ

Прымаючы ў базыліцы сьв. Пятра італьянскіх работнікаў з Тэрні, Свяцейшы Айцец Пій XII выказаў свой жаль, што бязбожны камунізм, вораг чалавечтва, мае яшчэ сваіх прыхільнікаў між работнікаў вольнага съвету. «Плаасобныя адзінкі і цэльны народы паддаўся ашуканству манлівых абіянанак быццам лепшага і справядлівейшага падзелу багацтва, аховы асобы, абароны сям'і, перадачы ўлады народу, фабрык — работнікам, зямлі — сялянам. І замест усяго гэтага камуністы прынеслы нянявісьць, інтрыгі, калатню і, там дзе захапілі ўладу, кінулі народ пад панаваньне тэрапу і давялі яго да крайняга абяднення».

«НЕЛЬГА ЗЬМЯНІЦЬ ХРЫСЦІЯНІЗМУ, КАБ ЯГО ДАСТАСАВАЦЬ ДА ФАЛЬШЫВАГА ПРАГРЭСУ»

У сваім лісьце з 29 чэрвеня 1956 г. да духавенства народаў, паняволеных бальшавізмам, Свяцейшы Айцец Пій XII заахвочвае вернікаў быць стойкімі ў веры і перасыерагае іх, каб ня бралі прыкладу з тых, якія заламаўшыся ў сваёй стойкасці, прапануюць злагодзіць прынцыпы хрысціянскае веры, каб яе дастасаваць да ламылак фальшывага прагрэсу. «Будзьце пэўнымі, што кожная хрысціянская сям'я падзіўляе стойкасць, з якою вы пераносіце моўчкам усе муکі і просіць міласці ў Бога, каб вам дапамог ня ўпасці ад бязбожных нападаў, каб вы змаглі з сілаю годнаю мучанікаў засведчыць стойкасць вашае веры».

7-Ы КАНГРЭС КАТАЛІЦКИХ ЛЕКАРАЎ

Ад 10 да 15-га верасьня адбыўся ў Гаазе сёмы Міжнародны Кангрэс Каталіцкіх Лекараў, у якім удзельнічала больш 600 дэлегатаў з 21 краіны. Кангрэс зўямаўся праблемаю застасаваньня права ў мэдыцыне. Між іншым была прынятая рэзоляцыя, у якой кажацца, што «мэдыцынскае права падпарадкоўваецца непарушным прынцыпам індывідуальнае годнасці кожнага чалавека, выкананае ў разумным выяўленыні свае вольнасці, залежнасці чалавека ад свайго Тварца, пяршынстве духа перад целам і права захаваньня жыцця».

ЗНОЙДЗЕНА СТАРЫ АПОКРЫФ

У 1945 г. знайдзена ў верхнім Эгыпце трываліца томаў патірусаў, між якімі асабліва ціка-

вы дакумент аж на 20-ші старонках праўдападобна з палавіны 3-га стагодзьдзя, пераложаны на кантыйскую мову з грэцкага арыгіналу з 2-га стагодзьдзя. Ён мае тытул: «Эвангельле паводзя Тамаша» і пачынаецца словамі: «Вось сакрэтныя слова, якія сказаў за жыцця Ісус і якія запісаў Дыдым Юда Тамаш». З гэтага загалоўку некаторыя думалі, што маецца дачыненне з пятым Эвангельлем, але зъмест дакументу съведчыць, што гэта звычайны апокрыф, якіх ў той час было мноства.

ПАЛОМНІЦТВА ПАРЫСКІХ СТУДЭНТАЎ У ШАРТР

Ужо ўвайшло ў традыцыю парыскіх студэнтаў, што перад экзамінамі робяць паломніцтва ў катэдру Багародзіцы ў Шартр, што знайходзіцца 90 км. на паўночны захад ад Парыжу. Сёлета адбылося такое паломніцтва 20 і 21 траўня, з удзелам калі 15.000 студэнтаў. Запачаткаваў гэтыя прошчы ведамы французскі патрыятычны каталіцкі паэт Пэгі на пачатку гэтага стагодзьдзя. Ад таго часу паломніцтвы пачалі набіраць усё большага значэння і пасля апошняе вайны сталіся масаваю студэнцкаю рэлігійную дэманстрацыю.

СҮЦЬВЕРДЖАНЬНЕ ЦУДУ У ЛЮРДЗЕ

Марыя-Люіза Біго з ля Рішардэ (Францыя) асьлепла і аглухла ў 1952 г. Лекары адназгодна прызналі яе невылячальну калекаю, аднак яна не пераставала шукаць помачы і пацехі ў Бога. Разам з іншымі хворымі яна адбывала прошчы ў Люрд. У 1954 г. яна адбывала трэцюю прошчу. І вось падчас багаславенства Найсвяцейшымі Тайнамі яна раптам пачала чуць, а 36 гадзін потым пачала бачыць. Хоць ня было нікага сумніву ў сапраўдным цудзе, але мэдыцынскае і духоўнае даследаванье цудоўнага факту цягнулася два гады і сёлета 26 жніўня архібікупства ў Рэнн, у якім пражывае Марыя-Люіза, выдала асьведчаньне аб аўтэнтычнасці цуду.

СКАРБНІК КАМУНІСТЫЧНАЕ ЯЧЭЙКІ ВЫЗДАРАВЕЎ У ЛЮРДЗЕ

Электрык шпітала ў Ніццы Людовік Оліварі, 48 г. захварэў пры працы і хутка пасля гэтага зусім не валодаў праваю нагою і рукою. Усе мэдычныя заходы яму нічога не памаглі і дахтары прызналі, што ён невылячальны.

Пад намоваю родных Оліварі, хоць быў камуністам і выконваў функцыю скарбніка ў мэйсцоўскай камуністычнай ячэйцы, згадзіўся паехаць у Люрд, як турыст. Пад уражэннем веры шматлікіх хворых ён згадзіўся акунуцца ў Люрдзкай купальні і, выйшаўшы адтуль, пачуў сябе зусім здоровым. Мэдычнае і духоўнае ўлада яшчэ ня выка-

залі свае думкі аб аздараўленыні Оліварі, але ён сам уважае свае аздараўленьне цудоўным і, ня гледзячы на атакі з боку сваіх быўшых аднапартыцаў камуністаў, ён навярнуўся на каталіцызм.

АБ АДНОСІНАХ ВАТЫКАНУ ДА МАСКВЫ

Крайняя левая італьянская газета была падала да ведама, што быццам робяцца заходы, каб навязаць дыпляматычныя контакты між Ватыканам і Савецкім Саюзам і што існуе ідэялагічнае збліжэнне між Каталіцтвом Царквою і камунізмам. У сапраўднасці нічога падобнага няма, а прычыны да пагалоскаў былі вось якія: У жнівені 1956 г. савецкі шаржэ д’афэр у Рыме Погідаеў згасціўся ў Ватыканскую Нунцыятуру пры Італьянскай рэспубліцы, просьчы пабачанья з нунцыем. Аднак таму, што між Ватыканам і Савецкім Саюзам няма дыпляматычных зносінаў, а перадусім дзеля таго, што савецкі амбасадар у Рыме ў tym часе быў выехаўшы і яго заступаў Пагідаеў, аб чым зусім ня было ведама ў Нунцыятуры, дык нунцый монс. Фієтта ня прыняў Погідаева. Тады савецкая амбасада пасыпшила выясняніць свою памылку і Пагідаеў меў пабачанье з нунцием монс. Фієтта. На пабачанье Пагідаеў прынёс з сабою два артыкулы аб міру і аб Суэцкім канале, на падставе якіх стараўся даказаць, што няма разъбежнасці між савецкаю і ватыканскай палітыкаю. У адказ на гэта нунцый звярнуў увагу на палажэнне рэлігіі ў Савецкім Саюзе. Паслья гэтага выпадку ня было іншых дыпляматычных контактаў. Гэты факт і асабліва тое, як яго выкарыстоўвала камуністычная прэса, выявляе намеры савецкае дыпляматыі, каб за ўсякую цану прыспаць асьцярожнасць вернікаў.

78-ГАДОВЫ ПІСЬМЕНЬНИК — СВЯТАРОМ

Галяндзкі пісьменьнік дом Пятро Ван дэр Мэрр быў высьвячаны на каталіцкага святара 22 сінэгня 1956 г. Ён разам з усёю сваю сям'ёю ахрысьціўся ў 1911 г. і адзін яго сын стаўся манахам. Сын хутка ў манастыры памёр і бацькі былі пастановілі абое пайсці ў манахі, але стан здраўuya жонкі пісьменьnika не дазваляў ажыццяўіць гэтае пастановы. Нядайна яго жонка памерла і пісьменьнік у веку 78 гадоў атрымаў святарскую свячаныні.

ТИТО ДЭКАРУЕ СЭРБСКАГА ПАТРЫЯРХА

Маршал Тіто 4-га верасьня асабіста даў азнатку югаслаўскага Ѿсьцягу (першае ступені) для патрыярха Сэrbскае Праваслаўнае Царквы Вікенція (Продэна) як нагароду за ягоныя заслугі

ў навязваныні супрацоўніцтва Югаславіі з іншымі краінамі. Гэта першы выпадак так высокага азначэння югаслаўскім рэжымам духоўнае асобы.

РАСПАЎСЮДЖАНЬНЕ БІЛІ

Найбольш распаўсюджанаю кнігаю ў сьвеце ёсьць Святое Пісаныне. Яно поўнасцю, або часткова да гэтага часу пераложана на 1.108 моваў.

ПЕРАМЕНЫ Ў ЧЭХАСЛАВАЦКАЙ ПРАВАСЛАЎНАЙ ЦАРКВЕ

Сёлета адбыліся вельмі паважныя зьмены ў Чэхаславацкай Праваслаўнай Царкве. На мейсца адкліканага ў мінулым годзе ў СССР мітраполіта Варанцова мітраполітам і галавою Аўтакефальнае Царквы выбрана Івана Кухтіна родам расейца з Раствоўскага вобласці. Да таго прыехаў з СССР яп. Дарафей, а япіскап Аляксандар (Міхайлоўскі) зьнік невядома дзе, яп. Чэсцімір (Крэчмар) астaeцца на пакоі. З агульнага ліку сямёх епархай у 1955 г. цяпер ёсьць толькі чатыры. Так гаспадарыць Маскоўскі патрыярх у Аўтакефальнай Чэхаславацкай Царкве.

ПАСЬЛЯ ДОЎГІХ ГАДОЎ ТУРМЫ

У жыцці савецкае Праваслаўнае Царквы 1956 г. прынёс некаторыя неспадзеванкі. У гэтым годзе некалькі праваслаўных япіскапаў, якія доўгія гады мучыліся ў савецкіх турмах і лягэрах і яшчэнейкім цудам асталіся жывымі, былі звольнены (відацы пад умоваю, што згодзяцца супрацоўніцтва з Маскоўскім патрыярхам) і былі назначаны на япіскапскія пасады. Мітр. Нестар (Анісімаў), што быў у турме ад 1948 г. назначаны мітр. Новасібірскім, яп. Веніамін (Навіцкі) (родам беларус, але вялікі русафіл) быўшы Палтаўскі япіскап, арыштованы ў 1944 г., паслья 12 гадоў зняволенія назначаны япіскапам Омскім, яп. Іосіф (Чэрнов) быўшы Таганроўскі, паслья 12 гадоў ссылкі назначаны япіскапам Петрапаўлаўскім. У мінулым годзе назначана яп. Вінніцкім яп. Сымона (Іваноўскага) паслья адзінці гадоў зняволенія. Аднак гэта ня ўсе япіскапы, якія апошнім часам мучыліся ў савецкіх турмах, некалькі з іх астаюцца там пакутаваць далей.

РУСЫФІКАЦЫЯ ПРАЗ ПРАВАСЛАЎНУЮ ЦАРКВУ ЎЗМАЦНЯЕЦЦА

Толькі ў Нр. 11 «Журн. Моск. Патр.» з 1956 г. апублікована пастанову сабору япіскапаў Заходніх Украіны, які адбыўся на пачатку 1950 г.

і на якім між іншым была прынятая пастанова: «навучыць псаломшчыкаў і чцею правильна чытаць царкоўна-славянскі тэкст» — гэта значыць на расейскі лад і з расейскау вымоваю. Тады-ж забавязана паraphаў выконваць багаслужэнны дакладна паводле маскоўскага спосабу. Выходзіць, што ў Савецкім Саюзе нават «і ў неба нельга трапіць без перасядкі ў Маскве».

КОЛЬКАСЬЦЬ КАТОЛІКАЎ УЗРАСТАЕ

Не зважаючи на цяжкае палажэнне каталіцкай Царквы ў падбальшавіцкіх краінах колькасьць католікаў у сьвеце ўсьцяж узрастает. Паводле найнавейшых даных у 1956 г. ува ўсім сьвеце было 484 мільёны католікаў, гэта значыць 18% ўсяго насельніцтва зямное кулі.

НА МІЖНАРОДНАЙ НІВЕ

- Шырокаведамая француская арганізацыя «L’Oeuvre d’Orient» абходзіла сёлета 100-ыя ўгодкі свайго існаванья. З гэтае нагоды 16 траўня была адслужана ў парыскай катэдры Нотр Дам урачыстая патрыяршая Служба Божая бізант. абраду ў прысутнасці 7 кардыналаў і шматлікіх духоўных і сьвецкіх дастойнікаў. Службу Божую служыў Яго Блажэнства патрыярх Максімос у са-служэнні рэктараў усходніх каталіцкіх Місіяў у Парыжу, між імі быў так-жа рэктар Беларуское Місіі. Пасъля багаслужэння адбылося вялікае прыняцьце.
- У днёх 12-16 верасьня адбыўся ў нямецкім горадзе Кенігштайн шосты з чаргі Кангрэс «Царквы ў бядзе». Сёлета звязрталі на сябе ўвагу вельмі зъмястоўныя і актуальныя даклады, а разам з тым і вялікая колькасьць удзельнікаў — 400 чалавек ад 25 народаў. Адкрыў Кангрэс Я. Э. Слосканс звязртаючыся да ўдзельнікаў па чарзе ў: нямецкай, францускай, польскай, расейскай, беларускай, латыскай, летувіскай і італьянскай мовах. Беларуская група ўдзельнікаў складалася з шасці чалавек.
- У Торонто 4 сакавіка адбыўся міжнародны вечар песні ў, танцаў і музыкі. Між прадстаўнікамі шматлікіх нацыянальнасцяў Эўропы была і беларуская прадстаўніца В. Пашкевіч.
- У звязку з крыавымі падзеямі ў Мадзяршчыне адбылося ў Парыжу 14 сінегня пратэстацийнае вече, зарганізоване Міжнароднаю Вольнаю Акадэміяю. На вечу прамаўлялі французскія дзяржаўныя прадстаўнікі і некаторыя прадстаўнікі паняволеных народаў. Нажаль колькасьць прамоўцаў у апошніх хвілінах была зъменшаная і прадстаўнік ад украінцаў і беларусаў не атрымаў голасу. На знак пратэсту украінскі і бе-

ларускі прадстаўнікі выйшли з салі і на наступны дзень яшчэ пратэставалі ў кіраўніцтве Вольнае Акадэміі. Кіраўніцтва выбачылася за прыкры недагляд, які здарыўся з прычыны нястачы часу і познае пары. Нажаль у звязку з гэтым выпадкам якісьці бальшавіцкі агент падаў ў некаторыя газеты фальшывыя інфармацыі.

НА БАЦЬКАЎШЧЫНЕ

Новы менскі вікарны япіскап

Ад сінегня 1955 г. на ўсю БССР быў толькі адзін «праваслаўны» савецкі епарх. Сёлета ўжніўся быў хіратанізаваны для яго новы вікарны япіскап Леонід Бондар.

Зъмены ў Жыровіцкай Дух. Сэмінарыі

У кіраўніцтве савецкае Прав. Дух. Сэмінарыі ў Жыровічах сёлета на пачатку школынага году адбыліся паважныя зъмены ў кіраўніцтве. З невядомых прычынаў перанесена ў Адэссы рэктара Сэмінарыі а. Івана Сокала, які займаў гэтае становішча ад 1953 г. На яго месца рэктарам назначаны архім. Антоній. Аб а. Сокалю ведама, што гэта быўшы карлавічанін, які вярнуўся ў СССР толькі 24. I. 1950 г. і быў некаторы час рэктарам Дух. Сэм. у Саратаве.

Адміністратыўная ваўтузьня

Пасъля ліквідацыі 5-і вобласцяў у БССР прыйшла чарга і на раёны. Пастановаю савету міністраў БССР 17. XII злыквідвана адзінаццаць раёнаў. Цяпер іх сталася 164. Адначасна з гэтым на спыняюцца зъмены ў міністэрствах — іх то збольшваюць, то зъменшваюць. Бальшавіцкія верхаводы бачаць, што агульнае становішча ўсьцяж

пагоршваеща, але замест сапраўдных мерапрыемстваў для палепшаныня жыццёвага ўзроўню сваіх грамадзян і кіраўніцтва, «спалішаюць» яго зусім так, як апавяд��ца ў байцы Крылова аб малпе, асьле, казыле і мяdzьведзю, якія былі задумалі граць канцэрт, — перакідаюць з мейсца на мейсца бяздарных міністрай.

Рэгабілітация камуністаў

Колькі было засуджана зусім няявіных людзей за час панаваныня Сталіна, можна крыху бачыць з тae хвалі рэгабілітацыі зынішчаных камуністаў, якая праакцілася сёлета праз усё СССР. Між рэгабілітованымі камуністамі, што ў свой час былі аб'яўлены ворагамі народу, знайшліся дзеячы з БССР: Кнорын, Гамарнік, Гікала, Адамовіч, Гала-дэед, Валькевіч, Жылуновіч, Домбалы і інш. («Камуніст Беларусі» № 7, ст. 6). Пры гэтай нагодзе звольнена яшчэ некалькі беларускіх паятаў і пісьменнікаў, якія захаваліся жывымі ў сібірскіх канцлагерах: Багун Міхась, Звонак Алеś, Пушча Яэзэл, Скрыган Янка, Чарнушэвіч Мікола. Да таго зрэгабілітавана некалькі замардаваных пісьменнікаў.

Пустамельства камуністычных кіраўнікоў

Два гады таму балашавіцкія верхаводы былі спахваціліся, што яны выдаюць неімаверную колькасць розных дырэктываў, вось-ж авесціць вайну бюракраты, але ў выніку — паперкаў з дырэктыўамі яшчэ пабольшала. Напрыклад Белпромсавет за 1953 г. ува ўсіх сваіх установах выслаў больш 17.000 розных цыркуляраў, прыпісаў і дырэктываў, а ў 1954 р. — гэта значыць пасыпі а б'яўленыя «вайны» бюракраты, гэтая установа выслала 19.000 папераў, а ў 1955 г. аж 25.000. А вось толькі адно Добрушскае МТС за 1955 г. выдала 1.529 загадаў і цыркуляраў. І гэта называеща праца!

«Рэзвіцьцё» на савецкі лад

БССР наагул мала мае чыгуначных шляхоў, але і тыя што былі збудаваныя папярэднімі акупантамі паволі нішчачацца. Напрыклад калейка Наваельня-Любча зусім ня дзейнічае. Сакратар Любчанскага райкому прасіў у Менску яе аднавіць, але просьбы яго не паслухалі і нават Любчанскі раён зыліквідавалі.

Галодныя працадні

Відаць, што ў БССР ёсьць шмат калгасаў, у якіх на працадні калгасынікі не атрымоўваюць зусім нічога і жывуць толькі выключна з сваіх прысядзібных участкаў. Толькі прыпадкам і з вялікім апазыційнем савецкая прэса прагавораеца, што ў: калгасе «Новы шлях» у Любчанскім раёне, «калі прыйшоў час разъмярковаць

прибыткі, то аказалася, што і разъмярковаць няма чаго». У іншых калгасах гэтага раёну было ня шмат лепш і нямала калгасынікі зусім кідалі калгасы ды выяжджалі на заработкі ў гарады. Аб іншых падобных калгасах гаворыцца ў літаратурных нарышках, не падаючы іхных назоваў, як гэта робіць Губарэвіч у «Полымі» № 2, ст. 46.

Вынішчэнне лясоў

У выніку грабежніцкое палітыкі балашавікоў на Беларусі колькасць лесу зменышлася да таго, што пагражае катастрофу для гаспадаркі. У мінулым годзе ўжо было нямала зусім бязълесных раёнаў у БССР. У Берасцейскай вобл. было такіх 10 раёнаў. Каліс агульная плошча лесу на Беларусі змімала 31% ўсяе плошчы, а цяпер астаслося толькі 19%, але з гэтага толькі 6% сапраўды сьпелага лесу. Калі ў 1940 г. было ў беларускіх лясох к. 100 мільёнаў кубам, лесу, дык у 1956 г. астаслося толькі 20 мільёнаў, але з гэтага штогод высякаеща аж 6 мільёнаў кубам. У абязълесеных раёнах, дзе пераважае супяшчаная глеба, зьявілася вялікая колькасць абложных земляў. У мінулым годзе выдана ў Менску брашуру з вельмі вымоўным назовам: «Цалінныя і абложныя землі БССР і іх асваенне», У брашуры падаюцца такія статыстычныя даныя адносна БССР:

абложных земляў ёсьць	300.000 га.
хмызынякоў	500.000 га.
вырубак і гораў	45.000 га.
ауш. неасвоен. балотаў	200.000 га.

І як ні дзяўна, маючи такую колькасць пустуючых земляў, беларускую моладзь масава высылаюць на цаліну ў Казахстан і Сібір.

Дзе жывуць беларусы па-за БССР?

Паводля афіцыйальных савецкіх вестак (Больш. Сов., Энц., Т. 37, с. 39) даведаемся, што «У пагранічных з БССР раёнах Смаленская і Вялікалукская вобласці згуртавана невялікая колькасць беларусаў. Парадаўча шмат беларусаў у Сібіры, напр. у Краснайскім краю».

Беларуская газета ў Беласточчыне

Толькі сёлета пачынаючы ад 4 сакавіка дазволена беларусам у Беласточчыне выдацаць тыднёвую газету пад назовам «Ніва». Алтуль даведаемся, што афіцыйльна ў Польшчы налічваецца толькі 143.000 беларусаў. Гэта значыць, што ўсіх беларусаў католікаў зарахована ў палікі.

«Адсталінізаванне» пэрыядычнае прэсы

У савецкай Беларусі на агульную колькасць 250 пэрыёдышкаў, якія выходзілі ў 1955 г. было аж 34, якіх назовы былі звязаны з іменем Сталіна.

Цяпер тыя назовы бадай усюды мяняюць. Пры тым некаторыя пэрыёдыкі толькі ў мінулым го-
дзе пазъменьвалі свае назовы ў звязку з адкі-
неннем слова «бальшавік» ад назову савецкае

камуністычнае партыі. Напрыклад раённая Гора-
дзенская газета называлася «Большэвіцкая праў-
да», потым: «Сталінскі прызыў», цяпер: «За вы-
сокі ўраджай». Нараўлянская раённая газета

Прыгаство беларускага лесу — прасека ў Налібоцкай пушчы

перш называлася «За большевіцкія перамогі», потым: «Сталінскі сцяг», цяпер: «Ленінская праўда». Аднак гэтая зъмены ёсьць толькі пустымі вонкавымі перамалёўкамі, бо зъмест астаеца бяз ніякіх зъменаў.

Трагедыя школьнага моладзі

Ад мінулага году ўва ўсім Савецкім Саюзе моцна пахіснуліся судносіны між сярэднім і вышэйшим школьніцтвам. Гэта асабліва востра адчуваецца ў нерасейскіх рэспубліках. На 22-ім зъездзе Кампартыі БССР першы сакратар Патолічаў бяз ніякіх недагавораў казаў: «Неабходна дабіцца, каб значная частка моладзі, якая скончыла сярэдня школу, заставалася ў вёсцы, атрымлівала сельскагаспадарчую кваліфікацыю». На практицы тэтае дамаганыне выглядае так: У 1956 годзе ў БССР скончыла сярэдня школу 70.000 вучияў («Звязда» 21. VIII. 56), а ў вышэйшыя навучальныя ўстановы прынята ўсяго 7.200 чалавек. Акрамя таго трэба ведаць, што шмат моладзі зусім ня было ахоплена вучобаю. У Гомельскай вобл. па афіціяльным даным не наведвала школы 1.680 дзяцей, у Маладэчынскай — 1.640. Агулам «Настаўніцкая газета» №р. 16 з 15. III кажа, што ня было ахоплена вучобаю 13.864 вучияў, а з тых, што ўпісаныя ў школьнія дзённікі шмат адсяваецца на працягу году, бо мусіць дапамагаць сваім бацькам, зарабляць на працы. У звязку з гэтым пытаньнем у газетах і часопісах для моладзі часта публікуюцца розныя артыкулы і нарысы, у якіх малюеца «шчасльіва» жыцьцё дзесяцілітнікаў, якія працуяць у калгасах і на фабрыках. Аднак ніводзін з савецкіх верхаводаў не пасылае сваіх дзяцей «щешыща шчасльцем» у калгасах ці фабрыках. Наадварот, яны ўсімі, часам найбольш круцельскімі способамі, стараюцца ўладкаваць сваіх дзяцей у ВНУ. Напрыклад у Стайбцоўскай расейскай дзясяцігодцы дырэктар забавязаў выкладчыцу расейскай мовы паставіць дзесяцілітніцы-дачцы аднаго адказнага работніка пяцёрку, каб вышыгнуць яе на залаты мэдаль («Звязда» 14. IX), бо з залатымі мэдалямі прымаюць у ВНУ без экзамінаў.

Русыфікацыя праз школьніцтва

Расейскі шавінізм на ўсім абшары Беларусі апошнім часам прыняў ўжо такія нялюдскія і дзікія формы, што пачынае выклікаць рэакцию на ваколіцах. У некаторых савецкіх верхаводаў. У прэсе з'явіліся артыкулы з крытычнымі ўвагамі. Русыфікацыя ў школьніцтве цяпер дайшла да таго, што ўжо агулам невядома, дзе ёсьць расейская, а дзе беларуская школы, бо «часта пры маўклівай згодзе кіраўнікоў школ настаўнікі предметнікі самі сабе выбираваюць мову выкладанья. Бравіруючы рознымі дэмагагічнымі вывертамі, такія на-

стайлікі абыякавыя да пасьпяховасці, як па рускай, так і па беларускай мове. Яны бяз усякіх падстаў пераходзяць на рускую мову навучанья ў беларускіх школах... Беларускай мове, як мове навучанья ў школе, не надаецца значэння і ў пэдагагічных ВНУ рэспублікі» («Настаўніцкая газета» 7. XII. 56).

НА ЭМІГРАЦЫІ

Весткі аб беларускім рэлігійным жыцці ў заходніяўрапейскай прэсе

- Нядзяўна выйшаў у Парыжу чацвёрты том вялікага марыйскага зборніка «Maria» пад рэдакцыяю а. Губэрта дэ Мануар. Увесь гэты том прысьвячаны культу Марыі ў розных народах. На стар. 729-744 ёсьць вядкі артыкул а. Льва Гарошка «Le culte de Notre Dame en Bielorussie».
- Італьянскі часопіс «Le missioni Estere Vincenzianі», які выходзіць у Торіне, зъмісьціў у №р. 3 кароткую інфармацыю а. Льва Гарошка аб сучасным рэлігійным палажэнні ў Савецкай Беларусі.
- Французскі бюлетэнь «L'Etranger Catholique en France» №р. 2 з 1956 г. падаў кароткую вестку аб Беларускай Каталіцкай Місіі ў Парыжу.

З жыцця беларускіх нацыянальных арганізацый

За час свайго прабыванья на эміграцыі пасля 1944 г. беларусы стварылі нямана розных арганізацый, але ў звязку з частымі пераездамі і расцягнушчынем шматлікія арганізацыі з'яўліліся, а так-жэ нямана перастала існаваць дзеля пасыўнасці сяброў, або кіраўніцтва. Аднак амаль у кожнай краіне рассяяленыя беларускія эміграцыі дзейнічаюць арганізацыі агульна-грамадзкага характару і актыўізуюць сваю дзейнасць не зважаючы на ніякія цяжкасці. Поўныя справаўдадачы аб іхній дзейнасці падавалася на агульных сходах, аб якіх паведамлялася ў беларускай прэсе. Важнейшыя з гэтых сходаў адбыліся сёлета: 18 лютага ў Торонто — Беларуская Каса Самапомачы ў Канадзе; 8 сакавіка — згуртаванье Беларускіх Вэтэранаў у Нью Ёрку; 13 траўня — Аб'еднаные Беларускіх Работнікаў у Францыі; 4 сакавіка — Адзыдзел Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання ў Саут Рывэр, 13 траўня — Згуртаванье Беларусаў у Аргентыне; 24 красавіка — Алзыдзел у Крэзо Аб'еднання Беларускіх Работнікаў у Францыі; 30 чэрвеня — Згуртаванье Беларусаў у Вялікай Брытаніі, 10 чэрвеня — Згуртаванье Беларускае Моладзі ў Кліўлендзе; 2 ліпеня — Згуртаванье Беларусаў у Вікторыі (Аўстралія); 10 чэрвеня — Беларускае Акадэмічнае Каталіцкае Аб'еднанне «Рунь»; 5 жніўя —

ня — Адзьдзел ЗВБВ у Бірмінгаме (Англія); 20 каstryчніка — Згуртаванье Беларуское Моладзі ў Амэрыцы; 21 лістапада — Беларуское Студэнцкае Згуртаванье ў Лювэне.

Сакавіковыя ўрачыстысьці

Як штогод, так і сёлета ўва ўсіх скупленьнях беларуское эміграцыі ўрачыста азначалася беларуское нацыянальнае съвіта 25 Сакавіка, выказваючы вымойна перад усім съветам, што ніколі і ў ніякіх абставінах беларускі народ не пакіне змаганьня за волю і незалежнасць свае бацькаўшчыны. У прэсе былі паданы весткі аб съвітаваныні з такіх асяродкаў: Англія — Лёндан, Манчэстэр, Нотінгем; Аргентына — Буэнос-Айрэс; Аўстралія — Мэльбурн і інш.; Бэльгія — Лювэн; Гішпанія — Мадрыд; З.Ш.А. — Нью Ёрк, Дэтройт, Кліўленд, Саут Рывэр, Чыкаго; Канада — Торонто, Лёндан, Садбуры; Нямеччына — Мюнхэн; Францыя — Парыж, Ле Крэзо. Пры тым у трох штатах З.Ш.А. 25. III. быў абвешчаны нацыянальным днём і ў шматлікіх амэрыканскіх газетах з'явіліся артыкулы аб Беларусі. У гішпанскіх мадрыдзкіх газетах так-жа апублікована весткі аб Беларусі.

У шматлікіх беларускіх цэнтрах былі так-жа азначаны ўгодкі Слушкага Паўстанья.

Беларуская пэрыядычная прэса на эміграцыі

Доля беларуское прэсы цесна звязана з досягненіем самое эміграцыі. Яна мае свае ўздымы і свае цяжкасці, свае съветлыя і цёмныя бакі. Калішняе жыццё ў лягерах стварала вельмі спрыяючыя ўмовы для згуртаваньня, тады ма-глі без вялікіх цяжкасцяў утварацца рэдакцыйныя калегі і выпускати на рататары розныя пэрыядыкі. Але ў большасці такія пэрыядыкі ня былі даўгавеннымі. Частае перамяшчэнніне з лягера ў лягера выклікала хуткае зьніканье пэрыядыкаў. Дзеля гэтага ня дзіўна, што ад 1946 г. да 1956 г. з'явілася на эміграцыі аж 149 назоваў розных газетаў і часопісаў, але 19 з іх спынілі свой выхад на першым нумары; 16 на другім; 17 на трэцім; 5 на чацвёртым; 7 на пятім і т. д. Штогод некалькі пэрыядыкаў пераствараляюцца і штогод з'яўляюцца новыя, але ў меру таго, як расцесяніе эміграцыі павялічвалася колькасць пэрыядыкаў значна зменшалася. У цыфрах гэта выглядае так: У 1946 г. выходзіла 28 назоваў розных пэрыядыкаў пераважна ў Нямеччыне, у 1947 г. — 34, у 1948 г. — 45, у 1949 г. — 39, у 1950 г. — 34, але яны ўжо выходзілі ў Англіі, Аўстраліі, Бэльгіі, З.Ш.А., Італіі, Канадзе, Нямеччыне і Францыі, у 1951 г. — 24, у 1952 г. — 33, у 1953 г. і 1954 г. па 38 у 1955 г. — 28 і сёлета 24. Аднак можна з прыемнасцю сцвердзіць, што зменшаная коль-

касць беларускіх эміграцыйных пэрыядыкаў рэкампэнсуецца іхняю сталасцю. З тых 24 газетаў і часопісаў, якія з'явіліся сёлета 2 выходзяць дзесяты год, — 2 дзесяты і 2 — сёмы, іншыя маладзейшыя. Цяпер беларускую нацыянальную прэсу можна знайсці ўва ўсіх паважнейшых бібліятэках вольнага сьвету.

Тыдзень Студыяў БАКА «Рунь»

Беларуское Акадэмічнае Каталіцкае Аб'еднанье «Рунь» мела ўжо пяты з чаргі Тыдзень Студыяў. Адбыўся ён 7-12 ліпеня ў Кенігштайні (Нямеччына) і быў прысвечаны праблемам маральнасці і этикі ў жыцці чалавека. Таму, што ад належнага ўпрадаваньня маральна-этычных суадносінаў у грамадстве залежыць усё жыццё чалавека, так матэрыяльнае, як і духовае, дык агульным клічам Тыдня Студыяў было: За лепшую будучыню. Было прачытаны і прадыскутована 8 рефератаў: а. Ч. Сіповіч — Прынцыпы хрысціянскіх этикі, а. Ч. Сіповіч — Асновы маралі ў асвятыленні некаторых беларускіх аўтараў, а. Л. Гарошка — Духовае жыццё на Беларусі ў X-XIII стагодзінях, а. Фр. Чарняўскі — Сужэнства з этичнага гледзішча, А. Надсон — Правы чалавека паводле лэкліяраў А. А. Н., а. Л. Гарошка — Поступ цывілізацыі і праблема маральнасці, а. Ч. Сіповіч — Чалавек. Рэфэрат апрацаваны паводле матэрыялаў а. д-ра Абрантоўчы, а. Л. Гарошка — Рэлігійны і грамадзкі плыні ў сучасным каталіцкім жыцці. У вольны ад рэфэратаў час удзельнікі Тыдня пазнаёміліся з усімі рэлігійнымі арганізацыямі, якія месцяцца ў Кенігштайні, а так-жа аглядзелі недалёкі Франкфурт і мелі свой агульны сход «Руні».

Новая ўсходне-кatalіцкая паraphвія

Ужо ад даўна ў Ляйсле недалёка ад Чыкага пражывае некалькі беларускіх айцоў бэнэдыктынцаў. У мінульым годзе з пачыну а. д-ра Янкі Тарасевіча зарганізвана ў Чыкаго беларускую ўсходне-кatalіцкую паraphвію імя Святога Спаса. Праф. Мікола Куліковіч зарганізаваў царкоўны хор і цяпер там адбываюцца сталыя багаслужэнні для беларусаў.

Між беларускіх студэнтаў у Лювэне

У 1956 г. яшчэ двох беларускіх студэнтаў закончылі свае студы ў Лювэнскім універсytэце: Міхась Саўка-Міхальскі закончыў археалёгію і гісторыю мастацтва, а Юрка Сенікоўскі эканамічныя науки — абодва атрымалі ліцэнцыята. У тым-же годзе 30 лістапада Аляксей Арэшкі абараніў дакторскую дысэртацию і атрымаў наукоўы тытул доктара хэмічных наукаў.

БІБЛІЯГРАФІЯ

У ПАЛОНЕ НЯНАВІСЬЦІ

Нядайна ў выдавецтве Беларускае Цэнтральнае Рады зявілася кніга І. Касяка «З гісторыі Праваслаўнай Царквы Беларускага Народу» Нью-Йорк 1956 г. с. 191. Пісаць рэцензію на гэтую кнігу вельмі няпрыемна, бо такога агіднага круцельства і фальшаваньня фактаў, як у тэтай кнізе яшчэ ня было ў нашай гісторыі. Сапраўды выглядае так, быццам Касяк ачмурэй ад дзікае нянаўісці да каталіцызму і выліў сваю злобу на паперу. Немагчыма пакінуць гэткую пісаніну без адказу і без выясняньня прынамся важнейшых фактав.

На ўступе аўтар зазначае, што яго праца ёсьць кампіляцыяю, аліак у сапраўдансьці побач кампіляцыі ёсьць нямала і ягонае-ж «творчасці». Лепш кажучы, ягоная пісаніна займае большую частку кнігі, бо ўвесь пэрыяд ад пачатку хрысціянства на Беларусі і аж да 1941 г. ён апісвае на 80 старонках, а пэрыяд ад 1941 г. і да нашых дзён — гэта значыць за 15 гадоў у часе, у якім ён актыўна ўдзельнічаў у жыцці Бел. Прав. Царквы, аж на 108 старонках; відаць, што паводле Касяка гэта найважнейшы пэрыяд.

Між супрацоўнікаў Касяк успамінае людзей, які афіцыйльна запярэчылі ўсякае з ім супрацоўніцтва — др. В. Тумаш.

У часапісным артыкуле немагчыма падаць поўны сьпіс усіх непраўдзівых, сфальшаваных і перакрученых Касяком фактаў, бо яны аж кішма кішачаць у ягонай кнізе. Там сапраўды, як кажа народная мудрасць, «Хлусьня на хлусьні едзе і круцельствам паганяе», дзеля гэтага неабходна абмежавацца зацемкамі адносна больш толькіх увагі фактав.

Дата заснаваньня Полацкага япіскапскага пасаду — 992 г. ёсьць толькі прыпушчальнаю і першы яе япіскап няведамы, а яп. Міна (с. 5) ня мог ім быць, бо быў хіратанізаваны ў 1105 г., вось-ж аж 113 гадоў пасля заснаваньня япіскапства,

Каталіцтва ў Вялікім Княстве ў сваёй пачатковай стадіі ня было і не магло быць «магутным палёнізацыйным дзейнікам» (с. 9). У гэтай справе сам аўтар цярэчыць сабе на с. 14, признаючы, што каталіцтва спачатку мела «часткава беларускі харектар». На гэтую тэму ў папярэднім нумары «Божым шляхам» быў апублікованы вялілікі артыкул і падана шмат фактычнага матэрыялу.

Плянаваныне Ягайлы адносна праваславія ў 1400 г. (с. 12) нельга адносіць да Беларусі ані агулам да Вялікага Княства, бо-ж ад 1392 г. тут кіраваў зусім незалежна ад Ягайлы вялікі князь Вітаўт.

Праўдаю ёсьць, што Сьвідрыгайла ў часе

сваіх войнаў зынішчыў некалькі касыцёлаў на Беларусі, а Жыгімонт I у змаганьні з ім зынішчыў некалькі праваслаўных цэркваў, але ні адзін ні другі ня зынішчыў «усіх» (с. 13) святыні.

Бяз ніякіх доказаў і насупраць фактаў Касяк цвердзіць, што за часоў вял. кн. а потым караля Казімера «фактычнымі прыгнітальнікамі праваслаўя, як беларускай рэлігіі, былі польскія каталіцкія прэлаты ксяндзы, паны і шляхта» (с. 14). На колькі гэтае цвердзяньне бязглусда можна бачыць з таго, што на той-ж а старонцы некалькі радкоў ніжэй Касяк кажа: «Сам кароль выдаў некалькі грамат на карысць праваслаўнага мітрапаліта і япіскапаў» (с. 14). Дадайма да гэтага яшчэ і тое, што ад 1462 г. і аж да канца XVII ст. віленскі біскупскі пасад займалі або беларусы, або летувісцы.

Для пісаніны Касяка вельмі харектэрным ёсьць съведамае перакручванье фактаў, часам робіць гэта з бязылічным нахабствам. Напрыклад на с. 16 ён пераказвае, відаць за Батюшкавым, абы тым, як манахі бэрнардыны ў Вялікім Княстве выступалі супраць палякаў і дамагаліся для сябе асобнага правінцыяла. Батюшкаў, хоць і варожы да каталіцызму, пішуць аб гэтай падзеі ў сваёй кнізе «Бѣлоруссія и Літва» на с. 158-159, съцвярджае этогна з гістарычнымі дакументамі, што на баку беларускіх і летувіскіх бэрнардынаў была «вялікакняжая рада і сам кароль быў на іх баку; папа мусіў прыняць меры для ўцішэння варажнечы». Дадайма да гэтага, што Тайнэр у сваёй зборцы дакументаў апублікаваў два лісты караля Жыгімонта Старога да папы ў справе бэрнардынаў Вялікага Княства, у якіх кароль просіць здволіць іх жаданьні. Касяк-ж піша: «кароль, яго рада і магнаты падтрымоўвалі палякаў» (с. 16). Якою маральнасцю кіраваўся Касяк, так бесцэрэмонна перакручваючы факты, мусіць ён і сам ня ведае.

На с. 18 Касяк піша, што пасля Люблінскае вуніі палякі на Беларусі «амаль зынішчылі праваслаўе», а некалькі радкоў далей, відаць забыўшыся абы тым, што напісаў перш, кажа: «Перахавальнікамі праваслаўя і беларускай нацыянальнасці засталіся сяляне і мяшчане з часткай нізвога духавенства». Сапраўды дзіўна, як можна гаварыць абы зынішчэнні, ці хоць-бы «амаль зынішчэнні» праваславія, калі асталася толькі вернікаў! Больш того, на с. 19 Касяк кажа, што «праваслаўныя беларусы не цярпелі пасыўна каталіцкіх нападаў» і пры тым пералічае іхню дзейнасць. Ды нашто-ж была-б рэлігійная Вунія, калі зынішчылі праваславіе?

Закранаючы справу рэлігійнае Вуніі, Касяк прышпільвае ёй усе, вытканныя ў Маекве, латкі,

каб зрабіць з яе пудала для беларусаў. Пераду-сім называе яе «пераходным мастом для пазынейшага акаталічанья вуніята і апалячанья» (с. 20). Аб бязглазнасці такога цьверджанья ужо нямала пісалася на старонках «Божым шляхам», але пры гэтай нагодзе варта яшчэ раз прыпомніць, што нашы прадзеды ўшлі гэтым мостам 243 гады і ня спольшчыліся, а украінцы, што йдуць ужо больш 300 гадоў дайшлі замест да палянізацыі, да такое украінскае нацыянальнае съведамасці, якое рэдка можна стрэнуть між іхных праваслаўных суродзічаў. — Гэта адно, а другое — вельмі брыдка чалавеку, які займаецца рэлігійнымі справамі нават ня ведаць тae простае розынцы, якая ёсьць між рэлігіяю і абрадам. Тоё, што папулярна называлася Вуніяю ёсьць ня што іншае, як каталіцкая рэлігія, але не лацінскага а ўсходне-славянскага, ці інакш бізантыйска-славянскага абраду. Каталіцкая Царква ёсьць толькі адна і адзіная, але яна мае аж дзесятак розных абрадаў і вернікі ўсіх абрадаў ёсьць роўнапраўныя католікі, таму ёсьць бязглаздзем гаварыць аб «акаталічванні» католікаў.

Апісваючы пашырэнне ўсходняга каталіцызму на Беларусі побач з рознымі абагульненнямі Касяк часта пярэчыць сам сабе і прытым, ён звычайна, мяшае самаволю зъзвічэлых панкоў з каталіцызмам наагул.

На с. 26 ён піша: «Пасыля сабору вунія пачала ўводзіцца ў жыцьцё на Беларусі стасуючы гвалты над праваслаўнымі... Вуніцкія япіскапы захапілі праваслаўную архірэйскую катэдру, якія яны займалі папярэдне». Як-жа тут гаварыць аб «захапленні», калі ўсе беларускія япіскапы разам з мітрапалітам і ўсімі сваімі капітуламі перайшлі ў каталіцызм?! Усіх іх аўтар пералічае на с. 24. Зноў-жа што да гвалтаў, дык калі яны былі з боку вуніятаў, то яшчэ большыя былі з боку праваслаўных. Забойства сьв. Ёзафата і некалькі святароў — ці-ж гэта ня гвалты?! І калі ўжо гаворыцца аб гвалтах, дык неабходна прасачыць усе прычыны і дзейнікі, якія выклікалі гвалты — нічога падобнага Касяк ня робіць.

Далей аўтар піша, што ад праваслаўных стараліся адабраць «усе правы і прывілеі» (с. 26), а на наступнай 27 старонцы пералічае дзейнасць праваслаўных, адкуль відаць, што нават нে ўва ўсіх праваслаўных краінах праваслаўныя маглі-б разъвіваць такую шырокую дзейнасць, як у той краіне, дзе ўсіх забралі «усе правы». І дзіўна, што пераважна гэта была дзейнасць супрацькаталіцкай ў каталіцкай Рэчыпастпалітай.

Касяк з асаблівым націкам хоча падчыркнуць, што ўсходне-каталіцкая Царква для беларусаў ёсьць быццам зусім чужою. Ён кажа: «Вунію на Беларусі праводзілі чужыя дзейнікі: польскі кароль і рымскі папа» (с. 27). І адно і другое ёсьць недарэчным цьверджаннем, бо-ж кароль Жыгімонт Ваза ня быў палякам, а швэдам. І калі

яго палякі выбралі для сябе каралём, дык беларусы адначасна выбралі для сябе вялікім князем, дзеля гэтага ён быў гэткім-же самым беларускім валадаром, як і польскім, бо быў валадаром супольнае Рэчыпастпалітае. Другое-ж цьверджанне яшчэ горш бяссэнсовае, бо рымскі папа ёсьць аднолькава блізкі для ўсіх народаў і калі дзе выступае як папа, дык ніколі ня выступае як прыналежны да нейкае нацыі, але як намеснік Хрыста. Вось-жа, калі Касяк кажа, што папа ёсьць для нас чужы, дык мусіць выграчыся і Хрыста, бо-ж Ён як чалавек ня быў беларусам а жыдам.

У 1624 г. папаю быў ня Урбан III (с. 28), а Урбан VIII.

Кароль Уладыслаў IV ня вызначаў праваслаўным «мітрапаліта і 4-х япіскапаў» (с. 28), а толькі признаў іх пасыль дакананага факту іхніе хіратонії.

Аб гаспадараваньні маскоўскіх цароў на Беларусі Касяк гаворыць зусім адменнаю мовую, як аб паляках. Напрыклад: «Япіскапы Магілёва павінны былі высьвячацца ў Маскве, як выраз асаблівае ласкі цара» (с. 29). Мусіць ніводзін съведамы беларус не прачытае гэтага сказу, не дадаўши: «захавай нас, Божа, ад такое ласкі!», але Касяк ніякае ўвагі не дадае, бо відаць, што напісаў гэта, каб «паказаць» ласкавасць цароў да беларусаў.

Бясчынствы польскіх магнатаў і асабліва спалініванае беларускае шляхты супраць праваславія і агулам супраць беларусаў былі вялікія, але ці-ж іх можна атоесамліваць з дзейнасцю Ватыкану (с. 32)?! У Ватыкане пры розных нагодах рабіліся дакоры палякам за тыя бясчынствы. У гэтым справе быў апублікованы на старонках «Божым шляхам» Нр. Нр. 62-65 вялікі артыкул «Пад знакам польскага і рускага веры».

У справе адносінаў мітр. Мэльхісэдэка Менскага да Маскоўскага міт. Сяргея Касяк кажа, што «няма дадзеных, каб мітр. Мэльхісэдэк признаў мітр. Сяргея галавою» (с. 40). У сапраўднасці такія дадзеныя ёсьць. У «Журн. Моск. Патр.» з 1931 г. Нр. 4 на с. 1 апублікована «Пастанова» аб скліканні чарговай сесіі Сыноду і аб пэрсанальнym складзе Сыноду. І там выразна кажацца, што на тэтую сесію пакліканы між іншымі арх. Мэльхісэдэк (Паеўскі) Краснайрскі.

Гаворачы аб палажэнні Праваслаўнае Царквы ў Польшчы, Касяк між іншым падае некалькі статыстычных даных, якія пярэчачы самі сабе. Ён кажа, што ў 1918-1926 гадох праваслаўная беларусы і украінцы мелі 383 цэрквы і з гэтага лікула 1925 г. палякі адабралі 320 цэркваў (с. 43). Выходзіць, што тады асталося толькі 63 праваслаўныя цэрквы. Між тым як Дарашэнко ў сваёй Гісторыі Прав. Цэрквы падае на с. 48, што ў тым часе ў Польшчы было 1020 паraphвій, як бачым розыніца аж надта вялікая, каб на яе не з'явіцца ўвагі, а яшчэ дзіўней, што пару старонак

далей Касяк падае, што да 1929 г. паводля сэн. Багдановіча мела быць адабрана ад праваслаўных больш за 1.000 церквай (с. 52). Выходзіць, што адабралі больш чым іх агулам было. Касяк — на толькі павінен ведаць арытметыку, каб прынамся такіх памылак не рабіць!

Насельнае заменяванье святыня ў ці то каталіцкіх у праваслаўныя, ці праваслаўных у каталіцкія ёсьць справаю, якая балюча закранае рэлігійнае пачуцьцё вернікаў. Тымчасам Касяк на яе глядзіць вельмі аднабока; ён абыйшоў моўчанкаю гвалтоўнае пераменяванье каталіцкіх святыняў у праваслаўныя, якія даконваў царскі ўрад, і шырока распісаўся аб tym, як польскі ўрад заменяваў праваслаўныя святыні на каталіцкія, ды стараецца ілюстраваць гэта прыкладамі, у якіх быццам зайдёды праваслаўныя цэркви заменяліся на касьцёлы.

Няма магчымасці спраўдзіць усе паданыя Касяком прыклады, але некаторыя з іх бязумоўна фальшывыя. Вось яны: Царква ў Жыдомлі, Горадзенская пав. (с. 44-45) была пабудавана не праваслаўнымі, а каталіцкімі манахамі камедуламі як каталіцкі касьцёл. Заменены ён быў на царкву пасля таго, як расейскі ўрад выгнаў манахаў. Таксама царква ў в. Весялуха, Дунілавіцкага пав. (с. 45) была пабудавана як касьцёл у 1815 г. Гутаровічам і пераменена на праваслаўную царкву ў 1837 г.

Аб царкве ў Новым Двары, Сакольскага пав. Касяк гаворыць аж тро разы (с. 46, 48, 51) і ўсе тро разы паўтарае гісторыю яе «разбурэння» быццам з інтэрпэляцыі беларускіх паслоў з 20. VI. 1924 г. Прыйтym прызнае, што інтэрпэляцыя падзейнічала; справу новадворскае царквы даследавала сэймовая камісія і выдала рэзалюцыю адбудаваць царкву. Адначасна з гэтым фактам Касяк падае цэлую кучу хлускін. Не ўвайходзячы ў далейшую гісторыю гэтае царквы, відаць, што Касяк стараўся згусціць хварбы выдуманых сэнатарам Багдановічам фактаў. Як-жа выглядае ў спраўднасці справа з царквою ў Новым Двары? Гэту царкву немцы спрафанавалі ў 1915 г., заменяючы яе на магазын для зборжжа і пакінулі яе ў 1919 г. у вельмі апушчаным стане. Рамантаваць яе ня было каму і так яна пуставала, выклікаючы у палякаў жаданыне выкарыстаць яе як будаўнічы матэрыял для школы. Староства дало на гэта дазвол і прывезеныя з Мазоўшы работнікі пачалі здымаша дах. Насельніцтва зарэагавала і вось тады ў сэйме была інтэрпэляцыя, пасля чаго была выслана на мейсца сэймавая камісія, якая выдала пастанову, адбудаваць царкву за дзяржаўны кошт. Усё іншае, як уваход азброенага паліцыянта ў царкву падчас багаслужэньня, спыненаванне багаслужэньня, выгинанье гвалтам вернікаў і закрыцьцё царквы (с. 48) ёсьць выдумкаю, бо багаслужэньні ў царкве не адпраўляліся ўжо ад 1915 г. Няпраўдаю ёсьць так-жа быццам ад Но-

вага Двара «найбліжэйшая праваслаўная царква адлеглая на 18 км.» (с. 51), бо ж царква ў Ячным адлеглая ад Новага Двара ўсяго 6 км., а Горадня 10 км. У гэту спрабу Касяк мяшае так-жа і мяйсцовая ксяндза, быццам ён «канчае руйнаваць царкву» (с. 51), але што-ж ён мог руйнаваць, калі перш казаў на старонках 46 і 48, што ўжо царкву разбурылі? Дзіўна аднак чаму Касяк не успамінае спрабаўнага няпрыяцеля новадворскае царквы — настаяцеля праваслаўнае царквы ў Ячным, які баючыся, каб ня зъменышліся яго даходы найбольш прычыніўся да таго, што ў 1927 г. ударэмніў намаганьні новадворскіх праваслаўных вернікаў адбудаваць царкву. На гэтым тле было дайшло да паважнага канфлікту — праваслаўныя вернікі байкатаўлі ячынскага святара і маліліся ў прыватным доме пад старшинствам аднаго з ініцыятараў адбудовы новадворскае царквы.

Шмат увагі прысьвячае Касяк справе ліквідаванья праваслаўных прыходаў і ўсю віну за гэта ўскладае на польскі ўрад. Агульна ведама, што палякі адносіліся варожа да ўсяго, што ня было польскае, так было і ў адносінах да Праваслаўнае Царквы, як абаронцы «рускіх веры». Дзіўна аднак, што на доказ варожасці польскага ўраду да праваславія Касяк падае некаторыя зусім фальшывыя факты. Напрыклад ліквідацыя праваслаўнага прыходу ў Далятычах (с. 51) ня ёсьць справаю польскага ўраду, але справаю захланнасці суседняга настаяцеля праваслаўнага прыходу ў Любчы, які маючи моцныя плечы ў кансісторыі, скарыстаў з перавядзенія настаяцеля далятыцкага прыходу ў іншы прыход, каб захапіць сабе зямлю далятыцкага парахві. Калі-ж у Далятычах, на стараныні вернікаў, з'явіўся усхол-некаталіцкі святар, дык па некаторым часе прыслана туды і праваслаўнага святара, (гэта ясна съведчыць, што ніякага дзяржаўнага скасаваньня прыходу ня было), але таму што ў Далятычах асталося толькі дзівзе праваслаўныя сям'і, дык праваслаўны святар асталіўся ў суседніх вёсцы, а багаслужэнні адпраўляў ў царкве пад Ліпаю. Няпраўда, што пад-Ліпскай царкве была запячатана (с. 51). Я асабіста, будучы ў Далятычах у 1937 і 1938 гадох, бачыў яе адчыненаю. Няпраўдаю так-жа ёсьць быццам далятыцкія вернікі з'вярталіся «да вуніяцкага біскупа ў Львове» (с. 51). Сам-жа Касяк на с. 56 кажа, што вуніяцкаму Львоўскому мітру. Шэптыцкаму не дазволена весьці вуніяцкія акцыі па-за абшарам свае епархіі, таму ён ня мог прыслучаць святара ў Далятычы. З'вярталіся далятыцкія вернікі да лацінскага Гінскага біскупа Лазінскага і ён прыслалі ім усходне-каталіцкага святара, ня пытаючы ў нікога ніякага дазволу.

Так-жа ёсьць няпраўдаю быццам праваслаўная царква ў Сталовічах была перароблена на касьцёл (с. 51). Я асабіста часта пераезджаў у 1931-1939 гадох праз Сталавічы і пры нагодзе

заходзіў у праваслаўную царкву. Пры tym Касяк не ўспамінае, што гэта царква — гэта быўшы касыцёл. Збудаваў яго Міхал Дамбровскі ў 1740 г., але расейскі ўрад перадаў яго праваслаўным у 1830 г. Ніякае іншае праваслаўнае царквы ў Ставіцах ня будована, але затое каталікі збудавалі сабе новы касыцёл.

Спрабу ўвядзення календара новага стылю ў 1924 г. Касяк прадстаўляе быццам нейкі выключна польскі наступ на праваславіе. Пры tym ён заўсёды атоесамлівае польскасацьць з каталіцызмам. Тымчасам пачатак увядзення новага календара ў жыцьцё Праваслаўнае Царквы дала Фінляндія ў 1921 г., а шырши размах гэтай акцыі даў ня хто іншы, як Бізантыйскі Патрыярх — ён увёў новы стыль на абшары ўсяго свайго парыхрату ў 1923 г. і запрапанаваў усім Праваслаўным Цэрквам, ў tym ліку і ў Польшчы (лістам з 25-III-1924) прыянць новы календар у літургічнае жыцьцё. За прыкладам Патрыярха ўведзена новы стыль у Грэцыі 1-IV-1924, у Румыніі I-VIII-1924, таму мітр. Дзяніс спробаваў яго ўвесці і ў Польшчы. Вось-жа Касяк мусіць дакаранць не якіхсьці польскіх палітыкатаў за гэтую спробу, але Бізантыйскага Патрыярха, які трывалеца новага календара да сёньня.

Асабліва шмат хлускі піша Касяк адносна Усходне-каталіцкага Царквы. У сваёй засыпленай варожасці ён не ражуецца ані з фактамі, ані з датамі. Усходне-каталіцкая, або як яе папулярна звалі вуніцкая акцыя распачалася на абшары Зах. Беларусі ў 1923 г., і пачалася зынізу. Касяк-жа цвердзіць, што «кіраўнікамі вуніцкага Царквы для Эўропы папа прызначыў ліцьвіна Бучыса, а апостальскім візітатарам — украінца М. Чарнэцкага» (с. 57). Тымчасам першы быў прызначаны толькі ў 1930 г., а другі ў 1931 г., значыць нехта мусіць кіраваць да гэтага часу, але хто?

Зазначаючы з пагардаю аб «мізэрным выніку» (с. 57) вунічнае акцыі за 10 тадоў Касяк называет і словам не здзяліцца аб тых прасльедаваніях, з якімі польская адміністрацыя накідалася на гэтую акцыю.

Быццам для прыкладу вунічнае акцыі Касяк падае жыцьця пісці некаторых усходне-каталіцкіх сьвятароў. І тут трэба дзіву давацца, як ён можа ўпрост бязылічна хлусці і выдумляць, або бяскрытычна паўтараць розныя плёткі. Зачынае ад а. Міхасіка Маскаліка (с. 57-58). Дзеесь чуу, што Маскалік здаваў бяз посыпеху матуральны экзамін ў Вільні, але ня ведае, што ён яго здаў у 1924 г. у Нясьвіжы. З нейкім папрокам вазначае, што Маскалік ня скончыў Віленскую матэматычнага факультэту, «а перайшоў у вунію». Праўда, што ня скончыў таго факультэту, бо ў 1932 г. паехаў разам са Шкунтам у Бэрлінскую палітэхніку (у Шарлётэнбург) як звычайны студэнт і адтуль у 1934 г. пераехаў у Мюнхэн і толькі тут перайшоў у каталіцызм ды пачаў студыяваць

багасловію ў Мюнхэнскім універсітэце, жывучы ў калегіі сьв. Андрэя. Касяк многазначна зазначае, што ён быў скіраваны ў Мюнхэн «на нейкія фонды». Каталіцкія рэлігійныя установы ніякіх сакрэтай з сваіх фондаў ня робяць, і калі-б пішуць сваю «Гісторыю» Касяк меў хоць дрыбінку сумлення, дык абы самой калегіі сьв. Андрэя і яе фондах, мог-бы знайсці вычэрпываючыя весткі ў німецкім часопісе, які калісь гэта калегія выдавала. Святарскія съвячаныні а. Маскалік атрымаў толькі ў 1938 г. і толькі тады прыехаў у Вільню. Вось-жа ўжо тады, калі вунічнае акцыя была амаль зусім спынена. Працаўаў у Вільні толькі адзін год, а паводле Касяка выходзіць, быццам а. Маскалік там быў ад самага пачатку тae акцыі і «кожнае лета ездзіў у Мюнхэн» — калі ў сапраўднасці ён як пачаў у 1939 г. дык і астаўся ў Нямеччыне да сёньня.

Наступна апэвядае аба мне (с. 58), але так, што за выняткай імя і прозвішча наагул мала што з таго апавядання да мяне адносіцца. У Дубенскай дух. Сэмінары мая нават і нага ня была. Святарскія съвячаныні я атрымаў толькі ў 1937 г. і адразу быў пасланы ня ў Стоўбцы, а ў Любяшоў. У Стоўбцах усходне-каталіцкая параходвія заснавалася ў 1928 г. — вось-жа 9 гадоў да майго съвячання. Перавялі мяне ў Стоўбцы з Гародна ў лістападзе 1938 г. і быў я там ўсяго да 16 траўня 1939 г. у харектары вікарнага святара, а настаяцелем прыходу быў украінец а. Юстын Сялецкі. Вось-жа маё шасцімесячнае прыблыванье ў Стоўбцах было мімаходным. Сапраўдны тады ў Стоўбцах ува ўсходнекат. параходвія вернікаў было нямнога, бо іх паадганяў ад прыходу а. Сялецкі сваімі варожымі адносінамі да беларускіх мовы. Калі я пачаў весьці душпастирскую працу выключна пабеларуску, меў шмат прыкрасыцяў ад польскай адміністрацыі і ўканцы быў выселены, як «ненадзейны элемент». У келі а. Фабіяна я ніколі ня жыў, бо ўвесь час мае бытнасці ў Стоўбцах там жыў гімназійны катэхэт. Гісторыя з стаўпецкім магільнікам ня мае ніякага дачынення да заснавання ўсходне-каталіцкага параходвія наагул, а да мяне тымболыш, бо я прыехаў туды, калі ўжо даўно ўсё было палагоджана. Уласціваю прычынаю непаразумення было намаганьне ўтварэння веравызванальных магільнікаў, якія клісі былі самазразумелым зьявішчам ува ўсіх гарадох Беларусі. І калі ўсходне-каталіцкая капліца на магільніку прычынілася да палагоджання спрэчкі за магільнік, дык кожны нармальны чалавек палічыць гэта за заслугу, а Касяк чамусыні за гэта дакарае. Усходне-каталіцкая параходвія ў Стоўбцах была зусім незалежнаю параходвіяю, а не якімсці «вікарніям усходняга абраду пры польскай каталіцкай параходвіі» — гэткіх дзівосаў агулам ня было ў Пінскай дыяцэзіі. Усходне-каталіцкія святары ў Стоўбцах запамогу атрымоўвалі ад Пінскага біскупа як і ўсе іншыя каталіцкія

святыары, якія ня мелі паraphвіяльнае зямлі. Ніякіх датацыяў «з дыспазыцыйнага фонду Наваградзкага ваяводзтва» ані Стадуецкі прыход, ані наагул ніводная ўсходне-каталіцкая паraphвія не атрымоўвала. Зрэштаю аб тым, як адносіліся да мяне польскія адміністрацыйныя ўлады, могуць сведчыць такія факты: за адзін 1938 г. мае працы ў Гародне на Палесці, польская паліцыя напісала на мяне розных адміністрацыйных караў па 5 і па 10 зл. на агульную суму 200 зл., а ўканцы загадам Наваградзкага ваяводы з 15-V-1939 г. мяне выселілі з прыгранічнага аблшару. Ніякага багаславення ад ксяндза паліяка-шавініста-беларусажера я ня толькі ў Стоўбцах, але наагул ніколі ў маім жыцці не атрымоўваў. Што да адносінаў насельніцтва да мяне ў Стоўбцах, дык я бачуў, што толькі адзін чалавек «з агідай адварочваўся» ад мяне — але ён быў бязбожнік і прылюдна заяўляў аб сваёй бязбожнасці. Варожа адносіўся так-жа стадуецкі праваслаўны святар а. Багаткевіч, якога сам-жа Касяк называе русафілам (с. 100 і 140). Аб тым-жа як наагул адносіліся стадуецкія людзі да мяне можна пераканацца з такіх фактаў: падчас маіх багаслужэнняў царквы заўсёды была поўная, а калі мяне выселілі, праваслаўныя прыслалі прыхільную карэспандэнцыю ў «*Сінагогічную Думку*» Nr. 18(202), з 10. VI. 1939 г.

Дзіўна, што Касяк прысьвяціў а. Маскаліку і мне парапаўчы найбольш мейсца між усіх вунійных дзеячоў, калі мы былі найменшымі і наймалодшымі між імі, Ніколаев у сваёй кнізе «Восточны обряд» ні адным словам не ўспамінае аб нас.

Адносна ролі Дэйбнэра і Лесьнабродзкага ў вунійнай акцыі і аб прыимачні праваслаўных святароў, пакараных іхняю духоўнаю ўладаю за розныя правіны, трэба прызнаць, што гэта паважны мінус у вунійнай акцыі, але адказнасць за яго нясуць польскія каталіцкія біскупы і іхныя дараднікі. За гэтую дзеянасць беларусы каталікі абодвых абраудаў іх асуджали яшчэ больш строга чым праваслаўныя. Напрыклад беларускія айцы Марыяне зусім адмовіліся ўдзельнічаць у гэтай акцыі і былі высланы аж у Манджурию.

Пераказваючы пару прыкладаў, дзе паліцыя з нейкіх вынятковых матываў спрыяла ўсходнекаталіцкім святаром, Касяк цвердзіць: «Паліцыя ўсюды падтрымоўвала вуніятаў» (с. 60). У сапраўднасці было зусім наадварот; аб гэтым падана шмат фактаў у «Божым шляхам» №. 64-65 на стар. 6-12, дык няма хіба-ж патрэбы паўтараць іх, варта аднак дадаць, што ў тайным «Апрацаванні пытанняў польскага стану ўладаньня ў Наваградзкім Ваяводзтве» ў красавіку 1939 г. №. Р. N. III. 81(5)тп. стар. 51 гаварылася даслоўна: «У сувязі з тым, што сярод праваслаўных пашыралася акцыя вуні і што ейныя пропагатары карысталіся беларускай, украінскай і расейскай мо-

вамі, польская ўлада ўважала, «что вунійная акцыя ўзмацине на прасторы ейнае дзейнасці ўплывы чужыя і рымскія, г. зв. беларускія і украінскія» і дзеяла гэтага «у кансэквенцыі ўлады агульной адміністрацыі мусілі паставіцца да імкненінья бізантыйскага касыёла здэцыдована негатыўна». (Цытую паводле: Я. Найдзюк, Беларусь учора і сяняння. Менск 1943, стар. 209).

Манастыр айцоў Марыянаў у Другіміколі ня быў усходняга абрауду, як гэта цвердзіць Касяк (с. 61), а толькі лацінскага абрауду. Тым самым ёсьць няпраўдаю, што манахі друйскага манастыра «нічым не адрозніваліся вонкава ад права-слаўных манахаў». Аб далейшай долі манастыра айцоў Марыянаў у Другі Касяк кажа: «Самі беларускія манахі ўтрымлівалі беларускі нацыянальны дух у сваім асяроддзі, што не адказвала палінізацыйным патрэбам польскага ўраду. Таму ўсе манахі былі ў 1938 г. адсюль гвалтам «камандыраваныя» для дзейнасці ў далёкія іншыя краіны, бо адмовіліся выехаць дабрахвотна. Выдатнейшы з іх а. Фабіян Абрантовіч з групай, быў высланы для місійнай працы ў Харбін, на ўсходзе Азіі» (с. 61). Тут съведама, ці праз грубае нязнаныне апісваных фактаў зменшаны дэльце зусім розныя падзеі: місія айцоў Марыянаў у Харбіне з 1928 г. і высыленьне другое групы айцоў марыянаў з Другі ў 1938 г. Пры тым вельмі харектэрна для Касяка, што ён насыльнае высыленьне паліякамі беларускіх каталіцкіх манахаў кпліва называе «камандыраванынем».

Не падаючы ніякіх даты на той-ж а. 61 Касяк неспадзявана прызнае, што «ў гэту пару існавала асобнасць мэтаў і некаторы разнабой у тактыцы паміж Ватыканам і польскім палітычнымі дзеянікамі пры праводжаныні імі вуні», але не падае ніводнага факту гэтага «разнабою». І да якога гэта часу адносіцца?

Няпраўдаю ёсьць быццам «кс. Я. Урбан са Львова літаральна закідаў усе параваслаўныя прыходы Беларусі вуніцкай літаратурай папольскую, рассыланай бясплатна і без запатрабавання» (с. 67). Папершае гэткае літаратуры да 1933 г. наагул ня было, а ад 1933 г. выходзіць усяго адзін двумесячнік «*Ogiews*» і не ў Львове, а ў Кракаве, дзе жыў а. Урбан. Пры тым пасля першых рэкламовых нумараў часапіс высылаўся толькі падпісчыкам.

Пералічваючы адабраныя ў 1938/39 гадох праваслаўныя цэрквы, Касяк кажа: «Падобна было ў Рубяжэвічах» (с. 71). Вось-жэ ў Рубяжэвічах я быў яшчэ вясною 1939 г. і там ніхто не забіраў і ня думаў забіраць праваслаўнае царквы.

Апавядваючы аб нападах паліякаў на праваслаўныя цэрквы і аб разбурэннях т. зв. павуніцкіх цэркvaў, Касяк бяз ніякіх, нават фіктыўных доказаў цвердзіць: «Душою гэтых нападаў і па-

громаў праваслаўных цэркvaў быў паляк, пінскі біскуп Букраба» (с. 71). Дзіўна, якая кароткая памяць у Касяка. Сам-жа ён апавядвае, што тыя напады рабілі ці то паліцыянты, ці жаўнеры КОП-у, ці розныя банды пад іх кіраўніцтвам — і ўсе яны мелі сваіх зыверхнікаў, якія ніякім чынам не падлягалі біскупу, дык што мяшаць у гэту справу людзей бяз дай прычыны. Трэба яшчэ дадаць, што на абшары пінскае дыяцэзіі, дзе ардынарыем быў біск. Букраба, параўнаўча найменш разбурана цэркваў.

Чамусьці Касяк ставіць на адной дошцы балтыстаў і мэтадыстаў і пры тым іх хваліць, бо яны маўляю «карысталіся беларускай мовай у працы сярод беларускага народу, выдавалі свою літаратуру пабеларуску» (с. 72). Тымчасам гэтае цверджанье адказвае праўдзе толькі адносна мэтадыстаў, а балтысты ніякае свое літаратуры ў беларускай мове ня мелі і толькі пару прапаведнікаў карысталася беларускаю моваю, наагул-жэ карысталіся расейскаю моваю і расейскаю літаратурою.

Шмат мейсца — роўна трэцюю частку кнігі — Касяк прысьвячае рэлігійным падзеям падчас апошняе німецкае акупацыі. Большая частка паданага там матэрыялу, гэта вытрымкі з розных дакументаў, і калі яны згодныя з праўдаю, дык гэта адзіная частка кнігі, якая можа мець вартасць для гісторыі. Аднак, бачучы з папярэдніх апісанняў, як Касяк бясумленна адносіцца да фактаў і як іх съведама фальшице, каб мець давер нават і да гэтае часткі кнігі, неабходна яе спраўдзіць.

Падчас німецкае акупацыі загінула шмат беларусаў так ад рукі назістаў, як і ад рук партызанаў. У ліку ахвяраў было німала духовенства, але ня ўсе гэтыя ахвяры былі беларусамі. Касяк называе шмат імёнаў ахвяраў, але апавядвае аб іх вельмі тэндэнцыйна. У гэтай часці кнігі, як і наагул ува ўсёй пісаніне Касяка відавочная амаль неакелзаная тэндэнцыя абагульніваць паасобныя дробныя факты, хоць яны ў адносінах да агульных падзеяў з'яўляюцца выніяткамі.

Відаць па аналогіі з словам «кайц» і яго скаратам — «а.», Касяк скарочвае так-же слова «святар», але да гэтага ўжывае агульна прыняты скарат ад слова «святы» — «св.», уводзячы праз гэта лішні балаган.

У пару сказах Касяк гаворыць аб усходнекаталіцкім Экзархце падчас німецкае акупацыі (с. 138). Як усюды, так і тут чамусьці ён ня мог абысьціся без памылак. Дату заснаванья Экзархату падае: «красавік 1942 г.» — тымчасам гэта дата прызнанья Экзархату німецкімі ўладамі, а ўласцівая дата заснаванья ёсьць 1940 г. Экзарх а. Неманцэвіч заўсёды быў беларусам.

Аб рэлігійным жыцці ў БССР пасылья 1944 г. Касяк гаворыць вельмі павярхоўна і пры тым

так-же не без памылак. Між сьвятарамі, высланнымі ў канцэнтрацыйныя лягеры ён успамінае а. Канстанціна Комара (с. 139), тымчасам гэты сьвятар цяпер працуе ў Пінску як настаяцель сабору і нават часам падае зацемкі ў Журн. Моск. Патрыярхіі».

Адразу пасылья заняцця Беларусі ў Менск быў прысланы не арх. Піцірим (с. 140), але арх. Васілі (Ротміраў).

Апісваючы зусім сувежыя падзеі з рэлігійнага жыцця беларускае эміграцыі Аўтар пераказвае шмат плётак і самых бязглудых выдумак.

Аб Лювэнскім універсітэце Касяк піша быццам аб нейкай найбольш шкоднай для беларусаў установе. І зашто? Затое, што гэта адзіны універсітэт у вольным съвеце, пры якім для беларускіх студэнтаў створаны найлепшыя магчымасці для атрымання вышэйшае асьветы. Сапраўды, які злоні!!! Чамусьці Касяк ія мае ніводнага слова дакору для ўсіх іншых універсітэтаў, якія маюць без парадання большыя магчымасці дапамогі, але міма гэтага нічога не зрабілі для беларускіх студэнтаў. Касяк закідае Лювэнскаму універсітэту, што быццам там «студэнты былі паддадзеныя каталіцкай місійнай апрацоўцы» (с. 149) і што там быццам падрыхтоўваюцца кадры для вуніяцтва, а «па сканчэнні навукі гадунцы ўлучаліся ў ватыканскую акцыю» (с. 148). Каля-б сапраўды было так, як кажа Касяк, дык гэта съведчыла-б непахвальна аб беларускіх студэнтах, якія ідуць у неадпаведны універсітэт, а яшчэ горш аб самым універсітэце, як аб нейкай вузка клерикальной установе, калі ў сапраўднасці ён меє сусьветнае рэнамэ.

Вось ужо 27 беларусаў атрымала ў Лювэне акадэмічную асьвету і ніводзін з іх ня выконвае ніяке «ватыканскія акцыі». Наагул уся пісаніна Касяка аб Лювэнскім універсітэце ёсьць ад пачатку да канца злосным паклёнам. Ува ўсіх ўніверсітэтах на съвеце ведамае зъявішча, што студэнты з першых курсаў адсейваюцца дзеля самых розных прычынаў. Касяк-жа піша, што з прынятых студэнтаў выключалі тых, «якія не ўкладаліся ў крывіцкія рамы» (с. 148). Вось-жэ да гэтага часу з Лювэнскага універсітэту адпала 14 беларусаў з іх выключана двох, а 6 самі пераехалі ў іншыя універсітэты, і між імі ёсьць і «крывічы» і «зарубежнікі». Касяк кажа, што Рыжаму адмовілі стыпэндыю быццам дзеля таго, што зрабіў «закід» а. Робэрту, але ня кажа, што гэты-ж а. Робэрт даў рэкамэндацію Рыжаму, каб яму прызналі стыпэндыю ў другім цэнтры беларускіх студэнтаў — Мадрыдзе; але і там, калі за тры гады ня скончыў паршага курсу, стыпэндыі больш не далі.

Ужо некалькі разоў на старонках пэрыёднікаў, што зъбіраюць усякія плёткі, стараліся разъдзымухаць звычайнія студэнцкія спрэчкі да разьмераў аграмадных гісторыяў і выкарыстоўвалі

дзеля гэтага «гісторыю з пабоямі» В. Кіпеля. Касяк, ведама, не абмінае такое гісторыі, прадстаўляе яе на свой лад. Ужо сам В. Кіпель сказаў сваё слова адносна свае вучобы ў Лювэне, але варта зьнярнуць увагу чытачоў на адзін факт. Са-мая прысутнасць В. Кіпеля ў Лювэне, ягоныя паводзіны як «зарубежнік», які паводля слоў самога-ж Касяка, іншых студэнтаў называў «крыўці-каю бандаю» і за гэта ня быў выключаны з Лювэну, а нават кончыў універсітэт і атрымаў дактарат, аж лішне выразна пярэчыць цъверджаньню Касяка, што адтуль выключалі ўсіх, што «не ўкладаліся ў крыўцікі рамы».

Касяк шмат прысыяціў мейсца студ. Арэхве (с. 148-149), але варта толькі ўважна прачытаць гэту пісаніну, как убачыць, што гэты «студэнт» шукаў у Лювэне ня студыяў, а інтрыгай.

Часта Касяк съведама ня хоча разрозніваць расейскага і беларускага ў рамах праваславія. Напрыклад ён шмат расьпісваецца аб tym, што беларускія студэнты не пайшлі на багаслужэнне да сьвятара Грыгоровіча (с. 149), але і словам не заікаваецца, што гэта быў расейскі зарубежны сьвятар (сέньня парах расейскае зарубежнае па-рахвіі ў Пасэйку). Не ўспамінае так-жа, што ад 1950 г. у Лювэне ёсьць прыход Белар. Прав. Аўтак. Царквы, хоць на с. 152 г. між іншым кажа аб якімсьці неазначаным «новапастаўленым сьвя-тарту».

Наагул Касяк піша аб беларускіх лювэнскіх студэнтах так, быццам яны ўсе бяз вынятку былі праваслаўнымі і таму прадстаўляе стварэнне беларускага каталіцкага місіі ў Бэльгіі. нібы нейкае заплянаванае душахвацтва. Выглядае так быццам і між беларускімі работнікамі ў Бэльгіі няма ка-талікоў, тады калі іх ёсьць амаль 30%, а на агульны лік 57 студэнтаў, якія да гэтага часу жылі ў Бел. Студэн. Доме 9 было католікаў. Дык ці-ж ду-ховая апека для іх ёсьць нейкім злочынам?

Адносна студэнтаў, што скончылі Лювэнскі ўніверсітэт, Касяк цъвердзіць, што «яны гру-пуюцца пры вуніяцкім часапісе «Божым шляхам», пры газэце «Бацькаўшчына»... (с. 149). Вось-жа я, як рэдактар «Божым шляхам», ведаю найлепш сваіх супрацоўнікаў і мушу нават з сумам съцвердзіць, што між імі няма даслоўна **ніводна-га** абсальвента з Лювэну ані праваслаўнага, ані нават католіка!

Усе апісаныя Касяком «мэтады наварочваньня» (с. 150) у Лювэне мелі адбыцца хіба-ж да 1948 г., бо кажа, што ў tym часе іх «зъмянлі» і прыдумалі новыя на саборы ў Констанцы, але тут ізноў-же Касяк трапляе ў крайніе бязглузьдзе, бо-ж не далей як на с. 148 ён кажа, што «да 1948 г. у лювэнскім асяродзьдзі ня было студэнтаў беларусаў» — і гэта праўда, але да якога часу тады адносяцца ўсе тыя «мэтады наварочваньня?»

Што да гісторыі аднаўленчыя БАПЦ, дык ва-лею не чапаць яе, але ў імя праўды нельга абый-

сці м��чанкаю такіх фактаў, якія кідаюцца ў вочы кожнаму чалавеку, незалежна ад яго рэлі-гіяне прыналежнасці. Касяк цъвердзіць, што «новапастаўлены япіскап (Basilі) зусім ня меў духоўнае асьветы і падрыхтоўкі» (с. 151). Тымчасам агульна ведама, што ён кончыў вольную Укр. Прав. Дух. Акадэмію ў Мюнхене. Але калі-б нават і сапраўды на меў гэтае асьветы, і рабіць яму дзеля гэтага закід, дык перш трэба бы-ло-б зрабіць гэткі закід галаве тae Царквы, аб якой расьпісваецца Касяк, — міт. Панцялейману (Ражноўскаму) — быўшаму ваеннаму інжынеру і афіцэру царскe армii, які да свае ваеннe асьве-ты дадаў толькі кароткія місянэрскія курсы (вось-жа шмат менш як яп. Basilі), яшчэ большы закід трэба было-б зрабіць яп. Савве (Советаву), які меў асьвету толькі кадэцкага корпусу і шматлікім іншым япіскапам Рас. Заруб. Прав. Царквы, быўшым афіцэрам расейскe армii, але для ніводнага з тых афіцэраў-япіскапаў ён ня мае і слова дакору.

Дзівосная лёгіка ў Касяка: на адным мейсцы ён абураўся, што быццам у Лювэне падрыхтоўваліся кадры для вуніятаў, а на с. 152 раптам абу-раеца за тое, што там не далі стыпэндыі бы-шаму студэнту праваслаўнае багасловіі Скабею. Дык якая-ж там была падрыхтоўка вуніяцкіх ка-драй, калі сам праваслаўны багаслоў прасіўся ў каталіцкі ўніверсітэт і яго ня прынялі?!

Падаючы выясьненій былых беларускіх пра-васлаўных япіскапаў, якія ўвайшлі ў склад Рас. Заруб. Прав. Царквы і апраўдвалі свой крок пе-рад беларускім грамадзтвам рознымі пасланьня-мі (с. 152-153), Касяк зусім не звязрае ўвагі на супяречнасці, якія ёсьць у тых выясьненіях, і на супяречнасці з tym, што ён сам гаворыць у далейшым аб адносінах да іх БЦР і наагул беларускага грамадзтва. На далейшых старонках па-даеца амаль поўнасцю палеміку, якая вялася між яп. Апанасам і прадстаўнікамі ад БЦР. Гэтая палеміка поўная недагавораў і закранае толькі нацыянальнае пытаньне, зусім не закранула самага істотнага ў даным выпадку. Варта прыглянуцца хоць крыйку ўважней да тых апраўданняў, каб пераканацца, што ўсе, паданыя япіскапамі матывы пераходу ў зарубежную Царкву ёсьць толькі сарамязлівым прыкрыцьцём іхняга руса-фільства. Ані выясьненія, ані запярэчаныя тых матываў Касяк не падае, быццам прызнаючы ім слушнасць. Такая маўчанка залішне адказная, дзеля гэтага нават і ў рэцэнзіі варта прыглянуцца бліжэй да тых матываў, каб ацаніць іхнюю сапраў-дную вартасць.

Крок былых правасланых беларускіх япіска-паў быў на толькі не апраўданым для іх-жа са-мых, што яны ў сваім выясьненіі назвалі яго ў першым пункце «часовым» (с. 153). Тымчасам іхны крок ня ёсьць чымсьці часовым, але поўнаю ліквідацыяю важных здабыткаў на рэлігійным по-

лі і прытым ліквідацыяю на карысць варожае для беларусаў установы і да таго ліквідацыяю ў той час, калі для беларускага вызвольнага руху кожная незалежная установа ёсьць паважным крокам да асягнення свае мэты. Нябось беларусы каталікі, якім Касяк толькі закідае, не зважаючы на сваю невялікую колькасць нічуць на зменшылі сваіх асягненняў, але яшчэ пабольшылі.

У пункце «б» кажацца, што крок япіскапаў быў выкліканы «патрэбай узмацнення чиста рэлігійнай працы». Тымчасам практика паказвае, што сталася наадварот. Усякая беларуская рэлігійная праца ў лоне Рас. Заруб. Царквы стала немагчымаю. Гоштаго: пад пратэктаратам быўших епархаў зьявіліся агідныя супрацьбеларускія манфлеты.

Пункт «в» кажа, што крок епархаў быў абу-моўлены «патрэбай свайго кананічнага афармленення». Такое цверджанье штонайменш недарэчнае, бо самая-ж Рас. Заруб. Царква міма ўсіх старанняў да гэтага часу на толькі што кананічна не аформлена, але ад 1934 г. ўсяе епархія падлягае царкоўнаму суду і знайходзіцца ў стане запрэту. У 1945 г. Маскоўскі Патрыярх паноўна прыпомніў аб гэтай кары. Трэба ведаць, што зарубежныя епархіі прызнаюць сваю лучнасць з Маскоўскім Патрыярхатам і зусім афіцыяльна адказваючы патрыярху на пагрозы, пісалі 3.V.1946 р., што яны ніколі не разрывалі кананічнае лучнасці з патрыярхатам. Ды гэта відаць і з іхняе практикі: яны прызнаюць на толькі важнасць хіратоніяյ дакананых савецкім патрыярхам ў Маскве (арх. Бэнэдыкт Балкоўскі і яп. Панцеляйман Рудык у 1941 г.), але так-же і важнасць кананічных актаў гэтага патрыярха (мітр. Панцеляйман прыняў назначэнне і адкліканье на становішча экзарха Маскоўскага Патрыярха). Вось-жэ калі тыя акты для іх ёсьць важныя, дык важныя і кары, выданыя тою-ж самаю установа ў Маскве. Гэткім чынам быўшыя беларускія праваслаўныя епархіі, уліўшыся ў Зарубежную Царкву, замест кананічнага афармлення знойшліся ў стане царкоўных караў, у запрэце.

У пункце «г» кажацца: «патрэбай уваходу ў малітвайнае абщчэнне з усім праваслаўным съветам» (с. 153). Зразумела, што гэтая патрэба сапрауды неабходная, але з гэтага гледзішча Зарубежная Царква знайходзіцца ў шмат горшым палажэнні чым БАПЦ. Як адносіцца Бізантыйскі Патрыярх да Зарубежнае Царквы відаць з того, што ён мае свой экзархат для расейцаў у Зах. Эўропе, а Ерузалімскі і Александрыйскі Патрыярхі выразна забаранілі свайму духавенству ўсякую лучнасць з расейскімі зарубежнымі епархамі і духавенствам. Ерузалімскі Патрыярх пайшоў нават так далёка, што не дазваляе зарубежным епархам служыць у Ерузаліме на святых месцах.

Пункт «д» гэта проста дэмагогія разылічаная на наўных. У ім кажацца: «патрэбай уваходу ў

склад тэй праваслаўнай царквы, на тэрыторыі якое япіскапы алынуліся». Але ці-ж у 1946 г. Зарубежная Царква мела выключнае права над праваслаўнымі вернікамі ў Нямеччыне?! Дык-жэ для ўсяе Заходнія Эўропы Бізантыйскі Патрыярх мае свой экзархат і прытым Белар. Царква лічыць што не Маскоўскі Патрыярхат але Бізантыйскі Патрыярхат ёсьць яе Царквою маткаю. Выходзіць, што епархіі съведама абмінулі Цакрву-матку і пайшлі да прыблуды.

Да ўсяго гэтага трэба дадаць, што цяпер ўсе вышэйпералічныя матывы дарэшты страцілі свою вартасць, аднак ніводзін былы беларускі праваслаўны епарх не зъмяніў свайго становіща.

Уканцы Касяк гаворыць аб тым, як ён з Ю. Сабалейскім перадаў ліст адносна сабору ў Менску з 1942 г. экзарху Бізантыйскага Патрыярха і з гэтаю падзеяю звязвае зъўленыне закліку савецкага менскага арх. Піцірима да беларуское эміграцыі (с. 166-167). Тут ужо зас্তялілі зъўленыне Касяка мяжуеца з хварабліваю заразумеласцю. Да таго закліку бальшавікі падрыхтоўваліся ўжо ад 5. VII. 1953 г., ладзячы ў Менску ўрачыстую хіратонію з нячуванымі да гэтага часу ў бальшавіцкім асяродзьдзі патрыятычнымі прамовамі, а ліст Касяк перадаў толькі 14. IX. 1953 г. Ды ў закліку Піцірим нападае на БАПЦ, якая існуе і дзейнічае на эміграцыі, а не на нейкія камбінацыі Касяка. Заклік зъявіўся 5-XII, і бадай што да гэтага часу арх. Піцірим наагул ня ведаў аб перадачы ліста.

Быўшым праваслаўным епархам на Беларусі і іхнымі паводзінамі на эміграцыі Касяк прысывяціў амаль палавіну свае кнігі, спачатку прадстаўляючы іх як адзінью сапрауды беларускую епархію, а потым безнадзеяна дыспутуючы з яп. Апанасам, пасля дакананага факту зрады. Відаць, што ал імя гэтая зрады нападаў Касяк на католікаў, мяшаў з балотам усё і ўсіх, хто на юшоў з ім у съляпы завулак нацыянальнага і рэлігійнага аганьблення.

Характэрна, што кніга Касяка выйшла ў выданыні Беларуское Цэнтральнае Рады. Усё-ж якні-як гэта беларуская ўстанова, якая мае немалая прэтэнзіі і ўмешала сябе ў гэткую ганебную пісаніну. З дзейнасці пазнаеца і самую ўстанову: «Бо ўсякае дрэва пазнаеца на плодзе яго» (Лук. VI, 44).

а. Л. Гарошка

ПОШУКІ

Праз Міжнародны Чырвоны Крыж родныя і сваякі шукаюць Івана Туеўскага нар. 1897 г. у Полацку, ягоную жонку Порыну і іхных чатырох дачок. Весткі просіцца слаць у Deutsches Rote Kreuz, Suchdinst. Blomkamp 51, Hamburg, Allemande.

Абразкі з жыцьця

ЗАЗДРАСЦЬ САМА СЯБЕ КАРАЕ

Калісь на аднай старой вежы ў Мінстэры быў надзвычайна мастацкі гадзіннік. Аб ім у горадзе быў цікавы пераказ. Калішня валадары гораду, якія замовілі той гадзіннік у найлепшага майстра, калі аглянулі гэты мастацкі твор, дык былі так захопленыя ягоным высокім мастацтвам і красою, што не хацелі, каб другі горад у съвеце мог мець штосьці падобнае і таму пастановілі асьляпіць майстра, які зрабіў той гадзіннік. Перад асьляпленнем майстар выпрасіў у валадароў дазвол глянуць на свой твор і развітацца з ім. Атрымаўшы дазвол, ён узыходзіў на вежу, пабыў там хвіліну, вярнуўся ў ніз, дзе яго адразу асьляпілі. Але па некаторым часе гадзіннік стаў, бо майстар яму штосьці зрабіў. Валадары шукалі новага майстра, які мог бы паправіць той мастацкі твор, але такога не знайшлося. Так праз заздрасць зынішчылі вялікага майстра і ягоны твор.

ШАХМАТЫ НАВУЧЫЛІ

Старая легенда кажа, што калісьці ў Вялікай Рымскай Імперыі быў якісьці валадар, што любіў іграць у шахматы. Аднойчы, пасля сканчэння ігры, ён глядзеў, як слуга пасыкідаў у каштоўную скрынчу ўсе шахматныя фігуры і фігура кароля ляжала ў бязладзьдзі разам з пешкамі. І вось прыйшла думка валадару, што па съмерці асобы ўсіх валадароў і імпэратарапід кідаюцца ў зямлю нароўні з іншымі людзьмі падобна, як шахматныя фігуры ў скрынчу. Ён кінуў свой пасад і рэшту сваіх дзён правёў так, каб надаць унутраны сэнс і вартасць жыццю.

ПРЫПОВЕСЦЬ АБ ЗВОДНЫХ НАЗОВАХ

Аднойчы чотр перапрануўся за крамніка, набраў каштоўнае вопраткі і розных дарагіх аздобаў, прыўшоў на кірмаш, выставіў свой крам і крычыць: «Хто хоча купіць ганарлівасць?! У мене яе можна дастаць па таннай цене». Людзі прыйходзілі міма, ківаючы галовамі і заўважваючы: «Сыцеражы нас Божа, каб грэх купляць». Але вось падышла да чорта старая баба і кажа: «Ты, дурны чорце, хто-ж гэта называе дрэныя рэчы іхнімі імёнамі?! Ці-ж ня можна сказать, што прадаеш прыгажосьць і чыстасць, тады адразу купцы знайдуцца». Чорт паслушаў бабінае рады і адразу каля яго знайшлася цэлая грамада купцоў і за пару гадзін распрадаў усе свае тавары.

ЛАГОДНАЯ И НЕПАХІСНАЯ АБАРОНА

Як толькі стаў вольным біскупскі пасад у Пуатье, графіня Н. прыбочная лама француская

каралевы Ганны Аўстрыйскае, захацела прыдбаць яго для свайго сына съятара-г'яніцы і распусьніка. Нічога ня кажучы каралеве аб паводзінах свайго сына, графіня выпрасіла ў яе абязаныне назначыць сына біскупам у Пуатье. Гэта быў час, калі да духоўнае рады францускага караля належалі съв. Вінцэс з Паўлё (1581-1660) і яму было даручана напісаць нацыянальную грамату для кандыдата на біскупства. Съв. Вінцэс ведаў добра нягодныя паводзіны таго кандыдата і выказаў ясна сваю думку каралеве. Каралева адразу адклікала сваю абязанку і даручыла съв. Вінцесу паведаміць аб гэтым графіню Н. ды пераканаць яе, каб больш не звязрталася да каралевы з падобнымі просьбамі. Съв. Вінцэс у таварыстве свайго паслушніка неадкладна паехаў да графіні. Калі яна замест спадзяване весткі аб назначэнні свайго сына біскупам з вуснаў съятога пачула адмову, дык начала яго лаяць з апошніх словаў і нарэшце ў прыступе лутасці ўхапіла табурэцкі і штурніла яго ў галаву съв. Вінцэса. Выйшаў съв. Вінцэс ад графіні акрываўлены. Паслушнік, які суправаджаў яго, убачыўши ў такім стане свайго любімага настаўніка і пасланца каралевы, быў кінуўся ў дзверы, каб накараць нягодніцу, але съвты затрымаў яго кажучы:

— Вы ня маецце тут нічога да гавораньня, мой браце. Ідзем да сябе. — А выходзячы на вуліцу дадаў. — Дзіўна, як далёка можа ясьці чуласць маткі ў турботах за сына!

Гэта была ўся помста съятога за зынявагу. Так спаткаліся: съвты, які непахісна і бястрашна бараніў годнасць каталіцкага біскупства і разбешчаная графіня, якая за ўсякую цану жадала толькі дачаснае славы і почасцяць для сябе і для свайго нягоднага сына. Перамога была на баку съятога.

НАСЬМЯЯСЯ

У вагоне побач съятара сядзеў вольнадумец. Калі съятар пачаў адмаўляць свой брэвіяр, вольнадумец захацей з яго пакпіць.

— Ці вы чулі сяньняшнію вялікую сэнсацыю? — спытаў ён.

— Не. — Адказаў съятар. — Я яшчэ сеньня ня чытаў газэты.

— Як, вы асьвечаны чалавек і гэтага ня чулі? Гэта-ж учора ў Порто Алегрэ д'ябал памёр.

— А-а, вось як — усыміхнуўся съятар і прыгэтым ён выцягнуў свой партманэт, дастаў адтуль некалькі манетаў і звязрнуўся да субядніка: — Хоць вы і ў старэйшым веку, але ўсё-ж цяпер вы асталіся сіратою, калі памёр ваш бацька ў Алегрэ. Я заўсёды белным сіратам вельмі спачуваю, дык вось маецце невялікую запамогу.

З ЪМЕСТ

а. Леў — Апостальскі Пасад	1
а. Л. Гарошка — Культ Багародзіцы на Беларусі	3
Рэдакцыя — Айцец Міхail Красавіцкі	7
а. М. Красавіцкі — Памяткі царкоўнае старасьвежчыны Полацка- Віцебскага краю і іх ахова	8
а. Л. Гарошка — Айцец Янка Семашкевіч (Нэкралёг)	28
а. Л. Гарошка — Дахрысьціянскія вераваньні нашых продкаў ..	29
А. Дарожны — 1956 год на рэлігійным фронце ў БССР	36
а. Л. Гарошка — Дзесяцігодзьдзе Белар. Катал. Місіі ў Францыі	39
а. Л. Гарошка — Рэлігійнае жыцьцё эміграцыі ў Францыі	40
Ф. Брунэтыер — Хто робіць закіды Царкве?	42
а. Л. Гарошка — Блажэнны Мартын Тураўскі	42
А. Ашинарук — Сэктанцтва	43
Т. Малько — Скала і Выступ	48
а. Л. Гарошка — Айцец Антон Неманцэвіч	49
Л. Ленцэн — Хрыстос перад недаверлівымі	54
а. Л. Гарошка — Поступ цывілізацыі і праблема маральнасці ..	55
а. Я. Мантон — Аб сямейным вогнішчы	58
Патэрый — На Бога спадзяваіся, але і сам стараіся	60
Народнае — Нарэшце зразумеў	60
А. Жменя — Няведамыя шляхі (Працяг 9-ы)	61
На рэлігійнай ніве	65
Беларуская хроніка	68
а. Л. Гарошка — Бібліографія. У палоне няnavісці	73
Пошуки	80
З беларускае народнае мудрасці	**
Абрэзкі з жыцьця	**